

Varia 2

UNIVERSITETETS OLDSAKSAMLING

Hans Gude Gudesen

MEROVINGERTIDEN I ØST-NORGE

KRONOLOGI, KULTURMØNSTRE OG
TRADISJONSFORLØP

OSLO
1980

Varia 2
Universitetets Oldsaksamling

Merovingertiden i Øst- Norge

Kronologi, kulturmønstre og tradisjonsforløp

Hans Gude Gudesen

Oslo 1980

Trykket med bidrag fra
Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd
A. 89.37.003 T

Sats:
Kvikk Printshop, Fredrikstad
Trykk:
Universitetets representant
ISSN 0333 - 1296
ISBN 82 - 7181 - 016 - 2

FORORD

Arbeidet med denne avhandlingen ble avsluttet i mai 1977. Grunnlagsmaterialet ble inn-samlet våren 1976 og det hele bearbeidet høsten 1976/våren 1977. Siste del av denne perioden var utstilling og magasin ved Universitetets Oldsaksamling i Oslo stengt grunnet ombygningsarbeider. Siden gjenstandsmaterialet i stor grad oppbevares ved nevnte institu-sjon, var det under analysen nødvendig å bygge på egne tegninger og notater utført før stengningen fant sted.

I forbindelse med utgivelsen er katalogdelen blitt noe omarbeidet. Ellers er det bare foretatt enkelte rettelser av rent språklig art.

Trykningen er bekostet av Universitetets Oldsaksamling og Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd. Disse takkes herved.

Begby i november, 1980

Hans Gude Gudesen

INNHOLDSFORTEGNELSE.

	Side	
1.	Innledning	11
2.	Synspunkter på norsk merovingertidsforskning	11
2.1	Generell forskningshistorie, med hovedvekt på Østlandet	11
2.2	Vurdering av forskningsstatus: Formulering av arbeidsopplegget	15
3.	Kort oversikt over funnkategoriene	16
4.	Gjennomgang av materialet	17
4.1	Klargjøring av begrepet kronologi	17
4.1.1	Samtidighetsbegrepet	17
4.1.2	Om likhet og ulikhet. Attributtanalyse	18
4.1.3	Sluttede funn	19
4.2	Eneggede sverd uten hjalt og knapp	20
4.2.1	Arbeidsmetode	20
4.2.2	Klingens lengde	21
4.2.3	Forholdet klingebredde/klingelengde. (Relativ bredde)	23
4.2.4	Forholdet klingens oddlengde/total klingelengde. (Relativ oddlengde)	24
4.2.5	Ryggens bue	26
4.2.6	Overgangen tange/klinge. Tangens plassering	28
4.2.7	Tangens lengde	28
4.2.8	Forholdet klingebredde/absolutt oddlengde	28
4.2.9	Oppsummering. Ny inndeling av sverd R 498 - 500	32
4.2.10	Eneggede sverd lik R 496 - 7	36
4.3	Tveeggede sverd uten hjalt	40
4.4	Sverd med hjalt og knapp	40
4.4.1	Ringsverd	40
4.4.2	A-sverd	41
4.4.3	B-sverd	42
4.4.4	H-sverd	42
4.4.5	Særtype I	42
4.5	Spyd	43
4.5.1	Bladformede spyd	43
4.5.2	Spyd med lite blad	44
4.5.3	Spyd pl. 12 c	44
4.5.4	Spyd med innsvungne eggside	45
4.5.5	Lansettformede spyd	46
4.5.6	Vendelspyd	46
4.5.7	Spyd av type "Nye jernalderfunn fig. 104"	49
4.5.8	Spyd av type R 520	50
4.5.9	Spyd av type R 522	51
4.6	Skjoldbuler	52
4.6.1	Toppknappsbuler	52
4.6.2	Galgenbergbuler	53
4.6.3	Buler av type R 564	53
4.7	Økser	54
4.8	Hjelmer	55
4.9	Datering av eneggede sverd gruppe I - VII	55
4.10	Smykker	59
4.10.1	Runde, koniske spenner	59
4.10.2	S-formede spenner	60
4.10.3	Fugleformede spenner	61
4.10.4	Ryggknappspenner	51
4.10.5	Ovale bronsespenner	63
4.10.5.1	Ovale bronsespenner av type R 640	63
4.10.5.2	Dekorerte ovalspenner	64

	Side	
4.10.5.2.1	Krypdyrspanner	64
4.10.5.2.2	Ovale spanner ornert som R 640	65
4.10.6	Rektangulære smykkeplater (spanner)	66
4.10.7	Skjoldtornspanner	68
4.11	Keramikk	69
4.11.1	Stempelornert keramikk	69
4.11.2	Øvrige keramikk	70
4.12	Oppsummering av den kronologiske diskusjon. Faseinndeling	71
5.	Kulturområder i østnorsk merovingertid	73
5.1	Om utvelgelsen av testområder	73
5.2	Region A. Kystbygdene	73
5.3	Region B. Silurbygdene	74
5.4	Region C. Dal- og fjellbygdene	74
5.5	Funnrepresentativitet	77
5.6	Kulturområder som arkeologisk fenomen. Testforslag	79
6.	Analyse av gravskikken	82
6.1	Definisjon av de viktigste gravskikkselement	82
6.2	Samlet oversikt over gravskikken i Øst-Norge. Fase I - III	84
6.3	Gravskikken i de utvalgte regioner	88
6.3.1	Det totale antall graver i hver region	88
6.3.2	Kjønnsfordeling	89
6.3.3	Ytre gravminne	90
6.3.3.1	Gravminnets form	90
6.3.3.2	Forholdet gravminnets form/avdødes kjønn	93
6.3.3.3	Ytre dekorelement	94
6.3.3.4	Ytre proporsjoner	94
6.3.4	Indre gravminne	94
6.3.5	Gravens plassering	96
6.3.6	Gravgods	98
6.3.6.1	Kombinasjoner i mannsgravene	99
6.3.6.2	Smykkekombinasjoner og smykkesett	103
6.3.6.3	Redskap	105
6.3.6.4	Remgarnityr	106
6.3.7	Kort vurdering av et par viktige feilkilder	107
6.3.8	Oppsummering	107
7.	Utbredelsen av ulike oldsakstyper	108
7.1	Våpen	108
7.2	Smykker	111
7.3	Oppsummering	111
8.	Kontakter utad	112
8.1	Importmengden i gravene	112
8.2	Ytre kontaktområder	112
8.3	Oppsummering	114
9.	Sosiale stratifikasjoner (lagdeling)	115
9.1	Betraktninger omkring begrepet stratifikasjon	115
9.2	Ulike statusformer	117
9.2.1	Kjønnsstatus	117
9.2.2	Alderstatus	117
9.2.3	Ervervstatus	118
9.2.4	Økonomisk status	119
9.3	Forholdet ytre gravminne/sosial status	125
9.4	Oppsummering	125

		Side
10.	Forholdet til foregående og påfølgende periode. Faseoverganger	126
10.1	Øst-Norge generelt	126
10.1.1	Våpen	126
10.1.2	Smykker	126
10.2	De enkelte regioner	127
11.	Samlet vurdering av pkt. 6 - 10. Forklaringsmodeller	129
11.1	Generelle kulturmekanismer. Økologisk miljø	129
11.2	Politiske faktorer	130
11.2.1	Administrative oppdelinger	130
11.2.2	Politisk tilhørighet. Testing av en høvdingsdømmemodell	132
12.	Utviklingen i perioden sett i lys av de resultater som er fremkommet ved den gjennomførte analyse	136
13.	Sammendrag	141
	Litteratur	144
	Plansjer, 1 - 38	155
	Katalog	194

1. INNLEDNING

"What constitutes the field of any . . . . . discipline? How do we demarcate the province of, say chemistry and history or anthropology? Here it seems clear that subjects or fields are determined by the kind of questions for which they have been invented to provide the answers".

Isaiah Berlin

K.C. Chang har en gang uttalt at det synes å være . . . . . "three centers of archeological research - artefacts, artefacts and artefacts". (Chang 1967:6). Uttalelsen er utvilsomt satt på spissen, men Chang peker likevel på noe ganske vesentlig. En ordning av gjenstander i kronologiske og typologiske rekker har ofte inntatt en helt dominerende plass i artikler og avhandlinger. Det glemmes at . . . "saksforskningens främsta uppgift inte är att ordna materialet, utan att avvinna det historisk kunnskap. Från fysisk likhet, fyndassociationslikhet och korologisk likhet drar vi slutsatser om . . . hela den konkreta historiska situation" (Malmer 1963:20). Morfologiske beskrivelser og grupperinger er nødvendige ledd i enhver forskningsprosess, men ikke noe endelig mål.

Arkeologi er i egentligste forstand en kulturvitenskap, og det er her dens dilemma ligger. Kultur kan sies å betegne de kunnskaper, vurderinger, normer og tradisjoner etc. som folk mottar fra det samfunn de lever i. De blir undervist av diverse autoriteter, de hermer etter andre menneskers oppførsel, hermer etter deres tale, får et språk osv. De blir doktrinert og indoktrinert av sine medmennesker og blir således mer eller mindre like.

Begrepet kultur omfatter ikke umiddelbart slike ting som redskap, våpen, bygninger o.l. Dette kan heller kalles produkter av kulturen.

Det er disse materielle kulturprodukter som arkeologen arbeider med. Han studerer derfor egentlig ikke kulturen selv, men snarere de ytringer hvor den blir materialisert. Dersom hans mål er å avdekke den fortidige kultur, melder følgelig problemene seg for fullt: politiske strukturer, sosiale relasjoner, folks måte å handle og tenke på, avspeiles ikke direkte i det arkeologiske materialet. Når slike fenomener diskuteres, er det selvsagt hele tiden en fare tilstede for at det mer eller mindre blir forskerens egne samtidsforestillinger som projiseres på fortiden. Dette bør likevel ikke føre til at arkeologiens holistiske målsetning blir forlatt: studiet av kulturen, dens normer, sammenheng og mønster må så ubetinget være det essensielle. Naturligvis kan de arkeologiske data aldri bli objektive i den forstand at de gir den "hele og fulle sannhet". De er bare fragmenter av en fortidig virkelighet. Men det er kanskje derfor de virker så utfordrende.

2. SYNSPUNKTER PÅ NORSK MEROVINGERTIDSFORSKNING

2.1 Generell forskningshistorie, med hovedvekt på Østlandet.

Undersøkelsen nedenfor vil ta sitt utgangspunkt i det samlede merovingertidsmaterialet fra Oldsaksamlingens distrikt. Dette området omfatter, foruten de 7 Østlandsfylkene Østfold, Vestfold, Akershus, Buskerud, Hedmark, Oppland og Telemark, også Sørlandsfylkene Aust- og Vest-Agder. For korthets skyld vil området bli kalt "Øst-Norge", selv om denne betegnelsen kanskje ikke er helt korrekt. Hovedvekten vil imidlertid bli lagt på utvalgte deler av det egentlige Østlandet.

Tidsrommet som skal bli tatt opp til behandling, 550/600 - 800 e.Kr., ble skilt ut temmelig sent som egen periode. Sammenlignet med flere andre deler av jernalderen, preges merovingertiden av en generell funnfattigdom. Dette skapte lenge usikkerhet blant forskerne. Oldsaks materialets sammensetning bidro også til å dempe forskningstrangen. Det består for en vesentlig del av jernsaker, som ikke virker så umiddelbart tiltrekkende som de

ornerte smykkesaker fra andre tidsperioder. I tillegg kommer en feilaktig kulturhistorisk klassifikasjon. I lang tid bar perioden navnet "yngre folkevandringstid". Så lenge dette var tilfelle, kunne den ikke plasseres i yngre jernalder hvor den rettelig hører hjemme. Og med "eldre folkevandringstid" hadde den tilsynelatende bare få berøringspunkter. En tid var man nærmest tilbøyelig til å betrakte tidsrommet mellom 600 - 800 som noe nær funntomt. Kontrasten mellom eldre og yngre jernalder kom derfor til å virke enda sterkere.

I 1912 kom Håkon Sheteligs "Vestlandske graver fra jernalderen", et verk som fikk stor betydning for den senere utskillelse av merovingertidsmaterialet. "Det viktige forhold som her skal fastslås, er da hvilke typer av oldsaker som kjendetegner gravene fra 7de og 8de aarh. . . ." Det er da først og fremst de eneggede sverd med lang bred tange uten hjalt og knap (Rygh fig. 496 - 500) - smale tykke økser der stundom har ornamenter . . . . , sammen med disse forekommer i andre fund svære, brede spydspisser av egen form . . . og sjeldnere former av skjoldbulen . . . som nu ikke mere har haandtagsbeslag av jern. Disse vaabenformer findes aldrig sammen med ting som sikkert tilhører vikingetiden". (Shetelig 1912:163).

Det er særlig to trekk som skiller merovingertiden fra eldre jernalder, . . ."nemlig de mange jernsaker som gjennomgaaende utgjør hovedmengden av oldsakene i fundene, og den fuldstændige mangel paa lerkar". (op.cit: 164). Shetelig nevner også andre forandringer i gravgodset . . . "i kvindegravene ophører . . . de ældre typer av bøilespænder og erstattes med nye former, særlig de runde og ovale".

Dessuten forsvinner glassbegrene. Kvinnene blir ofte utstyrt med . . . "mange og vakre perler for en stor del av mosaik". (loc.cit.)

I en større artikkel i Bergen museums årbok 1916/17 kommer Shetelig nærmere inn på enkeltdetaljer i merovingertidens bevæpning. Han tar opp igjen Anders Lorange's gamle tanke om det eneggende vikingesverds store slektskap med Frankrikes semispatha og de store eneggende sverd hos de nordtyske stammer (Lorange 1889:9 ff). Shetelig finner at det foregår en gjennomgripende forandring i bevæpningen på overgangen til yngre jernalder. Det tveeggede sverd avløses av det eneggede, og de to tradisjonelle spyd av en enkelt stor lanse. Impulsene til denne forandring antar han har kommet fra frankisk område (Shetelig 1917:81).

Det var Shetelig som la grunnlaget for den videre merovingertidsforskning i Norge. Allerede i 1910 hadde han i en liten artikkel i det første nummer av "Oldtiden" diskutert en del av det tidlige spennematerialet. I årene etter 1917 kom de kronologisk-typologiske problemer til å dominere. Særlig tydelig sees dette i Guttorm Gjessings doktorsarbeid fra 1934, "Studier i norsk merovingertid", et grunnleggende arbeid for alle som vil beskjeftige seg med perioden i Norge. Gjessing går her meget systematisk til verks, med en inngående diskusjon av hele typeinventaret. Særlig vekt legges på opphav og utvikling innenfor de ulike grupper. Viktig er dessuten hans forsøk på å knytte det norske materialet nærmere det øvrige Norden, og Vest-Europa generelt. Derved får han en sikrere kronologisk ramme, samt flere absolutte fixpunkt.

Man kan nok kritisere Gjessing for hans manglende forsøk på å sette funnene inn i en større sammenheng. Konklusjoner og hypoteser av økonomisk og kulturgeografisk karakter kommer helt i bakgrunnen. Visse betraktninger er dog flettet inn hist og her. Hans nitide behandling av materialet var likevel høyst påkrevet. Rett nok hadde både Jan Petersen (1919) og Sigurd Grieg (1917, 1918, 1923) etterhvert lagt frem resultater som kunne belyse de kronologiske forhold i perioden nærmere. Og Gjessing hadde selv bare få år før (1929), tatt for seg viktige deler av smykkeinventaret. Det var likevel et sterkt behov tilstede for en detaljert oversikt over de enkelte deler av merovingertidsmaterialet.

Gjessings kronologiske resultat er stort sett blitt stående til våre dager. De senere arbeider har nok gjort bildet noe mer nyansert, men hans hovedkonklusjoner er likevel bare blitt

modifisert i beskjeden grad. Dette sees blant annet i de to mest omfattende undersøkelser fra senere år, nemlig Geir Helgens og Synnøve Vinryggs magistergradsavhandlinger fra 1972, om henholdsvis vestnorsk og nordnorsk merovingertid..

De som har gått nærmere inn på de østnorske forhold, har særlig vært opptatt av hvilke utenlandsforbindelser som avspeiles i materialet. Først og fremst har det såkalte Åkerkomplekset tiltrukket seg oppmerksomhet, det vil si, den lille gruppe med stempelornert belteutstyr, ringsverd og hjelmer som opptrer tidlig i perioden. Disse sakene er delvis satt i forbindelse med tilsvarende former i Øst-Skandinavia. Man har da støttet seg på uttalelsene i Ynglingatal hvor Ynglingeætten i Vestfold hevdes å være utgått fra Uppsala-kongenes ætt. (Jfr. Marstrander 1976:265). Hedmark-Oppland skal ifølge Ynglingatal ha vært mellomstasjoner på veien til Vestfold. Og det er nettopp i disse områder at Åkerkomplekset er utbredt. Asbjørn Herteig (1955:124 ff) nøler da heller ikke med å tolke det som uttrykk for en sterk øst-skandinavisk påvirkning. Han støtter seg blant annet til en uttalelse av Kurt Böhner, hvor denne avviser at f.eks. selve Åkerfunnet er av kontinentalt oppgav (op.cit: 124). Irmelin Martens er enig i dette og legger til at det . . . "ser ut til å være av nordisk, nærmere bestemt av Østskandinavisk herkomst". (Martens 1969:77).

En annen faktor som også peker mot Sverige er gravskikken. I Øst-Norge er det, bortsett fra enkelte rike skjelettgraver, de brente begravelser som dominerer. Oldsakene bærer i mange tilfeller preg av å ha vært utsatt for meget sterk varme. Som Martens fremhever (op.cit), er dette trekk som vi stadig finner igjen på uppsvensk område. De store kongehaugene i Uppsala har også sine paralleller i Øst-Norge. A.W. Brögger (1917:9 ff) mener at Raknehaugen på Romerike samt Sveinshaugen og Fylkishaugen i Ringsaker må settes i forbindelse med de svenske haugene. Muligens har de sammenheng med en ekspansjon vestover fra svearnes side. Sune Lindqvist har vært inne på denne tanken, og antyder at de mange østnorske markfunn av gull i det 6te årh. kan skyldes de urolige forhold som fulgte i kjølevannet av en eventuell svensk makterobring (Lindqvist 1929). Martens peker på at lignende kjempehauger ikke finnes i Danmark på det aktuelle tidspunkt. "Vi har likevel ingen midler til å avgjøre om de norske haugene skyldes ekspansjon fra svensk område, men flere trekk ved Åkerkomplekset kan tyde på at de nye kulturimpulser har hatt en noe annen karakter enn rene handelsforbindelser". (Martens 1969:78).

Sigurd Grieg, som var den første som tok opp disse spørsmål på arkeologisk basis, er klar over at . . . "forbindelsene med Uppland sikkert også har vært betydelige". Han poengterer likevel at kontakten med det sydlige Tyskland og med enkelte deler av Frankrike, samt Gotland og Bornholm, må ha vært vel så sterkt. G. Gjessing deler fullt ut Griegs syn (1934: 25 ff). Han underslår på ingen måte f.eks. Åkerfunnets tilknytning til østskandinavisk kultur, men den kontinentalgermanske orienteringen synes likevel å tre adskillig sterkere frem. Eva Nissen Fett (1947:12 ff) går også inn for en sydlig impulsvei, men i motsetning til Gjessing og Grieg finner hun bare en svak forbindelse med sydtyske stammer. De tydeligste spor peker etter hennes mening mot sydskanadinavisk område. Hun trekker her inn navnet Skjaldaker som gården Åker (i Vang) blir kalt i Markinskinna. Dette parallellfører hun med navnet Skjoldungar, det mytiske navnet på den danske kongeætten i Leire på Skjælland. Og blant annet med støtte i Magnus Olsens antydninger om . . . "en historisk forbindelse mellom Hedmark og Sjælland" (Olsen 1915:224 ff), fremkaster hun en påstand om at Åkerhøvdingen var av dansk ætt! "Vi vet ikke hvor lenge den danske ætt har sittet på Åker, men både Åkerfunnet og de andre funn vi har omtalt, viser at kontakten med Danmark ihvertfall var levende i 7de årh." (Fett 1947:17).

Det man stort sett er helt enige om, er at disse danske forbindelsene blir stadig sterkere utover i perioden, særlig etter 700. På mange måter er det en ny kulturbølge som nå setter inn. Denne er ikke bare begrenset til Øst-Norge, men gjør seg også sterkt gjeldende på Vestlandet. Dette understrekes særlig av Irmelin Martens, som blant annet tilskriver den mest karakteristiske oldsaksform i perioden, det eneggede sverd uten hjalt, nettopp denne sydskanadinaviske kulturstrømmen (Martens 1969:82).

Spyd- og sverd materialet fra den senere del av perioden viser klart at kontaktene med det fremvoksende karolingiske riket var sikkert etablert i god tid før vikingetoktene satte inn for alvor. Egil Bakka tolker sverdene med hjalt og knapp, samt spydene med vinger på falen, som resultat av direkte handel: "The northern distribution can best be explained in terms of a North Sea trade from the mouth of the Rhine" (Bakka 1971:49). I stor utstrekning er det nok friserne som har stått for denne handelen: "I am fully prepared to regard Frisian traders as active in northern waters, carrying their exports north" (loc.cit). Det kan imidlertid ikke ha dreid seg om noen fri markedshandel. Knut Odner antar at en administrert handel er mer sannsynlig (Odner 1973:140). Denne kan ha gått . . . "via frisiske eller andre nord-germanske høvdinger, som allerede på forhånd hadde etablert sosiale relasjoner med norske høvdinger, f.eks. gjennom slektskap." (op.cit. 141).

Flere forfattere taler om en tyngdepunktsforskyvning mot øst i merovingertid. Anders Hagen hevder således at rikdom og makt flyttes over fra Vestlandet til Østlandet i løpet av perioden (Hagen 1962:244). Bakgrunnen for denne og lignende uttalelser synes å være Åkerkompleksets opptreden i Øst-Norge. Noe tilsvarende kjennes ikke i vest. Gravene har her, som Geir Helgen understreker, et påfallende ensartet preg både i anlegg og utstyr (Helgen 1972:102). Dette står i sterk kontrast til folkevandringstidens sterke sosiale skikning. Som den viktigste årsaken til denne endringen anfører både Hagen og Slomann (1956) en omlegning av handelsveiene mellom Europa og Norden. Dette gjorde at Vestlandet ble liggende mer perifert enn tidligere. Et av de nye store markeder i Europa ble nå åpenbart Mellom-Sverige (Hagen 1962:244). Derved kom antagelig Østlandet i en gunstigere posisjon rent handelsmessig. (Jfr. Åberg 1953).

Svingningene i handelsveiene er også brukt som delforklaring på flere av de andre endringer som kan iakttas på overgangen til yngre jernalder. Disse er tilsynelatende så omfattende at enkelte forskere taler om et regulært brudd vis à vis foregående periode. Vi får en omlegning av våpensettet, fraflytting av gårder, skifte i språk og religion, stil og form, gullet forsvinner, etc. Slomann hevder ut fra dette . . . "at man ikke kan forbise det bruddet det må ha vært". "Tydeligst sees bruddet i det at vi så å si ikke har kryssfunn fra de to perioder, og at former som skulle peke fremover, . . . ikke fortsetter, men må importeres på nytt" (Slomann 1956:79).

Ikke alle er imidlertid enige i at det foreligger noe brudd i kulturutviklingen på det aktuelle tidspunkt. Arne B. Johansen har pekt på faren ved å hope opp hele serier med viktige begivenheter omkring et markert punkt i forhistorien (Johansen 1972:178). Særlig betenkelig er det når flere av dem ikke lar seg datere nøyere. Det er også farlig, som det blir gjort, å plukke ut bare enkelte element, mens andre, som kanskje viser noe helt annet, blir forbigått i stillhet. Man kan heller ikke slik det gjerne skjer, vurdere hele Norge under ett. De ulike deler av landet kan nemlig vise store innbyrdes forskjeller i tid og rom. Ett sted kan vi kanskje påvise klare brudd, mens det andre steder er en avgjort kontinuitet på tvers av periodegrensen. Egil Mikkelsen hevder da også at man . . . "må kunne avvise hypotesen om at det er et udefinert brudd ved overgangen folkevandringstid - merovingertid" (Mikkelsen 1973:113).

Felles for mye av den litteraturen som er sitert i det foregående, er at forfatterne trekker relativt vidtgående konklusjoner uten å ha foretatt en totalanalyse av de arkeologiske kilder. Dette fører ofte til at mer generelle trekk kommer i skyggen av utvalgte enkeltfenomen. Når det gjelder Øst-Norge, ser man det tydelig i kretsen rundt funnet fra Åker i Vang. Det foreligger likevel flere arbeider som trekker inn et større kildespekter. Særlig bør her nevnes Bjørn Hougens behandling av den indre ekspansjonen i våre øst-norske dalfører (1947). Hougens ønsker å få klarlagt bosetningsutviklingen i dalene og vurderer i den forbindelse både gravfunnene, deres innhold og plassering, stedsnavn, skriftlige og muntlige overleveringer, de økologiske faktorer, m.m. For Valdres del finner han et sterkt vestlig innslag i det arkeologiske materialet, noe som bekrefter de resultater som H. Shetelig (1917: 81) og A.W. Brøgger (1926:165 ff) tidligere var kommet frem til. Viktig er også hans disku-

sjon av de såkalte fjellgraver. Dette er en liten serie av relativt godt utstyrte graver som har dukket opp inne på selve snaufjellet, langt borte fra den nåværende faste bosetning. Hougen tolker dem dels som minner om setring, dels som indikatorer på fast gårdsbebyggelse på stedet. Arne Skjølvold kommer inn på de samme spørsmål under sin publisering av gravfunnet fra Eltdalen i Trysil (Skjølvold 1969:172 ff). Han konkluderer med at ihvertfall Eltdalengraven og trolig også flere av de andre fjellgravene, helst bør knyttes til en fangstbefolkning i området.

2.2. Vurdering av forskningstatus: Formulering av arbeidsopplegget.

Vi møter således konklusjoner både av økonomisk, bosetningshistorisk og kulturgeografisk art, i tillegg til de rent kronologisk-typologiske betraktninger. Ser vi på Øst-Norge, finner vi ingen samlet oversikt over merovingertidsmaterialet herfra. Stort sett har forskerne nøyd seg med å plukke ut enkelte interessante problemer og belyst disse i mindre artikler. Man har også streift inn på østnorske forhold under behandlingen av større områder eller flere tidsepoker.

Mange av de oppfatninger som er omtalt i det foregående, synes å ha festnet seg allerede i 1920 - 30 årene. Senere forfattere har ofte ukritisk overtatt eldre postulat, uten selv å gjøre egne undersøkelser. En påstand blir imidlertid ikke mer holdbar fordi den gjentas ofte. Etterprøving av endel etablerte teorier er derfor påkrevet. Det øst-norske materialet har øket betydelig siden flere av disse ble fremsatt, og grunnlaget for å styrke eller revidere gamle oppfatninger skulle derfor avgjort være tilstede.

I litteraturen har det ofte vært tendenser til å betrakte Øst-Norge som et relativt homogent kulturområde. Det er pekt på at Langfjellene som regel danner en skarpere grense i forhistorien enn selve Kjølén (Slomann 1956:63). "De deler Sør-Norge i to, det østenfjellske og det vestenfjellske. I enkelte forhistoriske perioder kan vi også skille ut en tredje del, Sørlandet, som grovt sett omfatter området mellom Vestfold og Rogaland". (loc.cit). Bjørn og Bente Myhre er inne på samme tankegang. (Myhre og Myhre 1976:393). De antar at det kan ha eksistert en kulturgrense fra kysten av Telemark til Nord-Troms på den ene side og det øvrige Øst-Norge på den annen. Dette skyldes etter deres mening at Østlandet var sterkt påvirket av impulser fra Sverige.

Bevisst eller ubevisst blir således ihvertfall deler av Østlandet regnet for å være relativt ensartet i kulturelt henseende. Dette sees blant annet i uttalelser om gravskikken. . . . "branngravskikken dominerer . . . . brannflaket er så godt som eneherskende" (Martens 1969:77). Det man savner, er en vurdering av de enkelte regionenes forhold til hverandre. Er det f.eks. forskjeller mellom kyst og innland eller mellom dalbygder og lavlandsbygder? Finner vi et enhetlig kulturbilde overalt, eventuelt med lokale særpreg? Eller kan det påvises mer eller mindre klare motsetninger mellom flere av de østnorske landskapene?

Spørsmålet blir med andre ord om merovingertidens Øst-Norge var delt opp i mindre kulturområder. Svaret avhenger helt av hva man legger i begrepet **kulturområde**. Dette kan forsøksvis defineres som: **et geografisk område hvor de kulturelle ytringer har et tilnærmet uniformt preg. Det vil i praksis si at de ulike grupper innenfor området har så mange felles kulturtrekk at de klart skiller seg fra grupper utenfor.**

En påvisning av forskjellige kulturområder kan foregå på flere måter. Man kan, slik det er vanlig blant etnologer, se på den geografiske utbredelse av de enkelte element og så etablere kulturgrenser der hvor skillelinjene synes å være sterkest markerte (jfr. den såkalte "fäbodsgränsen" i Mellom-Sverige). Man kan også plukke ut mindre testområder og sammenligne disse med hverandre. Dersom de virkelig tilhører ulike kulturområder, er det rimelig å tro at dette også vil avspeile seg i det arkeologiske materialet. Rett nok kjenner vi eksempler på at en og samme kulturgruppe kan manifestere seg på vidt forskjellige måter og gjennom vekslende materielle produkter (Jfr. Hagen 1970:126). I de fleste tilfellene er det likevel stort sett positiv korrelasjon mellom kultur og kulturprodukt.

Et kulturområde er gjennomgående nokså løs i sin strukturelle oppbygning. Det er i stadig endring, både rent innholdsmessig og i utstrekning. Merovingertiden omfatter grovt sett 200/250 år. I løpet av dette tidsrom kan betydelige omveltninger ha funnet sted. For å få et mer korrekt bilde av situasjonen, er det derfor nødvendig å dele perioden opp i mindre tidsavsnitt eller faser. Derved får vi mulighet til å studere forholdet mellom testområdene både i tid og rom. En slik oppdeling av perioden vil også muliggjøre en prosessuell analyse. Det er viktig, ikke bare å spørre hvordan, men også hvorfor? Hva kan forklare eventuelle kulturelle forskjeller? Det er ønskelig, ikke bare å påvise kulturområder, men også å diskutere hvorfor de er blitt slik de er. Dersom de enkelte områder endrer seg betydelig over tid, er det dessuten nødvendig å se nærmere på hva dette kan skyldes. Her skal også forholdet folkevandringstid/merovingertid bli berørt.

Alt dette fordrer imidlertid en grundig gjennomgang av den gjeldende kronologi. Derfor er de kronologiske spørsmål blitt viet relativt mye plass i avhandlingen. Det er kommet til såpass mye ny litteratur i de senere år at en fornyet behandling avgjort burde gi resultater.

Antall merovingertidsfunn fra Øst-Norge er heller lavt. Skikkelige fagmessige utgravninger er dessuten mangelvare. En kronologisk diskusjon forutsetter imidlertid et visst minimum av blant annet sluttede funn. For å oppnå dette er derfor hele Oldsaksamlingens distrikt trukket inn i undersøkelsen.

Områdeutvalget er også begrunnet med ønsket om å få presentert en samlet oversikt over østnorsk merovingertid.

3. KORT OVERSIKT OVER FUNNKATEGORIENE

Under utskillingen av materialet har jeg grovt sett fulgt de kriterier Gjessing har satt opp (1934). God nytte har jeg også hatt av Mogens Ørnsnes arbeid "Form og Stil" (1966), Birger Nermans "Die Vendelzeit Gotlands" (1969) og de tyske rekkegravpublikasjonene.

Tab. 1

Gravfunn	Løsfunn	Depotfunn	Skattefunn	Boplasser
289	129	5	1	2

Som det sees, omfatter det østnorske materialet ialt 289 sikre gravfunn (inntil 1977). Løsfunne, daterbare oldsaker, utgjør 129 funn-nummer. De fleste av disse stammer trolig fra ødelagte gravanlegg. Vi har dessuten en rekke løsfunne gjenstander som har en relativt lang brukstid. Hit hører økser av typen R 556, med innknepet nakke og tilnærmet rundt skaft-hull. Dessuten har vi pilene med flat tange (R 540) og fal (R 535). Disse typene begynner å opptre i folkevandringstid, og er fortsatt i bruk i tidlig merovingertid. Øksene synes sogar i noe endret form å leve videre langt inn i vikingtid. Jeg har bare skilt ut de antatt tidligste. Det er imidlertid vanskelig å bruke dem annet enn i statistiske oversikter.

Sikre depotfunn er det få av i merovingertid. Totalt har jeg kun notert 5. Depotfunnene er imidlertid ofte vanskelige å skille fra regulære graver, og det er mulig at tallet har vært betydelig høyere. En god del av de barrefunn som bare kan dateres til yngre jernalder generelt, hører nok også hjemme før 800. Samme kronologiske usikkerhet gjelder flere av markfunnene med gullsaker. Storm-Munch antar at de fleste gullfunn tilhører 6te årh., kanskje med en viss overvekt på første halvdel. (Storm-Munch 1956:124). Bare et av gullfunnene kan med sikkerhet dateres til merovingertid, nemlig C 22744 fra Madserud allé, Oslo. (Funnet sammen med en dyreornert konisk spenne).

Andre funngrupper er bare sporadisk representert i materialet. Dette har delvis sammenheng med den måten sakene er kommet frem på. Også de metoder man har fulgt under de ulike former for feltarbeid har hatt sitt å si. Tradisjonelt har man leitet etter graver. Bare unntaksvis har arkeologene f.eks. tatt systematiske prøvestikk rundt et gravminne for å påvise andre former for aktivitet, som boplasser og husrester. Man har heller ikke vanligvis gjort seg opp noen begrunnede meninger om hvilke spor f.eks. et laftet trehus ville etterlate seg 12/1300 år etter at det ble reist. Fordi man ikke bevisst leter etter slike ting, vil man naturlig nok heller ikke finne dem.

En billedstein fra Stabu i Østre Toten er av Gjessing datert til merovingertid. Han bygger da på figurenes enface-hoder, som normalt faller inn under stil II. (Gjessing 1934:174). Tolkningen av steinen er imidlertid noe usikker, og det er derfor vanskelig å bruke den i en arkeologisk analyse.

Bare i et par tilfeller kan husrester/tufter dokumenteres. På Jørstad, Fåberg i Oppland, er et enegget sverd (C 29057) funnet i en antatt hustuft. Det lå 30 - 40 cm dypt, over et lag kuppelstein, med et kullag over steinene. Om tufta er samtidig med sverdet, kan vanskelig avgjøres ut fra funninnberetningen, men mye tyder på at dette er tilfelle. En annen tuft som bør ha vært brukt i vår periode, er det såkalte Mogenhuset fra Møstrand i Telemark, undersøkt av Irmelin Martens. Etter hennes mening kan bosetningen ha strukket seg noe inn på 600-tallet. (Martens 1972:90).

Jevnt over er det likevel graver og løsfunn som utgjør de viktigste arkeologiske kilder til vår viten om perioden. Dette setter naturlig nok visse grenser for hvor langt vi kan føre våre slutningsrekker. Mest informasjon skulle man vente at gravfunnene ville gi. Storparten av disse er imidlertid bokstavelig talt blitt spadd og pløyd opp, slik at sikre opplysninger jevnt over er mangelvarer. Derfor er det ofte bare oldsakene selv og til en viss grad kombinasjonene av disse, som gir et noenlunde pålitelig grunnlag for slutninger.

4. GJENNOMGANG AV MATERIALET

4.1 Klargjøring av begrepet kronologi

4.1.1 Samtidighetsbegrepet.

Utgangspunktet for arkeologiske dateringsforsøk er forestillingen om at visse foreteelser er samtidige. Det er likevel sjelden man ser presisert hva slags samtidighet det er snakk om, eller hva begrepet egentlig innebærer. Generelt sett er det tale om tre typer samtidighet, nemlig i tilvirkning, i bruk og i nedlegning. Nedenfor skal jeg se nærmere på hva det vil si at en gjenstand "er i bruk".

En gjenstand er egentlig ikke "til" for en person eller gruppe dersom den ikke blir forstått, dersom man ikke er klar over hva den kan brukes til, hvilken funksjon den kan ha. Gjenstanden er i en slik situasjon egentlig ikke meningsbærende, den forteller ingenting utover sin blotte eksistens. Det er først når den blir forstått at den igrunnen kan sies å komme i bruk. Da vil en aktuell situasjon også utløse handling, hvor gjenstanden inngår og blir et ledd. For i forståelsen av gjenstandens muligheter ligger også dette at man ved å bruke den, ved handling, kan oppnå bestemte mål.

På denne måten kan vi si at en gjenstand i virkeligheten ikke har noen selvstendig eksistens. Den eksisterer først når den oppfattes som noe som foregår, som handling, som prosess. Går vi ut fra dette, vil det være mindre interessant å få vite når en gjenstand ble laget, dersom den ikke samtidig fikk "handlingsmeddelende" verdi for mottageren. Det siste må antas å skje når gjenstanden tas i bruk. Vi kan altså si at den først eksisterer når den kommer i bruk.

Et artefakt kan ha bruksfunksjon også når det ikke lenger blir benyttet til daglig, som eks. når det oppbevares i rustkamre eller andre steder i påvente av en passende anledning. Begrepet bruksfunksjon omfatter egentlig artefaktets funksjoner i videste forstand. Av disse kan vi nevne byttefunksjonen. (Dvs. gjenstanden tas vare på etter at den har mistet sin primære funksjon for å bli brukt i fremtidige bytterelasjoner). Videre har vi den psykiske funksjon. (Gjenstanden oppfattes som en forlengelse av den individuelle identitet eller gruppetilhørighet). Dessuten har gjenstanden en sosial funksjon (prestisjeskapende effekt o.a.) og stundom en rituell funksjon. (De blir brukt i kult, bringer lykke o.l.)

En kan således si at artefaktets brukstid dekker hele tidsrommet fra det ble tatt opp av en gruppe, til det ble lagt i graven, ødelagt, kastet bort etc.

Når vi skal studere gravskikken i et område, er det for så vidt gjenstandens nedlegningstid som er det avgjørende for dateringen av gravene. Jeg vil i det følgende likevel velge å gå ut fra den antatte brukstid. Denne er nemlig mer relevant når vi skal studere det fortidige samfunn som helhet. Det er dessuten ofte meget vanskelig å bestemme når en eventuell nedlegning har foregått.

4.1.2 Om likhet og ulikhet. Attributtanalyse.

Arkeologens uttalelser om samtidighet bygger på postulatet om at jo større likhet det er mellom ulike gjenstander og gjenstandsgrupper, desto nærmere kommer de hverandre i tid. Dette postulatet er imidlertid uholdbart, dersom det gis generell gyldighet. Jeg kan bare minne om de øksene som ble nevnt ovenfor (R 556). To nøyaktig like eksemplarer av denne typen kan teoretisk ligge flere hundre år fra hverandre i tid. Typen er blitt stabilisert, fordi nettopp denne formen oppfylte de krav som brukerne stilte.

Det samme gjelder for de fleste andre redskapstyper (R 556 har antagelig primært vært en arbeidsøks), uten at vi trenger å gå i detaljer. Så lenge arbeidsteknikken var den samme, hadde man ingen grunn til å endre på redskapets form.

Gjenstandsgrupper som våpen, smykker eller keramikk, er langt mindre stabile. Grunnen til dette er antagelig at disse gruppene har flere og/eller andre funksjoner enn de enkle redskaper. Et sverd er f.eks. ikke bare et kampvåpen. Det er også i sterkere grad enn et redskap med på å gi eieren status og prestisje. Derav følger det at et sverd er mye mer utsatt for endringer i stil og mote etc. Likeledes kan selve kampteknikken ha meget å si for sverdet utforming. Endres denne, endres antagelig også sverdet i mer eller mindre grad. Lignende tendenser gjør seg gjeldende blant andre typer av våpen, personlige smykker m.m. Det er derfor ikke helt ubegrunnet å hevde at likhet (i form, i dekor o.l.) ofte indikerer samtidighet.

En måte å måle likhet på er den såkalte attributtanalyse. Enhver gjenstand består av et sett attributter, egenskaper som kan beskrives. Dette betyr at de kan innpasses i en struktur som det metriske system. Derved er det mulig å få et målbart uttrykk for de enkelte attributters variasjoner, samt forholdet mellom dem. David Clarke definerer attributt som enhver logisk irreducerbar egenskap ved et system, som har to eller flere tilstander og som opptrer som en uavhengig variabel, samt av iakttageren er antatt å være av betydning for hans studium (Clarke 1968:42). Et attributt blir således det materielle resultat av en enkelt handling hos produsenten. Og sluttsummen av hans handlinger kan kalles et artefakt. Dersom han stadig gjentar dette kompleks av enkelthandlinger, vil man få en samling artefakter som tilsammen utgjør en typegruppe.

Ethvert likhetsstudium må ta utgangspunkt i disse attributter. Ved den intuitive klassifisering som arkeologer ofte har foretatt, sammenligner man i virkeligheten flere attributter på en gang. Sikrere, eller i hvertfall lettere kontrollerbare resultat, vil trolig kunne oppnås dersom de ulike attributter blir skilt ut og sammenlignet separat. (Jfr. f.eks. Østmo 1977).

Attributtene kan beskrives på flere ulike måter. Ofte er det ønskelig å operere med eksakte tallverdier for å unngå eventuelle misforståelser. Dette forutsetter imidlertid at tallmaterialet er tilstrekkelig stort, slik at tilfeldige avvik kan bli eliminert. I Øst-Norge er det bare de eneggede sverd uten hjalt som tilfredstillende dette kravet. Derfor er det også bare ved disse at eksakte tallverdier er brukt for å skille mellom de ulike undertypene (se nedenfor). Ved endel andre grupper har jeg ellers brukt relative forholdstall som typedefinerende kriterier.

4.1.3 Sluttede funn.

Oscar Montelius har gitt en god definisjon av hva som skal regnes som et sluttet funn. Det er . . . "summen af de saker som af trovärdig och med nödvändig iakttagelsesförmåga utrustad person blifvit anträffade tilsammans under sådana förhållanden att de måste ansees hafva blifvit på en och samma gång nedlagda på det stället der de hittades" (Montelius 1895:156).

Det er flere typer funn som kan tilfredsstillende denne definisjon, men i vår sammenheng må gravfunnene bli det sentrale. To krav kan oppstilles: a) opplysningene om funnet må være pålitelige, og b) de må sannsynliggjøre at sakene er lagt ned samtidig. Det er derfor bare fagmessige utgravninger som egentlig kan brukes (jfr. Janson 1971:68). Nå er imidlertid kun et fåtall graver fagmessig undersøkt i Øst-Norge. Dersom funnkombinasjonsmetoden skal kunne benyttes, er man derfor nødt til å trekke inn også de mer tilfeldig fremkomne graver. Hvert enkelt funn må da vurderes nøye. Ubrente graver er antagelig langt sikrere enn de brente. Når liket ble brent, skjedde det nok ofte på et annet sted enn selve gravplassen (op. cit.). Sannsynligvis brukte man samme bål plass ved flere brenninger. Mye tyder også på at man bare overførte endel av beinrestene og gravgodset fra likbålet til graven hver gang. Derved kom bål plassen til å inneholde rester fra flere likbål, med de konsekvenser dette kunne få i retning av en sammenblanding av eldre og nyere gjenstander.

De sluttede funn er på sett og vis uttrykk for det samme som enkeltgjenstandene, nemlig et sett attributter som står i et bestemt forhold til hverandre. Vanligvis har de likevel langt flere uavhengige attributter. Man skulle derfor tro at deres dateringsverdi var tilsvarende større. Dette er imidlertid ikke uten videre tilfelle. Sluttede funn består nemlig som oftest av gjenstander med varierende alder. Teoretisk kan man tenke seg at et artefakt er lagt ned samme år som det ble laget og, som det andre ytterpunkt, det er mulig at det også er det sist produserte og nedlagte eksemplar av typen. Således kan det selv mellom to nesten identiske gjenstander være en betydelig tidsforskjell. Dersom funnkombinasjonene utelukkende bestod av nylagede ting, så måtte man selv da regne med en usikkerhetsmargin på minst $\pm 1/2$ generasjon (Almgren 1955:72). Det opereres da med en gjennomsnittlig minimumstid på en generasjon for en hel gjenstandstypes tilvirkning. Og da det neppe var vanlig at bare nylagede gjenstander ble lagt ned, vil nok en tidsangivelse på mer enn 30 - 50 års nøyaktighet sjelden være mulig.

Et meget stort antall sluttede funn kunne uten tvil redusere disse marginaler betydelig, ved å gi et sikrere statistisk grunnlag for en dateringskjede. Tallet på de sikre funnkombinasjoner er imidlertid så lavt i Øst-Norge at det er liten hjelp å hente herfra. Vi er derfor hele tiden nødt til å se på materialet utenfor undersøkelsesområdet. Et sterkt moment av usikkerhet vil likevel ikke være til å unngå. Vi kan nemlig ikke regne med at de ulike elementer opptrer samtidig overalt. Bruker vi kontinentale dateringer er det vanligvis nødvendig å inkludere en viss retardasjonstid. Denne varierer, avhengig av hvilken type gjenstander det dreier seg om. Også spredningsmåten har endel å si. Høystatusartikler som er blitt overført ved gavebytte, kan ha nådd oss meget tidlig. Gjenstander spredt ved "successive long-distance trade" derimot (jfr. Stjernquist 1967:29), kan ha brukt flere tiår før de kom hit.

Jevnt over tar det adskillig tid fra den første kontakt med et element til det blir alminnelig akseptert. Kulturgeografene regner med minst én generasjon (Hägerstrand 1953:281).

Her kommer en masse faktorer inn i bildet, som behov, avstand til spredningssentra o.s.v. Stundom kan man oppleve at et element blir alment tatt opp i et område nesten før naboområdet overhodet har hørt om fenomenet.

Alt dette virker inn på holdbarheten av de dateringer vi stiller opp. Disse kan derfor aldri bli noe annet enn tilnærmet korrekte. Det burde også mane til forsiktighet med å sette opp altfor snævre kronologiske rammer. Skal vi imidlertid ha mulighet til å studere utviklingen i perioden over tid, er en oppdeling i mindre faser helt nødvendig. Under Geir Helgens gjennomgang av det vestnorske materialet viste det seg at funnene grovt sett samlet seg i tre "hauger" (Helgen 1972:8). Hans gruppe I omfatter funnene på overgangen folkevandrings-tid/merovingertid, gruppe II de "typiske" funn, og gruppe III funnene som ligger på overgangen til vikingtid. I Nord-Norge synes man å kunne gjøre noe tilsvarende (Vinsrygg 1972: 25 ff). Jeg skulle anta at forholdene er de samme også i Øst-Norge. En grov forhåndssortering synes også å bekrefte dette. Det er likevel ikke mulig å uttale seg med sikkerhet før de enkelte funn og funnkombinasjoner er gjennomgått i detalj.

Nedenfor skal jeg forsøke:

- i) å gi en verbal definisjon av de ulike artefakttyper
- ii) å plassere typene kronologisk. Her blir den sannsynlige brukstid avgjørende, selv om et visst hensyn vil bli tatt til produksjons- og nedlegningstidspunkt
- iii) i den utstrekning det er mulig, å få klarlagt om gjenstandene er hjemlige produkter eller importerte (dvs. ikke laget i Norge).

Det er et viktig mål å unngå de mange ringslutninger som finnes i litteraturen. En måte å oppnå dette på er å isolere den største oldsaksgruppen, nemlig de eneggede sverd uten hjalt og knapp. Rent praktisk kan dette skje ved at vi konsekvent ser bort fra disse når de funn de opptrer i skal dateres (**sverdknivene unntatt**). Først når samtlige av de øvrige våpengrupper er gjennomgått og plassert i tid, skal den nøyaktige datering av de eneggende sverd bli diskutert. Derved kan vi også få testet hvor holdbare de etablerte dateringer av disse egentlig er.

4.2 Eneggede sverd uten hjalt og knapp

4.2.1 Arbeidsmetode.

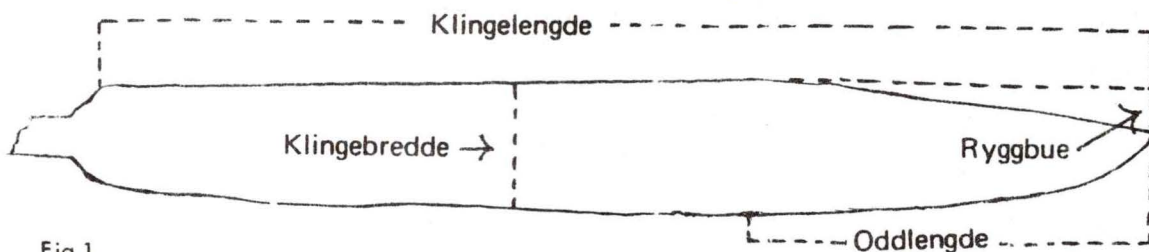

Fig.1.

I det følgende skal jeg ta for meg de viktigste av sverdets målbare attributter, nemlig **lengde, bredde, oddlengde, ryggbue samt tangeplassering**, og se hvordan disse forholder seg til hverandre (fig. 1). Dette tjener et dobbelt formål. Hensikten er for det første å **beskrive** et større materiale. Dernest er det ønskelig å få skilt ut eventuelle undergrupper blant sverdene. Man har tidligere stort sett gruppert dem ut fra Ryghs avbildninger fra 1885 (N.O.) (R 496 - 500). Særlig for sverdene med rett rygg (R 498 - 500) mangler man mer presise definisjoner.

Grovt sett skilles det mellom korte sverdkniver og lange huggsverd (de "egentlige scramasaxer", jfr. Martens 1969:82, Mikkelsen 1973:104). De førstnevnte karakteriseres ved en lang, spiss odd, mens scramasaxene har brede, tunge klinger med et utpreget butt oddparti (Gjessing 1934:70 ff). Ingen har imidlertid redegjort for hva som ligger i de nevnte betegnelser (lang, spiss, kort, butt, bred m.m.). Det er derfor av interesse å komme frem til en mer eksakt uttryksform.

For oversiktens skyld skal de ulike attributtverdier overføres på prikk- og stabeldiagram, slik at tendensene lettere lar seg avlese. Når man måler attributter på et større antall gjenstander, vil naturlig nok målene variere endel.

Jeg skal forsøksvis isolere sprang i kurvene eller konsentrasjoner i prikkdiagrammene og gi dem ulike vektall. Dette skjer utfra hypotesen om at disse kan avspeile fortidige typer eller undergrupper. Vektallene er det naturlig å fordele slik at de samsvarer med de resultater som tidligere forskere har kommet frem til. Eksempelvis kan antatt sene trekk gis høye vektall og omvendt, tidlige trekk lave. Attributter som opptrer sammen, bør i størst mulig utstrekning bli gitt samme vektall. Når de forskjellige attributter er målt og inndelt i vekt-klasser på denne måten, kan vi summere vektallene for hver enkelt gjenstand. Ved sammenligningen mellom enkeltgjenstandene kan vi så bruke vektallsummene som komparasjonsmiddel (jfr. Indrelid 1973). Innenfor en såpass homogen oldsaksgruppe som eneggede sverd, vil det antagelig være glidende overganger mellom de ulike undergrupper. Derfor kan muligens selve attributtkombinasjonene være bedre egnet som definisjonskriterium enn summen av de ulike vektall. Dette kan imidlertid ikke avgjøres før de enkelte attributter er diskutert.

4.2.2 Klingens lengde.

Flere steder i litteraturen har man diskutert hvor grensen går mellom kniv og sverd. T. Sjøvold (1974:268) mener at skillet mellom sverd og kampkniver kan trekkes ved ca. 40 cm lengde og 4 cm klingebredde. Noen bakre grense for kampknivene har han imidlertid ikke oppgitt. En minimumsbredde på 4 cm for et sverd, synes også noe vilkårlig satt. 3,5 - 4 cm er antagelig mer i samsvar med sverdenes faktiske mål.

H. Salmo foreslår at alt over 20 cm skal regnes som sverd (eller sverdkniver) (Salmo 1938:129). Så vidt det kan forstås av teksten, dreier det seg her om klingelengde. G. Helgen setter skillet mellom våpenkniver og rene sverd ved 50 cm, men oppgir, som Sjøvold, ingen bakre mål for våpenknivene (Helgen 1972:134). Jan Petersen mener at bruksfunksjonen må være det avgjørende. Det er ofte meget vanskelig å si hva f.eks. en kniv er brukt til. Sannsynligvis har de lange knivene hatt flere funksjoner, som våpen, redskaps-, og jaktkniver m.m. (Petersen 1951:188). Ornering på bladet kan kanskje indikere våpen.

En grovgjennomgang av knivmaterialet fra østnorsk folkevandringstid, viser at lengdene stort sett ligger på mellom 6 - 12 cm. Bare unntaksvis er knivene mer enn 15 cm lange. Foreløpig synes ingen kniver med klingelengder over 20 cm å opptre i sikre eldre jernalderkontekster. **Forsøksvis** skal derfor "kniver" over 20 cm kalles våpenkniver og plasseres i merovingertid. Selv om denne grensen kanskje er noe tilfeldig satt, kan vi merke oss at den ligger nær det minimumsmål som K. Böhner har oppgitt for de såkalte Schmalsaxer (22 cm) (Böhner 1958:136). På enkelte kniver fra vikingtid kan klingene nå opp i ca. 20 cm. De er imidlertid noe smalere enn de antatt våpenkniver og kan antagelig betraktes som utpregede redskapskniver (jfr. Petersen 1951:189).

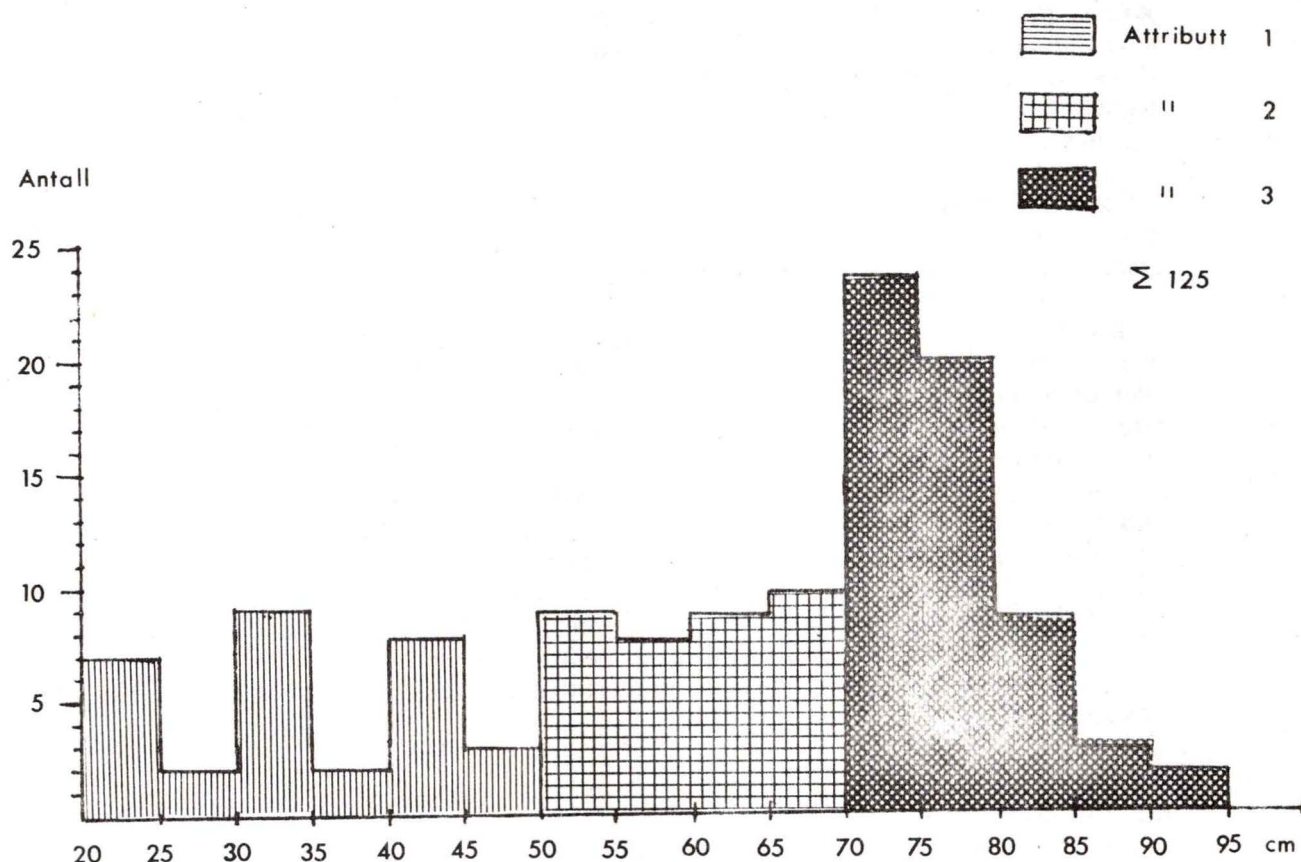

Fig. 2. Total klingelengde.

På fig. 2 er samtlige målbare sverd ført opp på stabeldiagram. Med klingelengde menes da klingens største utstrekning langs en rett linje (fig. 1). Der hvor ytterste del av odden mangler (1 - 2 cm), er lengden fremkommet ved å forlenge egglinjens krumning til den møter rygglinjen. Det endelige mål kan således antas å ha en nøyaktighet på $\pm 1/2$ cm.

Vi ser av figuren at det ikke er noen fast tendens ved lengder under 50 cm. Mellom 50 - 70 cm er det en jevn konsentrasjon. Et tydelig sprang i kurven merkes ved 70 cm

Helgen har utarbeidet en tilsvarende tabell for det vestnorske sverd materialet (Helgen 1972:134). Denne viser klart samsvar med den østnorske. Et skille synes å gå ved 50 cm. Dette er såpass markert at Helgen finner det naturlig å sette grensen mellom våpenkniv og sverd ved 50 cm (op.cit.135). I det følgende velger jeg å holde meg til dette. Heretter vil alle sverd under 50 cm bli kalt våpen - eller sverdkniver. Hovedmengden av eneggede sverd finner vi også på Vestlandet i lengdegruppen 70 cm og oppover. Samtlige våpenkniver har "lang, spiss" odd (se pkt. 4.2.4) og synes på grunn av sin lave vekt å være best egnet til støt/stikk. Kommer vi over 50 cm begynner odden å bli buttere, vekten øker og huggfunksjonen blir etterhvert det primære. Når lengden er mer enn 70 cm er sverdet utelukkende beregnet på hugg.

Man er stort sett enige om at de korte sverd og sverdkniver bør være eldre enn de lange huggsverd (Gjessing 1934:70 ff, Gaustad 1966, Mikkelsen 1973 etc.)

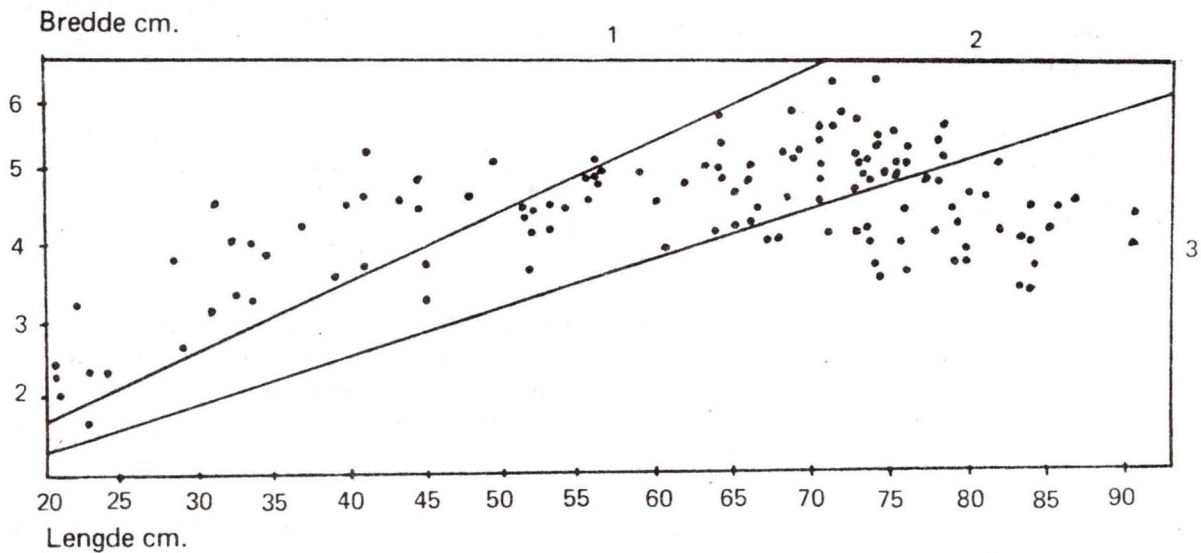
Følgende attributtinndeling og vekttallfordeling kan da foreslås:

Attributt	Lengde	in	in	Vekttall
1 = L1	20 cm	<	50 cm	1.
2 = L2	50 cm	<	70 cm	2.
3 = L3	70 cm			3.

4.2.3 Forholdet klingebredden/klingelengde. (Relativ bredde).

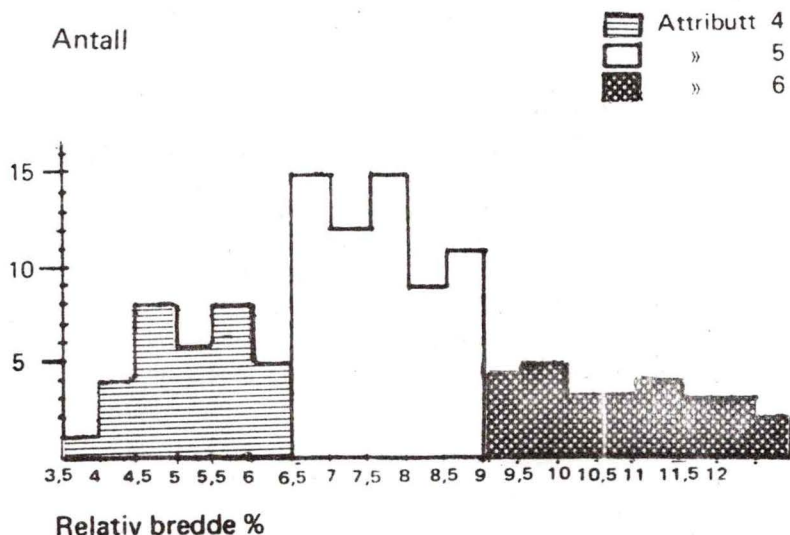
Med klingens bredde menes her klingens største utstrekning langs en rett linje på tvers av lengderetningen (fig. 1). En viktig feilkilde må påpekes: Ved gjentatte oppslipninger av eggen, kan den absolutte bredde ha blitt redusert merkbart etterhvert. Dette er imidlertid felles for samtlige sverd og sverdkniver. Attributtet bør derfor likevel kunne brukes. Fig. 3 viser at den absolutte bredde er ganske konstant ved lengder mellom 40 - 90 cm (3,5 - 5,5 cm). Dette betyr at den relative bredde faller jevnt med økende klingelengde. Her skiller de eneggede sverd seg fra de tveeggede, hvor bredden synes å øke proporsjonalt med bladets lengde (jfr. Petersen 1919:10).

Σ 123

Fig. 3. Forholdet klingens bredde/lengde.

Diagonallinjene er trukket ved henholdsvis 9 og 6,5 % relativ bredde.

Relativ bredde %

Fig. 4. Spredning av relativ bredde.

Fig. 4 viser fordelingen av den relative bredde, med angivelse av attributfordelingen. Spredningen følger en tilnærmet normalfordelingskurve, og skillene mellom attributtene er satt der sprangene i kurven er størst.

Dersom vi skal benytte vekttallssummen som komparasjonsmiddel, er det viktig at vekttallsgraderingen gis samme retning ved hvert attributt. I praksis betyr dette at sverdknivene bør få det laveste vekttall og sverd over 70 cm det høyeste. Dette vil også bli fulgt i det følgende, dvs. at det som synes å særprege f.eks. lange huggsverd, gis samme vekttall hele tiden. Vi får da følgende resultat (fig. 4):

Attributt		Vekttall
4	Relativ bredde $\geq$ 9 % av lengden	1
5	Relativ bredde $\geq$ 6,5 % < 9 % av lengden	2
6	Relativ bredde < 6,5 % av lengden	3

Ved denne inndeling synes man å skille godt mellom sverdknivene og de regulære sverd. Bare 3 av 31 sverdkniver har en relativ bredde under 9 %, mens bare ett av sverdene kommer opp i en så stor relativ bredde.

Jeg har også satt en grense ved 6,5 % for å skille ut de lengste huggsverdene. En merkbar overlappning vil imidlertid forekomme, da 44 % av sverdene over 70 cm har en relativ bredde på mellom 6,5 - 9 %. I lengdegruppe 2 har nesten alle sverd (2 unntak) en relativ bredde på mer enn 6,5 %, mens bare ett ligger over 9 %.

4.2.4 Forholdet klingens oddlengde/total klingelengde. (Relativ oddlengde).

Som påpekt tidligere, har utformingen av oddpartiet vært tillagt en viss vekt i litteraturen (se pkt. 4.2.1). Argumentasjonen har hatt et klart impresjonistisk preg, og ingen har forsøkt å presisere hva som skal legges i begrep som "lang" eller "kort" odd. En måte å gjøre dette på er å måle den relative oddlengden.

Med oddlengde menes her avstanden fra det punkt hvor eggens tilspissing begynner til klingens avslutning, målt langs horisontalplanet (fig. 1). Noe av det første som ødelegges på et sverd er nettopp oddpartiet, og det kan derfor synes noe betenkelig å operere med eksakte tallverdier. Dersom vi også her, i de tilfelle hvor ytterste del av odden mangler, forlenger egglinjens krumming til den møter rygglinjen, kan vi imidlertid bestemme oddlengden med en tilnærmet nøyaktighet. Avviket vil neppe bli mer enn 1 - 2 cm.

En gruppe av de eneggede sverd skiller seg klart ut fra de øvrige ved at eggen er helt rett eller bare svakt krummet. Odden dannes hovedsaklig ved en tilspissing fra ryggsiden. Dette trekket er såvidt markert at man alt nå bør skille ut disse sverd som en egen undergruppe i materialet (R 496 - 7, se pkt. 4.2.10).

De relative oddlengder og deres fordeling er vist på fig. 5 og 6. Vi ser her at de største relative oddlengder jevnt over finnes på sverd med klingelengder inntil 55 cm. De lengste sverd (over 70 cm) har også de minste, både absolutte og relative oddlengder. Attributtgrensene er trukket ved henholdsvis 17 % (1/6) og 25 % (1/4), ettersom sprangene i kurven (fig. 6) er størst her. Uttrykket **lang odd** skal heretter betegne de tilfelle hvor den relative oddlengde er mer enn 25 %. **Kort odd** skal bety at denne er mindre enn 17 %. Av fig. 5 går det fram at samtlige sverdkniver, med ett unntak, har lang odd. Denne forekommer også på endel sverd mellom 50 - 70 cm. Majoriteten av disse (60 %) har dog en oddprosent på mellom 17 - 25. Bare en gang er den lavere enn 17 %. Ser vi på de lengste sverdene (over 70 cm) har ialt 19 en relativ oddlengde på under 17 % (altså kort odd), mens oddlengden aldri overstiger 25 % av klingelengden.

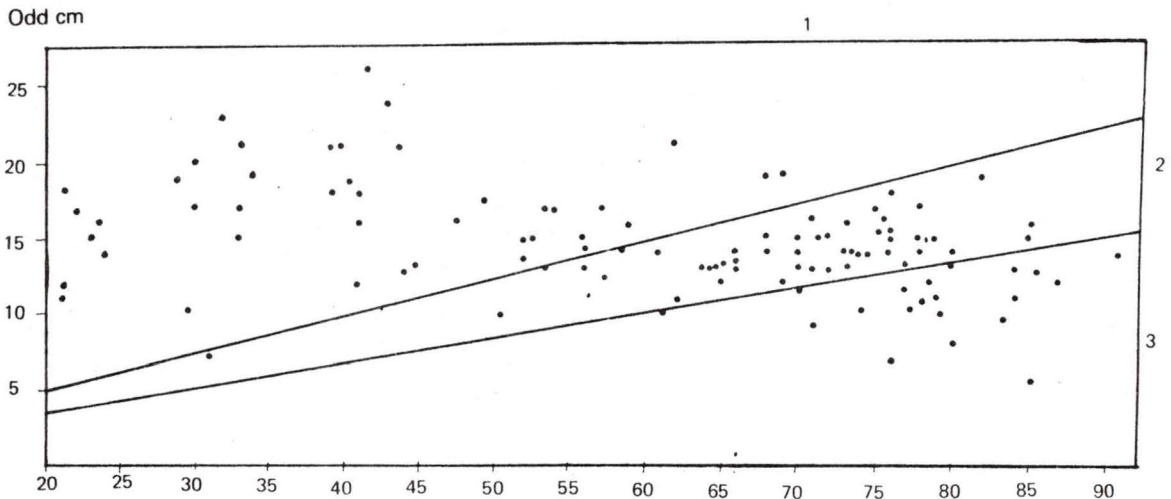

Fig. 5. Relativ oddlengde.

Diagonallinjene er trukket ved henholdsvis 17 % og 25 %. I alt målt: 112 eks.

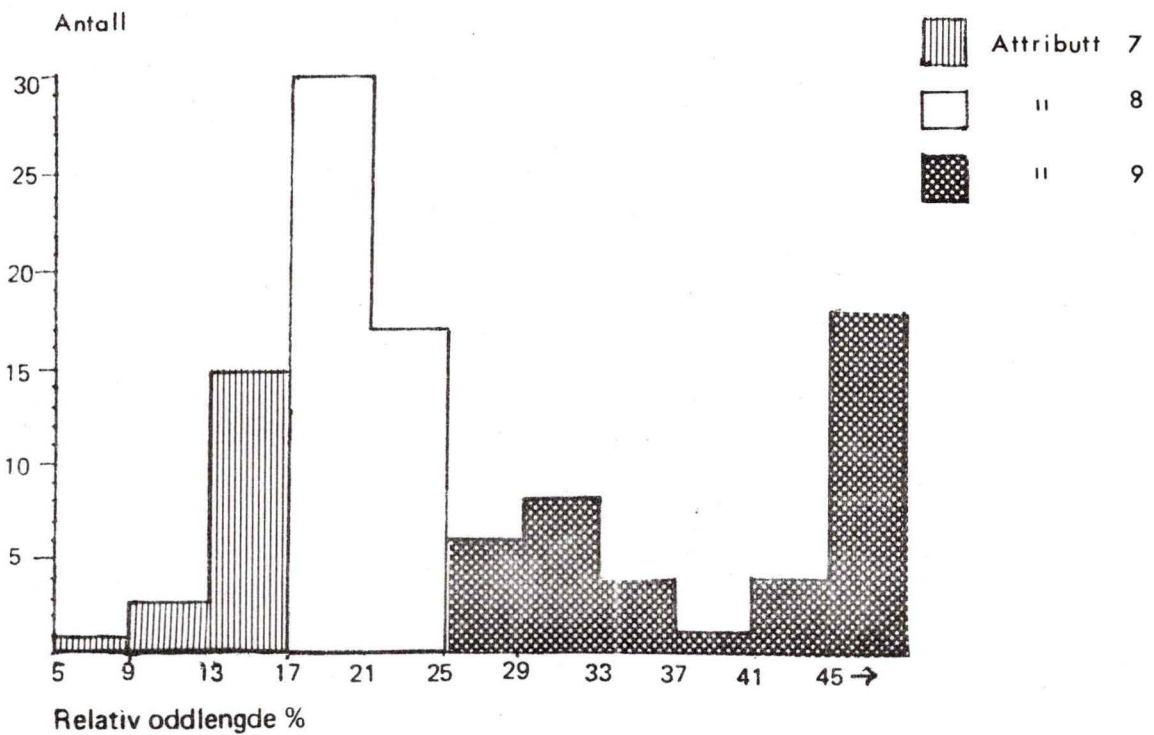

Fig. 6. Fordelingen av den relative oddlengde.

Lang odd er i litteraturen regnet som et tidlig trekk, kort (butt) odd som et sent. (Gjesing 1934:70, 75, Helgen 1972:135 m.fl.). Vi får da følgende attributt og vektallsfordeling:

Attributt	Relativ oddlengde	Vekttall
7 = 01	$\geq 25\%$	1
8 = 02	$\geq 17\% < 25\%$	2
9 = 03	$< 17\%$	3

Den foreslåtte vekttdallsfordeling er ikke helt god, for så vidt som flere sverd får samme vekttdallsfordeling som sverdknivene. Vi ser også at adskillige lange huggsverd som foran har fått høyeste vekttdall, her får vekttdall 2. Dette vil vanskeliggjøre en sammenligning bygd på vekttdallssummering.

I litteraturen bruker man også uttrykk som spiss og butt odd og mener antagelig med dette eggens krumningsvinkel. På grunn av rust etc. er det imidlertid svært ofte umulig å måle denne eksakt. Dette attributtet skal derfor bli holdt utenfor under den videre behandling.

4.2.5 Ryggens bue.

Sammenlignet med de eneggede sverd av typen R 496/7 hvor ryggen buer sterkt, karakteriseres, etter samtlige forskeres mening, sverd lik R 498 - 500 ved en tilnærmet rett rygg. For å teste holdbarheten av dette postulatet, har jeg for samtlige sverds vedkommende målt hvor mye rygglinjen ved avslutningen av klingens avviker fra en rett linje som trekkes parallelt med egglinjen, før dennes tilspissing mot odden begynner. Det eventuelle avviket vil jeg kalle "ryggens bue". (Jfr. fig. 1).

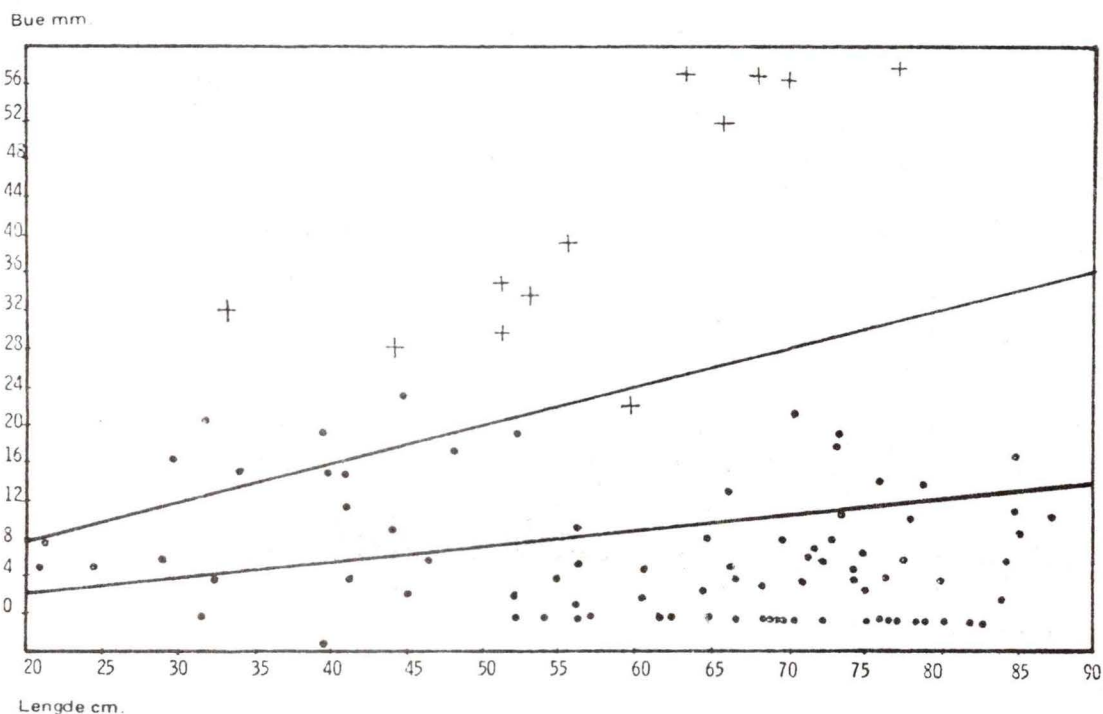

Fig. 7. Forholdet ryggens bue/klingens lengde.

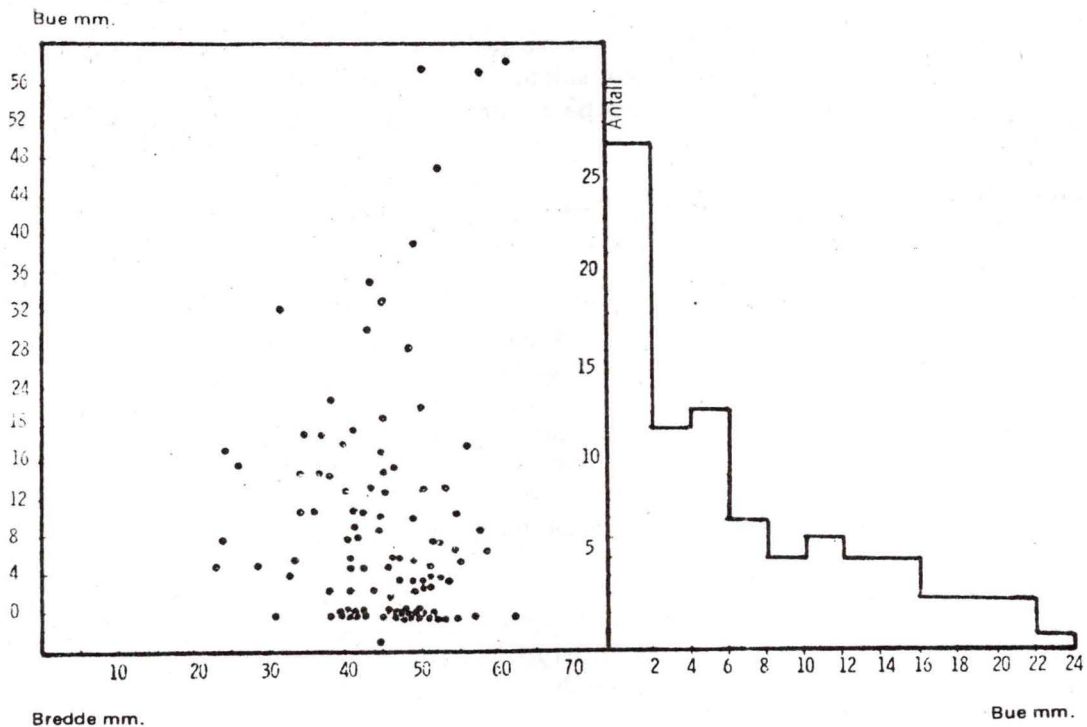

Fig. 8. Forholdet ryggs bue/klingens bredde.

Σ 106

På fig. 7 er sverd lik R 496/7 avmerket med et kryss. Deres absolutte ryggbue er jevnt over betraktelig større enn hos de øvrige sverd. Men også disse har til tider en ikke ubetydelig ryggbue. I flere tilfelle, særlig blant sverdknivene, foregår tilspissingen mot odden vel så mye fra ryggsiden som fra eggssiden, og ryggbuen kan bli like stor som ved R 496/7. De sistnevnte skiller seg likevel ut ved at tilspissingen begynner mye nærmere odden, vanligvis på den nederste 1/2 eller 1/3 av klingens. På sverd lik R 498 - 500 begynner den alltid på klingens øverste halvdel. Disse sverdene har dessuten en jevnbred klinge, mens ihvertfall R 496 er bredest der hvor ryggs tilspissing begynner (noe som forøvrig forsterker hugg-effekten).

Av fig. 7 vil det fremgå at bare 24 av ialt 83 målbare eksemplar av typen R 498 - 500 har helt rett rygg (= 28 %). Variasjonsbredden er klart størst blant sverdknivene. Etterhvert som sverdet øker i lengde, er det også en sterkere tendens til at ryggen blir helt rett (36 % ved lengder over 50 cm, 40 % over 75 cm, mot bare 5 % blant sverdknivene). Likevel ville det være betenkelig å bruke ryggbuen som tydedefinerende attributt, siden flere av de lengste huggsverdene har like stor både absolutt og relativ ryggbue som f.eks. sverdknivene.

Samme forhold gjør seg gjeldende når vi ser på ryggbuen kontra klingens bredde. Fig. 8 viser at rett rygg er særlig vanlig på sverd med bredder mellom 4 - 4,3 og 4,7 - 5,3 cm. Noe fast mønster er det imidlertid vanskelig å påvise.

Ryggbuen kan derfor ikke brukes til å skille ut undergrupper i materialet.

4.2.6 Overgangen tange/klinge. Tangens plassering.

Dette har tildels vært tillagt stor betydning i den typologiske diskusjon (jfr. Gjessing 1934:74 ff). Det synes å være enighet om at de yngste utgavene av de eneggede sverd har en markert og jevnbred overgang mellom klinge og tange. Man kan her blant annet sammenligne med de eneggede klinger fra vikingtid. Et eldre trekk er det tilsynelatende når tangen ligger i fortsettelsen av eller nærmest egglinjen, slik at avsatsen blir klart størst mot ryggsiden. Avsatsen er ellers mer eller mindre avtrappet på de tidlige sverd. Disse har hyppig også en meget bred tangerot.

Følgende attributtinndeling kan da foreslås:

Attributt		Vekttall
10 = T ₁	Tangen ligger i, eller bare med et svakt avvik, i forlengelsen av egglinjen. Avsatsen mot ryggen er vanligvis avtrappet.	1
11 = T ₂	Tangen ligger nærmere egg- enn ryggsiden, eller tangeroten utgjør minst 70 % av klingens bredde. Til attributt 11 skal også regnes de tilfelle hvor overgangen mellom klinge og tange er avtrappet.	2
12 = T ₃	Skarp og jevnbred avsats mellom tange og klinge, ingen eller bare ubetydelig avtrapping. Tangeroten er alltid mindre enn 70 % av klingebredden.	3

4.2.7 Tangens lenade.

Dessverre er tangen i et flertall tilfeller enten avbrutt eller så sterkt beskadiget at den opprinnelige lengde ikke lar seg bestemme eksakt. På de målbare eksemplar synes både den absolute og relative tangelengde å være størst på sverd med klingebredde på mellom 50 - 80 cm. Disse sverd har ofte hatt regulært tohåndsgrep.

4.2.8 Forholdet klingebredde/absolutt oddlengde.

Dette forhold er vist på fig. 9. Av histogrammet ser vi at det er tydelige sprang i kurven ved henholdsvis 28 og 40 %. Attributtgrensene er derfor satt her.

Attributt		Vekttall
13	Bredde/oddlengde < 28 %	1
14	Bredde/oddlengde $\geq$ 28 % < 40 %	2
15	Bredde/oddlengde $\geq$ 40 %	3

Fig. 10 viser at vektallsfordelingen ved variablene relativ oddlengde og relativ bredde ikke er gitt den samme retning hele tiden. Endel sverd med lang odd (= vekttall 1) har fått vekttall 2 under attributtet relativ bredde. Dessuten forekommer det at sverd som ved målingen av den relative bredde fikk vekttall 3, har en oddlengde som kvalifiserer til vekttall 2. Likeledes har et par sverd med relativ oddlengde = 3, fått et relativt bredde vekttall = 2. I de fleste tilfellene samsvarer likevel vektallsgivningen ganske bra ved de to variabler.

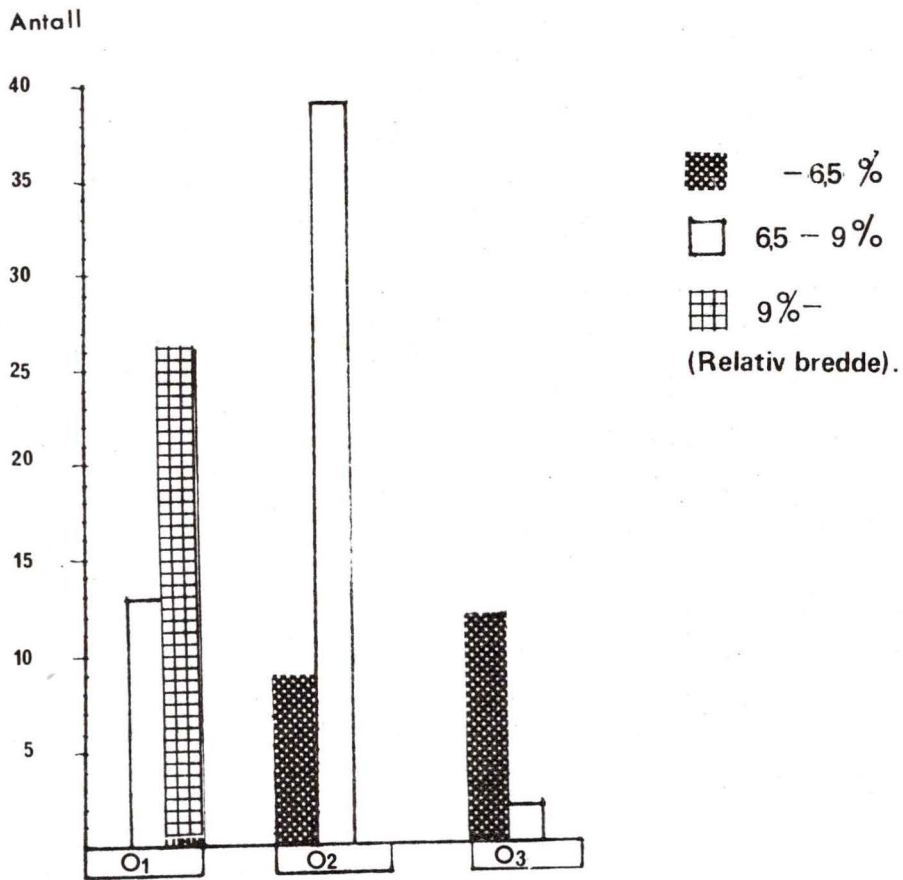

Fig. 10. Forholdet relativ oddlengde (O₁ - O₃, fig 5 - 6)/relativ bredde (fig. 3 - 4).

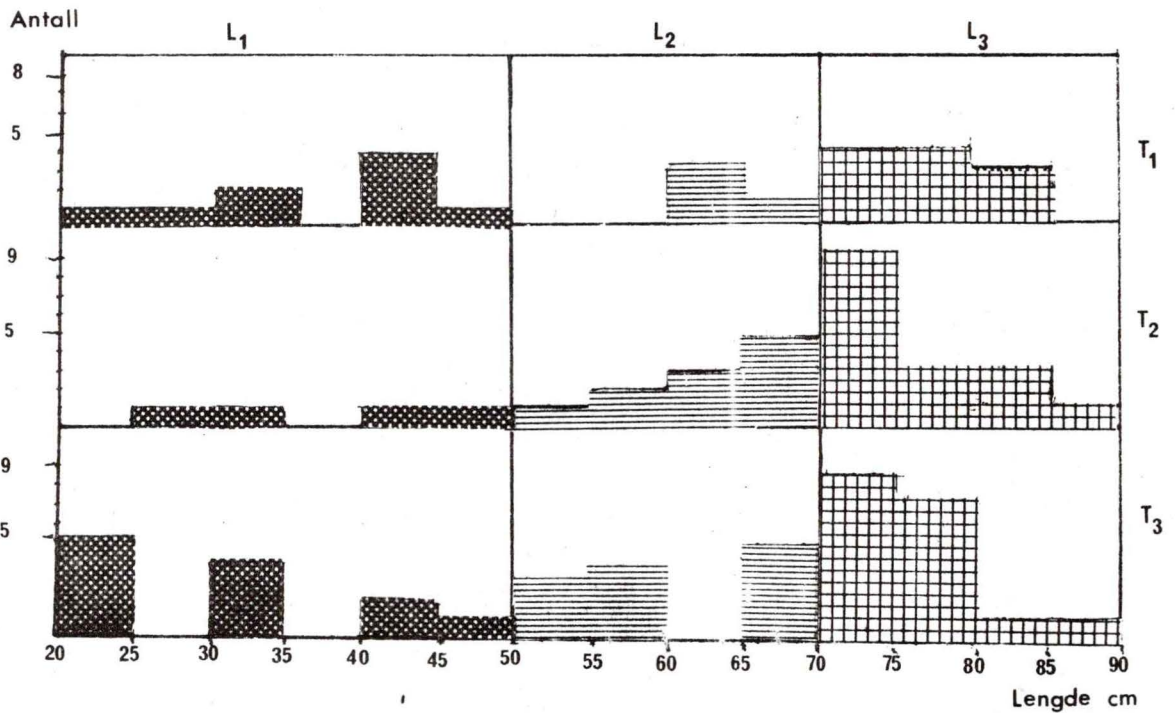

Fig. 11. Forholdet klingelengde/overgangen klinge - tange. (Tangens plassering).

Fig. 11. viser korrelasjonen mellom attributt 10 - 12 (T_1 - T_3) og attributt 1 - 3 (L_1 - L_3). Vi ser at de tre ulike klinge/tangeoverganger forekommer i alle tre lengdeklasser. Blant sverdknivene er det vel så mange eksempler på T_3 som T_1 , og blant sverd over 70 cm er faktisk T_1 (attributt 10) det vanligste. Dette betyr at klinge/tangeovergangen ikke har noen typedefinerende verdi alene. Det viser også at den foreslåtte vektfordeling for attributt 10 - 12 ikke er helt god. Ser vi på variablene klinge/tangeovergang og relativ oddlengde (fig. 12.), er det imidlertid bedre samsvar mellom fordelingen av vektall. På sverd med lang odd ligger tangen som oftest i fortsettelsen av egglinjen. Når odden er kort, er vanligvis tangeavsatsen markert og jevnbred. Og når odden utgjør mellom 1/6 og 1/4 av klingens lengde, er avsatsen helst avtrappet, mens selve tangen ligger nærmest eggenden.

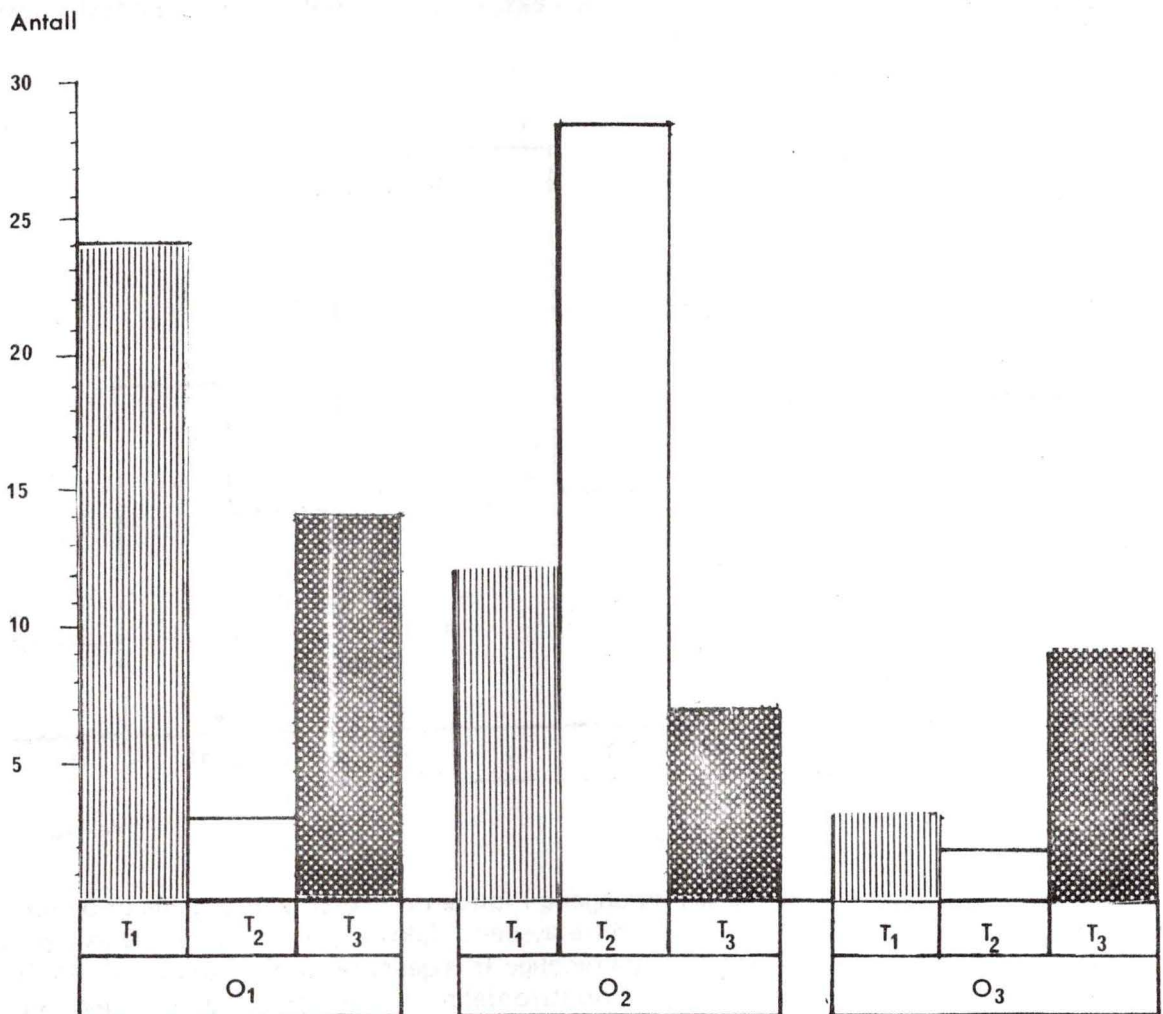

Fig. 12. Forholdet relativ oddlengde/overgangen klinge - tange. (Tangens plassering).

4.2.9 Oppsummering. Ny inndeling av sverd R 498 - 500.

På ialt 102 sverd har samtlige 5 attributtgrupper kunnet bli målt. Antall attributter er totalt 15, hvilket egentlig er for lite til å gi noen fullgod beskrivelse av de enkelte sverd, enn si gruppene deres. Bevaringstilstanden gjør det likevel vanskelig å trekke inn flere, og selv de som er anvendt må tas med en viss reservasjon. Hundre prosent nøyaktige kan målene nemlig aldri bli. Attributtanalysen er likevel å foretrekke fremfor en ren impresjonistisk beskrivelse og gruppering.

Attributtgrensene er gjennomgående trukket der hvor sprangene i kurvene er størst. Der som de foreslåtte grenser ble forandret, ville antagelig også sluttresultatet bli noe annerledes. Dette er et vesentlig poeng og viser klart svakheten ved den gjennomførte analyse. Inndelingen som følger nedenfor kan derfor ikke på noen måte betraktes som absolutt. Den er bare et forsøk på å ordne og beskrive et ellers nokså uoversiktlig materiale.

Gjennomgangen ovenfor viste at enkelte attributter opptrer hyppigere sammen enn andre. Som det fremgikk av fig. 11 - 12, finner vi likevel ofte at antatt tidlige og sene trekk opptrer samtidig på en og samme gjenstand. Denne kan altså ha attributt som ovenfor er gitt ulike vekttall. Dette gjør en inndeling basert på f.eks. en ren vekttallsummering høyst tvilsom. Et forsøk i så henseende er vist nedenfor.

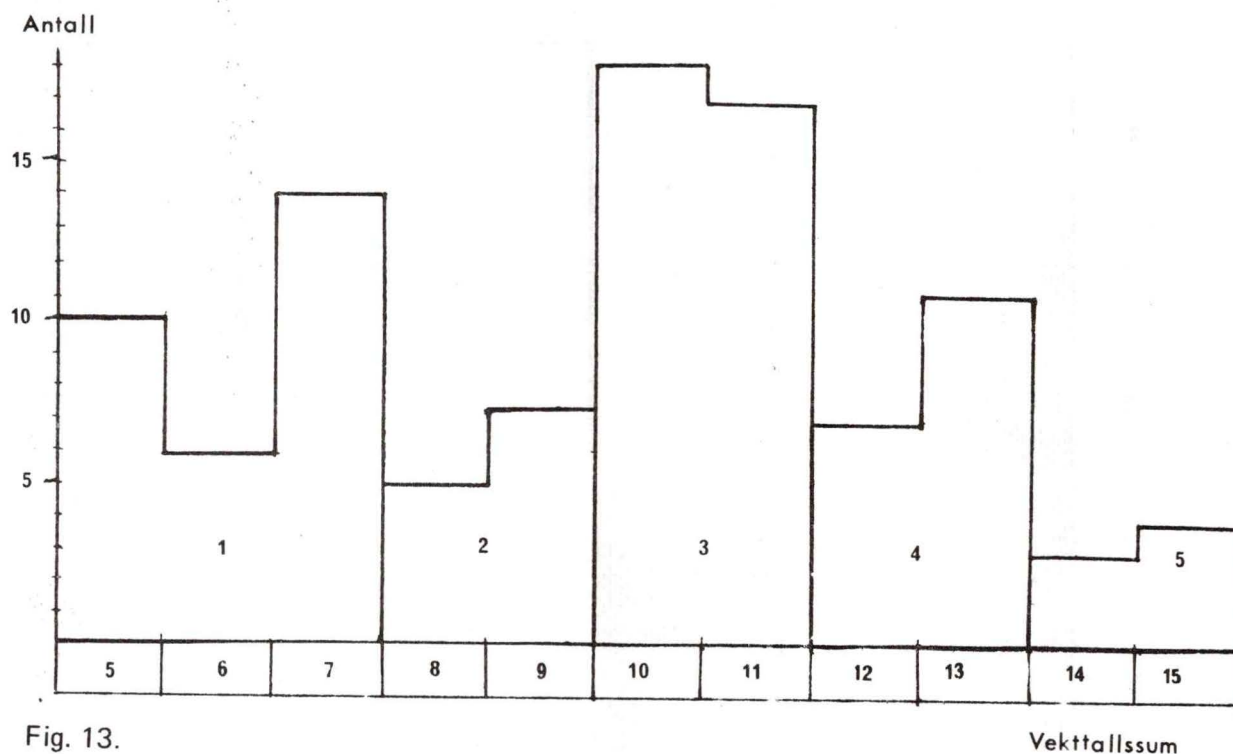

Fig. 13.

Ved også her å sette grensene der sprangene i kurven er størst, kan vi skille ut 5 grupper (se fig.). Det er imidlertid tvilsomt om dette avspeiler faktiske undergrupper. Dertil er nok vekttallsspredningen altfor liten. Bare ubetydelige forskjeller mellom to sverd kan føre til at de plasseres i to ulike grupper. Siden attributtfordelingen heller ikke har fulgt den samme retningen hele tiden, kan vi også oppleve at klart forskjellige sverd blir stående med den samme vekttallssum. Når forskjellen blir så stor som mellom gruppe 1 (5 - 7) og gruppe 5 (14 - 15) derimot, kan man nok uten videre tale om to distinkte sverdgrupper.

En annen måte å dele inn materialet på, er å se på kombinasjonene av de ulike attributter. Derved gjør man egentlig det samme som ved den impresjonistiske klassifisering. Materialet blir likevel i en helt annen grad oversiktlig, når vi har foretatt en attributtanalyse på forhånd.

En inndeling på dette grunnlag er avhengig av hvilke attributt som tillegges størst typedefinerende verdi. I litteraturen har sverdets absolutte lengde hatt ganske mye å si. Geir Helgen antar f.eks. at det er en klar funksjonell forskjell på sverdkniver på 40 - 45 cm, og klinger som er 15 - 20 cm lengre (Helgen 1972:135). Forsøksvis har derfor lengden dannet utgangspunkt for den følgende inndeling.

Ialt 7 grupper er blitt skilt ut.

Sverdgruppe I, Pl. 5.a-b.

L	≥	20 cm	<	50 cm
Br/L	≥	9 %		
O	≥	25 %		
T ₁ - T ₂				
Br/O	<	28 %		

Sverd med total klingelengde på mellom 20 - 50 cm. Den totale bredde er lik eller større enn 9 %. Odden utgjør minst 1/4 (25 %) av klingen. Tangen ligger i fortsettelsen av eller klart nærmest eggssiden. Bredden er mindre enn 28 % av absolutt oddlengde.

Forekomst:

C 974 - Tingelstad, Gran, Oppl.
 C 2565 - Leirhol, Vang, Oppl.
 C 7777 - Bringsvær, Fjære, V.Agder
 C 16000 - Einang, V.Slidre, Oppl.
 C 17694 - Eikeberg, Sande, Vestf.
 C 20931a- Bjertnes, Sigdal, Buskr.
 C 21609 - Nøbben, Ø. Slidre, Oppl.
 C 23234 - Fosshem, Røn, V.Slidre, Oppl.

C 23999a - Kvåle, Vang, Oppl.
 C 24457a - Gjølstad, Ringsaker, Hedm
 C 25363a - Frognerhagen, Nore, Buskr.
 C 27834a - Sønderol, Vang, Oppl.
 C 29171 - Berg, V.Løten, Hedm.
 C 31295 - Hof, Ø.Toten, Oppl.
 B 5519a - Hegge, Ø.Slidre, Oppl.
 C 32500 - Garmo, Lom, Oppl.

Sverdgruppe II, Pl. 6.a-b.

L	≥	20 cm	<	50 cm
Br/L	≥	9 %		
O	≥	25 %		
T ₃				
Br/O	≥	40 %		

Denne gruppe kommer meget nær den foregående, men skiller seg fra denne ved at det alltid er en markert, jevnbred avsats mellom tangen og klingen. Bredden er gjennomgående noe større i forhold til oddlengden.

Forekomst:

C 9094 - V.Slidre, Oppl.
 C 10905 - Bjørtuft, Tinn, Telem.
 C 16439 - N.Besseberg, Eiker, Buskr.
 C 21567a- Storedal, Skjeberg, Østf.
 C 23971b- Dølisetra, Alvdal, Hedm.
 C 24252a- Kjødstad, Løten, Hedm.
 C 24608 - Mo, V.Slidre, Oppl.

C 25990 - Sømmelhø, Engerdal, Hedm
 C 26247 - Furuhovde, Alvdal, Hedm.
 C 26402 - Veia, Løten, Hedm.
 C 27001 - Viken, Vang, Oppl.
 C 27331 - Furuhovde, Alvdal, Hedm.
 C 32693a - Eltdalen, Trysil, Hedm.
 B 8840 - Mo, V.Slidre, Oppl.

Tre av disse sverdknivene skiller seg ut ved at klingens tilspissing løper over hele klingepartiet. Dessuten er ryggen noe mer fortykket enn vanlig. Dette gjelder C 26247, C 27001 og C 27331. De er likevel blitt regnet med til sverdgruppe II.

Sverdgruppe III, Pl. 7a.

L	≥	50 cm	<	70 cm
Br/L	≥	6,5 %	<	9 %
O	≥	17 %		
T ₁ - T ₂				
Br/O	≥	40 %		

Omfatter sverd med klingelengder mellom 50 - 70 cm. Relativ bredde ligger mellom 6,5 - 9 %. Odden utgjør alltid minst 1/6 (17 %) av klingen. Tangen ligger i fortsettelsen av, eller nærmest egglinjen. Avsatsen tange/klinge er gjerne avtrappet. Klingens bredde utgjør minst 40 % av absolutt oddlengde.

Forekomst:

C 1116 - Østenåsen, V.Slidre, Oppl.	C 22238c - Nørstenes, Lom, Oppl.
C 3764 - Lokreim, Vang, Oppl.	C 23085a - Rogn, Vang, Oppl.
C 5119 - Rendalen, Hedmark	C 23213a - Hurum, Vang, Oppl.
C 8572 - Korsekren, Vang, Oppl.	C 25390a - V.Slidre, Oppl.
C 12904 - Midsund, Kviteseid, Telem.	C 25941a - Øye, Vang, Oppl.
C 14366 - S.Kvåle, V.Slidre, Oppl.	C 27344 - Ørpen, Sigdal, Buskr.
C 15989 - Hande, V.Slidre, Oppl.	C 28783 - Holaker, Lesja, Oppl.
C 17744 - S.Kvåle, Røn, V.Slidre, Oppl.	C 29028 - Liseslett, Hol, Buskr.
C 18144 - Bjølverud, Lesja, Oppl.	C 29597 - Kvikne, N.Fron, Oppl.
C 19214 - Lysthus, Heddal, Telem.	C 30157 - Heen, Vang, Oppl.
C 19937 - Gjønnnes, Hedrum, Vestf.	C 32664 - Steinde, Ulnes, N.Aurd.,Opp.
C 21986a - Åsland, Åseral, V.Agder	

Sverdgruppe IV, Pl. 7b.

L	≥	70 cm		
Br/L	≤	9 %		
O	≥	17 %	<	25 %
T ₁ - T ₂				
Br/O	≥	40 %		

Sverd med lengder over 70 cm. Relativ bredde overstiger aldri 9 %. Odden utgjør mellom 17 - 25 % av klingen. Tangen ligger i fortsettelsen av eller nærmest egg-siden. Overgangen tange/klinge ofte avtrappet og/eller bred tangerot. Bredden er minst 40 % av oddlengden.

Forekomst:

C 1501 - Nordgården, Seljord, Telem.	C 21907a - Haldstad, Ringebu, Oppl.
C 2504 - Solbakken, Oslo	C 22237a - Haglebuvannet, Sigdal, Oppl.
C 4580 - Ås, Rendalen, Hedm.	C 22874 - Ulven, Ringsaker, Hedm.
C 5839 - Dal, Vang, Oppl.	C 23034a - Østrem, Vang, Oppl.
C 9694 - By i Løten, Hedm.	C 23653a - Vesterheim Y.Rendal, Hedm.
C 12171 - Ålbjørk, Sigdal, Buskr.	C 25712a - Bygdissundet, Vang, Oppl.
C 16002 - Ulveneset, Røn, V.Slidre, Oppl.	C 25743a - Roen, Skjåk, Oppl.
C 16003 - Ulveneset, Røn, V.Slidre, Oppl.	C 26399 - Dårstul, Hjørtedal, Telem.
C 16004 - Ulveneset, Røn, V.Slidre, Oppl.	C 26400 - Roset, Løten, Hedm.
C 17703 - Brekke, Nissedal, Telem.	C 28476a - Mogen, Tinn, Telem.
C 17745 - S.Kvåle, V.Slidre, Oppl.	C 29057 - Jørstad, Fåberg, Oppl.
C 18657 - Ås, V.Toten, Oppl.	C 30603a - Tobienborg, Oddersnes, V.Ag.
C 20001a - S.Skjønne, Nore, Buskr.	C 31301 - Bringsverd, Ringebu, Oppl.

Sverdgruppe V, Pl. 7c.

L	≥	70 cm	
Br/L	≥	6,5 %	
O	<	17 %	
T ₁ - T ₂			
Br/O	≥	28 %	< 40 %

Disse sverd avviker lite fra foregående gruppe. De skiller seg likevel fra den ved en mindre relativ bredde, og en kortere, mer butt odd.

Forekomst:

C 1147	-	Lien, Klevgard, Moland, Telem.	C 13413	-	Grindum, Bjell., V.Agder
C 3055	-	Østerhus, Åseral, V.Agder	C 21961a	-	Sandnes, Bygl., A.Agder
C 7898	-	Hosken, Vågå, Oppl.	C 24389a	-	Hurum, Vang, Oppl.
C 10513	-	Brandsar, Skjåk, Oppl.	C 25574a	-	Ås, Gjerpen, Telem.

Sverdgruppe VI, Pl. 7d.

L	≥	50 cm	
Br/L	≥	6,5 %	< 9 %
O	≥	17 %	< 25 %
T ₃			
Br/O	≥	28 %	

Sverd med klingelengder over 50 cm. Relativ bredde ligger på mellom 6,5 - 9 %. Odden utgjør mellom 17 - 25 % av total klingelengde. Alltid markert, jevnbred av-sats tange/klinge. Bredden er aldri under 28 % av oddlengden.

Forekomst:

C 3978	-	Kjø, Vang, Valdres	C 21384a	-	Ørpen, Sigdal, Buskr.
C 5017	-	Godaker, Stange, Hedm.	C 23259a	-	Bjerven, Lunde, Telem.
C 7150	-	Bø, Vang, Oppl.	C 25022	-	Halen, Ø.Gausdal, Oppl.
C 18455	-	Lesja, Oppl.	T 2466	-	Vollan, Kvikne, Hedm.

Sverdgruppe VII, Pl. 7e.

L	≥	70 cm	
Br/L	<	6,5 %	
O	<	17 %	
T ₃			
Br/O	≥	40 %	

Sverd hvis lengde er minst 70 cm. Den relative bredde er mindre enn 6,5 %. Odden er meget kort og butt. Største klinge-bredde alltid minst 40 % av oddlengden.

Forekomst:

C 3245	-	Ustedalen, Ål, Buskr.	C 23905	-	Y.Rendal, Hedm.
C 6513	-	Larvik, Vestf.	C 28597a	-	Øvre Hov, Sigdal, Buskr.
C 9947	-	Semellinge, Røn, V.Slidre, Oppl.	C 29868a	-	Hedenstad, Sandsvær, Buskr.

C 24237 fra Namnø, Halla i Telemark er noe avbrutt i odden, men kan nok også regnes med til denne gruppen.

De inndelingskriterier som er fulgt, kan nok i høy grad diskuteres, men de er i det minste å betrakte som et forslag til en nyordning av materialet. De enkelte grupper representerer neppe selvstendige typer. Snarere er de varianter av samme hovedtype.

Bortsett fra et par sverdkniver som er utstyrt med små endeknapper (se pkt. 4.9), mangler samtlige grupper knapp og hjalter. Det har vært spekulert endel på om man muligens har fjernet disse før sverdene ble lagt i graven. Hadde de vært av metall, burde man nemlig ha funnet visse spor etter dem. Det kan imidlertid også tenkes at de ble laget av et organisk materiale som nå er gått i oppløsning. Mest sannsynlig er det likevel at mangelen på knapper og hjalter er reell, dvs. at sverdene (og sverdknivene) vanligvis ikke ble utstyrt med dette. Først når vi nærmer oss vikingtid, begynner enkelte eneggede sverd å få endeknapper samt over- og underhjalt, noe som blir konsekvent gjennomført etter 800. En gjenstands form bestemmes av flere faktorer. Når det gjelder sverd, vil nok kampfunksjonen være det viktigste. Sverdet skulle gjøre eieren istand til å forsvare seg mot eller overvinne en fiende. For dette måtte nok de fleste andre hensyn vike. Ser vi generelt på de eneggede sverd, er det en tendens til at ikke bare den relative, men også den absolutte bredde minker når sverdet passerer 70 cm klingelengde. Årsaken er muligens at sverdet ellers ville bli altfor tungt å håndtere, særlig om grepet var så kort som tangen ofte antyder.

Når klingene blir så lange og smale som tilfelle er ved sverdgruppe V og VII, vil de trolig være ganske utsatt for å brette ved hard påkjønning. For å styrke sverdet har man derfor ofte gitt klingen et mer kileformet tverrsnitt ved å øke ryggtykkelsen. Dermed understreket man også enda mer de lange sverdenes huggfunksjon.

Formen innebærer alltid et kompromiss av et eller annet slag, mellom brukeren og produsenten, mellom lokale tradisjoner og ytre impulser etc. Enkelte trekk vil vanligvis være sterkere normert enn andre. Sverdets ryggbue varierer som vist ovenfor relativt mye, men det er ikke mulig å påvise noe fast mønster. Variasjonene er antagelig mer uttrykk for manglende nøyaktighet eller smiferdighet (eventuelt uheldige bevaringsforhold) enn en bevisst baktanke fra produsentens side. Forholdet mellom den relative oddlengde og den relative bredde eller tangens plassering synes derimot å ha vært ganske sterkt normert.

Dekorelement er bevisst utelatt ved sverdklassifikasjonen. Årsaken er den at en opprinnelig klingedekor nå ofte vil være rustet bort etc. En god del sverd har imidlertid fortsatt rester etter dekor, enten i form av en eller flere opptrukne parallelle linjer i lengderetningen (f.eks. C 17744), hulkiler (C 22879 m.fl.) eller dyre- og båndfletningsmotiv (bl.a. B 8840, C 25990 og C 25363a). Det er vanskelig å avgjøre hvilken funksjon klingedekoren har hatt. Trolig har den tjent flere formål, som f.eks. understreking av spesielle statusposisjoner, betvingelse av overnaturlige krefter m.m. Hulkilene har kanskje fungert som blodrefill. Den mer figurative dekor som flere sverd (og sverdkniver) kan oppvise, antyder at disse har hatt en videre funksjonsramme enn de rene kampvåpen.

Forskjellen mellom de ulike sverdgrupper kan dels være kronologisk, dels geografisk betinget. De kan også til en viss grad være sosialt betinget, det vil si at gruppene ble brukt av og laget for ulike sosiale lag. Med det materialet vi har til rådighet, lar imidlertid dette seg vanskelig etterprøve.

I første omgang skal jeg se nærmere på den kronologiske plassering av de enkelte grupper. For å kunne gjøre dette uten omfattende ringslutninger, er det som nevnt ønskelig først å gå igjennom det øvrige våpenmaterialet. Sverdgruppene geografiske fordeling vil bli diskutert mer inngående i forbindelse med den regionale analyse som følger etter det kronologiske avsnittet.

4.2.10 Eneggede sverd lik R 496 - 7.PL.8a-b.

Tidligere har jeg skilt ut en gruppe sverd med tilnærmet rett egg og stor ryggbue (R 496 -

7, jfr. pkt. 4.2.5). Grieg var den første som definerte typene (1923), og Gjessing overtok hans definisjoner (1934:80). Grieg bruker blant annet forekomsten av furer på bladet til å skille R 497 fra R 496, men som Gjessing påpeker, opptrer tilsvarende furer også på enkelte sverd lik R 496. Mer vesentlig er det antagelig at R 496 har tohåndsgrep, i motsetning til R 497 (Sjøvold 1974:272).

Begge sverd må regnes som kontinentale typer. De kommer inn under det man i tysk terminologi kaller Breitsaxer og Langsaxer. Disse betegnelser skal derfor bli brukt nedenfor.

Breitsax: Eneget huggsverd uten hjalt og knapp, med lang tange (tohåndsgrep) og stor bredde i forhold til lengden. Ryggen buer sterkt, men tilspissingen begynner først på den ytterste 1/2 av klingen.

K. Böhner oppgir tangelengder på 16,5 - 27,5 cm og klingelengder på 27 - 52 cm. Bredden ligger på 3,3 - 4,9 cm når klingen måler mellom 27 - 42 cm og 5 - 5,8 cm ved lengder mellom 29 - 52 cm (Böhner 1958:139 ff). Målene varierer imidlertid fra sted til sted, og Breitsaxene kan tidvis nå opp i over 70 cm. Tangen utgjør alltid ca. 1/3 eller mer av klingelengden.

Langsax: Eneget huggsverd uten hjalt og knapp, med kort tange. Stor ryggbue som begynner på den ytterste 1/2 - 1/3 av klingen. Grep og klingeform overensstemmer med Breitsaxens, men målene er endret. Klingelengder fra 40 - 75 cm, og bredde mellom 3,8 - 4,6 cm. (Jfr. op.cit.:144).

Langsaxen kan betraktes som en videreutvikling av Breitsaxen, og det er da heller intet skarpt skille mellom dem. Langsaxens tange overstiger dog aldri 1/3 av klingelengden i de tilfelle hvor den er hel. Den relative bredde er også mindre. I Øst-Norge utgjør Breitsaxens bredde gjennomsnittlig 8,7 % av lengden, mens det tilsvarende tall for Langsaxene er 7,8 %. Begge saxetyper kan ha riller på klingene, men dette er mest vanlig på Breitsaxene.

Følgende inndeling kan foreslås:

Breitsax: Pl. 8 a.

C 6013 - N.Ramsun, Stokke, Vestf.	C 22879 - Tom.kirk., Filefj., Oppl.
C 7154 - Bø, Vang, Oppl.	C 22887 - Sønstebø, Lesja, Oppl.
C 8573 - Hermundstad, Øye, Vang, Oppl.	C 23507 - Ukjent sted.
C 14548 - Raundbakken, Røn, V.Slidre, Oppl.	C 25696 - Hurum, Vang, Oppl.

Langsax: Pl. 8 b.

C 4516 - Torsdal, Bamle, Telem.	C 18291 - Berg, Brunlanes, Vestf.
C 5017 - Godaker, Stange, Hedm.	C 21660 - Bergan, Vardal, Oppl.
C 5018 - Godaker, Stange, Hedm.	

Datering. Opphav.

Breitsaxene regnes jevnt over for å være eldre enn Langsaxene. Böhner plasserer dem i sin fase IV, dvs. 7de årh. (Op.cit.22). Dette samsvarer med U. Kochs (1968:84) og H. Dannheimers (1962:86 ff) dateringer. Også Stein antar at de forsvinner ca. 700 (Stein 1968:13 ff).

Sammen med Langsaxene er antagelig Breitsaxene å betrakte som importstykker. Typene finnes utbredt i et stort antall over hele Vest-Europa (jfr. Grieg 1923:25 ff). Det kan selvsagt ikke utelukkes at enkelte av våre sverd er hjemlige kopier av kontinentale forbilder. Sigurd Grieg har da også foreslått at f.eks. sverdet fra Hermundstad i Vang er en norsk etterlikning av den frankiske scramasax (op.cit.22). Samtidig antar han at sverdet fra Thomaskirken er av frankisk opphav. Det er imidlertid ingen saklig grunn til å skille slik mellom disse to sverdene, eller noen av de andre øst-norske eksemplarene for den saks skyld. Samtlige har klare paralleller utenfor landets grenser og bør nok jevnt over kunne regnes som fremmede stykker.

Dette får også betydning for tidsstillingen. Går vi ut fra en retardasjonstid på minimum en generasjon, får vi som resultat at Breitsaxene kom i bruk hos oss en gang rundt 650, eller kanskje noe senere. Hvor lenge de holdt seg i bruk, er det vanskelig å avgjøre, særlig siden flere av dem stammer fra løsfunn. En øvre tidsgrense ca. 750 virker imidlertid ikke urimelig.

Langsaxene synes overalt å være yngre enn Breitsaxene. Deres hovedbrukstid ligger utvilsomt i det 8de årh. (Böhner 1958:145). De kan nok opptre før 700, men vanlige blir de først etter 750. Til gjengjeld forekommer de også i enkelte 800 talls kontekster (loc.cit).

Av de østnorske Langsaxer skiller C 4516 (avb. R 497) seg ut ved å ha en realtvt bred klinge og en tange som, selv om den nå er avbruttet, trolig har vært noe lenger enn tangen på de 4 andre Langsaxene. Klingelengden er dessuten beskjeden (52 cm). Dette er trekk som tyske forskere anser for å være tidlige (Martin 1976 m.fl.), og Thorsdalsverdet kan ha nådd oss før 750. Det gir i det minste, rent morfologisk, inntrykk av å være noe eldre enn de øvrige Langsaxer. C 21660 har påsatte hjalt av vikingetidsform, noe som tyder på at det var i bruk også etter 800. De to sverdene fra Godaker i Stange er begge meget lange og bør, med sine temmelig korte tanger, være nokså sene.

Langsaxenes brukstid i Øst-Norge blir således stort sett tidsrommet 700 - 800/850. I rene vikingtidskontekster forekommer de ikke.

Eldre enn både Lang- og Breitsaxene er de såkalte Schmalsaxer. Dette er meget korte sverdkniver med lengder på mellom 22 - 40 cm. Bredden ligger på 2,4 - 4,3 cm. Tidsmessig hører de hjemme mellom 450 - 600 (Böhner 1958:135 ff). Det kjennes to hovedvarianter, nemlig én (A) hvor tangen ligger i fortsettelsen av, eller klart nærmest ryggsiden, og én (B) hvor det er en markert, jevnbred avsats mellom tange og egg/ryggside. På begge varianter skjer tilspissingen mot odden hovedsaklig fra eggside.

Schmalsaxene er særlig interessante fordi de danner en parallell til våre egne sverdkniver (gruppe I / II). Variant B har ofte en fortykkelse øverst på klingens, som undertiden nærmer seg et regulært underhjalte (Op.cit.taf. 25, 7 og 8), men det finnes også adskillige Schmalsaxer som er helt identiske med min gruppe II. (Joffroy 1974, fig. 3, 77, 214, Fingerlein 1971, taf. 49, 11).

På de østnorske gruppe I sverd ligger som vist tangen i fortsettelsen av eller nærmest eggside. Derved skiller de seg for såvidt fra variant A ovenfor. Men skillet er ikke absolutt. På sverdet fra Nordre Besseberg (C 16459) ligger f.eks. tangen klart nærmere ryggsiden. Det samme kan iakttas på enkelte andre norske sverdkniver (bl.a. B 5519). Endel kontinentale Schmalsaxer har dessuten en tangeplassering helt lik den som er vanlig innenfor gruppe I (U. Koch 1968, taf. 44, 1 : R. Koch 1967, taf. 50,4).

Ut fra dette er det ingen ting i veien for å karakterisere de østnorske sverdknivene som "Schmalsaxer". Dette betyr ikke at de uten videre kan anees for importerte, tvertimot. Flere kontinentale forskere har faktisk vært inne på den motsatte tanke, nemlig at Schmalsaxene først oppsto i Norden! De bygger da på den antagelse at sverdknivene er en videreutvikling av huggkniven fra romersk jernalder. Blant annet det faktum at tangen ligger i fortsettelsen av rygglinjen på svært mange av de tidligste våpenkniver, er tatt til støtte for denne teori. Spørsmålet er så hvor den eventuelle omforming har foregått, og det er her man har trukket inn det nordiske området. Böhner f.eks. nevner et par norske (Geilvolla, Trøndelag og Glitre, Kråkstad, Akh. C 23108), samt et finsk funn, som Hackmann (1905) setter til ca. 400. Særlig denne siste dateringen får Böhner til å foreslå at den nevnte utviklingsgang er et nordisk fenomen. Ingen kontinentale våpenkniver kan nemlig påvises før 450. Her må det imidlertid påpekes at alderen på den finske kniven i høy grad er usikker (trolig et sammenblandet funn), og de refererte norske funn plasserer Gjessing (1934:72) sent i 6te årh. Heller ikke ellers i Norden er sikre våpenkniver kjent før ca. 550. Det er derfor ingen grunn til å tro at disse er vokst frem her oppe. Særlig ikke når lignende kniver er vanlig alt før 500 på f.eks. frankisk område.

Gjessing foreslo alt 25 år før Böhner at de nordiske sverdkniver muligens var et resultat av visse østlige forbindelser. De kan ha nådd oss via Oder eller Weichsel eller en av de andre ferdslsårer som munner ut i Østersjøen (op.cit. 82 ff). Gjessing bygger her på tesen om at det var hunnerne som brakte våpenkniven til Europa østfra (jfr. Werner 1968), og ut fra dette virker hans forslag ikke usannsynlig. Det er senere blitt støttet av blant andre Fr. Gaustad (1966:117).

Selv om de eneggede sverdknivene som novasjon betraktet er fremmede, behøver slett ikke de enkelte stykker å være importerte. Eksempel på hjemlig produksjon er antagelig B 8840 fra Mo i V. Slidre. Klingens her dekorert med dyrefigurer som vi ikke har noen fullgode paralleller til på kontinentet. Som Shetelig påpeker, er linjene i mønstret ikke hugget eller punset inn, men istedet trukket som en tegnet strek i overflaten. Dette er trolig gjort med en skarp stålspiss, mens klingens var gløddende (Shetelig 1937:5). Dekoren må altså være laget samtidig med at klingens ble smidd. Samme teknikk er forøvrig brukt på det såkalte Kvikne-spydet (C 28767).

En annen av de dekorerte sverdkniver derimot, C 25990 fra Sømmelhøa i Engerdal, kan godt være innført utenfra. Dekoren langs ryggen er begrenset av to dype furer. Ved tverrbånd av dobbelte linjer deles ornamentet i tre avsnitt, og avsluttes i en fri spiss som peker i retning av odden. En helt tilsvarende dekor gjenfinnes på en tidlig Breitsax fra Ehrang, grav 16, i Trier (Böhner 1958, taf. 27,2). Sømmelhøkniven er ellers den av de østnorske sverdkniver som har størst ryggbue, og dette, sammen med dekoren, kan antyde at den er et kontinentalt arbeide.

I de fleste tilfelle er likevel et eventuelt opphavssted umulig å bestemme. Den tidsmessige plassering av sverdknivene skulle imidlertid være relativt grei. Ut fra parallellene i det kontinentale materialet bør de kunne regnes til den tidligste fase av merovingertiden. Jeg skal komme nærmere inn på funnkombinasjonene senere, men alt nå kan det konstateres at sverd med lengder inntil 1/2 m over hele Norden synes å forsvinne et stykke ut i det 7de årh. (Jfr. H. Salmo 1938, E. Kivikoski 1939, B. Nerman 1969 m.m.).

Flere har diskutert om det eneggede sverdet i merovingertid har utviklet seg fra sverdknivene. For å kunne avgjøre dette, er man nødt til å få klarlagt det innbyrdes tidsforhold mellom disse to hovedgrupper. Irmelin Martens antar at det kan ha vært en funnlakune mellom de tidlige sverdknivene og de eneggede sverdene. Når de sistnevnte viser seg i funnene . . . "er det fullt utviklede scramasaxer . . . med brede, tunge klinger . . .". "Noen utvikling av scramasaxen på hjemlig grunn, gir materialet ikke belegg for" (Martens 1969: 82). De ulike frekvensdiagram som er gjennomgått ovenfor, synes imidlertid å vise et noe annet bilde enn det Martens her har kommet frem til. Selv om sprang kan påvises adskillige steder i kurvene, er det likevel de glidende overganger som preger helhetsinntrykket. Dette indikerer avgjort en jevn utvikling fra sverdkniver til sverd.

Lange huggsverd med tilnærmet rett rygg er tydeligvis et utpreget nordisk fenomen i merovingertid. Antagelig skal de sees som et nordisk svar på den kontinentale utvikling fra Schmalsaxer, via Breitsaxer til Langsaxer. I så fall burde sverdgruppe V - VII være yngre enn de øvrige, siden disse omfatter de sverdene som både har de største klingelengder og dessuten de minste, både relative og absolutte, klingebreder.

Sett i nordisk målestokk, har de eneggede sverd sitt avgjorte tyngdepunkt i vest, det vil si i Vest-Norge og de vestlige deler av Østlandet. Spredningsbildet kan delvis være bestemt av forskjeller i gravskikk m.m. Det avslører likevel at det må ha foregått en ganske omfattende produksjon av slike sverd her hjemme. Noen spesiell import fra de andre nordiske land er det neppe grunn til å forutsette.

4.3 Tveeggede sverd uten hjalt. Pl. 9 a.

Slike sverd er relativt vanlige i rikere våpengraver fra eldre jernalder. Nedenfor har jeg skilt ut de som ved sin funnkombinasjon bør tilhøre merovingertid:

Forekomst:

- C 4831 - Kløvjordet, Flesberg, Buskr.
- C 23971a - Dølisetra, Alvdal, Hedm.
- Aksj. nr. 75/64 - Rustadbakken, Løten, Hedm.

Datering. Opphav.

Intet taler for at disse sverd holdt seg i bruk særlig lenge etter ca. 600. C 4831 er blant annet funnet sammen med en spydspiss som nedenfor er definert som "spyd med lite blad". Spyd av denne typen hører hjemme i 6te og tidlig 7de årh. (se pkt. 4.5.2). Selve sverdet har en liten tresidet knapp på enden av tangen. Tilsvarende knapper forekommer på flere tveeggede sverd fra sent 6te årh., f.eks. i Syd- og Mellom-Tyskland (Jfr. Martin 1976:223, Dannheimer 1962, taf. 28,21). B. Nerman (1969) daterer endel gotlandske sverd med lignende endeknapper til sin periode VII:1 (550 - 600).

Funnet fra Rustadbakken inneholdt foruten sverdet en tidlig utgave av de såkalte Vendel-spyd (se pkt. 4.5.6) mulige rester etter en stigbøyle, et bisschen som har nære paralleller i Vendelgrav XIV (Helgen 1975:31), samt en tungeformet remende med stempeldekor. Slike remender er vanlige i overklassegraver over hele Norden fra tiden rundt 600 (se Skjølsvold 1969:158 ff). Også spydet med spissovale nagleholder på falen hører til samme funnmiljø. Kombinasjon tveegget sverd/Vendelspyd finner vi forøvrig også i funnet fra Dølisetra. Her forekommer dessuten en sverdkniv (gruppe II), hvilket bekrefter den tidlige tidstilling.

De tveeggede sverd uten hjalt kan således sies å ha en øvre tidsgrense ca. 650.

Både sverdet fra Rustadbakken og det fra Dølisetra har damascerte klinger, hvilket antagelig viser at de må regnes som innførte stykker. Å lage en tveegget klinge, særlig en med damascering, har utvilsomt vært en meget krevende arbeidsprosess, som forutsatte stor teknisk dyktighet og lang erfaring. Råstoffet måtte dessuten være førsteklases, om resultatet skulle bli akseptabelt. Antagelig ble de tveeggede sverdene produsert av et fåtall verksteder, som kunne drive det hele i en litt større skala. Våre sverd kan dels ha kommet fra Böhmen, dels fra Gallia eller Rhinegnene slik tilfellet var i eldre jernalder (Grieg 1926:92).

4.4 Sverd med hjalt og knapp.

4.4.1 Ringsverd. Pl. 9 b - d

Definisjon:

Tveegget sverd med over- og underhjalt, samt knapp, hvortil er festet en ring.

Forekomst:

- C 7289 - Kjærstad, Garder, Vestby, Akh.
- C 12498 - Nes, Kvelde, Hedrum, Vestf.
- C 16604 - Åker, Vang, Hedm.

Datering. Opphav.

Disse sverd, hvorav nå bare ringen og/eller deler av knappen/overhjalten er bevart, er blitt grundig diskutert av flere forfattere. Man synes stort sett å være enige om dateringen. Det er ingen tvil om at ringsverdene jevnt over er meget tidlige. På kontinentet har de antagelig vært ferdig utformet alt noen årtier før 550 (jfr. Lindqvist 1926:194 o.fl.). Det er neppe tvil om at ringsverdenes forekomst i Norden er intimt knyttet til stil II's fremvekst og utvikling (Gjessing 1934:104). Sverdene er antagelig blitt spredt ved gavebytte o.l. (Bakka

1976). Derved kan de ha kommet i bruk noenlunde samtidig over store områder. Ringsverdene kan delvis ha blitt anvendt som symbol på makt, høy sosial eller militær status m.m. (Böhner 1949:167 ff). I så fall er muligheten selvsagt til stede for at de er blitt oppbevart og brukt ganske lenge, kanskje i flere generasjoner. Deres hovedbrukstid bør likevel kunne settes til sent 6te/tidlig 7de årh.

Det er kanskje vanskelig å si noe bestemt om hvor de øst-norske ringsverd er laget (jfr. pkt. 4.10.7). De to bevarte knappene er imidlertid begge dekorert med innlagte, tynne sølvtråder, som danner et såkalt falskt cloisonnemønster. Denne teknikken er bare unntaksvis kjent i norsk merovingertid og indikerer nok at ringsverdene er av fremmed, eventuelt kontinentalt, opphav. Dette er nemlig en ganske vanlig dekorasjonsmåte i Nord-Italia, Syd- og Mellom-Tyskland, Frankrike, Belgia m.m. (jfr. pkt. 4.10.6). Det er ellers verdt å legge merke til at B. Arrhenius, som har analysert flere av de svenske ringsverdsknappene, regner dem som eksempel på tidlig import, muligens fra det frankiske riket (Arrhenius 1970: 207 ff).

Den øvrige inndeling av sverd med hjalt og knapp bygger på Jan Petersens definisjoner fra 1919 ("De norske vikingsverd"). Petersen bygger utelukkende på hjalt og knapp-utforming. Selve klingene ser han helt bort ifra. Disse kan være både en- og tveeggede innenfor samme gruppe. Hans typedefinisjoner synes derfor noe utilfredsstillende. De skal likevel bli fulgt nedenfor, med enkelte modifikasjoner.

4.4.2 A-sverd. Pl. 10.a.

Definisjon:

Lave hjalter, med sterkt buede, eller endog ryggede høydesider, tverrsnittene er jevnbrede, avrundet i endene, forskjellig bredde. Knappen er også jevnbred, tresidet, og smalere enn hjaltene.

Forekomst:

- C 1878 - Mela, Gjerpen, Telem.
- C 2039 - Sander, Ski, Akh.
- C 20931b - Bjertnes, Sigdal, Buskr.
- C 28596 - Øvre Hov, Sigdal, Buskr.
- BM 2720 - Nordheim, Hedrum, Vestf.

Datering. Opphav.

Det er vanskelig ut fra funnkombinasjonene å si noe presist om tidsstillingen. Gjessing antar at hovedtyngden faller før 750 (Gjessing 1934:110), men de funn han bygger på virker ikke pålitelige. Sverdet på Bjertnes i Sigdal tilhører et sammenrotet funn med minst to ulike graver. Høyst tvilsomt er også B 6845 (Oppstryn, Sogn og Fjordane), hvor et A-sverd opptrer sammen med et enegget sverd og piler uten tangeavsats m m. Helgen (1972: 54) sier klart ifra at vi her har å gjøre med minst to graver. Gjessing nevner videre Ts 439 - 53, fra Kvæfjord i Troms, men også her er funnomstendighetene meget usikre (Sjøvold 1974:274). Selve sverdet er dessuten temmelig a-typisk. Gjessing bygger på alle disse tre funnene når han hevder at A-sverdene kommer i bruk alt ca. 700, og grunnlaget for en så tidlig datering faller derved bort.

Typen hører antagelig hjemme nærmere 800 enn 700. H. Salmo uttaler f.eks. om et finsk A-sverd fra Mäntyharju i Pakkajärvi at . . . . ." es trägt also Züge die für die Schwertformen der ausgehenden Merowingerzeit kennzeichnend sind. Grösse und Form der Klinge erinnern an die der Wikingerzeit" (Salmo 1938:107). Han nøler da heller ikke med å plassere A-sverd helt på overgangen til vikingtid.

Av de østnorske utgavene opptrer bare BM 2720 i en sluttet kontekst. Men de gjenstander det er kombinert med (to A-økser og en B-øks), daterer bare til 8de årh. generelt.

A-sverdene synes aldri å ha vært særlig tallrike. Utenfor det nordiske området har jeg ikke kunnet konstatere helt identiske eksemplarer. Vi finner imidlertid mange nærstående paralleller, blant annet på mellom-tysk område (Stein 1968, taf. 47,17 m.fl.). Disse hører stort sett hjemme etter 750. Sammenlignet med de nordiske sverdene, har de kontinentale utgavene noe bredere hjalt. Knappen er dessuten endel lavere.

Oftest er det bare hjaltet og knappen som er lagt ned i gravene. Helgen tolker dette derhen at disse var innført, mens selve klingene kanskje var laget her hjemme. (Helgen 1972:138 ff). Man kan imidlertid også tenke seg at både hjalter og knapp er nordiske etterligninger av kontinentale forbilder, noe både utbredelsen og de typologiske detaljforskjeller antyder.

Selv om opphavstedet som sådan kan være noe usikkert, bør A-sverdene uansett plasseres temmelig sent, helst da etter 750.

4.4.3 B-sverd. Pl. 10 b.

Definisjon:

Hjaltene er korte, høye og ryggede, med firsidig tverrsnitt. De er bredest på midten. Knappen er jevnbred, tresidig og massiv, med svakt ryggede sider.

Forekomst:

C 1500 - Nordgården, Seljord, Telem.	C 25090a - Grefsen, Ø.Aker, Oslo.
C 2235 - Møystad, Elverum, Hedm.	C 34061 - Godaker, Stange, Hedm.
C 16001 - Jarstad, V.Slidre, Oppl.	C 34086 - Udenes, Nes, Akh.

Datering. Opphav.

B-sverdene er stort sett samtidige med A-sverdene. De må betraktes som en rent kontinental type, som er innført til Norden. Stein nevner en rekke eksemplarer på slike sverd fra Friesland, Groningen og Dorestadt etc. (Stein 1968:79).

Dateringen er overalt sen, siste halvdel av 8de årh. Salmo sier at . . . . "in keinem einzigen Fall kann das Schwert als älter als das ausgehenden 8 Jahrhundert gelten" (Salmo 1938:108). Gjessing foreslår en lignende datering. (1934:112).

4.4.4 H-sverd. Pl. 11.a.

Definisjon:

Sverd med spissovale hjalt, tresidet knapp med trekantet tverrsnitt.

Forekomst:

C 2270 - Kaupang, Tjølling, Vestf.	C 24160a - Berg, V.Aker, Akh.
C 20314a - Ottestad, Stange, Hedm.	C 29868b - Hedenstad, Sandsvær, Buskr.
C 22117a - Ø.Kamfjord, Sandar, Vestf.	

Datering. Opphav.

H-sverd tilhører hovedsakelig vikingtid. Her har jeg bare tatt med de eksemplarer som opptrer i sikre merovingertidskombinasjoner. H-sverdene må, som B-sverdene, være import, ihvertfall i vår periode. (Stein 1968:80). De synes ingen steder å ha kommet i bruk før 750.

4.4.5 Særtype I. Pl. 11 b.

Definisjon:

Sverd hvor knappen er høyest på midten med lavere partier på sidene. Den er videre tredelt. Mellom midtpartiet og sidepartiene går en eller to linjer. Hjaltene er ryggede konkave på over- og undersiden.

Forekomst:

C 19809 - S.Skjønne, Nore, Buskr. C 25576a - Østby, Sigdal, Buskr.
 C 21482a - Ommang, Løten, Hedm. C 25772 - Nørstegården, Lesja, Oppl.
 C 24193b - N.Bakkane, Ulnes, V.Slidre, Oppl. C 26377 - Torshov, Vang, Hedm.
 C 24454a - Halle, Tanum, Brunlanes, Vestf.

Datering. Opphav.

Gjessing har gått igjennom de østnorske funnkombinasjoner, og hevder på dette grunnlag at særtype I hovedsaklig var i bruk i første halvdel av 8de årh. Han bygger her mye på funnet fra S.Skjønne, hvor det forekommer et spyd av typen NJF 104 (Gjessing 1934:107 ff). Denne har Gjessing tidligere datert til 650 - 750.

Det synes imidlertid ikke å være noen grunn til å tro at disse sverdene er vesentlig eldre enn A, B og H-sverdene. Vera Evison, som har behandlet hele det europeiske materialet, mener således at de helst må plasseres etter 750 (Evison 1961:131 ff). Birger Neman opererer med samme datering (Nerman 1969, taf. 297). Et særtype I sverd fra Nordland (Steinsvik, Lødingen, Evison gruppe Id) er funnet sammen med et bronsekar av en type som er kjent fra adskillige norske vikingetidsgraver. Det er lite som tyder på at funnet er særlig eldre enn ca. 800. (Vinsrygg 1972:176 ff).

Etter dette bør ihvertfall hovedbrukstiden for særtype I ligge etter 750. Typens opphavsted er det neppe noen grunn til å diskutere. Det skal trolig søkes et sted i Rhinområdet. (Evison 1961:129, Gjessing 1934:109).

4.5 Spyd.

Spydmaterialet fra merovingertid er relativt grundig gjennomgått i litteraturen. Det er likevel en god del spyd som dels passer dårlig med, eller helt faller utenfor, de etablerte typedefinisjoner, dels danner overgangsformer mellom de samme. Dette har gjort det nødvendig å skille ut et par nye grupper. Samtlige spyd er dessuten målt, for om mulig å avdekke eventuelle varianter eller endringer over tid.

4.5.1 Bladformede spyd. Pl. 12 a.

Definisjon:

Spyd med kort, kraftig fal som alltid har rundt tverrsnitt. Bladet er kort, bredt og flatt, med avrundede egghjørner og største bredde nærmest basis (dvs. overgangen fal/blad).

Forekomst:

C 6781 - Bjerke, Ullensaker, Akh.
 C 20331a - Østsinnen, N.Land, Oppl.
 C 21576b - Storedal, Skjeberg, Østf.

Datering.

Denne spydtypen kommer nærmest det Gjessing kaller "spyd med tresidig blad". Våre eksemplarer har imidlertid alltid avrundete eggside og avviker derved klart fra Jan Petersens G-type, som Gjessing hevder står meget nær sin gruppe (Gjessing 1934:61).

Bare spydet fra Storedal er funnet med daterende oldsaker, nemlig et tresidig ildstål, en sverdkniv (gruppe II) og leirkarrester (m.m.). Ildstålet er foreløpig enestående i sitt slag i Norge (så vidt vites), og det har heller ikke vært mulig å finne paralleller utenfor landets grenser. Sverdkniven derimot, viser at funnet må være tidlig. En datering til rundt 600 også for spydet virker ikke urimelig. Inga Serning f.eks. setter en tilsvarende spydspiss til 550 - 600 (Serning 1966:Pl. 111). Fra Eide i Gloppen, Sogn og Fjordane foreligger et nærstående spyd (B 6261) som hører hjemme i samme tidsrom (Helgen 1972:27).

4.5.2 Spyd med lite blad. Pl. 12 b.

Definisjon:

Spyd med smalt, slankt blad. Falen har rundt tverrsnitt og utgjør ca. 1/2 eller mer av spydets total lengde. Største bredde ligger ved midten av bladet.

Forekomst:

- C 4833 - Kløvjordet, Flesberg, Buskr.
- C 20308a - S.Skjønne, Nore, Buskr.
- C 26295 - Leine Søndre, Vang, Oppl.
- C 27779 - Styrvoll, Lardal, Vestf.

Til samme gruppe skal antagelig også regnes C 22044a fra Mosenden i Lesja, Oppl., selv om den relative fallengde her er noe mindre.

Datering.

Lignende spyd er temmelig vanlige over hele Vest-Europa. (Jfr. bl.a. Veeck 1931, taf. 71, fig. 2, Garscha 1970: Typentaf. D: 4c, Roosens, die Boe und Meulemeister 1976, o.fl.). Overalt synes de å være tidlige.

H. Salmo avbilder f.eks. et eksemplar fra Kirkukarmu i Vesitahti som han antar hører hjemme rundt 600 - 650. Salmo kaller forøvrig typen for den "Binnenfinnische Lansenspitze", og hevder at den ikke kjennes utenfor Finland, noe som altså på ingen måte er korrekt. (Salmo 1938). Meget nærstående spyd har vi fra skipsgraven i Sutton Hoo (Bruce-Mitford 1975), som helst dateres til tidlig 600 tall. I midt-Tyskland opptrer slike spyd i hele 6te årh. (Jfr. Schmidt 1976 o.a.).

De øst-norske funnkombinasjonene bekrefter det tidlige inntrykket. C 4833 er som før omtalt funnet sammen med et tveeggget sverd uten hjalt. I funnet fra S.Skjønne fantes, foruten spydet, en tidlig A-øks, en kniv med en eldre jernalders knapp (nær C 4831) og en fragmentarisk saks, med utvidelse øverst på bøylen. Slike sakser faller vanligvis før 600 (Petersen 1951:312). Funnet er kommet frem ved veiarbeid og kombinasjonen er derfor ikke sikker. Innholdet antyder likevel at det dreier seg om ett gravfunn, og dette bør i så fall neppe være særlig yngre enn ca. 600. Spydet fra Mosenden i Lesja er tidligere behandlet av Bjørn Hougen (1932:67), som daterer det til sent 6te årh.

Hovedbrukstiden for "spyd med lite blad" kan da sies å ligge mellom 550 - 650.

4.5.3 Spyd Pl. 12 c.

Definisjon:

Spyd hvor falen utgjør mellom 1/2 - 1/3 av total lengden. Denne har ellers alltid rundt tverrsnitt. Bladets største bredde ligger nærmest basis. Egghjørnene er helt avrundet.

Forekomst:

C 2819 - Vennislandet, Vang, Oppl.	C 23999b - Kvåle, Vang, Oppl.
C 12738 - Fjellet mellom Valdres og Hall.dal.	C 26358 - Brunkeberg, Kviteseid, Telem.
C 12792 - Loftsgård, Sel, Oppl.	C 29065h - Solbu, Ø.Slidre, Oppl.
C 13354 - Lomen, V.Slidre, Oppl.	C 29615 - Hodalen, Tolga, Hedm.

Til samme gruppe kan vi antagelig også regne C 26293 (Eiken, Hægebostad, V.Agder) og B 3665 (Einang, V.Slidre). Sistnevnte spyd er nå forsvunnet, og kjennes bare i en skisse av Johs. Bøe fra 1925 (avb. Slomann 1971, fig. 21).

Selv om det er innbyrdes forskjeller mellom de enkelte spyd, tilfredsstiller de alle den oppsatte definisjon. De avviker fra foregående gruppe ved at bladet er kraftigere og bredere. Falen er dessuten noe kortere. Karakteristisk for de fleste er også den relativt store diameter ved falens avslutning (f.eks. C 23999b).

Datering. Opphav.

Det finnes en rekke nære paralleller til disse spyd i litteraturen. (Werner 1962: taf. 58,17, taf. 62,3, Schmidt 1961, abb. 58,b., Salmo 1938, abb. 53, o.fl.). Typen synes å høre hjemme i 6te og tidlig 7de årh.

I Øst-Norge er spydene kombinert med ihvertfall én sikker sverdkniv (C 23999a), likeledes med piler med flat tange, R 540 (C 12792, C 22044a). Slike piler hører primært til folkevandringstid, men finnes også i enkelte tidlige merovingertidskontekster. C 2817 fra Vang i Valdres stammer fra et depotfunn som inneholdt en mengde økser av sen folkevandringstidsform, med seksidig tverrsnitt (R 152). Lignende økser var dog i bruk som redskapsøkser langt inn i yngre jernalder.

Spyd pl. 12 c viser et klart slektskap med flere eldre jernalders spyd, (f.eks. Hougen 1932, fig. 7, til høyre). De skiller seg likevel fra disse ved at den markerte midtribben nå er forsvunnet, slik at bladet nærmest er flatt eller bare svakt hvelvet. Dette er et trekk som karakteriserer nesten alle merovingertidsspisser. Spyd pl. 12 c kom antagelig i bruk i siste halvdel av 6te årh. og holdt seg et stykke ut i det 7de. Noen skarp tidsgrense er det vanskelig å sette opp. Typen er ikke mer homogen enn at en må anta at den gjennomgikk en kontinuerlig endringsprosess. Noen festnet type er det neppe tale om.

De spydgrupper vi hittil har diskutert, kan trolig alle betraktes som hjemlige produkt. Det er ihvertfall ingen tvingende grunn til å tro noe annet. Bladspydene kjenner jeg ingen fullgode paralleller til utenfor Norden. Spyd pl. 12 c er helst vokst frem av vårt eget folkevandringstidsmiljø, selvom typen er kjent i forskjellige varianter over et stort område. Det samme kan gjøres gjeldende for "spyd med lite blad". Alle tre grupper er såvidt enkle i sin form at de godt kan ha oppstått flere steder uavhengig av hverandre, eventuelt som resultat av felles impulser.

4.5.4 Spyd med innsvungne eggside. Pl. 13 a – b

Definisjon:

Spyd med mer eller mindre rygget fal, skarpe egghjørner og innsvungne langsider. Midtribben er stundom skarpt markert, men kan også mangle helt. Da er bladet istedet mer eller mindre rygget. Odden er gjennomgående noe butt, men kan også være meget spiss.

Forekomst:

C 477 - Henshaug, Nes, Hedm.	C 23108a - Glitre, Kråkstad, Akh.
C 4658-9 - Størkestad, Ål, Buskr.	C 23135 - N.Nordvang, Tolga, Hedm.
C 5128 - Ringsaker, N.Aurdal, Oppl.	C 26289 - Langset, Eidsvoll, Akh.
C 14145 - Stange, Sandar, Vestf.	C 26991 - Vollbu, Ø.Slidre, Oppl.
C 14396 - Frok, Norderhov, Buskr.	C 28034 - Kvam, N.Fron, Oppl.
C 19075 - Helle, Hyllestad, Valle, A.Agd.	

Datering. Opphav.

Spyd med innsvungne eggside er relativt vanlige i eldre jernalder (sml. eks. R 206). De har imidlertid da en høy og ganske tykk midtribbe, som løper helt frem til odden. Dette trekket forekommer også på en av våre spisser, nemlig C 23108a. Her viser imidlertid funnkombinasjonen klart at vi har passert grensen til merovingertid. Funnet består, foruten spydet, av en liten sverdkniv og et ildstål med oppbøyde ender. Lignende ildstål er meget vanlige i kontinentale 500-talls funn. (Jfr. Martin 1976:258, grav 255, Schmidt 1976: taf. 22 1. Garscha 1970: Typentaf H, 7 b).

Spydet fra Frok i Norderhov (C 14396) skal være funnet sammen med en sirkelrund skive av tinnbelagt bronse med stempeldekor. Antagelig har skiven tilhørt en toppknappsbule (se pkt. 4.6.1). Slike buler synes i Øst-Norge å høre hjemme i sent 6te/tidlig 7de årh. Senere er fra samme sted innkommet flere stempelornerte bronsefragment. Selv om funnomstendig-

hetene er noe usikre, antar f.eks. Gjessing (1934:42) at det dreier seg om et samlet funn. I så fall er det, som han sier . . . . . "neppe grunn til å sette dette funnet senere enn siste halvpart av 500-årene". (Loc.cit.).

Fra samme tid er trolig også Størkestadfunnet. Herfra foreligger to spyd. Det ene er imidlertid noe atypisk (C 4658). På overgangen fal/blad forekommer nemlig et spissovalt, forsenket parti, noe som ellers bare finnes på de såkalte Vendelspyd. Nesten identiske varianter kjennes flere steder på kontinentet, særlig i området rundt Rhinens øvre løp, mellom Frankfurt og Stuttgart. Disse dateres av Robert Koch til 550 - 600 (Koch 1967:59, taf. 20,10, taf. 88). Størkestadfunnet inneholder ellers et ildstål med oppbøyde ender helt likt det fra Glitre i Kråkstad. Dessuten har vi en remspenne hvor tornens bakende er utvidet til en skjoldformet plate, noe som bekrefter det tidlige inntrykket (jfr. pkt. 4.10.7).

Spyd med innsvungne egger kan karakteriseres som en av ledeformene i 6te og tidlig 7de årh. over hele Europa. Dette behøver ikke å bety at typen som sådan er innført. Enkelte eksemplar, særlig det omtalte Størkestadspydet, kan nok være av fremmed opphav. Andre derimot, f.eks. det fra Henshaug i Nes (C 477) er nok helst hjemlige produkt. Henshaugspydet har en uvanlig lang og smal fal, som jeg ikke har funnet paralleller til i det øvrige Norden eller på kontinentet.

4.5.5 Lansettformede spyd. Pl. 13 c

Definisjon:

Spyd med bredt, flatt blad med markert midtribbe og kort, kraftig fal.

Forekomst:

C 13120 - Brudalen, Ullensaker, Akh.

C 17746 - S.Kvåle, Røn, V.Slidre, Oppl.

Datering.

Dette er en spydtype med tilsynelatende meget lang levetid. Gjessing (1934:43) er fullt ut enig med Shetelig når denne setter formen i forbindelse med de små "tredjespydene" fra sen folkevandringstid (Shetelig 1917:67). Dermed skulle en tidlig datering være antydning. Gjessing er likevel klar over at typen kan ha levd videre utover i det 7de årh., men den øvre grense setter han ved ca. 650.

Spyd med lansettformet blad er senere diskutert av Greta Arwidsson (1942b:131). Et spyd av denne typen forekommer i Valsgårde 6 fra ca. 750, og i den anledning har Arwidsson sett nærmere på et par av de norske funnene. Etter hennes mening bør ihvertfall spydet fra S.Kvåle være samtidig med det fra Valsgårde. Det er i denne forbindelse av interesse å konstatere at Salmo plasserer finske paralleller omtrent samtidig. Kvålespydet hører til et sammenblandet funn, men ingen av gjenstandene synes å være eldre enn 650/700. Den datering som er foreslått av Arwidsson, virker derfor slett ikke urimelig.

Det andre østnorske spydet, C 13120 fra Ullensaker er funnet sammen med et skjoldhåndtak av vanlig kontinental form. Kombinasjonen spyd/skjoldhåndtak er uvanlig i yngre jernalder, men opptrer ganske hyppig før 550. Etter Gjessings mening hører funnet snarest hjemme i 500-årene eller en tidligere del av 600-årene, noe som antagelig er korrekt. (Gjessing 1934:44).

4.5.6 Vendelspyd. R 519. Pl. 14 a - c

Definisjon:

Spyd hvor falen har rundt eller rygget tverrsnitt og fortsetter som et hult rør et stykke oppetter bladet i et spissovalt, forsenket parti. Egghjørnene er alltid avrundet. Som vi skal se nedenfor, kan de deles i to grupper (A og B).

Forekomst. Datering. Opphav.

Disse spyd opptrer over hele Norden, og er særlig tallrike på Gotland. På de eldste utgavene er forsinkingene på bladet brede og grunne og når helt ut til bladets ytterkanter. Største bredde ligger noe lenger oppe på bladet enn på de yngre eksemplarene, slik at egglinjens avslutning mot falen blir temmelig slak. Ofte forekommer også båtformede naglehoder av bronse på falen. Spyd hvor disse trekk opptrer, kjenner vi blant annet i Vendelgrav XIV, (avb. Olsen 1958:88, fig. 1 og 2), og i Kylver i Stånga (Olsen 1945, avb. 196). De er også vanlige på kontinentet (eks. grav 41 i Schretzheim, Lindqvist 1926:143 ff, og grav 1 fra Neckaretz, Main, Koch 1967, taf. 44,13 a). Overalt hører de hjemme rundt 600 eller noe før.

I Øst-Norge har vi bare ett spyd med naglehoder på falen, nemlig aksj.nr. 75/64 fra Rustadbakken, Løten, Hedm. Ellers gjenfinnes de nevnte attributt på følgende spisser:

- C 8747 - Storsjøen, Y.Rendal, Hedm.
- C 23971c - Dølisetra, Einundalen, Alvdal, Hedm.
- C 24766a - Rå, Norderhov, Buskr.
- C 32693b - Eltdalen, Trysil, Hedm.

Dette kan vi kalle gruppe A.

Funnkombinasjonene bekrefter at disse er tidlige. Både funnet fra Rustadbakken og det fra Dølisetra er diskutert ovenfor (pkt. 4.3). Begge plasserer seg mellom 550 - 650. Spydet fra Rå i Norderhov var lagt ned sammen med blant annet en skjoldbule med flate naglehoder og toppknapp. (Jfr. C 14396). Knappen har stempeldekor og det er neppe grunn til å tro at bulen er særlig yngre enn ca. 600.

På spydet fra Eltdalen fortsetter falen og det forsenede partiet nesten helt frem til odden. Derved kommer det, typologisk sett, nær den gruppe kontinentale lanser som Wolfgang Hübener kaller "Lanzenspitzen vom Typ Dorfmerkingen" (Hübener 1972:199). Disse hører hjemme i samme tidsrom som toppknappsbulene, noe som stemmer utmerket med det øvrige inventaret i Eltdalengraven (sverdkniv, tungeformet remende m.m.).

Utover i det 7de årh. endres Vendelspydene noe. Største bredde trekkes nærmere basis, og egglinjen bøyes derfor mye krappere inn mot falen enn tidligere. Samtidig blir forseningene på bladet smalere, ofte dypere, og avsluttes nå på overgangen fal/blad, eller et stykke inn på selve bladet. De kan endog skrumpe inn til en smal strek på hver side av falen (eks. Nerman 1969, taf. 256:2071). Den totale lengde har også en tendens til å øke, og når ofte opp i mer enn 50 cm.

Disse yngre spyd kan vi kalle gruppe B:

- C 5541 - Evenrud, Ø.Toten, Oppl.
- C 17631 - Kval, Hurum, Vang, Oppl.
- C 20001b - S.Skjønne, Nore, Buskr.
- C 21986c - Åsland, Åseral, V.Agd.
- C 22951 - Mesna, Fåberg, Oppl.
- C 22952 - Ukjent sted.
- C 22955 - Aukrust, Lom, Oppl.
- C 24479 - Åker, Vang, Hedm.
- C 27289 - Brekkeparken, Skien, Telem.
- C 28767 - Kvikne, N.Fron, Oppl.
- C 29596 - Hovin, Ullensaker, Akh.
- C 32101 - Mesna, Fåberg, Oppl.
- Aksj.nr. 75/120 - Arefjorden, Rygge, Østf.

Bare et par ganger opptrer disse spyd i sikre kombinasjoner med andre oldsaker. Sverd, gr. IV (C 20001a, S.Skjønne, Nore, Buskr.), sverd, gr. III, A-øks og ildstål, (C 21986c, Åsland,

Åseral, V. Agder). Vi har likevel et godt kronologisk holdepunkt i spydet fra Kvikne (C 28767). Her er deler av falen og bladet dekorert med båndfletningsmønstre og dyreornamentikk. Aslak Liestøl har behandlet inngående både Kviknespydet og dets nære parallell fra Haldalsnosi (B 6711) (Liestøl 1955). Hans datering til sent 7de årh. er det lite å utsette på. Den passer bra med hva Nerman har kommet frem til når det gjelder det gotlandske materialet. (Nermann 1969, taf. 208:1700). Helt identiske spyd, uten dekor, dateres her til 650 - 700.

Vendelspydenes levetid i Øst-Norge blir således grovt sett tidsrommet 550 - 700. Gjessing er enig i at typen forsvinner ca. 700, men han antar samtidig at hovedbrukstiden ligger i første halvdel av 7de årh. (Gjessing 1934:48). Slik det nå ser ut, bør imidlertid denne helst ligge etter 650. Sjøvold hevder at typen i Nord-Norge også forekommer i 8de årh. (Sjøvold 1974:282), og det kan selvsagt ikke utelukkes at enkelte av våre spisser var i bruk også etter 700. Vi kan ikke uttale oss med sikkerhet så lenge de fleste foreligger som løsfunn, men en øvre grense ved ca. 750 virker ikke urimelig. Ingen av våre spyd har nemlig det sene trekket hvor det spissovale partiet er blitt redusert til en smal strek på hver side av falen. (Jfr. Nerman 1969, taf. 301:2360, taf. 256:2071).

Samlet kan vi altså si at gruppe A hører hjemme i tidsrommet 550 - 650, mens gruppe B forslagsvis kan plasseres mellom 650 - 750.

Som Gjessing poengterer, synes Vendelspydene (R 519) å være utviklet på tysk område. (Gjessing 1934:49 ff). Men mye tyder på at den videre utvikling, slik den er skissert ovenfor, har foregått i Norden. De yngre utgavene opptrer nemlig bare unntaksvis på kontinentet.

Ser vi på forholdene i Norden, kan vi merke oss at Norge og Sverige har omlag like mange Vendelspyd, nemlig ca. 60. Både i Danmark og Finland er disse spydene meget sjeldne.

Muligens er Vendelspydenes tidlige opptreden i Øst-Norge et resultat av våre kontakter med det østlige Mellom-Sverige, inkludert Gotland. Vi vet at Trøndelag antagelig fikk mye av sin tidlige Vendelkultur østfra (Marstrander 1956:44). Vendelspydet fra Torgård i Tiller, med ovale falnagler av bronse, hører f.eks. til et funn som i alle sine bestanddeler viser en ensidig og sterk tilknytning til den uppsvenske høvdingeætten i Vendel. Tilknytningen er faktisk så markert at Gjessing har foreslått at Torgårdshøvdingen opprinnelig må være kommet fra Uppland (Gjessing 1934:35). Spydet fra Rustadbakken i Løten står meget nær Torgårdsspydet, og mye taler da for at også dette er et svensk arbeid. Ellers er det verdt å notere seg at samtlige av de andre tidlige Vendelspyd finnes i de østlige deler av Øst-Norge. Først etter 650 får de en videre spredning. Dette kan indikere at også disse har kommet hit østfra.

Eldtalenspydet står tilsynelatende isolert i nordisk sammenheng. Etter Hübeneres oversiktskart i Viking 1972 å dømme (s. 195), skulle det faktisk være det eneste i sitt slag i Norden. Dette stemmer imidlertid ikke helt. Meget nærstående paralleller kjennes f.eks. på Gotland (Nerman 1969, taf. 138:1213) og i Finland (Salmo 1938, taf. XXXIII, 2 og taf. XXVIII, 7). Typen er nok innført, og i så fall fra Rhineggen (jfr. Hübeneres kart). Men den kan utmerket godt ha kommet til Trysil via Sverige.

De yngre utgavene av Vendelspydene, gruppe B, bør stort sett kunne regnes som hjemlige produkter. Øst-Skandinavia kan f.eks. ikke fremvise et eneste eksemplar med dekor på linje med Kviknespydet (C 28767). Dette og spydet fra Halldalsnosi er nesten identiske, både i form og dekor. Det er fristende å tro at de stammer fra samme verksted (Liestøl 1955:92), og dette kan ha ligget et sted i Øst-Norge.

4.5.7 Spyd av type "Nye jernaldersfunn fig. 104". Pl. 15. a-b

Definisjon:

NJF 104 skilles i litteraturen ut ved de to furene som løper parallellt langs midten av bladet og falen.

To varianter forekommer:

- A) Her er egghjørnene avrundet, største bredde ligger nærmest midten av bladet. Odden er butt.
- B) Egghjørnene er skarpt markerte, største bredde ligger nær basis, bladet er smalt og langstrakt, odden spiss. I motsetning til A) er eggside her forholdsvis rette. Furene når heller ikke så langt opp på bladet.

Forekomst:

A)

- C 2363 - Ukjent sted
- C 4516 - Thorsdal, Bamle, Telem.
- C 13428 - Klingen, Torpe, Buskr.
- C 24086a - Hausland, Fjære, A.Agd.
- C 25728c - V.Hauge, Vanse, Lista, V.Agd.

B)

- C 19810 - S.Skjønne, Nore, Buskr.
- C 25743b - Roen, Skjåk, Oppl.
- C 28476b - Mogen, Tinn, Telem.
- C 29048 - Harpefoss, S.Fron, Oppl.
- C 29903 - Asker Kirke, Asker, Akh.

Datering. Opphav.

C 4516 fra Thorsdal er funnet sammen med den Langsaxen som ovenfor er datert til 700 - 750. Ellers er variant A) kombinert med en B-øks med lave fliker (C 25728c), med piler uten tangeavsats, samt en C-øks (C 24086a). Dette gir bare en datering til 8de årh. generelt.

Gjessing, som har behandlet hele det norske materialet, antar at spyd lik vår variant A) tilhører siste halvpart av 7de årh. Hans argumentasjon hviler likevel på et noe sviktende grunnlag. Gjessing hevder at NJF 104 er utviklet av den lansettformede spydtype (Gjessing 1934:51 ff), hvis øvre tidsgrense han som nevnt setter til 650. Det er imidlertid klart at lansettspydene har vært i bruk adskillig lenger enn Gjessing antok. Den postulerte utviklingsrekke er dessuten diskutabel. Heller ikke funnkombinasjonene tyder på at Gjessings tidlige datering kan opprettholdes. Det er derfor liten grunn til å trekke NJF 104 så langt tilbake i tid som han foreslår.

Typen har nok likevel blitt tatt opp tidlig i det 8de årh. I et funn fra Myklebostad i Eid, Sogn og Fjordane, lå et spyd lik variant A) sammen med en skjoldbule med høy pigg. (B 5807). Slike buler skal helst plasseres før 750 (se pkt. 4.6.2.). Dette, i tillegg til Thorsdalsaxen og de avsatsløse pilene (C 24086), indikerer nok at NJF 104 kom i bruk ca. 700.

Variant B) har en bladform som er helt lik R 520. Det er kun furene på falen og den nederste del av bladet som skiller den ut. Disse spyd opptre sammen med et særtype I-sverd (C 19809, S.Skjønne), videre en A-øks, bule R 564, enegget sverd, gruppe IV, m.m. Bare sverdet fra Skjønne kan gi en mer presis datering (750—). På Skjønne-spydet er furene begrenset til falen. Det kommer derved meget nær en gruppe spyd fra nordtysk område som hører hjemme i siste halvpart av 700-årene (Stein 1968, taf. 60, 11, 58,2). Disse har vinger på falen, men er ellers identiske med C 19810. Fra Kotsalonmäki i Vähäkylä, eg. Finland, foreligger et spyd av vår variant B). (Salmo 1938:196, taf. XXXVII, 2). Det er kombinert med et B-sverd, og Salmo daterer da også funnet til sent 8de årh. Variant B) synes således å være noe yngre enn A).

Fra Danmark og Sverige kjenner jeg ingen spyd lik NJF 104, fra Finnland bare 3. Gjessing antar at formen snarest er vest-norsk i opphav og utvikling (Gjessing 1934:53). Ser vi imidlertid på utbredelsen av variant A), vil vi finne at 3 av 4 spyd (med kjent funnsted) stammer fra funn nær kysten. Dette kan tyde på at NJF 104 har oppstått her hjemme som resultat av kontinentale påvirkninger. Vi har rett nok ingen fullgode paralleller til variant A) på kontinentet, men furer på fal og blad er likevel meget vanlige på flere spydtyper fra 650 og utover (jfr. Steins Egling og Pfullingenlanser, Stein 1968:16 ff). Typen har nok sitt tyngdepunkt i Vest-Norge. Men dersom den var av rent vest-norsk opphav, skulle man ha ventet f.eks. et visst innslag i Valdres, som åpenbart har hatt nær kontakt med Vestlandet i merovingertid (se nedenfor). Valdres mangler imidlertid helt funn av typen. Det er derfor usikkert om formen er så utpreget vestnorsk som Gjessing vil ha det til.

4.5.8 Spyd av type R 520. Pl. 16a.

Definisjon:

Spyd med skarpe egghjørner og relativt rette eggside. Største bredde ligger nær basis. Falen har dels fasettert, dels rundt tverrsnitt.

Forekomst:

C 1158 - Lien, Moland, Telem.	C 26383 - Ljørdalen, Trysil, Hedm.
C 1322 - Ågebjørgløgken, Oslo	C 26399b - Dårstul, Hjartdal, Telem.
C 2567 - Leirhol, Vang, Oppl.	C 27307 - Lund, Ullensaker, Akh.
C 2693 - Hallingdal, Buskr.	C 27622 - Nordkvelde, Hedrum, Vestf.
C 7155 - Bø, Vang, Oppl.	C 28489 - Grungedal, Vinje, Telem.
C 23034b - Østrem, Vang, Oppl.	C 29669 - Holaker, Lesja, Oppl.
C 25576b - Østby, Sigdal, Buskr.	C 32647a - Grønhovd, Sigdal, Buskr.

Datering. Opphav.

På enkelte av disse spyd kan falen utgjøre opptil 1/2 av den totale lengden (C 2567 og C 7155). Hverken fal-lengden eller falens tverrsnitt synes imidlertid å ha noen vesentlig kronologisk betydning. Typen hører som helhet hjemme i det 8de årh. Den er et par ganger kombinert med rombiske piler uten tangeavsats. Dateringen av piler er problematisk, siden bevaringstilstanden ofte er så dårlig. En grovgjennomgang av hele materialet fra yngre jernalder i Øst-Norge viser at slike piler aldri forekommer i rene vikingtidskontekster. Rett nok hevder Farbregd at de er i bruk helt til ca. 900 (Farbregd 1972:22), men han bygger på et sammenblandet funn som kom inn til museet i flere vendinger. Stort sett synes avsatssløse piler å forsvinne etter 750 (Helgen 1972). Det samme skjer på f.eks. Gotland (Nerman 1969). I de tilfeller hvor avsatssløse piler opptrer etter 750, er det alltid sammen med piler med klar tangeavsats.

R 520 opptrer ellers med A-økser hvor nakkepartiet er sterkt innknepet og skaftflikene meget lave. Utsvingningene til eggen begynner dessuten langt nede. Dette er trekk som Jan Petersen (1919) regner som typiske for de eldste utgavene av A-økserne. Uten å ta opp økse-kronologien i sitt fulle omfang her, må det likevel bemerkes at Petersens dateringer bærer preg av ringslutninger, og holdbarheten av dem blir deretter. De aktuelle økser bør dog høre til de eldre utgavene.

Vi har flere paralleller til typen R 520 utenfor landets grenser, men merkelig nok kommer ingen av dem fra det øvrige Norden. På tysk område derimot, kjennes det adskillige eksemplarer. Her opptrer begge falvarianter. Spyd med rund fal synes å være de eldste. Disse er kombinert med blant annet Galgenbergbuler (Stein 1968:taf. 56,7), og Breitsaxer (Dannheimer 1962:taf. 39,3) og plasserer seg i tid mellom 650 - 750. Typen foreligger imidlertid fullt ferdig (med rund fal) alt før 500 på frankisk grunn. (Böhner 1958:132, abb. 6). Den fasetterte falen kommer inn rundt 700 og spyd med dette finnes sammen med B-sverd (Stein 1968:taf. 67,2), Langsaxer m.m.

Gjessing foreslår at spyd lik R 520 er utviklet av NJF 104. Fasetteringen ser han som en erstatning for de tidligere falfurer, mens bladfurene helt har forsvunnet (Gjessing 1934:54). Slik det nå ser ut, er imidlertid de to typene snarere parallelle fenomen, oppstått en gang rundt 700. De sene NJF 104 er kanskje bare varianter av R 520 med fasettert fal. Noen vesentlig tidsforskjell kan man ihvertfall ikke snakke om.

R 520 viser avgjort slektskap med spyd pl. 12c. Særlig gjelder dette de varianter som har lang fal. En av disse er forøvrig funnet sammen med en Breitsax (C 7155) og hører antagelig hjemme i sent 7de årh. Det som synes å skje utover i 7de årh. er at eggjørnene gradvis blir mer markerte og eggssidene samtidig mer rette. Etterhvert begynner dessuten bladets lengde å øke. Dette foregår trolig under påvirkning utenfra. Den samme tendens til rettere eggside merkes også på Vendelspydene.

Hovedbrukstiden for typen R 520 ligger trolig i første halvdel av 700 tallet, men den har nok levd videre til henimot 800, da bare med fasettert fal. Enkelte importstykker kan nok forekomme, men de fleste av disse spydene er utvilsomt laget her hjemme.

4.5.9 Spyd av type R 522. Pl. 16b – c

Definisjon:

Spyd med flatt blad, hvor ryggen bare er svakt opphøyet, bredest omkring midten, jevnt avrundede kanter til begge sider, tykk hals.

Også innenfor denne spydgruppe er det mulig man kan skille ut to undergrupper, nemlig:

- A) hvor falen aldri utgjør mer enn 1/3 av total spydlengde. Dessuten er den vanligvis fasettert, og
- B) hvor falen utgjør minst 1/3 av total spydlengde; den kan være avrundet eller ha et tilnærmet rundt tverrsnitt.

En slik todeling lar seg imidlertid vanskelig gjennomføre i praksis i Øst-Norge, siden bevaringsforholdene ofte har vært så dårlige at en eksakt klassifikasjon ville være forbundet med betydelig usikkerhet. Jeg velger derfor å behandle gruppen under ett.

Forekomst:

- C 907 - Hurum, Norderhaug, Buskr.
- C 1841 - V.Berg, Løten, Hedm.
- C 1936 - Framstad, Gran, Oppl.
- C 4414 - Tomter, Fet, Akh.
- C 7662 - Kvarberg, Vågå, Oppl.
- C 14381 - Sælid, Vang, Hedm.
- C 14649 - Li, Holme, V.Agd.
- C 14716 - Hjøsong, Asker, Akh.
- C 17570 - Ukjent sted
- C 18145 - Bjølverud, Lesja, Oppl.
- C 18292 - Berg, Brunlanes, Vestf.
- C 20312b - Tingelstad, Brandbu, Oppl.
- C 20314c - Ottestad, Stange, Hedm.
- C 21097b - Holdstad, Ringebu, Oppl.
- C 21219 - Hauger, Eidsberg, Østf.
- C 22117b - Ø.Kamfjord, Sandar, Vest.
- C 22651 - Gummelstad, Bamle, Telem.
- C 22821 - Heidal, Vågå, Oppl.
- C 22954 - Uvisst, Hedm.
- C 23653b - Vesterheim, Y.Rendal, Hedm.
- C 24160b - Berg, V.Aker, Akh.
- C 26396 - Dyri, Løten, Hedm.
- C 26524a - Bjerkely, Vardal, Oppl.

- C 28036 - Sødorp, N.Fron, Oppl.
- C 28365 - Møstrand, Rauland, Telem.
- C 28597b - Ø.Hov, Sigdal, Buskr.
- C 29011 - Bjørkås, Lunner, Oppl.
- C 30603b - Tobienborg, Oddersnes, V.Agd.

Datering. Opphav.

R 522 hører avgjort hjemme i 8de årh. Spyd med kort, fasettert fal har antagelig kommet i bruk før 750. De opptrer sammen med rombiske piler uten tangeavsats, A- og B-økser med lave fliker m.m. Nærstående paralleller på kontinentet kjennes fra sikre 600-talls funn (Schmidt 1961, abb. 12,n) og i tidlig 700-talls miljø (Koch, 1968, taf. 43,3, Stein 1968, taf. 46, 6 og 7). Serning avbilder et lignende eksemplar fra Kvien i Malunds Socken, Dalarna, som hun daterer til ca. 600 (Serning 1966, pl. 20,10).

Tyngden av R 522 faller likevel helst nærmere 800. Spyd med relativ fal-lengde større enn 1/3 er to ganger kombinert med H-sverd (C 22117b og C 24160b), dessuten med et tveegget sverd av Jan Petersens særtype 5 (C 7662). I det sistnevnte tilfellet har spydet furer på falen og nærmer seg derved de sene utgaver av NJF 104.

Det forekommer at R 522 har damascert blad (jfr. Ryghs fig., C 1936). Dette indikerer antagelig at disse er innførte stykker. Jevnt over kan vi dog også her regne med et vekselspill mellom import og hjemlige kopier.

4.6 Skjoldbuler

4.6.1 Toppknappsbuler. Pl. 17. a - c

Definisjon:

Bredbremmede buler med innknipning nede, rund hvelvet overdel, samt toppknapp. Naglehodene på bremsen er store, enten flate eller halvkuleformede, av gull eller bronse (eventuelt gull eller tinnbelagt).

Forekomst:

- C 8347 - Åker, Vang, Hedm.
- C 14397 - Frok, Norderhov, Buskr.
- C 24766e - Rå, Norderhov, Buskr.

Datering. Opphav.

Bare bulen fra Rå er hel. Av Åkerbullen foreligger deler av toppbeslaget og av bulen fra Frok kun toppknappen og et par nagler (jfr. pkt. 4.5.4). Alle disse tre buler bør være noenlunde samtidige, noe ikke minst den utstrakte bruk av stempeldekor viser (på nagler, toppbeslag og knapp). Tidsmessig plasserer de seg rundt 600 eller noe før (kombinert med ringsverd, stempelornert remgarnityr m.m.).

Ute i Europa opptrer toppknappsbulene i utpregede toppskiktsgraver. De gjenfinnes i nærmest identiske utgaver i England (bl.a. Sutton Hoo), Nord Frankrike og det meste av Tyskland (f.eks. i fyrstegravene fra Kölnerdomen, Krefeld-Gellep og Morken, jfr. Doppelfeld 1966) og i Nord Italia. I Norden er de best kjent fra gravfeltene ved Vendel og Valsgårde.

Bortsett fra de tre øst-norske forekomstene, er toppknappsbuler ellers i Norge bare kjent fra Torgårdsfunnet i Tiller, Trøndelag. Dette tyder på at de skal knyttes til den samme østsvenske kulturstrømmen som de tidlige Vendelspydene antydte. Bulene opptrer nemlig i det samme området og er også en gang langt ned sammen med et av disse spydene (C 24766e).

4.6.2 Galgenbergbuler. Pl. 18a - d.

Definisjon:

Høye, sukkertoppformede buler, som avsluttes i en utdratt spiss.

Forekomst:

- C 2272 - Kaupang, Tjølling, Vestf.
- C 2498 - Bjerke, Hedrum, Vest.
- C 12451 - Nes, Hedrum, Vestf.
- C 22237d - Haglebuvannet, Eggedal, Buskr.

Dette er antagelig en ren kontinental/insulær form (jfr. Fr. Steins utbredelseskart, Stein 1968, taf. 100), som er innført til Øst-Norge. Sigurd Grieg antar at disse buler stort sett hører hjemme i tidsrommet 650 - 750 (Grieg 1923:12 og 16). Det er imidlertid usikkert om de kom i bruk alt i 7de årh. Stein plasserer f.eks. Galgenbergbulene i sin gruppe B og C (700 - 800) (Stein 1968:104 ff). I Nord-Tyskland er de alt overveiende funnet sammen med våpenformer som Jan Petersen regner til begynnende vikingetid (H-sverd, lanser med falvinger etc.). M. Franken (1944) antar dog at de har kommet i bruk før 700 på Alemannisk område. Nærstående former dateres av Veeck til 7de årh. (Veeck 1931:84, pl. 78, B, fig. 7 - 8). I England foreligger fullt utviklede "sugar-loaf bosses" allerede tidlig i det samme hundreåret (Evison 1963).

Av de øst-norske bulene er C 22237d kombinert med en A-øks hvor skaftflikene er lave, samt piler med og uten tangeavsats. Sent er funnet fra Kaupang (C 2270-80). Det inneholder blant annet et H-sverd og en skjeggøks av B-type. Bulen er imidlertid lappet og trolig gammel da den ble lagt ned en gang i slutten av 8de årh. Bulen fra Bjerke i Hedrum har hatt innknipning like over bremmen. Høydesidene er dessuten noe rettere enn vanlig på Galgenbergbuler. Derved nærmer den seg Fr. Steins "Göggingen" type. (Stein 1968:19).

Det er mulig at vi kan ha fått våre buler fra England: Hans Zeiss sier f.eks. at . . . . . "die Möglichkeit . . . . . besteht, dass der Typ in England um die Mitte des 7. Jahrhunderts vorhanden ist, und von dort nach der skandinavischen Halbinsel gelangt sein kann" (Zeiss 1950). Dette, kombinert med det faktum at Kaupangbulen er reparert, antyder at Galgenbergbulene kan ha kommet i bruk tidlig i det 8de årh. Deres brukstid må imidlertid settes til 8de årh. generelt.

4.6.3 Buler av type R 564. Pl. 18e - f.

Dette er den dominerende buletype i tidsrommet 750 - 850. Ser vi bort fra toppknappen, har de en stor ytre likhet med toppknappsbulene. De har innknipning nede og rund, hvelvet topp. De er likevel neppe utviklet av disse, da det synes å være et tidssprang på nærmere 100 år mellom dem. Buler lik R 564 dukker nemlig først opp i funnene rundt 700, og vanlige blir de ikke før etter 750. (Jfr. Pettersen 1919 m.fl.).

Forekomst:

Siden disse buler også forekommer i vikingtid, har jeg bare tatt med slike som med sikkerhet kan dateres til vår periode.

- C 1879 - Mela, Gjerpen, Telem.
- C 6014 - N.Ramsun, Stokke, Vestf.
- C 6515 - Larvik, Vestf.
- C 16005)
- C 16006) - Røn, V.Slidre, Oppl.
- C 18660 - Ås, V.Toten, Hedm.
- C 20314f - Otterstad, Stange, Hedm.
- C 20931g - Krødsherad, Buskr.
- C 23259b - Bjerven, Lunde, Telem.

- C 24160c - Berg, V.Aker, Oslo
- C 24454 - Halle, Tanum, Vestf.
- C 25396b - Grini, Gjerpen, Telem.
- C 25743c - Roen, Skjåk, Oppl.
- T 2467 - Vollan, Kvikne, Hedm.
- BM 2725 - Nordheim, Hedrum, Vestf.

Også denne typen bygger på kontinentale forbilder. Her er den fullt utformet alt ca. 600. De tidligste utgavene har en relativt bred innknipning og en bred krave, med store, flate naglehoder (Jfr. Koch 1968, taf. 31,9). Disse trekk gjenfinner vi i Øst-Norge blant annet på en bule fra Ulveneset i V. Slidre (C 16002-16). Denne og enkelte andre tidlige eksemplarer kan nok være importert utenfra, men typen som sådan er helst laget her hjemme.

4.7 Økser. Pl. 19a - c.

A- og B-økserne er omtalt flere steder i det foregående. Jeg har da bygget på J. Pettersens og G. Gjessings definisjoner, dateringer og typologiske utviklingsrekker. Det er imidlertid meget vanskelig å teste holdbarheten av disse. Først og fremst gjør den dårlige bevaringstilstanden det ofte umulig å bestemme formen nøyaktig. Dessuten endrer øksene seg relativt lite i den aktuelle tidsperiode. De tidlige øksene synes, som Gjessing antar (1934:63), å ha sterk innknepet nakke og lave fliker (jfr. C 24766b), men noen finkronologi for (f.eks.) tidsrommet 650 - 800 er det ikke mulig å sette opp.

Økser lik Petersen type C er av Gjessing kalt den "nordenfjeldske" type, i motsetning til B-økserne, som benevnes den "sønnenfjeldske" type. For C-øksernes vedkommende er nok betegnelsen dekkende, for såvidt som klart de fleste er funnet nord for Dovre (52 bare i Nord-Norge, Sjøvold 1974:286). Men det er også et betydelig innslag av B-økser i de samme områder, nemlig ca. 30, hvilket er klart flere enn f.eks. i Øst-Norge (totalt 17).

Følgende sikre C-økser kjennes innenfor undersøkelsesområdet:

- C 12173 - Albjørk, Sigdal, Buskr.
- C 22903 - Segelstad, Ringeby, Oppl.
- C 24348 - Sem, Sandar, Vestf.
- C 26568a - Helvik, Lista, V.Agd.

På øksene fra Sem og Helvik dannes skjegget ved at underkanten svinges jevnt nedover, slik at det får en spiss form. På de to andre øksene er skjegget rett avskåret nederst. Begge disse variantene kommer etter Gjessings mening i bruk på 600-tallet. Bare C 12173 stammer fra et sluttet funn. Her finnes blant annet piler uten tangeavsats og med spiss tangeavslutning. Lignende piler er vanlige i sene 7de og tidlige 8de årh. funn over hele Norden (eks. Nerman 1969, taf. 259:2077,79,80). Selve øksa er helt identisk med svenske C-økser fra samme tid (op.cit., taf. 213:1734, Olsen 1945:26, abb. 30).

C-økser opptrer forøvrig alt i romertid i Sverige (Almgren/Nerman 1923, taf. 46,640). I Danmark finnes typen i Nydamfunnet (Engelhardt 1865, pl. XV., fig. 12). De første finske eksemplarer synes først å dukke opp rundt 700.

Varianten med spisst skjegg dateres av Sjøvold til mellom 650 - 750 (Sjøvold 1974:41). Gjessing vil trekke dem helt ned mot 600, men funnet han bygger på (T 3496, fra Hugvik, Glåmfjord i Nordland), inneholder en Vendelspydspiss som neppe er eldre enn ca. 650 (jfr. pkt. 4.5.6). Varianten synes å forsvinne et stykke ut på 700-tallet.

De østnorske C-økserne hører nok til 8de årh., generelt, men hovedbrukstiden ligger antagelig før 750.

Utbredelsen av øksene i Norge tyder på at de har kommet hit fra Sverige (Gjessing 1934: 67), selv om en viss østnorsk produksjon ikke helt kan utelukkes.

4.8 Hjelmer. Pl. 20. a-d

Forekomst:

C 9662 - By, Løten, Hedm.

C 17778 - Ø.Stabu, Hof, Ø.Toten, Oppl.

C 10694 - V.Englaug, Løten, Hedm.

C 20286g - Nes, Kvelde, Hedrum.

Datering. Opphav.

Av disse hjelmer er nå bare fragmenter bevart. Fra By, Englaug og Stabu foreligger dyrehoder av bronse som antagelig har vært nesebeslag på hjelmene. Funnet fra Nes inneholdt fragmenter av selve hjelmen, blant annet bånd av tynt bronseblikk, ornert med ren båndfletning. Et lignende bånd fantes også i Englaug-graven.

Alle våre 4 hjelmfunn kan uten videre settes i forbindelse med de tilsvarende svenske funn fra Vendel og Valsgårde (m.fl.). Entrelacmotivet på bronsebåndene fra Nes og Englaug kommer nær entrelacet på hjelmen i Vendelgrav XIV (Arne og Stolpe 1912, pl. XLI), som kan dateres til 600 eller noe før. Hjelmnesen fra By har samme form som dyrehodeavslutningene på toppbeslaget til Åkerbulen (C 8347). Noe vesentlig yngre bør nesene heller ikke være. Stabunesen derimot ligger nok senere i tid. Den er av samme type som hjelmnesene i Vendelgrav XII (op.cit. pl. XXXVI,7) og Valsgårde grav 5 (Lindqvist 1931, pl. I-II). Begge disse graver hører til 7de årh. (ca. 650).

De østnorske hjelmene får således sin hovedbrukstid mellom 550 - 650/700. Man må imidlertid være klar over at slike praktstykker som hjelmene utvilsomt var, kan ha vært i bruk meget lenge før de omsider ble lagt i graven (jfr. Arwidsson 1942 b:129). Nedlegningstiden kan derfor ligge opptil flere generasjoner etter produksjonstidspunktet. Det er imidlertid også mulig at hjelmene var så intimt knyttet til den opprinnelige eier at de ble lagt i graven med denne.

4.9 Datering av eneggede sverdgruppe I - VII.

Vi skulle nå ha et visst grunnlag for å datere de enkelte sverdgrupper nærmere.

Gruppe I/II.

Disse er ovenfor foreslått plassert til grovt sett 550 - 650. Dette synes også å holde når vi ser på de enkelte funnkombinasjoner. Sverdknivene finnes sammen med ildstål hvor endene er oppbøyde, tveeggede sverd uten hjalt, en skjoldtornspenne (jfr. pkt. 4.10.7), tungeformede remender, stangbissel av Torgårdstype, m.m. En av sverdknivene lå i en grav som ut fra sitt funninventar neppe er eldre enn ca. 750 (C 20931a, Krødsherad, Buskr.). Den har imidlertid trolig tilhørt et barn, og skal kanskje betraktes som en miniatyrkopi av et "voksent" sverd. C 9094 fra V.Slidre har en liten knapp festet ytterst på tangen. En tilsvarende knapp forekommer på sverdkniven fra Eltdalen i Trysil (C 32693). Dette må regnes som et tidlig trekk (jfr. Nerman 1969, taf. 45-47 og Martin 1976:258,3).

En av de dekorerte sverdkniver, C 25363a fra Frognerhagen i Nore, er antagelig noe yngre enn de øvrige. Den er inngående diskutert av Gjessing, som vil sette den etter 650 på grunn av entrelac-motivet øverst på klingene (Gjessing 1934:73). Dette er temmelig utvirket nå, men synes å ha bestått av enlinjede kringleknotebånd som, etter Mogens Ørsnes' opplysninger å dømme, er i bruk det meste av merovingertid (Ørsnes 1966:59, 176). Det er derfor problematisk å datere sverdkniven bare på grunnlag av dekoren. Gjessing har foreslått at Frognerhagenkniven er en lokal retardasjon, men det er vanskelig, rent typologisk, å finne støtte for en slik påstand. Den har imidlertid en noe lenger tange enn vanlig, hvilket kan

være resultat av en påvirkning fra Breitsaxene. Den har også en hulkile øverst på klingene, noe som heller ikke forekommer på andre sverdkniver. Derimot er det ikke uvanlig på Lang- og Breitsaxer. C 25363 synes derfor å kunne plasseres nærmere 700 enn 600.

Sverdknivenes hovedbrukstid bør nok fortsatt ligge mellom 550 - 650, men de kan nok enkelte steder ha vært brukt til henimot 700. I 8de årh. synes de, som mannsvåpen, å ha forsvunnet helt.

Gruppe III.

Følgende funnkombinasjoner foreligger:

C 19214 (Lysthus, Heddel, Telem.):

Antagelig sluttet funn, inneholdende sverd og to piler. Den ene av disse har flat tange som R 540, men tverrsnittet er noe mer firsidig. Den andre pilen er av vanlig rombisk form uten tangeavsats. Etter pilene å dømme bør funnet snarere høre hjemme før 700 enn etter.

C 21986a (Åsland, Åseral, V. Agd.):

Fremkommet ved pløying av en gammel voll. Sakene, et sverd gr. III, en avbrutt enegget klinge (muligens av samme type), Vendelspyd gr. B, A-øks og ildstål, skal visstnok være funnet samlet. Vendelspydet er ovenfor datert til sent 7de årh., og øksen, som mangler den sterkt innknepte nakken karakteristisk for de tidligste A-økser, kan heller ikke plasseres før 650.

C 25941a (Øye, Vang, Oppl.):

A-øks og sverd funnet på bunnen av en røys. Øksen har lave fliker, men utsvingningen til eggen begynner nokså høyt oppe. Tid, 8de årh.

Dette er alt vi har av noenlunde brukbare kombinasjoner. Selv om det er lite, gir det likevel et visst bilde av tidsstillingen. Inntrykket bekreftes om vi ser på det vestlandske materialet. Sverdet fra Haldalsnosi f.eks. (B 6711), som tilfredsstiller kravene i definisjonen av gr. III., er funnet sammen med Vendelspydet som både Shetelig og Liestøl daterer til sent 7de årh. (se pkt. 4.5.6). Fra samme tid stammer et annet gr. III. sverd, nemlig B 5154 (fra Fosnes, Oppstryn) (Helgen 1972:49). Disse sverd synes således å kunne settes til 650 - 700.

Gruppe IV.

Denne gruppe kommer antagelig i bruk omtrent samtidig med den foregående, noe kombinasjonen med Vendelspydet (gr. B) fra S.Skjønne i Nore (C 20001b) skulle tyde på. Brukstiden er likevel noe lenger. Sverdene opptrer nemlig også sammen med R 522 med lang fal (C 30603a) og NJF 104 med markerte egghjørner (C 25743a og C 28476a). Av de øvrige funnkombinasjoner kan nevnes piler med og uten tangeavsats, Galgenbergbule (C 12171), R 522 med kort fal (C 23653a), R 520 (C 23034a, 26399a)m.m. Gruppe IV plasserer seg således mellom 650/700 - 800.

Gruppe V.

Her er 8de årh. den mest sannsynlige datering. C 1147 fra Moland i Telemark er funnet sammen med typeeksemplaret av R 520 og piler uten tangeavsats, hvilket viser at disse sverdene var kjent før 750. De holdt seg i bruk til ca. 800 om man skal dømme etter kombinasjonen A-øks med markerte fliker og spyd med falvinger (B-type) i funnet fra Sandnes i Bygland, A. Agd. (C 21961a).

Gruppe VI.

Her viser de få kombinasjonene vi har at vi nærmer oss vikingtid. Vi finner piler lik R 538, som vanligvis bare forekommer i klare vikingtidskontekster, Langsaxer av yngste type, rangle lik VS fig. 46, m.m. Langsaxene stammer fra Godaker-funnet i Stange, Hedm. (C 5017-19). Her foreligger det tre sverd i samme grav, hvilket virker noe mistenkelig. Funnopplysningene motsier imidlertid ikke at det dreier seg om et sluttet funn.

Ut fra dette kan sverdgruppe VI sies å høre hjemme sent i 8de årh. Intet tyder ihvertfall på at disse sverd kom i bruk før ca. 750.

Gruppe VII.

Denne gruppe er like sen som den foregående. Sverdene er kombinert med spyd av Petersens type B eller C (C 3245), R 522 hvor falen er mer enn 1/3 av totallengden (C 28597a), piler med tangeavsats (samme), sverdknapp av H-type (C 29868a), rangler VS fig. 47, m.m. Dette er ting som indikerer en begynnende vikingtid, og gruppe VII's brukstid skal antagelig kunne settes til 750 - 825.

Jevnt over synes således den foreslåtte sverdinndeling å ha en avgjort kronologisk relevans (jfr. pkt. 4.2.9). Det er en markert tidsforskjell mellom f.eks. gruppe I/II og gruppe VI/VII. Også gruppe III er åpenbart eldre enn de to sistnevnte. Overlappingene blir representert ved mellomgruppene IV og V. Grovt sett kan man si at klingens lengde gradvis tiltar utover i perioden, at den relative bredde minker, at odden blir kortere m.m.

Nedenfor har jeg regnet ut den gjennomsnittlige vektallsum for hver sverdgruppe: (aritmisk middeltall):

Gruppe I	-	5,2	Gruppe V	-	12,4
» II	-	7,3	» VI	-	12,2
» III	-	8,3	» VII	-	14,8
» IV	-	10,9			

Under attributtanalysen ble de trekk som man i litteraturen har karakterisert som tidlige, konsekvent gitt lavere vektall enn de som regnes som sene. Dersom den etablerte sverdkronologi er holdbar, skulle man ut fra dette vente at vektallsummen ble større jo yngre sverdet ble. Som vist ovenfor fulgte vektallsfordelingen bare delvis samme retning ved de forskjellige attributt. Det er derfor ikke sannsynlig at f.eks. to samtidige sverdgrupper får identiske vektallstverrsnitt. Men et tidlig sverd (eller sverdkniv) bør likevel ha en klart lavere sluttsum enn et av de yngre sverdene. Dette er da også jevnt over tilfelle. Sverdgruppene fra det 8de årh. har markert høyere vektallstverrsnitt enn de tre fra det 7de. Selv om fordelingen av de enkelte vektall kanskje er noe diskutabel, gir likevel det samlede resultat i store trekk et brukbart bilde av forholdene.

Vi legger merke til at gruppe V har høyere gjennomsnittssum enn VI, selv om denne gruppen ikke går like langt tilbake i tid. Dersom vi gir dobbelt vektall for attributt 10 - 12 (overgangen tange/klinge), får imidlertid gruppe VI det klart høyeste vektallstverrsnitt av de to. Dette indikerer muligens at overgangen tange/klinge er et viktigere kronologisk holdepunkt ved de lange huggsverdene enn de andre attributt som er behandlet. Markert jevnbred tangeavsats, med ingen eller bare ubetydelig avtrapping, kjennes ihvertfall ikke før ca. 750 på disse sverdene. (I Øst-Norge.)

De grupper og den kronologi som er oppstilt, bør ikke oppfattes for absolutt. Individuelle variasjoner og lokale retardasjon etc. vil nok alltid gjøre seg gjeldende. Flere av sverdgruppene ligger meget nær hverandre (eks. IV og V) og det kan kanskje virke noe søkt å sette skille mellom dem, særlig når de tildels er samtidige. Inndelingen er imidlertid foretatt blant annet for om mulig å avdekke geografiske særtrekk m.m. Dette skal belyses i et senere kapittel. Foreløpig kan vi nøye oss med å fastslå at den sverdkronologi som særlig Gjessing har ansvaret for, langt på vei synes å være korrekt.

4.10 Smykker.

4.10.1 Runde, koniske spenner. Pl. 22a - c, 23a - c.

Definisjon:

Spenner laget av bronse. Formen er konisk, med rette eller svakt hvelvede sider. Nedbrettet rand forekommer. Topp-partiet kan dels være nedsenket, dels ha en opphøyd innfatningsramme.

Spennene kan deles i to hovedgrupper:

A) Dyredekor.

- C 230 - Ukjent sted
- C 13395 - Søm, Tinn, Telem.
- C 17309 - N.Virik, Sandar, Vestf.
- C 17643 - Skiptvet, Østf.
- C 22394a - Grefsheim, Nes, Hedm.
- C 22744 - Madserud Alle, Oslo.

B) Geometrisk dekor.

- C 15714 - Leikvold, Tune, Østf.
- C 15964 - Hov, Ullensaker, Akh.
- C 17166 - Ny-Ljørdal, Trysil, Hedm.
- C 17615 - Valleby, Tjølling, Vestf.
- C 17616 - Valleby, Tjølling, Vestf.
- C 18612 - Dal, Romedal, Hedm.
- C 18750 - Berg, Brunlanes, Vestf.
- C 23035 - Øye, Vang, Oppl.
- C 24617 - N.Stabu, Hof, Ø.Toten, Oppl.

C 15666 - Isesjøen, Skjeberg, Østf.:

Denne er tapt, men skal ha hatt geom. dekor.

Datering. Opphav.

A)

Samtlige av disse spenner har støpt dekor, i form av dyrehoder utformet i stil II. Hodene blir bundet sammen av bånd, som spalter seg like under kinnpartiet, enkle som C 22744, eller doble som C 13395. Båndene har enten tverrstriering eller doble punktrekker. Dyrehodene er gjennomgående utstyrt med et spisst hakeparti og en stor gapende kjeft, der underleppen krysser kroppsbåndet. Øynene er kretsrunde og kan ha innfattede røde granater (C 22394). Øyenbrynsbuene er gjerne markerte. Antall dyr pr. spenne varierer fra 4 (C 22744) til 8 (C 230). Alt dette er trekk som karakteriserer den tidligste fase av stil II (B) (jfr. Stenberger 1971:598, Sjøvold 1964:61, Ørsnes 1966). Dekoren på spennene går tilbake på det såkalte "løpende hund" motivet som er gammelt på germansk grunn.

De dyreornerte koniske spenner er overveiende fremkommet som løsfunn. En gang er de kombinert med en nål hvor hodet har en polyedrisk form (C 22394). Slike nåler er vanlige i sene 500-tallsfunn over hele Europa (eks. Nerman 1969, taf. 14,115, Ørnes 1966: 161, Dannheimer 1962, taf. 31). Til samme funn hører, foruten glassperler og et fragmentarisk beslagstykke, også en tønneformet bronseperle av opptvunnet spiraltråd. Lignende perler opptrer hyppig i Trøndelag og Nord-Norge i tidlige merovingertidsgraver (jfr. Vinsrygg 1972 a:21).

B)

Dekoren er her alltid konsentrisk ordnet. Den består som oftest av en veksling mellom omløpende graverte linjer og trekanttrekker. Sirklene ligger tildels meget nær hverandre med tverrstreker imellom. Også punktrekker forekommer.

Disse spennene er samtidige med de dyreornerte, noe også funnkombinasjonene tyder på. To ganger er de funnet sammen med tønnespiralperler (C 17615-18, C 15964) og en gang med en S-formet spenne (C 15714), som neppe faller senere enn 600/650 (se pkt. 4.10.2).

I Nord-Norge er spennetyper kombinert med den dyreornerte, med en fugleformet, samt en hjulformet spenne (Vinsrygg 1972b:37 ff). Alt dette kan uten videre sies å karakterisere tiden rundt 600. Fugleformede spenner finnes rett nok også senere i perioden, men denne nord-norske varianten hører åpenbart til de tidligste (Sjøvold 1974:199).

Man kan ikke utelukke at de koniske spennene har hatt en relativt lang omløpsti. På C 17166 er f.eks. dekoren nå nesten slitt helt av. C 18612 lå i en vikingtids branngrav fra ca. 900. Det virker imidlertid noe usannsynlig at denne spennen har vært i bruk i 300 år! Antagelig stammer den fra en eldre kvinnegrav. Hovedbrukstiden for de koniske spenner bør likevel ligge mellom 550/600 - 650. De synes å være et særnorsk fenomen. Enkelte eksemplarer finnes spredt i Sverige og Finland, men disse kan ha kommet hit fra norsk område (Gjessing 1934:126). Gjessing kaller spennen med geometrisk dekor for . . . . . "en helt nordskandinavisk form . . . . ." (loc.cit). Av funnoversikten går det imidlertid frem at denne varianten også er den vanligste i Øst-Norge (10 eller 11 stk.). Spennen med dyredekor omtales som den "øst-norske" type (op.cit:127). Den finnes imidlertid også nord for Dovre, men synes hverken her eller i Øst-Norge å ha vært særlig tallrik. I det øvrige Norden og ellers i Europa er koniske spenner meget sjeldne. Typens norske opprinnelse synes derfor sikker (jfr. Gjessing).

4.10.2 S-formede spenner. Pl. 24. a-c

Definisjon:

Spenne bestående av et bredt, S-formet bånd, som avsluttes med dyrehoder i begge ender.

Forekomst:

C 5652 - Åker, Vang, Hedm.

C 17427 - Nordgården, Seljord, Telem.

C 10694 - By, Løten, Hedm.

C 17428 - Nordgården, Seljord, Telem.

C 15715 - Leikvold, Tune, Østf.

C 23173b - Åker, Vang, Hedm.

C 17271 - Vik, Tjølling, Vestf.

Datering. Opphav.

Dyrehodene er utformet i typisk stil II, med runde øyne, kraftige øyenbryn og neddratt hakeflik. Kjeften kan være lukket og krummet som en snabel (C 5652), eller åpent i et gap (C 17427). Kroppsbåndene er dekorert med parallelle linjer og tverrstriering og vanligvis også med doble trekanttrekker (eks. C 10694).

Det hersker ingen tvil om at de S-formede spenner er tidlige. En av dem stammer f.eks. fra selve Åkerfunnet (C 5652). De to spennene fra Nordgården i Seljord, ble funnet sammen med fragmenter av en spenne formet som en profilsett fugl. Lignende fulgehoder kjennes over hele Vest-Europa og hører hjemme i tidsrommet 550 - 650/700 (Ørsnes 1966:145, L3, Veeck 1931, taf. 63, Böhner 1958, taf. 38 m.m.). Vårt eksemplar har avbrutt hode, men den flatedekkende stempeldekor sannsynliggjør en datering til senest 600/650.

S-formede spenner har et meget vidt utbredelsesområde. Tyngdepunktet synes å ligge i Italia og Syd-Tyskland (Werner 1962). Men ellers opptrer de over hele Mellom- og Vest-Tyskland, Frankrike, Belgia, Syd-England m.m.

Antagelig er C 23173b noe yngre enn de øvrige. Kroppen er her spaltet og omgitt av et ovalt bånd. Dyrehodene mangler den karakteristiske hakespissen, og kjeftflikene fletter seg inn i selve kroppsbåndet. Gjessing regner spennen som et dansk importstykke (Gjessing

1934:133), noe som virker rimelig tatt i betraktning at de nærmeste paralleller kommer fra dansk område.

Spennen hører til en gruppe som Ørsnes kaller ovale platefibler. (I 1-5, Ørsnes 1966: 133 ff). Trolig er også dette en mer korrekt betegnelse på C 23173 enn "S-formet spenne". Ovale platefibler plasserer Ørsnes i sin fase II (650 - 725).

De øvrige, "egentlige", S-formede spenner derimot, har neppe vært i bruk lenger enn til ca. 600/650.

Det er vanskelig å si nøyaktig hvor våre spenner er laget. Dette at formen er felleseuropeisk, behøver ikke nødvendigvis å bety at de uten videre er importerte, tvertimot. I flere detaljer skiller de norske seg ut fra f.eks. de mellomeuropeiske. Dyrehodene har på disse jevnt over større og mer dominerende øyne, som i tillegg oftest har innfattede granatsteiner. Dette kjennes i Øst-Norge bare på spennen fra Åker (granatene mangler nå). Også kroppsbåndet kan ha granatinnlegning på kontinentet. To adskilte trekantrekker på båndet derimot, som er vanlig i Norge, forekommer meg bekjent aldri på de kontinentale spennene. Dette trekket er heller ikke kjent ellers i Norden. Utfra dette synes det ikke urimelig å anta at de øst-norske spennene er laget i Norge.

4.10.3 Fugleformede spenner. Pl. 25. a-c

Definisjon:

Spenne formet som en fugl, eller fiskelignende figur sett ovenfra.

Forekomst:

C 8292 - Sunde, Vanse, Lista, V. Agd.

C 9521 - By, Løten, Hedm.

C 23175 - Norheim, Hedrum, Vestf.

Oversiden på disse spennene er mer eller mindre hvelvet, hodet er spisst nebbformet, mens halepartiet er bredt og avflatet.

Datering. Opphav.

Bare én spenne opptrer i en sikker kontekst, nemlig C 9521. Her finnes blant annet to stykker av et bronsearmbånd med et profilert bånd langs midten og en rad med tettstilte, innstemplede, sirkelfylte trekanten på hver side. Armbåndet har nære paralleller blant annet på Kyndbygravfeltet på Sjælland (Ørsnes 1956:144) og i Valsgårde (Arvidsson 1942, fig. 62). Begge steder opptrer det i et funnmiljø som er karakteristisk for tiden rundt 700.

De to andre spennene er antagelig fra samme tid. C 23175 hører til Ørsnes D 3 fibler og C 8292 til hans D: 2 fibler (Ørsnes 1966:102). Begge kan dateres til 650 - 700.

Fugleformede spenner er utvilsomt en sydiskandinavisk form, noe Ørsnes klart har gjort rede for (op.cit. 105). De relativt fåtallige eksemplarene i Norge (og Sverige) skal nok betraktes som danske importstykker.

4.10.4 Ryggknappspenner. Pl. 26. a-f.

Definisjon:

Spenner bestående av en firsidig hodeplate og en tilnærmet tresidig fot. Disse to deler forbindes av en bred og høyt hvelvet bøyle. Til denne er det festet en knapp (ryggknappen).

Forekomst:

C 716 - Holsbakken, Tretten, Oppl.

C 1042 - Frøen, Drøbak, Akh.

- C 4040 - Gjulem, Rakkestad, Østf.
- C 6054 - Lund, Stokke, Vestf.
- C 6247 - Lunde, Hedrum, Vestf.
- C 9084 - Tveten, Væglid, Rollag, Buskr.
- C 10244 - Onsrud, Ullensaker, Akh.
- C 10492 - Hov, Ål, Buskr.
- C 11898 - N.Mellø, Hedrum, Vestf.
- C 15041 - Hegge, Ø.Slidre, Oppl.
- C 22120b - Jaren, Hurum, Buskr.
- C 23947 - Kvåle, Røn, V.Slidre, Oppl.
- C 26134a - Vang, Oppl.
- C 26403b - Finstad, Løten, Hedm.

Datering. Opphav.

Disse spennene opptrer bare unntaksvis i kombinasjon med daterende oldsaker. For å få et begrep om den tidsmessige plassering, er det derfor nødvendig å se nærmere på hver enkelt spenne.

C 716.

Noe fragmentarisk spenne med gullbelegg og granatinnledning. Hører antagelig til Ørsnes type E: O (op.cit: 111). 6te årh.

C 1042.

Hodeplate til ryggknappspenne, rektangulær form, filigransornert. Samme type som foregående. 6te årh.

C 4040.

Spennen var umulig å finne. Delvis avbildet i Oseberg III, fig. 259 (H. Shetelig). Dyrehodene gir et sent inntrykk, med avrundet form og helt oppløse munnparti. Trolig en overgangsform mellom sydiskandinavisk stil D og E. Tid, sent 8de årh.

C 6054.

Bare knappen er her bevart. Den er helt gjennombrutt, noe som kun gjenfinnes på de yngste utgavene (jfr. Nerman 1969, taf. 266:2151). Tid, som foregående.

C 6247.

Også her har vi bare knappen å bygge på. Denne har en enkel tobåndspletning langs ytterkanten og dessuten stempeldekor i form av halvsirkler med punktfylling. Fletningsmønsteret kjennes på flere tidlige gotlandske spenner (op.cit. taf. 8:66 ff). Knappen har hatt granatinnlegning på toppen. Tid 550 - 650.

C 9084.

Et meget sent eksemplar. Dyrehodene er helt forsvunnet, noe som antyder at vi kan ha passert grensen til vikingtid.

C 10244.

Atter en spenne av Ørsnes type E: O (Gjessing 1934:136). Tid: 6te årh.

C 10492.

Godt bevart spenne. Dyrehodene på fotplaten har markert hakeparti og krummet nebb, samt store kretsrunder, opprinnelig granatbesatte øyne. Ørsnes type E: 4 (575 - 650).

C 11898.

Del av bøylen til ryggknappspenne. Dekoren er bygget opp av kringleknoter og løkkebånd, som danner to motstilte S'er. Jeg kjenner ingen paralleller til dyrehodene som avslutter S-slyngningene, men dekoren som helhet hører hjemme i stil D og E's motivforråd. Kombinasjonen med en ovalspenne R 648 bekrefter at spennen er sen. Tid, 750 - 825.

C 15041.

Spenne med knutebåndsdekor på bøyens ytterkanter. Fotplatens små dyrehoder er klart og detaljert tegnet, med lukkede, spisst nedbøyde munnpartier utformet som åpne rammer. Dette plasserer dem innenfor sydsandinavisk stil C (Ørsnes 1966:25), noe som passer bra med spennens øvrige dekor. Tid, 650 - 750.

C 22120b/C 23947.

Begge spenner fantes i klare vikingtidskontekster. Av C 23947 er kun fragmenter bevart. Knappen er gjennombrutt. Langs sidekanten på bøyen er det en geometrisk bord, som er nesten identisk med en tilsvarende bord på en trøndersk spenne fra Overhalla i Melhus (Blindheim 1949:62). C 22120b har vært meget stor, noe som gjennomgående karakteriserer de yngste ryggknappspennene. Et nærmest identisk eksemplar på Gotland dateres av Nerman til sent 8de årh. (Nerman 1969, taf. 226). Tid 750 - 800/850.

C 26134a.

Knapp til ryggknappspenne. Vanskelig å datere nøyaktig, men skal man dømme etter den ringe størrelsen, burde spennen ha vært laget før 750.

C 26403b.

Atter er bare knappen bevart. Orneringen består av enkle kringleknoter. Knappen er hel (ikke gjennombrutt) og hører neppe til de yngste. Tid 650 - 750.

Vi ser således at ryggknappspennene er i bruk i hele perioden. Noen skarpe brudd er det ikke mulig å påvise, hverken stilmessig eller rent tidsmessig.

Ryggknappspennene er et utpreget nordisk fenomen. Tyngdepunktet i Norden ligger klart i øst. Gotland alene har flere spenner enn de andre områder tilsammen. Det er derfor forståelig at man f.eks. har tolket de norske delvis som import fra Sverige (Gjessing 1929:8). Men selv om en del eksemplarer kan ha kommet østfra, er det også ting som tyder på at vi har hatt en selvstendig norsk produksjon. Rent typologisk synes nemlig ryggknappspennene å ha utviklet seg fra de sene relieffspenner med tre rundinger på fotplaten og knapp på bøyen (jfr. Mikkelsen 1973:108). Egentlig er de bare en overføring av en gammel snykkeform til en ny stildrakt. De parvist anbrakte dyrehoder på foten som er karakteristisk for de tidlige ryggknappspenner, er f.eks. vanlige også på relieffspenner. Disse begynner dessuten i 6te årh. å få granatinnlegninger. Og siden relieffspenner åpenbart har vært laget her hjemme i folkevandringstid, er det ingen grunn til å tro at det samme ikke også kan ha vært tilfelle med ryggknappspenner i den påfølgende periode. Denne antagelse støttes av det faktum at flere norske spenner viser så mange felles trekk, forskjellig fra f.eks. de svenske at de synes å være laget av samme mann eller ihvertfall i samme verksted. (Blindheim 1949:62). Dette bør i så fall ha ligget et sted i Norge.

4.10.5 Ovale bronsespenner. Pl. 27a - d, 28a - c.

Disse kan deles i flere undergrupper etter form og dekor.

4.10.5.1 Ovale spenner av type R 640. Pl. 27b.

Definisjon:

Langoval eller rundoval, hvelvet bronsespenne, uten dekor.

Forekomst:

C 23173a - Åker, Vang, Hedm.

C 34263 - Viki, Valle, V.Agd.

BM 3202a- Nordheim, Hedrum, Vestf.

Datering.

Ingen av disse spenner er funnet sammen med daterende oldsaker. Det hersker enighet om at de yngre spennene er større enn de eldre. (Gjessing 1934:145, Ørsnes 1966:148). Er dette korrekt, burde C 23173a være eldre enn de to andre, da den er det hittil minste eksemplar av R 640 som er funnet i Norge (L. 4,9 cm).

Det er likevel ingen vesentlig tidsforskjell mellom dem. 8de årh., helst siste halvdel, er den mest sannsynlige datering. Ørsnes plasserer dem i sin fase III (725 - 800). Vinsrygg trekker de nord-norske utgavene nærmere 800, noe Sjøvold ikke går imot (Sjøvold 1974: 203). Gjessing har satt den bakre grense til ca. 700. Han bygger her på et omrodet og høyst usikkert funn fra Store Kongsvik i Tysnes, Hordaland (B 7639) (Gjessing 1934:146). C 23173a kan nok allikevel høre hjemme før 750. I så fall kan den ha tilhørt samme funn som den ovale platefiblen den ble sendt inn med (C 23173b, se pkt. 4.10.2). Spennene fra Viki og Nordheim derimot, er det ingen grunn til å sette tidligere enn 750 - 800.

4.10.5.2 Dekorerte ovalspenner.

Gjessing skiller mellom ovale dyrespener, det vil si spenner dekorert med et dyr sett ovenfra, og ovale spenner lik R 643. (Op.cit. 147 ff). De sistnevnte har dels dekor i form av to symmetrisk anbragte dyrefigurer, dels forekommer mer oppløste figurer og flatedekkende båndfletning. Vinsrygg har diskutert denne inndeling og konkluderer med at spenner med to symmetriske dyrefigurer snarere hører hjemme under de ovale dyrespener, her kalt krypdyrspanner, og da som et senere utviklingstrinn av disse. (Vinsrygg 1972b:84). Spenner med asymmetrisk anbragte og/eller oppløste, båndformede dyrefigurer derimot, kan plasseres sammen med spenner med rent flatedekkende dekor. På disse er de zoomorfe trekk av helt underordnet betydning og som oftest vanskelige å skille ut.

4.10.5.2.1 Krypdyrspanner. Pl. 28a - c.

Forekomst:

- C 1547 - Brevikstranda, Bamble, Telem.
- C 1970a - Svennevele, Eide, A.Agd.
- C 1970b - Svennevele, Eide, A.Agd.
- C 9515 - By, Løten, Hedm.
- C 12799 - Styrvoll, Lardal, Vestf.
- C 29479 - Hof, Ø.Toten, Oppl.
- C 30160 - Løken, Romedal, Hedm.
- BM 2734 - Nordheim, Brunlanes, Vestf.
- B 5478a - Drange, Herad, V.Agd.

Datering.

Også her er det nødvendig å se nærmere på de enkelte spennene.

C 1547.

Spennen er grundig behandlet av Gjessing (1934:155 ff). Greta Arwidsson fører den opp blant sine små ovale spenner fra 8de årh. (Arwidsson 1942:116), noe som passer med Gjessings datering. Et glass-skår som lå sammen med spennen gir intet sikkert dateringsgrunnlag (Hougen 1968:93). En begynnende oppløsning av rand/fotpartiet gjør at spennen ikke kan høre til de eldste av typen. Likevel bør den ha kommet i bruk før 750 (hører til Ørsnes type N: 1).

C 1970a - b.

Støpt dekor. På ryggen kan merkes en begynnende feltinndeling, et trekk som karakteriserer flere tidlige vikingtidsspenner. Tid: 750 - 800.

C 9515.

Fragmentarisk spenne hvor bare forparten av kroppen er bevart. Hodet mangler. Tydelig

markerte ribbein. Enkel båndfletning på lårpartiet. Den lineærsymmetriske balanse i ornamentfordelingen, helt uten påvirkning fra stil E, gjør at spennen helst skal plasseres før 700.

C 12799.

Oppløsningen av munn, lår og fotpartiene er her kommet meget langt. Dyrekroppene er brede, tverrstripete, med felles hoder og kraftig flikete baklår. Lårene domineres forøvrig av sirkelrunde figurer. Spennen er kombinert med armbånd R 717 og R 721, som først kommer i bruk i sen merovingertid/tidlig vikingtid. (Petersen 1928). Tid: 750 - 800.

C 29479.

Meget liten spenne hvor detaljene nå er temmelig utvisket. Hører nærmest til stil C (jfr. Bakka 1971b:62). Pæreformet skulderparti, en-face hode med bred nese samt store, runde øyne. Tid: begynnelsen av 8de årh.

C 30160.

Dette eksemplaret kommer nær foregående spenne. Pæreformede lår, trekantet hode med utstående kinnbein. Ribbeinene er symmetrisk plassert om en innrisset fure i spennens lengderetning. 8-talls formede flettverksløyfer på dyrets bakpart. Spor av forgylling flere steder. Tid: 750, eller noe før.

BM 2734.

Meget sen spenne. Istedet for en smal ryggkant finner vi et bredt bånd med geometrisk ornering. Sideflatene har et oppløst stil III (D/E) preg. Tid: 750 - 800.

B 5478a.

Her trer det opprinnelige dyrebilde klart frem. Naturalistisk tegnet rygghvirvel og ribbein. Tid: 650 - 750.

4.10.5.2.2 Ovale spenner ornert som R 643. Pl. 27a, c, d.

Forekomst:

C 16876 - Skjerve, Løten, Hedm.

C 19708 - Hauge, Onsøy, Østf.

C 22596a - Viken, Valle, A.Agd.

C 22596b - Viken, Valle, A.Agd.

C 25074 - Odland, Fåberg, Oppl.

E.G. 11 (46) - Kap, Hof, Ø.Toten, Oppl.

Datering. Opphav.

Disse sene spenner med oppløst dyreornamentikk eller flatedekkende båndfletning synes stort sett å være et særnorsk fenomen. (Vinsrygg 1972b:133). Man merker klare tendenser til en individuell utforming av dekoren. Dette skyldes særlig den gravyrteknikk man har benyttet seg av. På enkelte spenner kan vi merke påvirkning fra keltisk område. Spennen fra Odland i Fåberg har f.eks. dyrehoder med lange, nebbformede kjeftpartier, et trekk som er karakteristisk for mye av den insulære dyreornamentikk.

Ingen av disse spenner kan med sikkerhet plasseres før 750. De har sannsynligvis vært i bruk til begynnende vikingtid, da de masseproduserte støpte ovalspenner snart ble en-rådende.

Ovalspennemoten er stort sett begrenset til Norden. Ørsnes har pekt på at det er en gjennomgående forskjell mellom øst- og sydkandinaviske former når det gjelder lengde/bredde-forholdet. I Sverige og Finland utgjør bredden gjennomsnittlig 45 - 55 % av lengden, mot 56 % i Danmark (Ørsnes 1966:155). I Øst-Norge ligger de samme tall på mellom 59 -

83 %, med et gjennomsnitt på ca. 65 % (merovingertid). De øst-norske spennene er altså jevnt over betydelig bredere enn f.eks. de svenske. Dette antyder en selvstendig norsk produksjon. Enkelte spenner kan likevel være import fra det øvrige Skandinavia. Jeg tenker her spesielt på den lille uornerte spennen fra Åker (C 23173a). De minste R 640 spennene (lengde inntil 5 cm) har et avgjort tyngdepunkt i Øst-Skandinavia (15 eks. i Sverige, 6 i Finland) og Åkerspenneren er antagelig innført herfra (loc. cit.).

En klar kontakt mellom Norge og Danmark/Skåne lar seg også avlese av materialet. Særlig gjelder dette de store ovalspenner dekorert med dyr sett ovenfra. (Ørsnes N2-fibler). Disse spenner er meget ensartede rent formmessig og er spesielt tallrike i Skåne og Vest-Danmark. Ørsnes utelukker ikke at de norske spennene kan være importert fra dette området.(op.cit.157). En sterk påvirkning sydfra bør man ihvertfall kunne regne med.

4.10.6 Rektangulære smykkeplater (spenner). Pl. 29. a - c

Definisjon:

Rektangulære plater hvis forside er ornamentert, mens baksiden enten er plan eller forsynt med en høyere eller lavere kant. Naglehoder eller naglehull i hjørnene.

Forekomst:

C 5651 - Åker, Vang, Hedm.	C 16021 - Åker, Vang, Hedm.
C 10992 - Oterholt, Bø, Telem.	C 20355a - N.Opstad, Tune, Østf.
C 14929 - Hovland, Hedrum, Vestf.	C 29928 - Billingstad, Asker, Akh.

Hit hører forsåvidt også C 32693e (Eltdalen, Trysil, Hedm.), men her mangler orneringen, og vi finner dessuten et naglehode i sentrum av platen.

Opprinnelig har nok disse plater vært beslagstykker på belter, remmer og lignende. Mange av dem har åpenbart senere gått over til å bli rene draktspenner. På C 29928 er det f.eks. blitt påsatt et sekundært nålefeste av jern (Sjøvold 1960:121).

Datering. Opphav.

C 5651.

Dekorert med trekanter, sirkler og skråttstilte stempelinntrykk. Funnet sammen med ringsverd, toppknapper, bule, etc. Tid: 550 - 600.

C 10992.

Ornamentikken er bygd opp av båndfletningsmotiv. Dyrehodene har det samme lange, nebbformede kjeftparti som vi fant på C 25074 (R 643). Tid: sent 8de årh.

C 14929.

Avvekslende dyreornamentikk og listverk som skjærer gjennom dyrefigurene. Salin regner dekoren som et overgangstrinn mellom stil II og III (Salin 1904:264). Feltinndelingen og kombinasjonen med to Berdalspenner peker imidlertid snarest mot tidlig vikingtid. Tid: ca. 800.

C 16021.

Dekorert med et enkelt stil II dyr med firstreket, båndformet kropp arrangert i en 8-talls sløyfe. Tid: 7de årh. helst før 650.

C 20355a.

Beslag med imitert eller såkalt "falsk" cloisonne-mønster, bygd opp av tynne sølvtråder. Mellomrommene er utfylt med niello. Denne teknikken er svært vanlig på kontinentet i 6te og tidlig 7de årh. Tid: 550 - 650.

C 29928.

Dyreornamentikk hvor dyrehodene oppviser en blanding av stil C og D trekk. Store kretsrunde øyne, lukket kjeft. Kroppen består av jevnbrede bånd som slynger seg om hverandre. Sjøvold mener at spennen som helhet er holdt i stil D (Sjøvold 1960:120), men hodene er bredere enn kroppsbåndet, noe som er uvanlig for denne stilen (Ørsnes 1966: 46). Den tredelte kroppen gjenfinnes både på stil C- (op.cit. fig. 37) og stil D-arbeider (op. cit. 147, beslag fra Lousgård 9). En av dyreføttene på Billingstadspennen hører med sin hestekoform avgjort hjemme i stil C's formverden (op.cit. tavle 4, C 20). Overgangen mellom stil C og D setter Ørsnes til ca. 725, og siden C 29928 viser trekk fra begge, virker en datering til 700 - 750 mest sannsynlig.

Også de rektangulære smykkeplater er altså i bruk i hele perioden. Av de omtalte stykker er antagelig C 20355a av kontinentalt opphav. Beslag med en lignende dekor (falsk cloisonné) er nemlig relativt vanlige i Syd- og Mellom-Tyskland, Frankrike og Nord-Italia, mens de bare unntaksvis er kjent i det øvrige Norden. Her dominerer mer eller mindre oppløste dyre- og båndfletningsmønstre. C 14929 er muligens et engelsk importstykke. Både komposisjonen av dyrefigurene og flere detaljer, som f.eks. de toflikete føttene (se pl.29.), peker mot angelsaksisk kunstindustri (Gjessing 1934:134). Spennen har dessuten emaljeinnlegning, noe som også virker fremmed i vårt materiale.

De øvrige smykkeplater er nok helst av nordisk fabrikat, selv om det er vanskelig å si noe konkret om hvor i Norden de er laget. Det er imidlertid intet i materialet som motsier en egen norsk, eventuelt øst-norsk produksjon.

	Kon. sp. geom.	Kon. sp. dyr.	S - sp.	Ryggkn. sp.	Polyedr. nål	Rekt. sp.	Tønnef. br. p.	Profils. fugl	Fuglesp.	Krypdyrsp.	R 640	R 643
Kon. sp. geom.	1											
Kon. sp. dyr.												
S - sp.	1		1									
Ryggkn. sp.												
Polyedr. nål		1			2							
Rekt. sp.												
Tønnef. br. p.	2	1			3		6					
Profils. fugl			1									
Fuglesp.												
Krypdyrsp.										1		
R 640												
R 643												1

Fig. 15. Typekombinasjoner i kvinnegraver.

4.10.7 Skjoldtornspenner. Pl. 30a - b.

Dette er remspenner som finnes utbredt over hele Vest-Europa. Felles for samtlige er at tornens bakende er utvidet til en skjoldformet plate. De østnorske eksemplarene hører til typen med oval bakplate, samt løs, langoval bøyle (Ørsnes type A.3.).

Forekomst:

C 4507 - N.Hval, Gran, Oppl.	C 5661 - Åker, Vang, Hedm.
C 4664 - Størkestad, Ål, Buskr.	C 16136 - Hårum, Hole, Buskr.
C 5168 - Bråten, Norderhov, Buskr.	C 32693d - Eltdalen, Trysil, Hedm.
	C 34814e - Haug, Tingelstad, Brandbu, Oppl.

Avvikende fra disse er C 4901 fra Åker i Vang, med tresidet plate. Åkerspenneren har inn tatt en meget viktig plass i litteraturen, og den skal derfor gis en mer inngående behandling i det følgende. Dateringen såvel av denne som av de andre skjoldtornspenner er det neppe grunn til å diskutere. De hører overalt til den tidligste fase av merovingertider og synes å forsvinne et stykke ut i det 7de årh. (jfr. Nerman 1969, Ørsnes 1966 m.fl.).

Man har særlig vært opptatt av hvor Åkerspenneren er laget (jfr. pkt. 2.1). Av interesse i denne sammenheng er blant annet det sentrale motiv på selve platen, et mannshode omgitt av dyre- og rovfuglhoder (se pl. 30a). Dette er et gammelt motiv som ofte går igjen på relieffspenner og sverdbeslag over hele Norden (f.eks. Hougen 1936, fig. 24,61,64 m.m.). I vår periode forekommer det på en sjællandsk beltespenne (Ørsnes 1966, fig. 13) og en nesten identisk parallell til denne fra Vårberg ved Stockholm (Ferenius 1970:111). Endel spredte eksemplarer kan også påvises andre steder i Norden og på kontinentet. (Nissen Fett 1947:4 ff). Jeg kan bare nevne en spenne fra Zemmer, grav 37/3 i Trier, hvor motivet er risset inn på selve "skjoldet" (Böhner 1958, taf. 37.1.). Motivet har således åpenbart fellesgermanske røtter og kan vanskelig brukes til å bestemme Åkerspennerens eventuelle opphavsted.

Mer interessant i så henseende er kanskje innlegningen med granatsteiner på skjoldet. Noe lignende er bare unntaksvis kjent i Skandinavia, Syd-England og på kontinentet. Mønstreret består av avvekslende rette og trappetrinnsformede celle-vegger. Det samme cloisonné-mønster finner vi på bøylene, samt på ringsverdknappen i det samme funnet. Det forekommer også på knappen fra Nes i Kvelde (C 12498). Dette har fått Egil Bakka til å tale om en "Åkerwerkstattkreis", siden en lignende celleinndeling med få unntak ikke er kjent ellers i Europa (Bakka 1976). Et av unntakene er toppknappen på skjoldbullen i Sutton Hoo-funnet. Her er forøvrig cloisonnéfeltet i sentrum omgitt av et dyrehode-bølgebånd. Slike bølgebånd er vanlige på kontinentale toppknappsbuler, men det fra Sutton Hoo skiller seg ut ved å bestå av 5 dyrehoder istedet for 3 eller 4 som ellers er standard. Bakka hevder at "5-hodebånd" er et særnorsk fenomen og utfra dette mener han at ihvertfall skjoldet fra Sutton Hoo må være av norsk opphav. Sammen med hovedelementene i det såkalte Åkerkompleks (se pkt. 2.1.), den sjællandske remspenneren (han er ikke oppmerksom på parallellen fra Vårberg), skjoldtornspenneren fra Soest i Westfalen (som kommer meget nær C 4901) m.m. skal det stamme fra "die Åkerwerkstattkreis". Og når det gjelder å lokalisere denne, er han ikke i tvil om at Øst-Norge er stedet.

Bakkas tankegang er interessant, men synes å bygge på noe sviktende grunnlag. For det første, "5-hodebånd" er ikke noe særnorsk fenomen. De opptrer også andre steder i Europa (f.eks. Koch 1967, taf. 80,3), selv om de aldri er særlig tallrike. Videre, det omtalte celle-mønstreret fra Åker er ikke så sjeldent som Bakka antar. Han nevner selv flere kontinentale forekomster. I tillegg til disse (jfr. hans artikkel) gjenfinnes mønstreret på rundspenner fra Bilzingsleben, Kr.Artern (Schmidt 1976, taf. 29 d.) og Schretzheim grav 26 (Werner 1935, taf. 12 B,3), flere svenske ryggknappspenner m.m.

Vel så viktig er det likevel at andre celleformasjoner på de norske "Åkerwerkstattkreis"-arbeider, som det sentrale firpassmotivet på sverdknappen fra Åker, (samme), trappetrinns-

pyramidene i lukkede halvsirkler (Nes i Kvelde) osv. er vanlige, både på ekte og falske cloissonnéarbeider over hele Europa, ofte i kombinasjon med hverandre (Werner 1935, taf. 10,4, Ørsnes 1966, fig. 16, Klingenberg og Koch 1974, taf. 31.).

Det er allikevel ting som tyder på at ihvertfall selve Åkerspennen (C 4901) må regnes som et nordisk arbeide. Under overplaten er det nemlig pånaglet et motbeslag, noe som er helt uvanlig på kontinentale spenner. Derimot er dette velkjent i Sverige (jfr. Herteig 1955: 124). Mot Sverige eller Danmark peker også det Y-formede stempel på bøylefestet (jfr. Cleve 1942:13 ff, Ørsnes 1966:77).

Et særtrekk ved Åkerspennen er dyre- eller fuglehodeavslutningene midt på bøylene. I merovingertid har vi bare én fullgod parallell til dette, nemlig spennen fra Soest i Westfalen (avb. Gjessing 1934, fig. 5). Tilsvarende bøyleavslutninger kjennes imidlertid på flere nordiske remspenner fra romertid/folkevandringstid (jfr. Ørsnes 1964, fig. 10 og 11, o.a.).

De andre skjoldtornspennene er av en form som opptrer praktisk talt over hele Europa. De kontinentale spennene har imidlertid ofte en mer skjoldformet bakplate, ikke oval som de nordiske. Også andre trekk peker mot en egen skandinavisk produksjon. De nordiske spennene er f.eks. ofte dekorert med Y-stempler, både på platen, bøylene og skjoldtornen (bl.a. C 4664 fra Størkestad i Ål). Ørsnes nøler da heller ikke med å hevde at de nordiske A 3-spenner. . . . "i forhold til det øvrige europeiske materiale, kan oppfattes som en lokalgruppe, med sitt eget lokale særpreg". (Ørsnes 1966:77).

De østnorske spennene finnes bare i utpregede innlandsstrøk, i området fra svenskegrensen til Ål i Hallingdal. Dette at de ikke opptrer i kystbygdene, kan tyde på at de har kommet hit fra Sverige. I så fall blir også Åkerspennen å betrakte som et svensk importstykke. Jeg skal her bare minne om at både svenske og engelske forskere regner med at f.eks. Sutton Hoo-bulen er laget i Østskandinavia. (Jfr. Nerman 1948, Bruce-Mitford 1975).

Det er likevel vanskelig å uttale seg med absolutt sikkerhet. Denne uvisshet gjelder også flere av de andre elementer i det omtalte Åkerkompleks, blant annet ringsverdene. Vi har her å gjøre med former av utpreget fellesgermansk karakter. Typene indikerer egentlig mer en felles mote enn en felles produksjon. Omfattende gavebytterelasjoner kan nok likevel ha ført til at f.eks. kontinentale toppstykker havnet i Øst-Norge (jfr. pkt. 9.2.4.). Det er også tenkelig at omvandrende håndverkere har hatt sitt å si i denne sammenheng. Tesen om håndverkets mobilitet har imidlertid møtt stadig sterkere motstand på kontinentet. Jürgen Driehaus peker f.eks. på det faktum at håndverkere overalt omtales som slaver i det 6te årh. (Gregor av Tour, Propopios m.fl.). Frie håndverkere har åpenbart vært en meget sjelden foreteelse (Driehaus 1972). Dette sees også av Lex Salica og Lex Alemannorum, hvor den såkalte "Wehrgeld" er meget lavere for håndverkere enn for frie menn (op.cit.). Men selv om håndverkerne ikke vandret fritt, er det godt mulig at de ble utvekslet mellom høvdinger og standspersoner over vide strekninger. Dette kan være en av forklaringene på de spredningsmønstre som foreligger.

4.11 Keramikk.

4.11.1 Stempelornert. Pl. 34a - b.

Definisjon:

Grove eller finere kar hvis sideflater er dekorert med stempelinntrykk. Formen er relativt konstant og karakteriseres ved avrundede konturlinjer, forholdsvis trang munning og lav krave.

Forekomst:

C 6784 - Sundby, Hovin, Akh.

C 21570h - Storedal, Skjeberg, Østf.

C 9013 - Nalum, Brunlanes, Vestf.

C 21571c - Storedal, Skjeberg, Østf.

C 9308 - Dorr, Eidsvoll, Akh.	C 23469 - Brunlanes, Vestf.
C 13538 - Nalum, Brunlanes, Vestf.	C 24590 - Vardal, Toten, Oppl.
C 21558a - Storedal, Skjeberg, Østf.	

Datering. Opphav.

Den stempelornerte keramikken har en vid utbredelse i Europa. Stempeldekoren begynner å gjøre seg gjeldende på 3 - 400 tallet, men blir først vanlig etter 550. Den synes å forsvinne et stykke ut i 7de årh. T. Ramskou hevder riktignok at et par danske kar, som kommer meget nær flere av de øst-norske, bør dateres til 750 - 800 (Ramskou 1950:160, fig. 19). Hans argumentasjon er imidlertid ikke overbevisende, og han kan heller ikke fremlegge noen funnkombinasjoner til støtte for sin datering.

Heller ikke i Øst-Norge kan funnkombinasjonene si oss noe særlig. Et av karene (C 21558a) lå dog sammen med et par fragmenter at tønneformede spiralperler. Videre fantes en beinkam som antagelig har hatt den karakteristiske "konkav-konveks-konkave" rygglinje, typisk for tidlige yngre jernalders kammer (jfr. Sjøvold 1974:238). Invertfall perlene tilsier en datering til senest 600 - 650.

Flere av våre kar har nære paralleller både i Øst-Skandinavia (Nerman 1969) og på kontinentet (Koch 1968, taf. 33,17, Werner 1962, taf. 18 og 19, Dannheimer 1962, taf. 35, G). Tidsfastsettelsen er hele tiden den samme, grovt sett 550 - 650. Dette er også den mest sannsynlige datering i Øst-Norge (Bøe 1931).

Det er neppe trolig at den stempelornerte keramikken som sådan er innført. Den vide spredningen av nærmest identiske former kan imidlertid tyde på at det har vært en viss giftemålskontakt mellom de ulike områder o.a. (jfr. Keller 1975:10).

4.11.2 Øvrig keramikk. Pl. 34c - d, 35a - c.

Forekomst:

- C 5168 - Bråten, Norderhov, Buskr.
- C 11253 - Hybberstad, Tjølling, Vestf.
- C 14145 - Stange, Sandar, Vestf.
- C 14716 - Hjøsong, Asker, Akh.
- C 16440 - Besseberg, Eiker, Buskr.
- C 18750 - Berg, Brunlanes, Vestf.
- C 20114 - Opstad, Tune, Østf.
- C 21553 - Storedal, Skjeberg, Østf.
- C 21558b - Storedal, Skjeberg, Østf.
- C 21558c - Storedal, Skjeberg, Østf.
- C 21561_a - Storedal, Skjeberg, Østf.
- C 21563g - Storedal, Skjeberg, Østf.
- C 21567e - Storedal, Skjeberg, Østf.

En rekke karformer er her representert (se pl.). Vi finner kar med knekk øverst på buken (bl.a. C 17618), som i ett tilfelle også har ører midtveis ned på buken (C 16440). Videre spånformede leirkar (bl.a. C 21558b), kar med plan ståflate, innoverbøyd munningsrand og innknipning nede (C 21561a), simple, grove forrådskar med avrundet fot og utoverbøyd munningsrand, m.m.

Samtlige av disse kar må være lagt ned tidlig i perioden. De opptrer med en skjoldtornspenne, spyd med innsvingne eggside, sverdkniv (gruppe II), koniske spenner, tønneformede spiralperler o.a. Bare én gang kan vi påvise et leirkar som er lagt ned etter 650, nemlig C 11253 (bl.a. funnet med en tidlig A-øks og et avbrutt enegget sverd, hvor tangen ligger i fortsettelsen av egglinjen). Dette karet er imidlertid bare en miniatyrkopi av et større. Også graven fra Hjøsong i Asker skal ha inneholdt leirkarrester, men både disse og et spyd (R 522) er nå forsvunnet. Det hele er derfor nokså usikkert.

4.12 Oppsummering av den kronologiske diskusjon. Faseinndeling.

Gjennomgangen ovenfor synes å bekrefte at perioden grovt sett kan deles i tre undergrupper eller faser. (Jfr. pkt. 4.1.3).

Merovingertidens begynnelse er diskutert av flere, senest av Helgen (1972), Mikkelsen (1973) og Myhre (1976). Man er enige om at den kan trekkes noe lenger tilbake enn til ca. 600, som tidligere var alment godtatt (Slomann 1956:64). Hvor grensen mot folkevandringstid skal trekkes, er likevel helt avhengig av hva man legger størst vekt på. Flere oldsaksformer som må regnes til det tidlige merovingertidsmiljø, har antagelig kommet i bruk ca. 550. Forsøksvis skal derfor den bakre grense settes her, selv om den på ingen måte bør oppfattes for absolutt. Men en gang mellom 550 - 600 synes ihvertfall merovingertidsformene å sette inn for fullt. Flere oldsakstyper som ellers opptrer i sent eldre jernaldersmiljø, som korsformede spenner, beltesteiner, leirkar lik R 364 etc., kan nok ha vært i bruk både til ca. 600 og kanskje også senere. De tilhører imidlertid et annet funnmiljø og er derfor ikke tatt med i denne sammenheng.

Skillet mellom fase I og II er satt til 650. Dette synes naturlig på bakgrunn av de omfattende endringer i våpen og smykkesett som kan merkes i siste halvdel av 7de årh. Jeg har også valgt å sette en grense ved 750 mellom fase II og III, for å skille de "typiske funn" fra overgangsfunnene mot vikingtid. Grensen er imidlertid noe kunstig, for såvidt som de endringer som gjør seg gjeldende på 700-tallet, er temmelig beskjedne, sammenlignet med det foregående hundreår. Dette avspeiler seg også i det faktum at flere funn vanskelig kan dateres nærmere enn til 8de årh. generelt. Jevnt over går det likevel ganske greit å skille de "typiske funn" fra de sene.

På fig. 16 er de enkelte oldsakstyper plassert i kronologisk rekkefølge. Tabellen gir derved også en oversikt over ledetypene i de ulike faser.

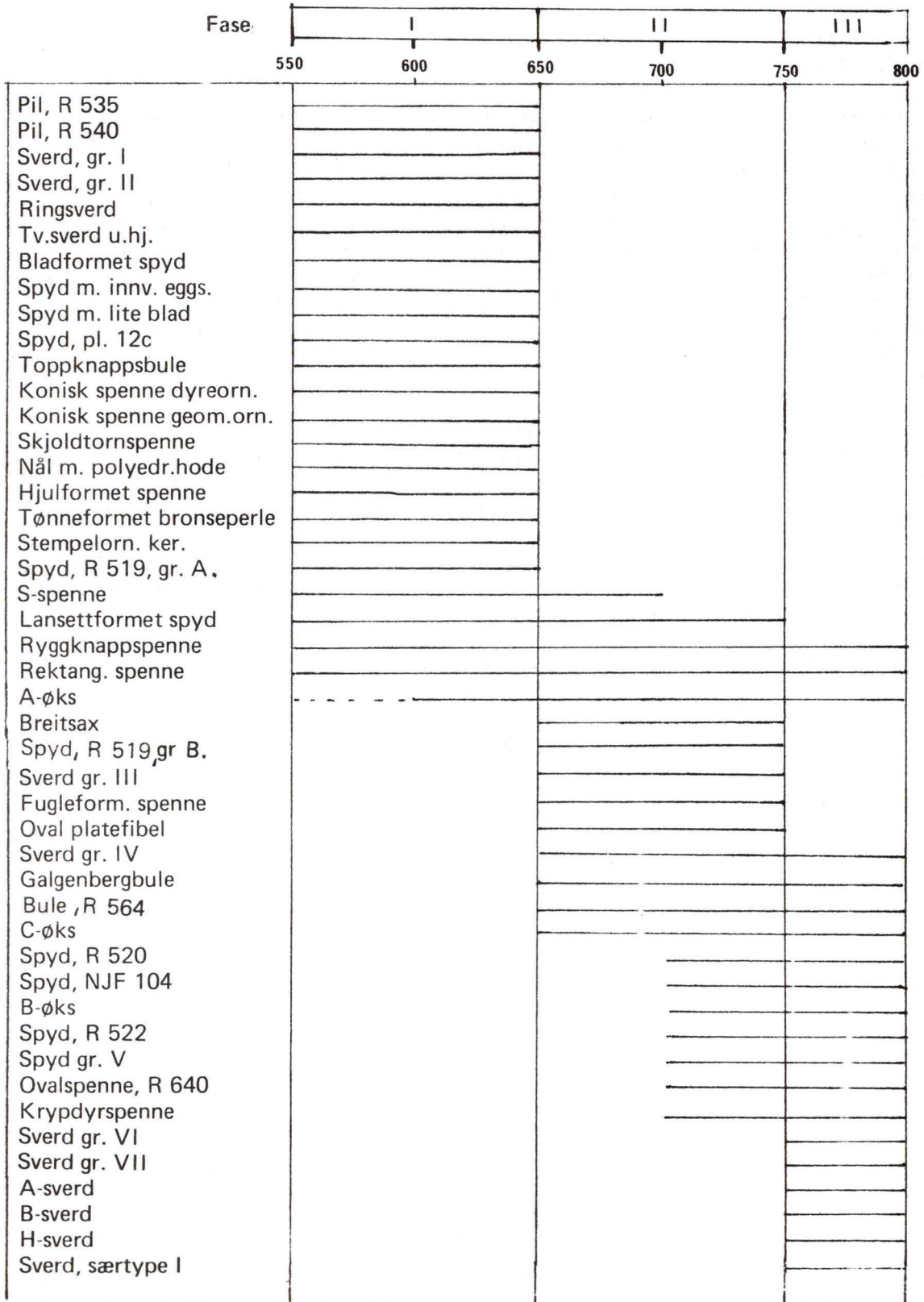

Fig. 16. Hovedbrukstiden for de viktigste oldsakstyper i Øst-Norge.

5 KULTUROMRÅDER I ØSTNORSK MEROVINGERTID

5.1 Om utvelgelsen av testområder.

Ved etnologer og etnografers analyse av kulturgrenser spilte og spiller teorien om ulike kulturområder en viktig rolle. Denne teori kan betegnes som en økologisk forklaringsmodell. Den innebærer at ulike kulturer blir forklart ved henvisning til de respektive områders næringsgrunnlag, noe som i sin tur kan føres tilbake på naturomgivelsenes vilkår. Ulike kulturtrekk skal altså bygge på ulike økologiske forutsetninger. Man kan i mange tilfelle påvise at kulturgrensene faller sammen med de økologiske grenser. Det er også lett å innse at kulturelementer som ikke passer inn i det økologiske system, har vanskelig for å vinne innpass, mens de som viser seg fordelaktige lettere blir akseptert av menneskene i området.

Problemet er likevel mer komplisert enn som så. Man finner nemlig ofte at utbredelsesmønstre, som på ingen måte kan betraktes som en funksjon av naturmiljø, allikevel ser ut til å følge de økologiske grenser. Jeg skal gi et eksempel. Diagonalt gjennom Skåne, fra sydøst mot nordvest, går en grense mellom grunnfjellsmorene og leirslette som på mange måter også er en grense mellom Nord-Europa og kontinentet (Svensson 1974:57). Nord for denne linjen finner vi laftebyggede hus, i sør dominerer steinkonstruksjoner. I Nord-Skåne har februket og binæringene en langt større plass enn i sør, hvor åkerbruket er viktigst osv. Dette må klart settes i forbindelse med naturlandskapet og de muligheter dette gir. Ulikhetene avspeiler motsetningen mellom slettebygder og skogsbygder.

Parallellt med denne skånske diagonallinje går imidlertid også grensen mellom sydvestskånsk og nordskånsk tungemål. Det er videre ulike farger på klesdrakten i nord og sør, vekslende mønstre på vevde saker, redskapene avviker fra hverandre i en rekke detaljer, etc. (Op.cit. 58). Vi ser altså at en naturgrense er blitt en regulær kulturgrensen, uten at foreteelsene er naturbetingede. Naturlandskapet har ved sin utforming skapt hinder for menneskelig kontakt. Derved har gradvis ulike kulturområder vokst frem.

Skillelinjer av tilsvarende art kan påvises en rekke andre steder i Norden, Norge inkludert. Nå virker selvsagt adskillig flere faktorer enn naturmiljøet inn ved utformingen av enkeltgruppers kulturmønstre. Forskjeller i det økologiske miljø øker imidlertid sjansen for at kulturelle forskjeller blir vedlikeholdt og kanskje forsterket.

Som utgangspunkt for å få undersøkt a) om det kan påvises ulike kulturområder i Øst-Norge, og b) hvordan disse forholder seg til hverandre i tid og rom, skal jeg derfor velge ut tre regioner med forskjellig økologisk bakgrunn, og så sammenligne disse med hverandre (jfr. pkt. 2.2). Øst-Norge omfatter alt fra åpne kyststrekninger i sør, via lune skogs- og jordbruksbygder i innlandet, til det nakne høyfjell i vest og nord. Det er naturlig å velge testområdene slik at de viktigste naturtyper blir representert. Et vesentlig krav er det også at områdene er såpass godt dekket med funn at en komparativ analyse kan gjennomføres.

5.2 Region A. Kystbygdene.

Her har jeg skilt ut de ytre deler av Østfold og Vestfold, samt området rundt Langesundsfjorden i Telemark. Dette omfatter følgende prestegjeld: Østfold: Borge, Fredrikstad, Hvaler, Rolvsøy, Kråkerøy, Onsøy, Tune, Skjeberg, Råde og Rygge. Vestfold: Brunlanes, Sandar, Sem, Stokke, Tjølling, Nøtterøy, Tjøme, Hedrum. Telemark: Eidanger, Siljan, Gjerpen, Solum og Bamble. Totalt dekker disse et landareal på 2760 km². De karakteriseres ved at de ligger ved eller i nær kontakt med kystlinjen. Dessuten kan de jevnt over regnes som utpregede jordbruksbygder. I alt 18 % av arealet er tilsådd åker (1969). Det er imidlertid noe tvilsomt om jordbruket virkelig har spilt en så stor rolle som prosentfordelingen skulle tyde på, ihvertfall om man med jordbruk tenker på åkerbruk. I de lavestliggende områder utenfor raet i Østfold og Vestfold dominerer leirslettene. Disse er tunge å dyrke med enkle

redskaper og vanskelig å bruke effektivt uten drenering (høy fuktighetsgrad). Som eng for husdyr er de imidlertid velegnet. I Telemark er leirinnslaget mindre og jorda, særlig rundt Eidanger, ganske lettdrevet. (Opplysningene bygger på "Norge", bd. 1, Land og folk, Oslo 1963, og Aschehougs konversasjonsleksikon, Oslo 1969).

Temperatur og nedbørsforhold er meget like over hele området. Middelttemperaturen for vinterhalvåret ligger betydelig over resten av Øst-Norge (3 - 7°C høyere enn i indre bygder). I motsetning til distrikter med rent kystklima, har region A også en nokså høy sommer-temperatur, hvilket har en meget gunstig innvirkning på veksttidens lengde.

Det finnes ingen vesentlige geografiske skillelinjer som hindrer menneskelig kontakt innenfor området. Jeg bygger da på postulatet om at vann binder. Kyststrøkene er fulle av lune havner, som gjør det relativt lett å bevege seg fra et sted til et annet, selv med mindre båter.

Vi kan kalle region A for **kystbunde jordbruksbygder**. Det ville da være interessant å sammenligne dem med jordbruksbygder i innlandet. Eksempel på slike er de såkalte silurbygder rundt Mjøsa og på østsiden av Rands- og Tyrifjorden.

5.3 Region B. Silurbygdene.

Region B omfatter følgende prestegjeld: Hedmark: Romedal, Stange, Vang, Nes, Ringsaker, Løten, Furnes. Oppland: Østre og Vestre Toten, Eina, Kolbu, Vardal, Snertingdal, Biri, Gjøvik, Lunner, Gran, Jevnaker, Brandbu. Buskerud: Hole, Norderhov, Tyristrand, Modum, Øvre og Nedre Eiker. Samlet dekker disse 7494 km².

Både natur- og kulturgeografisk kan **silurbygdene** sies å utgjøre et temmelig ensartet område. Vi møter her en lett blanding av brede jordbruksbygder og skogkledde åser. Den dyrkede jorda ligger på fjellgrunn av skifter og kalkstein, som på Ringerike er dekket av havavleiringer. Tilsådd åker utgjør ca. 12 % av landarealet (Sømme 1954:100), altså noe mindre enn i region A. Jorda er imidlertid jevnt over bedre egnet til åkerbruk enn ute ved kysten på grunn av et betydelig større mineralinnhold (loc.cit.). Så lenge jordas naturlige fruktbarhet var avgjørende for jordbrukets lønnsomhet, hadde derfor silurbygdene en avgjort fordel fremfor kystbygdene.

Det er vanskelig å bedømme hvor viktig feavl har vært i forhold til åkerbruk. Skal man bygge på nåtidige opplysninger, har det imidlertid ikke vært nevneverdig forskjell på region A og B. I begge områder opptar nemlig kulturbeite og eng ca. 60 % av den dyrkbare jorda (op.cit.).

Silurbygdene har et utpreget innlandsklima. Det er heller lite nedbør, kaldt om vinteren og ganske varmt om sommeren. De store innsjøene virker imidlertid utjevne på klimaet, slik at svingningene blir adskillig mindre enn de ellers kunne ha blitt. (Thormodsæter 1963; det er vanskelig å operere med tallverdier for nedbør og temperatur, da sammenlignbare målinger flere steder ikke foreligger).

Området bindes sammen av vannveien fra Drammensfjorden til Randsfjorden. Forbindelsen mellom Mjøsa og Randsfjorden blir dannet av den såkalte "Kjøelveien" (Toten bygdebok II, 1937). Denne veien er som viktig ferdsselsvei historisk belagt allerede i tidlig middelalder (op.cit. 170).

5.4 Region C. Dal og fjellbygder.

Som kontrast til de to jordbruksregionene, har jeg plukket ut et område hvor jakt og

fangst etc. kommer sterkere inn i bildet. Valget falt på Valdres og de øvre deler av Hallingdal, siden disse er relativt godt belagt rent arkeologisk (se pl. 1). Jeg har dessuten tatt med de bygder som grenser opp til og er en del av Hardangervidda, i fylkene Telemark og Buskerud. Alt dette er distrikter som har muligheter til å drive jakt i sammenhengende fjellområder.

Følgende prestegjeld hører med: Telemark: Vinje, Rauland og Tinn. Buskerud: Uvdal, Nore, Hol, Ål, Gol, Nes og Hemsedal. Oppland: Nord Aurdal, Østre og Vestre Slidre samt Vang. Totalt dekker disse 19120 km², altså betydelig mer enn de to andre regioner til sammen. Det meste av dette er imidlertid ubeboelige områder, slik at forskjellen egentlig ikke blir så stor i praksis. Den dyrkede jorda utgjør bare 0,75 % av arealet, skogen 13 %. (Tallene er utregnet på grunnlag av Gyldendals konversasjonsleksikon, II, u.å.).

Man må skille mellom dalbygder og fjellbygder. I de førstnevnte har åkerbruket hatt en viss betydning, særlig i Valdres, men februket har nok vært det viktigste i det førindustrielle samfunnet. I fjellbygdene dominerer det helt overfor åkerbruket. Februket ble tungvint i disse høyereliggende strøk, og ofte gjorde klimaet sitt til at kornavlingene ble små og lite årvisse. (NOU 30 b, 1974:159). I områdene rundt Hardangervidda har saueholdet vært det viktigste, i Valdrestraktene var feholdet av vel så stor verdi. Her ga den skifrige undergrunnen næring til en rik gressproduksjon.

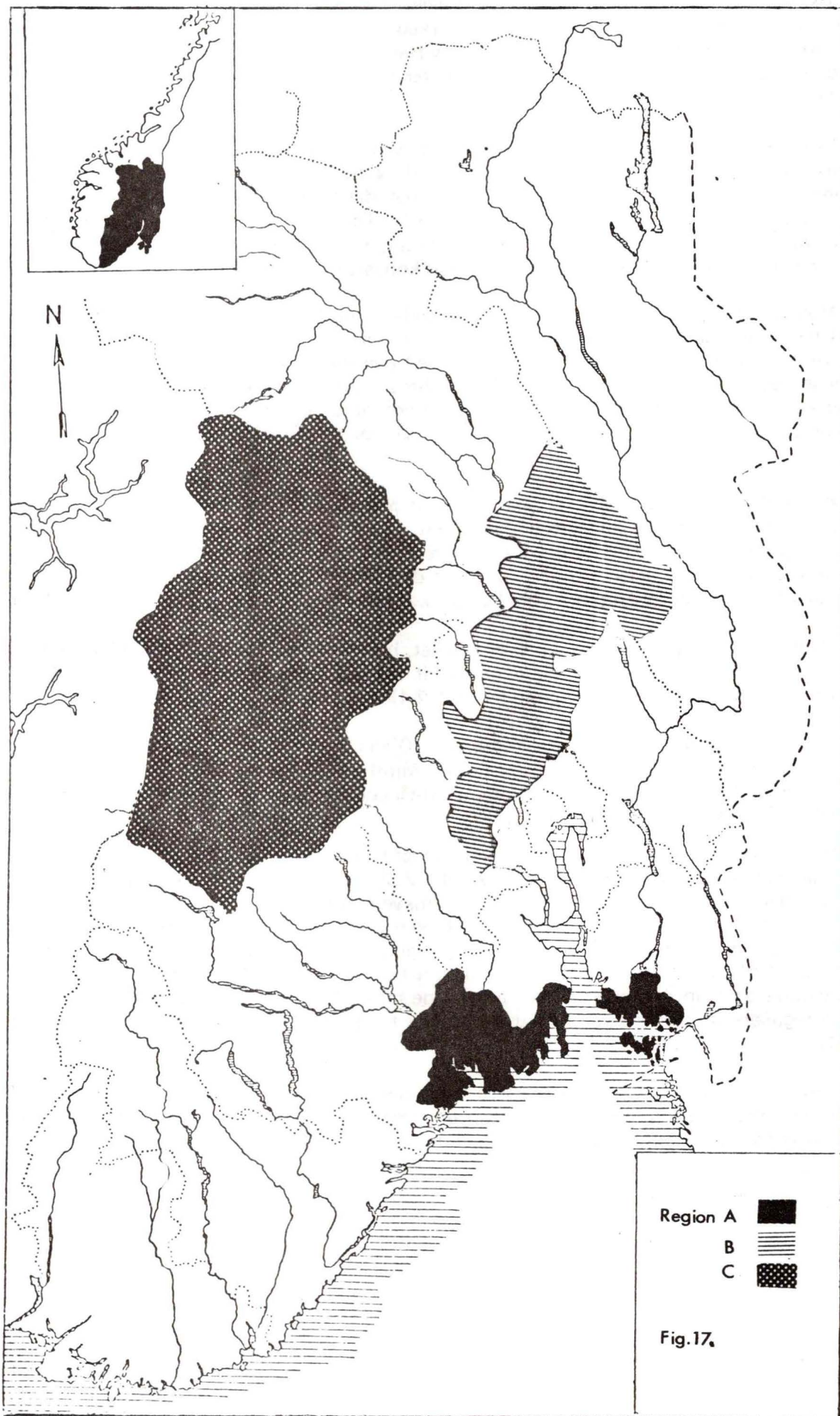
Av jaktbart vilt synes reinen å ha vært den økonomisk sett viktigste arten. Også rypefangsten har hatt meget stor betydning (op.cit. 79, Valdres bygdebok 5, 1964). Plantelivet som er grunnlaget for viltproduksjonen, skifter sterkt som følge av varierende klimakarakter og jordsmonn. Dette igjen har ført til at et dyr som reinen oppholder seg på forskjellige steder til ulike tider av året, noe som har gjort at jakten har fått et sterkt sesongmessig preg.

Mens rein og rypejakt foregikk i snaufjellet, ble elgjakten drevet i barskogområdet opp mot høyfjellet. Også hjort og dådyr oppholdt seg på de samme stedene. Jakten på disse foregikk helst om høsten og vinteren. (Se pkt. 7.1).

Klimaet i region C er typisk innlandspreget. Gjennomsnittstemperaturen for januar ligger i fjellområdene opptil 10° lavere enn f.eks. i Mjøsbygdene, mens dalstrøkene har omtrent den samme som disse (1 - 2° lavere). I sommermånedene juni og juli er forskjellene bare ubetydelige. (Statistisk årshefte, Oslo 1973).

På samme måte som i kystbygdene hvor vannet bandt, kan vi si at fjellet "binder" i region C. Hallingdøler og valdriser møttes på Vaset i V.Slidre (Tisleidalen). Mellom hallingdøler og numedøler var det likeledes et meget godt samkvem (Reinton 1961). Noe som særlig bedro til å knytte bygdene sammen, var driftetraffikken (med fe), belagt ihvertfall så tidlig som på 1400-tallet (op.cit. 345). De gamle drifteveier gikk alltid over fjellet, da det var mye lettere å ta seg frem her. Vi vet at numedøler hentet krøtter i Telemark og hadde felæger både i Møsstrand og Tinn Austbygd. Folk fra bygdene som grenset opp mot Hardangervidda hadde også regulære markeder hvor de kunne møtes, f.eks. Åsmyrmarknaden i Rauland (op.cit. 351).

Selv om region C dekker et stort areal, kan den således på mange måter likevel betraktes som en enhet. De økologiske betingelser er temmelig like innenfor området, og folk har åpenbart hatt ganske god kontakt seg imellom.

Nedenfor vil betegnelsen kyst-, silur- og dal/fjellbygder bli brukt synonymt med region A, B og C. Region A og B vil dessuten bli kalt "jordbruksbygdene" (kontra dal og fjellbygdene).

5.5 Funnrepresentativitet.

Spørsmålet om materialets bærekraft er viktig når vi skal vurdere de resultat vi kommer frem til på grunnlag av det arkeologiske kildetilfang. Hvor relevant er egentlig dette i forhold til de problemstillinger en er opptatt av? Arkeologen arbeider egentlig med den "wiederent-deckte Kultur", det vil si, de deler av den "døde" kultur som i vår tid er blitt gjenfunnet. (Eggers 1951:24). Problemet blir da: hvor representativ er denne "gjenoppdagede" kultur for den "døde" kultur, eller de deler av den levende kultur som er bevart til vår tid, over eller under jordoverflaten? Og videre: er denne døde kultur igjen, representativ for den levende?

Det siste spørsmålet er det naturlig nok vanskelig å diskutere, særlig da for en periode hvor vårt materiale er høyst fragmentarisk og tilfeldig innsamlet. Egentlig er det bare det første punktet, den "gjenoppdagede" kultur kontra den "døde" vi med en viss sannsynlighet kan uttale oss om. To spørsmål skal bli stilt til materialet. 1) Er det representativt rent **geografisk**? Eller har f.eks. variasjoner i dyrkningsintensitet, forskningsaktivitet, etc., hatt en avgjørende innflytelse på det bildet vi har idag?

På kartet pl. 1 har de ulike funnkategorier blitt plottet inn. Den geografiske fordeling er som det sees meget ujevn. Konsentrasjonene ligger delvis i de mest sentrale jordbruksstrøk på Østlandet (Vestfold/Hedmark). Det er likevel vanskelig å se noen direkte sammenheng mellom dyrkningsintensitet og funnmengde. Flere sterkt oppdyrkede områder kan nemlig bare fremvise ytterst få funn (f.eks. de vestre deler av Østfold). Dette kan skyldes det faktum at det først er i de siste to - tre hundre år at det arkeologiske materialet er blitt erkjent som data i en vitenskapelig sammenheng (jfr. Johansen 1974). Teoretisk sett kan da mer materiale ha gått tapt f.eks. i vestre Østfold enn i f.eks. søndre Vestfold i århundrene før denne erkjennelsesprosess satte igang. Dette virker imidlertid ikke særlig sannsynlig.

Nydyrking eller omlegning av dyrkningsmetodene har i vårt århundre gitt adskillige funn. Blant annet har den sterke økningen av funnmengden i dal og fjellbygdene i mellomkrigstiden (se fig. 18) antagelig en direkte sammenheng med en omfattende nydyrking i Valdresbygdene i 1920 - 30 årene.

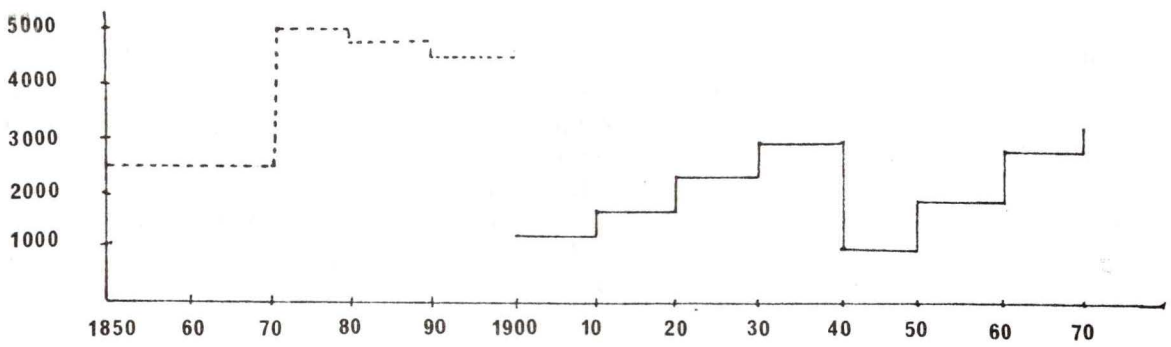
Når det kommer inn flere oldsaker fra enkelte distrikt enn andre, er grunnen ofte den at endel lokale kontaktmenn i større grad enn vanlig klarer å vekke folks interesse for vår forhistorie. Derved blir disse mer observante og tar vare på ting som ellers ville ha blitt oversett eller kastet. Tallrike eksempler kan gis. Dersom vi igjen ser på Valdres, synes det klart at vi ikke minst har en mann som Knut Hermundstad å takke for at såpass mye av det som ble funnet, virkelig nådde inn til museene. Også Bjørn Hougens registreringer og innsamlingsarbeid i området har vært av stor betydning.

Ellers er det tydelig at ulik forskningsaktivitet kan forklare adskillige av de regionale forskjeller som eksisterer. De omfattende gravfeltsundersøkelser som blant annet N. Nicolaisen satte i verk mellom 1870 - 1900, forklarer mye av funnøkningen i region A og B i samme tidsrom. G. Gustafsons Storedalsundersøkelser 1910 - 20 ga også adskillige merovingertidsfunn m.m.

Det kan således diskuteres om funnene er representative rent geografisk. En utvidet forskningsinnsats, kombinert med en omlegning av feltmetodene, mer omfattende bruk av naturvitenskapelige dateringsmetoder etc., vil lett kunne endre det bildet vi har pr. idag.

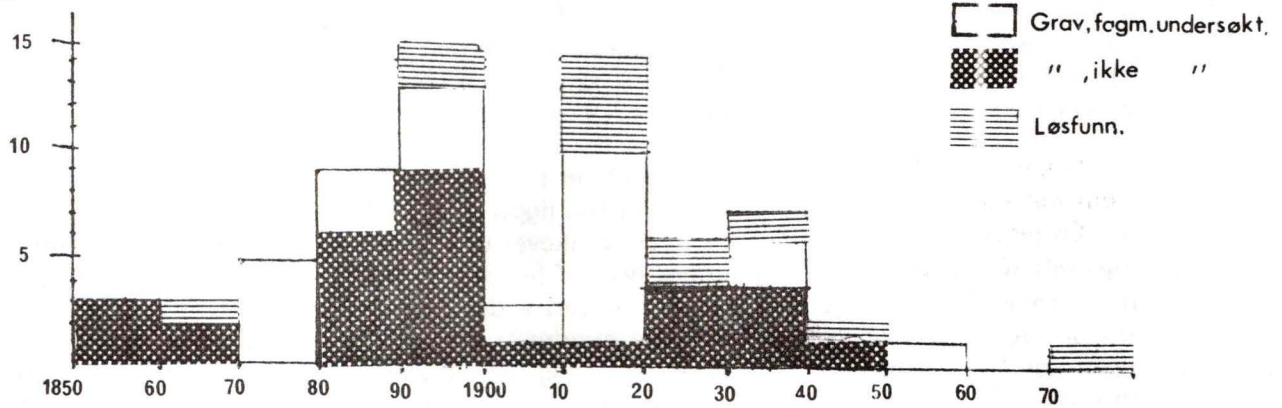
i). Hele Oldsaksamlingens distrikt samlet

Funn-nummer.

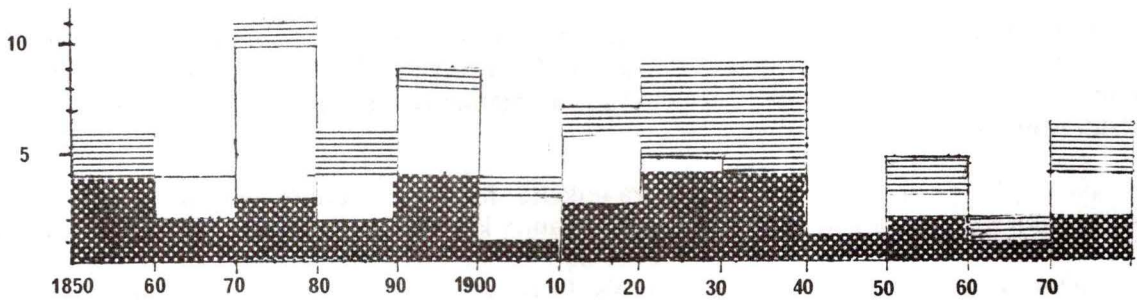

ii). Region A.

Antall

iii) Region B.

iv) Region C.

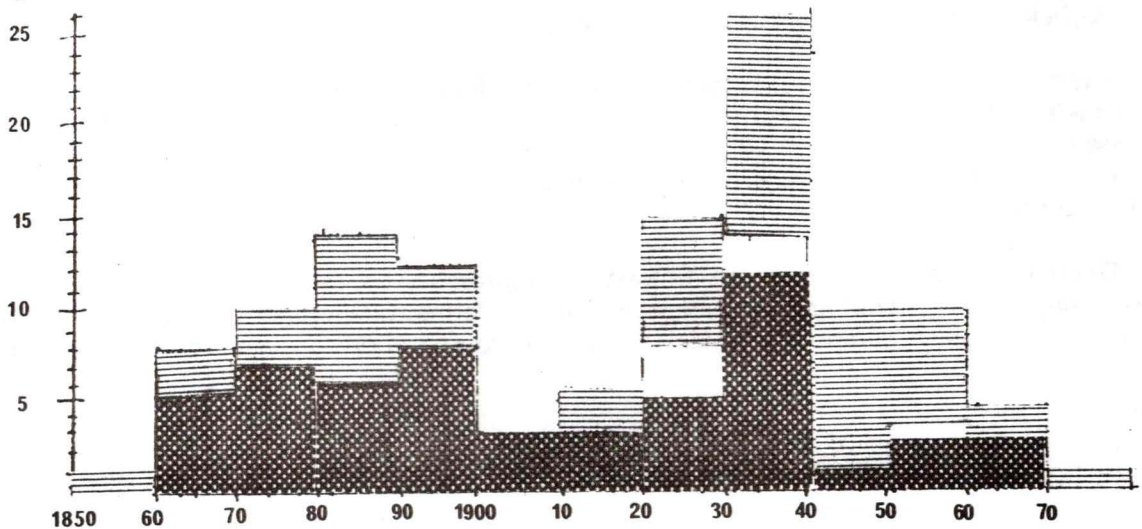

Fig. 18. Oversikt over antall innkomne funn. (Sikkert daterte).

2) Numerisk representativitet.

Kan man anta at majoriteten av de bevarte funn allerede er kommet inn til museene, eller er vesentlige deler av materialet ennå ikke fremgravd? Svaret på dette spørsmål vil også være av betydning for vurderingen av den geografiske representativitet.

Dersom fordelingen av funnene over tid følger en normalfordelingskurve, er det fristende å hevde at den viser en arkeologisk funngruppes oppdagelse, utnyttelse og uttømming. Felles for samtlige kurver på fig. 18 er at de viser et sterkt fall mellom 1900 - 10, noe som antagelig skyldes en redusert feltaktivitet i oldsaksamlingens distrikt. Ser vi bort fra dette, følger de innkomne funn, både i region A og C, en tilnærmet normalfordelingskurve. Funnene herfra skulle derfor gi et ganske representativt bilde (rent numerisk) av den "døde" kultur. Det forutsettes da at feltmetodene og aktiviteten ikke endres vesentlig i fremtiden. I region B er forholdet noe annerledes. Her er kurven meget ujevn. Den flater heller ikke ut som de to andre regionene. Dette kan bety at den numeriske representativitet her er lavere.

For å kunne bedømme funnrepresentativiteten er det også viktig å være klar over hvordan materialet er kommet frem. Har det stort sett skjedd ved fagmessige utgravninger, eller er større deler blitt oppdaget tilfeldig og sendt inn uten nærmere arkeologiske undersøkelser? Er det sistnevnte tilfelle, er faren for at viktige data ikke er blitt dokumentert eller iaktatt, betydelig. Dette har blant annet sammenheng med at den ukyndige og utrenede ofte helt overser små eller dårlig bevarte oldsaker. Det er et klart samsvar mellom et høyt antall gjenstander i en grav og fagmessige utgravninger. Spesielt kvinnegraver, som ofte består av små og tilsynelatende beskjedne gjenstander, må man regne med blir underrepresentert dersom de tilfeldig fremkomne funn dominerer. Mannsgraver med våpen og arbeidsredskap vil nok langt hyppigere bli oppdaget. Men heller ikke her kan man regne med at en ikke arkeolog vil dokumentere alle relevante data.

Fagmessige undersøkelser er også forbundet med endel problemer. Ofte har ikke utgraveren lett etter de elementer som f.eks. en senere forsker ønsker å få belyst (jfr. Johansen 1968:9). Dermed går verdifull informasjon tapt allerede under selve utgravningen, noe som vanligvis ikke lar seg rette på senere.

Av fig. 18 går det frem at region C har det klart laveste antall faglig undersøkte graver, nemlig bare ca. 9,5 % (6 av 62 graver) mot 43 % (25 av 58) i region B, og 46 % (26 av 57) i region A. Dette betyr at opplysningene fra dal og fjellbygdene både er færre og jevnt over også mer usikre enn de vi har fra de to andre regionene, hvilket i høy grad vanskeliggjør en regional sammenligning.

Samlet kan det sies at det lave antall funn, kombinert med gjennomgående dårlige funnopplysninger, i høy grad vil komplisere utskillelsen av ulike kulturområder. Forskjeller som kanskje var meget store i virkeligheten, kan helt ha forsvunnet i det arkeologiske materialet og omvendt. Trekk som var felles for alle tre regioner kan ha satt spor etter seg bare i en av dem etc. Det er viktig å være klar over dette når man skal bedømme resultatene av den påfølgende analyse.

5.6 Kulturområder som arkeologisk fenomen. Testforslag.

For at et område skal kunne kalles et eget kulturområde, er det vanlig å kreve at de spesifikke elementer og elementkombinasjoner viser stabilitet over kortere eller lengre tid. Dersom dette ikke er tilfelle, har vi snarest å gjøre med prosesser av dynamisk karakter, øyeblikksbilder av nokså tilfeldig eller vilkårlig art. Kravet om stabilitet har sammenheng med postulatet om at de foreteelser som særpreger et kulturområde, i en viss grad må ha karakter av institusjonalisering. Det vil si at de oppviser regelmessighet i bruk fordi de er funksjonelt foretrukket innenfor sitt område, eller integrert i handlingskompløkser som er alminnelig akseptert som verdifulle og riktige for folk. (Kolsrud 1972:7).

Såvidt uensartet og tilfeldig sammensatt som materialet fra østnorsk merovingertid tross alt er, vil kravet om stabilitet trolig bli meget vanskelig å tilfredsstillere. Vi vil følgelig også få store problemer med å avgjøre om de ulike særtrekk er institusjonaliserte ledd i den aktuelle struktur. En eventuell stabilitet vil antagelig komme best til uttrykk i selve gravskikken. Rett nok er opplysningene om denne ofte temmelig mangelfulle. Likevel burde man kunne kreve at iakttatte særtrekk (f.eks. et stort innslag av røyser) lar seg påvise i minst to forskjellige faser. Alternativt kan man tenke seg at en spesiell tradisjon, som f.eks. bare er kjent i fase I, kan føres tilbake til eldre jernalder eller fortsetter inn i vikingtid (om den bare finnes i fase III). Også i tilfeller som dette bør stabilitetskravet kunne ansees for oppfylt.

Gjennomgående kan man si at den tradisjon som gir seg uttrykk i homogenitet over et større avgrenset geografisk område, må være basert på en viss normstyrke (op.cit. 10). Andre løsninger, impulser utenfra, tilfeldige avvik etc. hindres i å komme til uttrykk. Normelementet er så sterkt at det fremtvinger likhet. Når vi derfor finner klare forskjeller i gravskikk, i gjenstandsinventar o.l. mellom ulike områder, tyder dette på at normgrunnlaget ikke er det samme overalt. Man har antagelig bygd på ulike tradisjoner, foretrukket forskjellige ting, hatt avvikende adferdsregler etc. Man har simpelthen ikke hatt den samme kulturelle bakgrunn. Dette forutsetter selvsagt at materialet gir et representativt uttrykk, ikke bare for den "døde", men også den "levende" kultur.

De enkelte deler av kulturen har ulik endringstakt. Vi kan derfor ikke vente omfattende flatekorrelasjoner av forskjellige elementer. Disse kan nemlig ofte skiftes ut, uten at de sammenhenger de står i endres på noe punkt. Det er det komplekse hele som danner et kulturområde.

Nedenfor skal jeg se nærmere på det arkeologiske materialet fra de tre utvalgte regioner. Dersom disse virkelig har tilhørt ulike kulturområder, kan dette tenkes manifestert på følgende felt:

i) Gravskikk.

Denne gir trolig et ganske godt uttrykk for folks normer og sedvaner. Rett nok er det forskjell på normer i dagliglivet og riter knyttet til behandlingen av den døde. Teoretisk sett kan f.eks. to nærstående grupper gravlegge sine døde på vidt forskjellige måter. Likevel er det en av forutsetningene for arkeologens arbeid dette at gravlegningsmåter også kan si noe om samfunnet som gravlegger.

Egentlig kan man heller ikke sette opp noe skille mellom normer for de døde og normer for de levende. De er alle deler av det komplekse hele som karakteriserer en gruppe eller et område. Det skulle derfor uansett være forsvarlig å bruke gravskikken til å avdekke kulturelle forskjeller.

ii) Gjenstandsfordeling.

Enkeltgjenstander kan ofte bli spredt over relativt store områder, på tvers av politiske og kulturelle grenser. Gjenstandsinventaret i en region avspeiler imidlertid også lokale tradisjoner og særtrekk. Det viser hva folk har foretrukket, hva de har akseptert, tatt opp, gjort til sitt eget. En meget stor del av de gjenstander vi finner, stammer nemlig fra graver. Og de sakene som ble lagt i en grav, har trolig vært tillagt en spesiell verdi.

De kan ha vært en viktig del av avdødes eller de gjenlevendes hverdag, vært regnet som verdifulle eller prestisjegivende etc. Og nettopp derfor kan de betraktes som uttrykk for den fortidige kultur i området.

iii) Utenlandsforbindelser.

Dersom våre tre regioner har tilhørt forskjellige kulturområder i merovingertid, bør dette i en viss grad avspeile seg i deres kontakter utad. Ulike ytre forbindelser kan ofte forklare hvorfor områder orienterer seg i forskjellige retninger. De er en viktig del av det totalmiljø

som er med på å forme det enkelte individ og den gruppe det er medlem av. De ytre kontakter forteller også, direkte eller indirekte, om forskjeller i holdninger, vurderinger, tradisjonsbakgrunn etc., og er således en del av den helhet som danner et kulturområde.

iv) Sosial lagdeling - stratifikasjon.

Dette har med statusposisjoner å gjøre. Ble folk med antatt samme status behandlet likt overalt? Har materialet i de ulike regioner et enhetlig preg eller avspeiler det store sosiale forskjeller? (se pkt. 9). Svarene på disse og lignende spørsmål vil være viktige indikatorer på graden av kulturell forskjell mellom de tre regioner.

v) Forholdet til foregående og påfølgende periode. Faseoverganger.

Det er av interesse å se på utviklingen over tid. Områder med ulik kulturell bakgrunn, vil antagelig oppvise forskjellige reaksjonsmønstre, både synkront og diakront. Et sted er det kanskje jevn kontinuitet, med få endringer, mens det andre steder kan påvises mer eller mindre klare brudd. Er dette tilfelle, øker det sjansen for at vi har å gjøre med separate kulturområder.

6 ANALYSE AV GRAVSKIKKEN

6.1 Definisjon av de viktigste gravskikkselement.

Som **gravfunn** vil jeg regne følgende kategorier:

- i) Fagmessig undersøkte graver.
- ii) Funn som i tilvekster og andre relevante kilder omtales som gravfunn, selv om de ikke er undersøkt av arkeologer.
- iii) Dersom opplysningene sannsynliggjør at det dreier seg om en grav, vil funnet bli betraktet som dette, også når det ikke uttales eksplisitt av finneren eller andre. (F.eks.: Flere oldsaker med glødeskall blir funnet liggende sammen i kullholdig jord.)

Enkeltfunne gjenstander kan ofte ha hørt til en grav. Man kastet ikke bort eller "mistet" sverd, finere smykker etc. Likevel blir disse regnet med til gruppen løsfunn, dersom da ikke opplysningene godtgjør at de har tilhørt en grav. En del har villet bruke glødeskall på gjenstandene som tegn på at de har vært på likbål og altså stammer fra et gravanlegg. Her må det likevel bemerkes at glødeskall egentlig ikke sier stort mer enn at gjenstanden har vært utsatt for ild. Men vi har ingen midler til å avgjøre om denne ilden kom fra et likbål. Man må også huske på at bare gjenstander som ligger i sentrum av et eventuelt likbål vil få glødeskall. Bare her er nemlig temperaturen så høy at dette vil utvikles. Glødeskall kan dessuten i visse tilfelle oppstå under selve smiingen. Det er derfor et nokså usikkert kriterium å bruke alene når gravfunn skal skilles fra løsfunn. Men sammen med andre indisier har det en avgjort verdi.

Ytre gravminne.

- i) Gravens form.

A) Haug.

1) **Rundhaug.** Tilnærmet rundt eller rundtovalt gravanlegg som vesentlig er bygd opp av jord. Ytre mål, samt nøyaktig hva byggmaterialet består av, er sjelden oppgitt. I de tilfeller hvor vi kjenner målene, skal høyden være minst 1/10 av største diameter (jfr. Løken 1974: 60). I praksis vil alle funn som etter tilvekster og andre opplysninger er "funnet i haug", måtte regnes hit. Dette vil svekke holdbarheten av de slutninger som bygger direkte på dem. Rundhaugene vil nedenfor bli omtalt som "hauger".

2) **Langhaug.** Rektangulært gravanlegg, som vesentlig er bygd opp av jord. Høyden skal være minst 1/10 av bredden. (Loc.cit.)

B) **Røys.**

Tilnærmet rundt gravanlegg av stein, hovedsakelig uten jordinnblanding. Høyden skal være minst 1/10 av største diameter. Røyser med jordkappe vil bli regnet som haug.

C) **Flatmarksgrav.**

Gravanlegg under flat mark, med eller uten markering på overflaten. Markeringen kan eventuelt utgjøres av en steinsetning eller bautastein/jordfast stein.

ii) **Ytre dekorelement.**

Vanligvis er det kun ved de fagmessige utgravninger at vi får informasjon om disse. Derfor er det vanskelig å bruke disse elementer i en komparativ undersøkelse. Følgende definisjoner kan likevel settes opp:

Fotkjede.

En rundt om gravminnet liggende begrensnig av nær jevnstore stein, lagt i én rad og ét lag. (op.cit. 54).

Bautastein.

Lang, flat stein som hviler på sin minste tverrsnittsflate og med hensikt er plassert på toppen av det ytre gravminnet. (Loc.cit.)

Jordfast stein.

Dette betegner de tilfeller hvor graven er lagt rundt eller inntil en større stein, som ikke er plassert der av mennesker.

Steinkrets.

Herved menes den steinmarkering, gjerne sirkelformet, som finnes over flatmarksgraver.

iii) Indre gravminne.

Om dette er opplysninger i tilvekstfortegnelser og U.O.Top.ark. meget sparsomme. I de tilfelle man får vite noe, er det ofte et helt vilkårlig utvalg av elementer som blir nevnt. Bare brannflak er det behov for å definere nærmere.

Brannflak.

Flak av kull, med eller uten brente bein, av varierende tykkelse og utbredelse. Nedskjæringer i selve flaket kan forekomme.

Branngroper er det meget vanskelig å skille ut, siden profiltegninger etc. mangler for det store flertall av gravene. De kan derfor ikke brukes som analyseenhet i denne oppgave.

iv) Likbehandling.

Det er ofte uklart hva som menes med begrepene brent og ubrent begravelse. Her har jeg valgt å legge vekt på selve likbehandlingen.

Kjennetegnet på en branngrav blir derfor forekomsten av brente bein; en ubrent begravelse er det, når skjelettresten kan påvises. I begge tilfeller må beinrestene med noenlunde rimelighet kunne antas å ha tilhørt den gravlagte person. Jeg vil også ta det som indisium på en ubrent grav når oldsakene ligger slik at de vitner om en plassering i relasjon til et lik, selv om alle beinrester mangler. De må da ikke vise tegn på ildbeskadigelse.

v) Kjønn.

Utskillingen av manns- og kvinnegraver vil nødvendigvis være sterkt preget av våre nåtidige forestillinger om manns- og kvinneattributt. "Når man tolker f.eks. kvinnen inn i arkeologiske bosetningsspor, er det fordi visse redskap og utstyr tradisjonelt oppfattes som gjenstander kvinnen har brukt i sitt daglige virke." "Andre gjenstander knyttes til den tradisjonelle mannsrolle". (Mandt Larsen 1976:51). Således regnes smykker vanligvis med til kvinnens utstyr og våpen til mannens. Man bør imidlertid være klar over at gjenstander i høyden sier noe om arbeidsmåter og -oppgaver, samt funksjon, men ingenting om hvem som brukte dem, og/eller fikk dem med i graven.

Egentlig er det bare avdødes bein (knokler) som kan gi holdepunkt for kjønnsfastsettelse, spesielt da om gravgodset ikke inneholder kjønnsbestemte oldsaker. Dette kriteriet er imidlertid ikke anvendbart i vårt tilfelle, da det knapt foreligger en eneste opplysning om kjønnsbestemte bein (knokler).

For å komme noen vei, er man nødt til å ty til visse statistiske sannsynligheter. **Våpen** bør nok jevnt over kunne regnes som typiske mannsattributt, likeledes **smedredskap**. Jan Petersen som har gått igjennom de norske smedgraver, finner at de med ett eller to mulige unntak er rene mannsgraver (Petersen 1951:74). Også **remgarnityr** synes å være et utpreget mannsfenomen, ihvertfall i tidsrommet 500 - 800. Det er nemlig nesten aldri kombinert med sikre kvinnesaker. (Jfr. også Fett 1940).

Som kvinneattributt vil jeg regne følgende: **Koniske, ovale, hjul- og fugleformede** spenner, samt **ryggknappspenner**. Disse typene er over hele Norden vanlige i graver som med sikkerhet eller stor grad av sannsynlighet har tilhørt kvinner. Også **spinnehjul** og **kljåsteiner/vevlodd** kan regnes med til det typiske kvinneutstyr, om man skal dømme etter de forholdstall som Petersen oppgir (1951) (Spinnehjul: M/K = 1/64, Vevlodd M/K = 1/34.)

Gravenes plassering.

Med dette menes hvordan graven er plassert i forhold til andre graver. Har vi å gjøre med enkeltliggende graver, eller har de hørt til større eller mindre gravfelt? For å kunne avgjøre dette, må vi ha klart for oss hva uttrykket gravfelt innebærer: Det skal her betegne en samling på minst 4 graver, med største innbyrdes avstand 50 m.

Den utskillelse av gravfelt som følger nedenfor er foretatt på grunnlag av en grundig gjennomgang av alle tilgjengelige data i litteratur, tilvekster og U.O.Top.ark. Større deler av undersøkelsesområdet er imidlertid enten ikke, eller bare delvis registrert. Flere av registreringene er dessuten såpass gamle at nyregistreringer trolig vil kunne gi et annet bilde av forholdene. Dessuten ligger et betydelig antall graver under flat mark og oppdages vanligvis ikke ved mer overfladiske undersøkelser. Det er derfor sannsynlig at antall gravfelt er større enn de tall jeg har kommet frem til.

Typisk for eldre arbeider om gravskikk er at de ikke ser graven og dens innhold som et samlet hele. Oftest er et eller flere element plukket ut og gitt dominans fremfor andre. Således taler man om skjelettgraver, branngraver, urnegraver, våpengraver etc. Sjelden har man gjort det klart om graver, som er klassifisert under en av disse gruppene, har hatt elementer felles med graver som er plassert i andre grupper (Hvoslef-Krüger 1974). Brente og ubrente graver kan f.eks. være helt likt utstyrt, både når det gjelder gravgods og ytre gravminne. Det er bare likbehandlingen som skiller dem.

I slike tilfeller er det høyst tvilsomt om det egentlig har noen verdi å postulere ulik gravskikk. Arkeologer kan aldri være sikre på at de element som plukkes ut som viktige, virkelig var det i det fortidige samfunn. Det er tvertimot grunn til å anta at samsvar i alle element, med unntak av f.eks. likbehandling, nettopp tyder på en **felles** gravskikk.

Skal man kunne tale om forskjeller i gravskikk, må det kreves at den som uttaler seg, tar hensyn til alle element som med rimelighet kan ha spilt noen rolle ved gravleggelsen av den døde. Iaktatte særtrekk bør dessuten oppvise en viss stabilitet over tid (jfr. pkt. 5.6).

Velger man en slik fremgangsmåte, vil man kanskje oppdage at det som kan se ut som en ny gravskikk, bare innebærer at et element skiftes ut til fordel for et annet, eller at enkelte element får mindre betydning enn de hadde før. En synkron og diakron elementanalyse vil derfor i det minste kunne gi et mer nyansert bilde av forholdene.

6.2 Samlet oversikt over gravskikken i Øst-Norge. Fase I - III.

Før jeg går over til å behandle de enkelte regioner, vil det være av interesse å se nærmere på hele området under ett. I endel tilfeller kan det være tvil om den nøyaktige plassering av graven. Fasefordelingen bør derfor ikke tas for absolutt. Likevel skulle den jevnt over gi et noenlunde brukbart bilde av forholdene. Jeg vil nedenfor operere med prosent, selv om tallgrunnlaget ofte er meget tynt. Er man hele tiden klar over hvilke tall prosentene er utregnet etter, skulle imidlertid ikke dette medføre spesielle problem. Prosentvise forholdstall gjør det dessuten lettere å sammenligne flere enheter.

Totalt antall graver.

I alt 289 graver er skilt ut på grunnlag av de kriterier som er satt opp foran. Disse fordeler seg slik:

Tab. 2.

Fase I	102
Fase II	113
Fase III	74
Sum	289

Vi finner naturlig nok færrest graver i fase III, siden denne bare omfatter ca. 50 år. Tar vi dette i betraktning, kan vi si at det er en jevn økning i antall graver utover i perioden.

Det ytre gravminnet er kjent ved 240 av disse graver.

Tab. 3.

Fase I	82
Fase II	92
Fase III	66
Sum	240

Kjønnsfordeling (samtlige merovingertidsgraver inkludert):

Tab. 4.

	M		K		Ub.
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.
Fase I	55	64	30	36	17
Fase II	98	88	13	12	2
Fase III	55	78	16	22	3
Sum	208	78	59	22	22

Prosenttallene er både her og i det følgende rundet av til nærmeste hele prosent.

Kjønnsfordeling (graver hvor det ytre gravminnet lar seg bestemme):

Tab. 5.

	M	K	Ub.
	Ant.	Ant.	Ant.
Fase I	38	29	15
Fase II	77	13	2
Fase III	46	16	4
Sum	161	58	21

Tab. 4 viser klart at mannsgravene inntar en dominerende plass i materialet. Bare i fase I gjør kvinnegravene seg til en viss grad gjeldende. Antagelig er kvinneinnslaget her sterkere enn statistikken antyder, da vi nettopp i fase I har en rekke graver klassifisert som ubestemt, men som mest sannsynlig er kvinnegraver.

Ytre gravminne.

Tab. 6.

	Haug		Røys		Flatm.		Langh.		Ub.
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.
Fase I	48	59	16	19	13	16	5	6	20
Fase II	52	57	16	17	21	23	3	3	21
Fase III	40	61	10	15	13	20	3	5	8
Sum	140	58	42	18	47	20	11	5	49

% er utregnet etter antall bestembare graver, pr. fase og samlet. Det er grunn til å merke seg at forholdet mellom de 4 gruppene er meget konstant gjennom hele perioden. Dette øker sjansen for at den prosentvise fordeling gir et noenlunde pålitelig bilde av de opprinnelige forhold. Det kan imidlertid skjule seg visse kjønnsmessige forhold bak disse tallene.

Kjønnsfordeling.

Tab. 7.

	Haug				Røys				Flatm.				Langh.				Ub.
	M		K		M		K		M		K		M		K		
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.
Fase I	18	47	20	69	9	24	5	17	9	24	2	7	2	5	2	7	35
Fase II	45	58	8	62	14	18	2	15	17	22	1	8	1	1	2	15	23
Fase III	28	61	9	56	6	13	3	19	10	22	3	19	2	4	1	6	12
Sum	91	57	37	64	29	18	10	17	36	22	6	10	5	3	5	9	70

% er utregnet for hvert kjønn separat, pr. fase og samlet. (Etter tab. 5).

Visse mindre svingninger lar seg registrere. I fase I er det vanligere å legge kvinner i haug enn menn. Dette jevnes imidlertid snart ut, slik at forskjellen samlet blir relativt liten. Ser vi på røysebegravelsene, viser det seg at kvinneprosenten er meget stabil i hele perioden, mens den relative andel av menn som legges i røys nesten blir halvert fra fase I til III. Sluttprosenten er imidlertid nesten den samme for begge kjønn. Ellers blir tilsynelatende menn oftere plassert under flatmark enn kvinner. Her er imidlertid kvinnegravene antagelig mer underrepresentert enn ved de øvrige grupper. Langhaugene er såpass fåtallige at det er vanskelig å si noe bestemt om kjønnsfordelingen.

Likbehandling.

Tab. 8.

	Brent		Ubrent		Ub.
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.
Fase I	46	45	7	7	49
Fase II	28	25	17	15	68
Fase III	16	22	11	15	57
Sum	90	31	35	12	164

De brente og ubrente graver er oppgitt som % av det samlede antall graver i hver fase (jfr. tab. 2).

Det virker her som om branngravene var vanligere i fase I enn senere, noe også økningen i antallet sikre skjelettgraver indikerer. Man kan allikevel vanskelig uttale seg med sikkerhet, all den stund over 1/2 av gravene er ubestembare. Forholdet mellom brente og ubrente graver totalt er: Brent 72 %, ubrent 28 %.

Kjønnfordeling.

Tab. 9.

	M				K				Ub.
	Br.		Ubr.		Br.		Ubr.		
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.
Fase I	19	35	6	11	21	70	1	3	55
Fase II	19	19	14	14	7	54			73
Fase III	1	20	8	15	3	19	1	6	51
Sum	49	24	28	14	31	54	2	4	179

% er utregnet etter det samlede antall manns-, respektive kvinnegraver i hver fase og totalt.

Innslaget av sikkert belagte branngraver er, som det sees, betydelig større blant kvinner enn menn. Kvinneprosenten faller imidlertid raskt etter 650, slik at det i fase III faktisk er flere sikre brente mannsgraver enn kvinnegraver, relativt sett. Selv om feilkildene er store, må utviklingen likevel karakteriseres som interessant.

Gravens plassering.

Tab. 10.

	Gravfelt		Enkel	
	Ant.	%	Ant.	%
Fase I	35	34	67	66
Fase II	23	20	90	80
Fase III	17	22	57	78
Sum	75	26	214	74

Kjønnsfordeling.

Tab. 11.

	M				K				Ub.
	Gravfelt		Enkel		Gravfelt		Enkel		
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.
Fase I	11	20	44	80	18	60	12	40	17
Fase II	12	12	85	88	6	43	8	57	2
Fase III	6	11	49	89	9	56	7	44	3
Sum	29	14	178	86	33	55	27	45	22

De lave tallverdier som vi selv i en samlet gravskikkoversikt kan operere med, er naturligvis sterkt med på å redusere troverdigheten av de konklusjoner som fremsettes. Enda mer gjelder dette når vi nå går over til de enkelte regioner. Men er man hele tiden klar over dette, mener jeg likevel at behandlingen nedenfor lar seg forsvare.

6.3 Gravskikken i de utvalgte regioner.

6.3.1 Det totale antall graver i hver region.

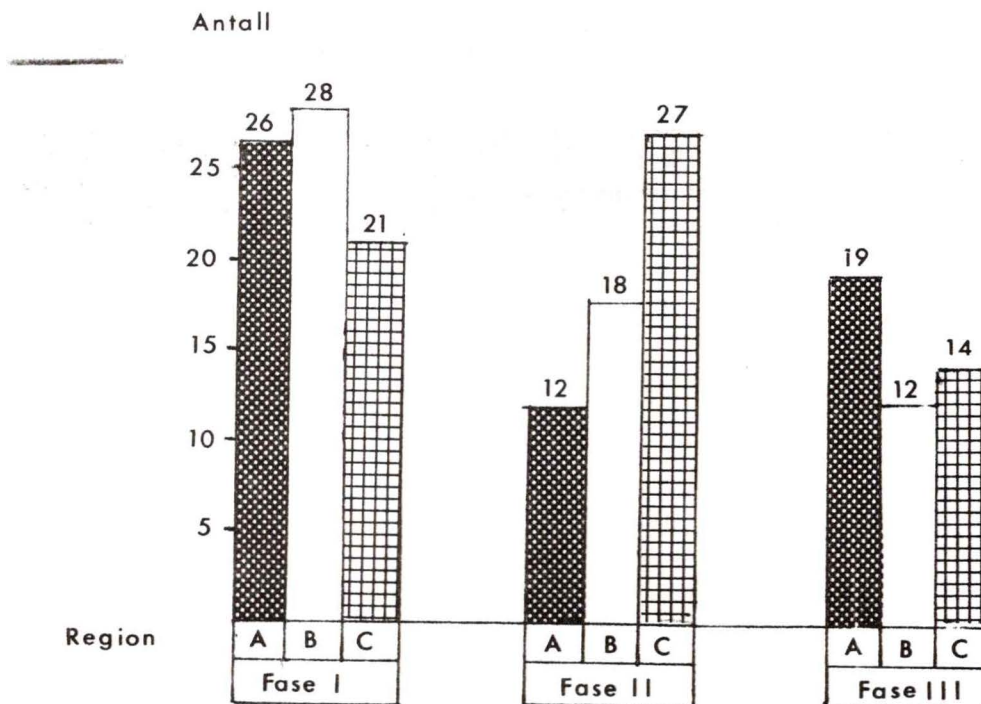

Fig. 19.

En merker seg her at både region A og B har en markert nedgang i funnmengde i fase II, mens region C samtidig kan oppvise en klar økning. Dette skyldes neppe bare tilfeldigheter. Tar vi de brede jordbruksbygder på Østlandet under ett (tilsvarende A. Sømme silur- og slettebygder, Sømme 1954:91 ff), er nedgangen i antall funn ca. 40 % i samme tidsrom. Dersom vi tar hele det området i Øst-Norge som Sømme (op.cit. 123) regner med til sine dal- og fjellbygder, finner vi her en økning i fase II på hele 95 %. Ut fra funnmengden kan vi altså tale om en ekspansjon i de indre, høyereliggende strøk fra sent 7de årh. og fremover, mens det omvendte nærmest er tilfelle langs kysten og de store vannveiene i innlandet.

Utover på 700-tallet blir funnene igjen tallrike i kystbygdene. Selv om fase III bare omfatter 50 år, er det likevel nesten 50 % økning i antall funn, sammenlignet med fase II. Dette skjer parallellt med at begge de to andre regioner har en nedgang i det absolutte antall. Nå er det selvsagt farlig å legge for mye i dette så lenge funnmengden tross alt er svært beskjeden. Tendensen bør likevel noteres.

6.3.2 Kjønnfordeling.

Tab. 12.

	Region A					Region B					Region C				
	M		K		ub.	M		K		ub.	M		K		ub.
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	Ant.	%	Ant.	%	Ant.
Fase I	4	19	17	81	5	17	77	5	23	6	19	90	2	10	
Fase II	10	87	2	13		15	83	3	17		24	96	1	4	3
Fase III	10	59	7	41	2	8	73	3	27	1	10	83	2	17	2
Sum	24	48	26	52	7	40	78	11	22	7	53	91	5	9	5

(% er utregnet etter antall kjønnsbestemte graver, pr. fase og samlet).

Her skiller kystbygdene seg meget klart ut ved sitt sterke kvinneinnslag. Først og fremst gjelder dette i fase I, hvor hele 8 av 10 graver tilhører kvinner. I fase II derimot, blir bildet snudd helt rundt. Nå er det mannsggravene som dominerer. Nedgangen vi kunne iaktta i fase II, er således et rent kvinnefenomen. Det er kvinnegravene som forsvinner, ikke mannsggravene. Disse blir tvertimot mer enn fordoblet i det samme tidsrom.

Jevnt over synes kvinneprosenten å synke proporsjonalt med avstanden fra kysten. I hvilken grad dette er uttrykk for eldre tradisjoner, kan vanskelig avgjøres uten en egen gjennomgang av materialet fra romertid/folkevandringstid.

Endel opplysninger foreligger likevel. Trond Løken, som har behandlet hele jernaldersmaterialet fra de ytre deler av Østfold og Vestfold, finner at 80 % av gravene fra eldre jernalder er kvinnegraver. (Løken 1974:69). Det tilsvarende prosenttall for yngre jernalder er 37. Begge disse tall ligger godt over landsgjennomsnittet, særlig da det første. Årsaken er nok delvis den at nettopp disse områder hører til de best undersøkte i landet. Men den høye kvinneprosenten i kystbygdene fase I synes uansett å kunne betraktes som fortsettelse av en tradisjon fra eldre jernalder.

Silurbygdene har nesten like mange fagmessige utgravninger som kystbygdene. Likevel er kvinneandelen under det halve.

Kjønnfordelingen i folkevandringstid er noe uklar. Gravskikken i silurbygdene ble tydeligvis sterkt forenklet utover i det 4de årh. (Jfr. Herteig 1955:96, Grieg 1926:97 ff, Martens

1969:64 ff). De fleste graver lar seg derfor hverken datere nærmere eller bestemme med hensyn til kjønn. Kvinnegravene synes likevel å være i klart mindretall (jfr. de nevnte forfattere). De utgjør neppe mer enn ca. 1/4 av alle bestembare graver. Samme forholdstall finner vi i vikingtid. En grovgjennomgang av materialet (bygger på opplysninger i U.O.Top. ark.), ga som resultat at 27 % av gravene kunne tilskrives kvinner, et tall som kommer meget nær prosentfordelingen i min fase III. Selv om man kanskje ikke skal legge for stor vekt på de eksakte tall, viser dette likevel antagelig at kjønnsfordelingen i merovingertid er del av et fast mønster, både bakover og fremover i tid.

Dal- og fjellbygdene er det vanskeligere å få tak på. Kvinnegravene synes imidlertid aldri å ha vært særlig tallrike (jfr. Hougen 1947, Fonnum og Svarteberg 1952, Martens 1972, NOU, 30 B, 1974 m.m.) I vår periode er mannsgravene snarere under- enn overrepresentert. Vi har nemlig relativt mange løsfunne våpen (eks. sverd) som nok bør stamme fra ødelagte graver.

Det er av interesse å se hvordan kjønnsfordelingen stemmer med materialet fra det øvrig Norge. Helgen har gitt en oversikt over de to vestlandfylkene Hordaland og Sogn og Fjordane. (Helgen 1972:121). Dessverre fremlegger han bare sluttprosenten, ikke utviklingen over tid. Kvinnegravene utgjør da knapt 1/5 av samtlige graver. Holder vi region A utenfor, blir den samlede kvinneprosent i resten av Øst-Norge ca. 17, altså meget nær den vestnorske. Dette viser tydelig hvilken særstilling kystbygdene egentlig inntar i Sør-Norge ihvertfall i eldre del av merovingertid. I Nord-Norge ligger kvinneandelen på ca. 33 % (Vinsrygg 1972 b). Både her og i Vest-Norge er det tilsynelatende flest kvinnegraver i der ytre kystlinje.

6.3.3 Ytre gravminne.

6.3.3.1 Gravminnets form.

Region A.

Tab. 13.

	Haug		Røys		Flatm.		Langh.		Totalt.	Ub.
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	Ant.
Fase I	21	88	1	4	2	8			24	2
Fase II	10	91			1	8			11	1
Fase III	10	67	4	27			1	6	15	4
Sum	41	82	5	10	3	6	1	2	50	7

Region B.

Tab. 14.

	Haug		Røys		Flatm.		Langh.		Totalt	Ub.
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	Ant.
Fase I	9	39	9	39	3	13	2	9	23	5
Fase II	9	50	6	33	3	17			18	
Fase III	6	60	3	30	1	10			10	2
Sum	24	47	18	36	7	13	2	4	51	7

Region C.

Tab. 15.

	Haug	Røys	Flatm.	Langh.	Totalt	Ub.
	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant.	Ant.
Fase I	4 33	4 33	4 33		12	9
Fase II	7 39	5 28	5 28	1 6	18	9
Fase III	2 25	1 13	5 63		8	6
Sum	13 34	10 26	14 37	1 3	38	24

(% utregnet etter antall bestembare graver, pr. fase og samlet).

I fase I og II dominerer hauggravene fullstendig langs kysten. Et visst innslag av røyser kan merkes når vi nærmer oss vikingtid, men samlet er hele 41 av 50 graver haugbegravelser. Kontrasten er størst når vi sammenligner med dal- og fjellbygdene, hvor haugene bare utgjør 1/3. Kystlinjen kan på mange måter kalles en hauggravsone. Tar vi nemlig med samtlige funn på strekningen fra Østfold til Jæren, får vi en haugprosent på ca. 85. Her er da regnet med de kommuner som har direkte kontakt med sjøen. Det resterende Øst-Norge har ialt ca. 45 % hauggraver. Til gjengjeld er flatmarksprosenten tre ganger så høy som i kystbygdene. De fleste flatmarksgraver ligger utenfor de rene jordbruksstrøk. Dette gjenspeiler seg også i tabellene ovenfor. Ca. 37 % av gravene fra dal- og fjellbygdene lå under flat mark mot bare ca. 13 % i silurbygdene. Disse har derimot flere røysbegravelser, i fase I faktisk like mange røyser som hauger.

Jeg har ovenfor ikke tatt hensyn til om graven er primær eller sekundær. Årsaken er at det bare unntaksvis har vært mulig å avgjøre dette. Og selv om merovingertidsgraven skulle være sekundær, forteller dens plassering i en røys, en haug eller under flat mark, likevel om holdninger, preferanser og tradisjoner i samfunnet som gravla. Det viktigste er egentlig ikke når og av hvem det ytre gravminnet ble reist, men at man i merovingertid har brukt det for å markere den dødes hvilested.

Det er vanskelig å avgjøre hvor stor vekt som skal legges på de opplysninger vi har om det ytre gravminnet. Tallgrunnet er meget spinkelt, og selv små forandringer kan gi betydelige forskyvninger regionene imellom. Særlig de mange ubestemte graver i region C representerer en stor usikkerhetsfaktor. De iakttatte tendenser blir likevel delvis bekreftet av undersøkelser som er foretatt tidligere. Løken har for ytre Østfold og Vestfold oppgitt tallene for hele jernalderen samlet (Løken 1974, del 2, tab. 4). Her går det frem at de ulike typer runde (og ovale) hauger tilsammen utgjør ca. 75 %, røysene 5,3 %, flatmarksgravene ca. 8 % og langhauger 9,5 %. Disse tallene ligger påfallende nær de vi finner i region A og endres ikke vesentlig om vi også inkluderer bygdene rundt Langesundsfjorden (jfr. bl.a. Storm Munch 1965:40 ff). Hauggravenes dominerende plass i kystbygdene merovingertid synes derfor å være del av en relativt stabil tradisjon.

Røysbegravelsene er spesielt tallrike i Mjøsbygdene (region B). Årsaken er nok særlig at såpass mange graver kommer fra Byfeltet i Løten. Her er nemlig røysene den klart vanligste gravtype. I eldre jernalder utgjør de ikke mindre enn 82 % av gravmassen (utregnet etter Martens 1969:130 ff). 9 av gravene tilhører merovingertid og av disse er det 8 røyser.

Ellers i silurbygdene er haugene klart i flertall, både i folkevandringstid og vikingtid. Dette merkes tydelig i Hadelandsbygdene (Grieg 1926) og likeledes på Toten (Herteig 1955). Også store gravfelt som Bråten/Veien i Norderhov har altoverveiende hauggraver

(Rygh 1870:119 FF). Det er mulig at en mer systematisk gjennomgang av hele jernaldersmaterialet fra silurbygdene ville gi et noe annet bilde, men foreløpig virker den nok så høye røysprosenten i merovingertid mer som et tilfeldig innslag enn uttrykk for en fast tradisjon i området. På By-feltet viser røysernes relative andel en fallende tendens utover i yngre jernalder (vikingtid).

I litteraturen foreligger det bare sporadiske opplysninger om det ytre gravminnet i dal- og fjellbygdene. Hougen f.eks., som har behandlet det meste av området (1947), kommer bare delvis inn på gravenes ytre form og oppbygning. Det er derfor vanskelig å få klarlagt om f.eks. flatmarksgraver rent generelt var mer vanlige her enn i jordbruksbygdene. Siden de sakkyndige utgravningene i region C er så få, og opplysningene derved å usikre, er det selvsagt også mulig at flatmarksprosenten i vår periode egentlig ikke er helt reell. Den ligger imidlertid nær opp til den som Helgen oppgir for Hordaland/Sogn og Fjordane, region C's naboområder i vest. 42 % av gravene i de to fylkene lå under flat mark, mot 37 % i dal- og fjellbygdene. Hauger og røyser utgjør tilsammen 54 % (63 % i reg. C.) (Helgen 1972:121). Dette øker nok sannsynligheten for at tallene fra region C tross alt er ganske representative. I Trøndelag blir haugene lave og uanselige i merovingertid. Av og til forsvinner de helt, slik at gravene blir liggende under flat mark (Marstrander 1954:117). I Nord-Norge omfatter flatmarksgravene ca. 1/2 av gravmassen. Røyser og hauger utgjør bare 39 % (Vinsrygg 1972b:157).

Sett under ett skiller således Vest- og Nord-Norge seg klart fra de mer sentrale deler av Østlandet. Tar vi med Rogaland og Møre og Romsdal, får vi en flatmarksprosent på mellom 45 - 50 % i disse deler av Norge, mens rundhaugene bare utgjør drøyt 35 %. (Utregnet etter de opplysninger som er tilgjengelige i litteraturen). Ser vi på de typiske jordbruksbygder på Østlandet (= A. Sømmes silur- og slettebygder, Sømme 1954:91, 10) ligger de tilsvarende tall på henholdsvis 9 % og 73 %. Selv om man må ta hensyn til varierende definisjoner hos de ulike forfattere, er likevel forskjellene så markante at de bør avspeile en faktisk tendens. Det er naturlig å tolke den relativt høye flatmarksprosenten i region C, forutsatt at opplysningene er pålitelige, som uttrykk for påvirkninger vestfra.

Haugdominansen i kystbygdene derimot, tyder snarest på kontakter med svensk område. Som Stenberger har påpekt, er vendeltidsgravene på fastlandet nord for Skåne overveiende dekket av lave hauger eller jordblandede røyser. Disse siste faller inn under min definisjon av rundhauger. Ellers i Norden gir gravskikken et noe skiftende inntrykk. I Danmark er flatmarksgravene i overvekt, men en kan påvise store lokale forskjeller. I området nord for Limfjorden har vi en liten hauggravprovins (Brønsted 1960:298 ff). Ellers på Jylland er det en jevn fordeling av haug/flatmarksgraver, mens de sistnevnte dominerer helt på Bornholm og det øvrige øydanske området (Ørsnes 1956:105 ff, Vedel 1886:346). Skåne synes i mangt å slutte seg til de danske øyene, mens Gotland, ihvertfall tidlig i perioden, har en viss overvekt av haugbegravelser (Nerman 1919).

Alt i alt synes både kyst- og silurbygdene nærmest å kunne knyttes til det mellomsvenske området. For å få et sikrere grunnlag å bygge på, må vi imidlertid se på flere elementer i gravskikken. Dette gjelder også for region C's kontakter vestover.

6.3.3.2 Forholdet gravminnets form/avdødes kjønn.

Region A.

Tab. 16.

	Haug		Røys		Flatm.		Langh.		Total	Ub.
	M	K	M	K	M	K	K			
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%		
Fase I	4	100	14	88			1	6	20	6
Fase II	8	89	2	100			1	11	11	1
Fase III	5	63	5	72	3	37	1	14	15	4
Sum	17	81	21	84	3	14	2	8	46	11

Region B.

Tab. 17.

	Haug		Røys		Flatm.		Langh.		Total	Ub.						
	M	K	M	K	M	K	M	K								
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%								
Fase I	5	39	1	20	5	39	3	60	1	8	1	20	2	15	18	10
Fase II	6	46	1	33	4	31	2	67	3	23			16	2		2
Fase III	5	83	1	33	2	67	1	17	1	17			9	3		3
Sum	16	50	3	27	9	28	7	64	5	16	1	9	2	6	43	15

Region C.

Tab. 18.

	Haug		Røys		Flatm.		Langh.		Total	Ub.						
	M	K	M	K	M	K	M	K								
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%								
Fase I	3	30	1	50	3	30	1	50	4	40			12	9		9
Fase II	7	47			4	27			4	27	1	100	16	11		11
Fase III	1	20	1	50	1	20			3	60	1	50	7	7		7
Sum	11	37	2	40	8	27	1	20	11	37	2	40	35	27		27

% er utregnet for hvert kjønn separat, pr. fase og samlet.

Verken i region A eller C er det noen merkbar forskjell mellom de to kjønn. I region B derimot ser vi at kvinner langt oftere blir lagt i røyser enn menn (relativt sett), mens de sistnevnte er klart i flertall når det gjelder hauggraver. I hele Øst-Norge er det bare 10 røyser med kvinneutstyr, og av disse kommer hele 7 fra region B alene. Selv om kystbygdene har mer enn dobbelt så mange kvinnegraver som silurbygdene, kan de bare oppvise én røys inne-

holdende en kvinnebegravelse. Tallmaterialet er rett nok uhyre spinkelt, men disse forskjeller beror neppe bare på tilfeldigheter.

6.3.3.3 Ytre dekorelement.

Våre opplysninger om disse er som nevnt svært sparsomme. Særlig blir region C skadelidende, siden det her er så få fagmessige utgravninger. Noe bedre stilt er vi i de to andre regionene. Om 44 % av haugene i silurbygdene vet vi f.eks. at de hadde fotkjede (8 stk.), mens bare 5 % (2 stk.) i kystbygdene hadde noe tilsvarende. Graver under flat mark med en ytre steinkrets er kjent i ett tilfelle fra hvert område. Vi har tre eksempler på bruk av bautasteiner, to fra region A og en fra region B. I region A er det også en viss tendens til å legge gravene inntil jordfaste steiner.

6.3.3.4 Ytre proporsjoner.

Disse er nesten bare oppgitt når gravminnet er fagmessig undersøkt. Heller ikke dette element kan derfor brukes. Dette er meget beklagelig. Både ytre dekor og proporsjoner kunne ha fortalt meget om de mennesker som gravla og ble gravlagt, og verdifull informasjon har derved forsvunnet for godt.

6.3.4 Indre gravminne.

Likbehandling.

Tab. 19.

	Region A			Region B			Region C		
	Br.	Ubr.	Ub.	Br.	Ubr.	Ub.	Br.	Ubr.	Ub.
	Ant. %	Ant. %		Ant. %	Ant. %		Ant. %	Ant. %	Ant.
Fase I	19 73	1 4	6	14 50	2 7	12	1 6	3 17	17
Fase II	7 58		5	10 56		8	2 8	3 11	22
Fase III	6 32		13	5 42		7	1 7	2 14	11
Sum	32 56	1 2	24	29 50	2 3	27	4 7	8 14	50

(% er utregnet av det totale antall graver pr. region, for hver fase og samlet.)

Som det sees er opplysningene ved mer enn halvparten av gravene så mangelfulle at vi ikke kan uttale oss med sikkerhet med hensyn til likbehandlingen. En merker seg likevel at likbrenning åpenbart var langt mer vanlig i jordbruksbygdene enn i dal- og fjellbygdene. Her vet vi ihvertfall positivt at minst 1/2 av funnene stammer fra brente begravelser, mot bare 7 % i region C. 8 av 11 sikkert dokumenterte skjelettgraver kommer dessuten herfra.

Branngravene i region A og B er en klar fortsettelse av tradisjonen fra eldre jernalder i de samme områder. Som Slomann påpeker, dominerer den enkle branngravskikken helt i de sentrale Østlandsstrøk i folkevandringstid (Slomann 1956:67). O. Rygh som publiserte sine gravninger på Bråten/Veienfeltet i Norderhov i Ab. 1870, fant overveiende brente begravelser før 550/600. Både Herteig (1955:96) og Grieg (1926:97 ff) har kommet til samme resultat for henholdsvis Toten og Hadeland. I de ytre deler av Østfold og Vestfold er tallene for hele jernalderen under ett, 75 % brente, 18,5 % ubrente (Løken 1974:76). Skjelettgravene er trolig noe overrepresenterte på grunn av den kristne påvirkning utover i vikingtid. Også i de ytre Telemarksbygder er branngravene i klart flertall (Storm-Munch 1965:42).

Innslaget av skjelettgraver i dal- og fjellbygdene er det vanskeligere å få belagt statistisk. Men endel stikkprøver som er foretatt, kombinert med opplysninger som foreligger i litteraturen (Hougen 1947 m.fl.) synes å tyde på at minst 35 - 40 % av gravene mellom 400 - 1000 eF ubrente. Antagelig er også dette trekket uttrykk for en vestlig påvirkning. I Hordaland og Sogn og Fjordane er nemlig skjelettgravene (i MT) vel så vanlige som branngravene (Helgen 1972:119). Nord for Dovre, i Trøndelagsfylkene, er det en klar dominans av ubrente graver (Marstrander 1954:117), og i Nord-Norge har de rådd grunnen så og si alene (Vinsrygg 1972b:157). Man får således en merkelig glidende overgang fra en nesten ren branngravskikk i de øst-norske jordbruksbygder, via en relativt jevn fordeling i Vest-Norge og de vestlige deler av Øst-Norge, til en klar skjelettgravskikk nord for Dovre (i MT).

Brannflak er stort sett enerådende i region A og B, når liket er brent. Nedskjæringer forekommer, men vanligvis ikke rene branngroper. I endel funn, ialt 5, har vi også eksempler på at leirkar er brukt som beinbeholder. Alle disse stammer fra region A. I 3 graver var urnen plassert midt i et brannflak, med brente bein både i og utenfor karet. I to tilfeller har beinene blitt samlet og rensset før de ble lagt i urnen.

Urnegraver er i eldre jernalder kjent over hele Øst-Norge. Etter 550 kan de bare påvises nær kysten. Det plutselige opphør av denne skikken er ganske påfallende. Muligheten for at deler av vår keramikk er feildatert, eller har hatt lenger levetid enn tidligere antatt, er selvsagt tilstede. Foreløpig ser likevel det hele noe underlig ut. Keramikken forsvinner etterhvert også i kystbygdene, men antagelig først et stykke ut i 7de årh. Dette har åpenbart sammenheng med den sterke reduksjon i antallet kvinnegraver som inntreffer samtidig (fase II). Leirkar forekommer nemlig først og fremst i graver med kvinnesaker.

Går vi utenfor landets grenser, er det flere interessante trekk å iaktta. Først og fremst merker en seg at branngravskikken dominerer totalt på det svenske fastland nord for Skåne. Her ble bålrestene med de brente bein vanligvis spredt ut på markoverflaten på gravplassen (brannflak) (Stenberger 1971:602). Iblant ble også endel av beinene samlet i en leirurne som fikk sin plass i brannflaket. Dette svarer altså helt til forholdene i vår region A.

I Danmark finner vi en "branngravsprovins" nord for Limfjorden (Ørsnes 1956:105 ff. Brøndsted 1960:299), altså i det samme område som hadde en sterk overvekt av haugbegravelser. Et godt eksempel er gravfeltet ved Ris Fattiggård i Østvendssyssel, som består av enkle branngraver under lave, uanselige hauger. Ellers i Danmark er branngraver stort sett bare kjent på Bornholm (Vedel 1886:365), men her er de så fåtallige at de snarest må karakteriseres som avvik. Sett under ett domineres Danmark av skjelettgravskikken, og det samme gjør Skåne.

Vi har i Øst-Norge endel eksempler på at selve graven var dekket av en større steinhelle. Med et par unntak er dette trekket bare kjent i de vestlige deler av undersøkelsesområdet. I våre tre regioner har vi 8 funn hvor slike dekkheller forekommer, hvorav 6 stammer fra region C. Muligens er fenomenet en reminisens av skikken fra eldre jernalder med hellekister og gravrom i tørrmursteknikk. Uansett bør nok det hele sees i forbindelse med forholdene på Vestlandet, hvor dekkheller ikke er uvanlige i merovingertid. (Eks. B 6407, B 6507, B 6928 etc.). I Øst-Norge er også graven enkelte ganger plassert i et oppmurt rom, men her kan ingen spesiell tendens registreres når det gjelder utbredelse.

6.3.5 Gravens plassering.

Samlet oversikt. Region A - C.

Tab. 20.

	Region A		Region B		Region C	
	Felt	Enkel	Felt	Enkel	Felt	Enkel
	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %
Fase I	23 89	3 11	10 36	18 64	2 5	19 95
Fase II	4 33	8 67	7 39	11 61		27 100
Fase III	10 53	9 47	3 25	9 75		14 100
Sum	37 65	20 35	20 34	38 66	2 3	60 97

% er regnet ut etter det totale antall graver, pr. fase og samlet.

De enkelte gravformers plassering.

Region A.

Tab. 21.

	Haug		Røys		Flatm.		Langh.		Ub.
	Felt	Enkel	Felt	Enkel	Felt	Enkel	Felt	Enkel	
	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant.
Fase I	18 86	3 14	1 100		1 50	1 50			2
Fase II	3 30	7 70			1 100				1
Fase III	6 67	4 33	3 75	1 25			1 100		4
Sum	27 66	14 24	4 80	1 20	2 67	1 33	1 100		7

Region B.

Tab. 22.

	Haug		Røys		Flatm.		Langh.		Ub.
	Felt	Enkel	Felt	Enkel	Felt	Enkel	Felt	Enkel	
	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant.
Fase I	2 22	7 78	6 67	3 33		3 100	2 100		5
Fase II	1 13	8 88	6 100			3 100			
Fase III		6 100	3 100			1 100			2
Sum	3 12	21 88	15 83	3 17		7 100	2 100		7

% er regnet ut etter det totale antall graver innenfor hver gruppe, pr. fase og samlet.

Kjønnfordeling.

Region A.

Tab. 23.

	M		K		Ub.
	Felt	Enkel	Felt	Enkel	
	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	
Fase I	4 100		15 88	2 12	5
Fase II	4 40	6 60		2 100	
Fase III	3 30	7 70	6 86	1 14	2
Sum	11 46	13 54	21 81	5 19	7

Region B.

Tab. 24.

	M		K		Ub.
	Felt	Enkel	Felt	Enkel	
	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	
Fase I	4 23	13 77	4 80	1 20	6
Fase II	4 26	11 74	2 67	1 33	
Fase III	1 12	7 88	2 67	1 33	1
Sum	9 22	31 78	8 73	3 27	7

Region C's gravfeltsgrever er begge røyser (og dessuten mannsgraver).

Her er særlig forskjellen mellom kystbygder og dal/fjellbygder markant. 2 av 3 graver i region A er funnet på gravfelt, mens nesten samtlige graver i region C er enkeltgraver (se def. pkt. 6.1). Silurbygdene inntar en mellomstilling mellom disse to. Dal- og fjellbygdene er klart dårligst registrert av de tre regioner, og dette kan nok forklare endel. Det er dessuten mulig at det generelt sett er et større innslag av flatmarksgraver her enn i jordbruksbygdene, slik at eventuelle gravfelt er vanskeligere å oppdage. Men noen fullgod forklaring er ikke dette. I Vestre Slidre f.eks., hvor en god del av våre funn er gjort (jfr. kart, pl. 1), har alle de gamle navnegårder rester etter gravfelt (Slomann 1971:61 ff). Likevel er det, **med sikkerhet**, bare det største av dem, nemlig Einangfeltet som kan oppvise funn fra merovingertid (B 3665). Dette ligger dessuten helt på grensen til folkevandringstid, og er i det hele nokså usikkert. (Ikke tatt med i gravstatistikken.) Sannsynligvis stammer nok flere av våre funn fra ødelagte gravfelt, men det samme kan i så fall også gjøres gjeldende for jordbruksbygdene. Hovedtendensen i region C synes å ha vært at merovingertidsgravene er lagt utenfor eldre gravfelt.

De store gravfeltsundersøkelser som N. Nicolaissen, O. Schartum o.fl. satte igang i slutten av forrige århundre, er nok en av hovedårsakene til at gravfeltsprosenten er så høy i kystbygdene. Men selv når vi holder de funn som kom frem under disse undersøkelser utenfor, er det relativt mange gravfeltsgraver i region A. I fase II øker enkeltgravenes relative andel sterkt i regionen, slik at silurbygdene nå faktisk har en vel så stor gravfeltsprosent.

Ser vi på forholdet mellom ytre gravform og gravplassering (tab. 21, 22), legger vi merke til følgende: I kystbygdene er det liten forskjell å spore mellom de ulike gravformer. De avviker derved klart ifra silurbygdene. Her er det først og fremst røyser vi finner på gravfeltene. Dette gjelder også om By-feltet holdes utenfor. Regner vi ikke med røysene, synker gravfeltsprosenten i silurbygdene helt ned til 14.

Kjønnsfordelingen er interessant. For kvinnes del er det liten forskjell å spore mellom region A og B. Sluttprosenten ligger nokså nær i de to områder. Blant mennene er det imidlertid merkbare ulikheter. Mannsgravene er langt oftere plassert på gravfelt nær kysten enn i innlandet (ialt 46 % mot 22 %). Også her gjør det spinkle tallgrunnlaget konklusjonene usikre. Tendensen er likevel tilstede.

Region A har ikke bare flest gravfeltsgraver. De feltene som merovingertidsgravene hører til, er også gjennomgående adskillig større enn i innlandet. Av 13 gravfelt i kystbygdene inneholdt hele 12 mer enn 10 graver. Til sammenligning kan nevnes at av 11 felt i region B hadde 7 mindre enn 8 graver, og bare 4 mer enn 10. I hele det øvrige Øst-Norge fantes det kun to gravfelt med flere enn 10 registrerte graver. Forholdene blir de samme om vi ser jernalderen under ett. De fleste og jevnt over største gravfelt konsentrerer seg hele tiden om området rundt Oslofjorden. Forklaringen er vel delvis at den faste gårdsbosetning nok har eldre røtter her enn de fleste andre steder på Østlandet. I dal- og fjellbygdene er antagelig gården som etablert enhet et relativt sent fenomen. Det er først i yngre romertid/folkevandringstid at de sikre gravfunn begynner å komme, og tallrike blir de ikke før i merovingertid. Det er derfor forståelig at gravfeltsprosenten er lav.

Noen fullgod forklaring er likevel ikke dette. Også på Vestlandet stammer nemlig merovingertidsfunnene bare i liten utstrekning fra gravfelt . . . . "gravene virker individuelt preget i sin plassering, utenfor de gamle gravplasser" (Helgen 1972:128). "De er enkeltstående graver uten tilknytning til eldre anlegg" (Op.cit. 121).

Vi finner altså det samme her som i region C. Muligens har dette sammenheng med endringer i selve sosialstrukturen. Mens det er klare forskjeller mellom rike og fattige graver på Vestlandet i eldre jernalder, har merovingertidsgravene et påfallende enhetlig preg, både i anlegg og utstyr (Op.cit. 102). Noen stratifisering lar seg faktisk ikke påvise. En tilsvarende utvikling merkes i f.eks. Valdresbygdene (se pkt. 9.2.4). Jeg skal komme nærmere inn på disse forhold i en senere sammenheng. Foreløpig kan det bare antydes at visse ting peker mot at det utover i yngre jernalder har vokst frem en ny gruppe uavhengige bønder. Nyrydningen av gårder og nedleggelsen av jordbruksredskap i gravene i et tidligere ukjent omfang, kan tolkes i denne retning.

Utvidelsen av bosetningen er rett nok vanligvis forklart som resultat av befolkningspress o.l. Den kan imidlertid også ha sammenheng med at høvdinge og andre lederskikkelser nå ikke hadde den samme maktposisjon som før, noe utjevningen i gravmaterialet indikerer. Derved sto den enkelte selv friere til å bestemme over seg og sine, til å flytte ut, rydde sin egen gård osv. Dette igjen kan så ha medført at man helst plasserte sine døde utenfor de gamle ætte- og bygdegravfelt (eks. Einang!). Noe annet enn en mulig forklaringsmodell er ikke dette, men tanken kan likevel ikke helt avvises.

Utfra denne tankegang skulle den fortsatte bruk av gravfelt i kystbygdene kunne tyde på at den sosiale struktur her ikke var endret vesentlig fra eldre jernalder, ihvertfall ikke i fase I. Hvorvidt dette er tilfelle, skal bli undersøkt nedenfor.

6.3.6 Gravgoods.

En viktig del av det totale gravminnet er de gjenstander som den døde fikk med seg. Når de fagmessige utgravninger er så fåtallige, oppstår det imidlertid store problemer ved grupperingen av materialet og den regionale sammenligning. Det ville f.eks. ha vært meget

interessant å få undersøkt om spesielle gjenstandskombinasjoner bare opptrådte enkelte steder, eller kunne assosieres med spesielle gravtyper, statusskikt, etc. Videre hvor stabile de var over tid. Gravgodsets heterogene og fragmentariske karakter vanskeliggjør imidlertid i høy grad dette.

6.3.6.1 Kombinasjoner i mannsgreaver.

Tab. 25 bygger på antatt sikre kombinasjoner i mannsgreavene. Det er vanskelig å bedømme den feilkilde som ligger i de tilfeldig fremkomne, ikke-undersøkte funn.

Samlet oversikt over østnorske mannsgreavskombinasjoner.

Tab. 25.

	Fase I		Fase II		Fase III		Totalt	
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%
Spyd alene	2	4	4	4			6	3
» sverd	9	17	11	11	16	29	36	17
» bule	2	4			3	6	5	2
» øks	5	10	7	7	9	16	21	10
» pil	2	4	8	8	3	6	13	6
» jordbruksredskap	2	4	4	4	9	16	15	7
» snekkerredskap	3	6	4	4	3	6	10	5
» hesteutstyr	3	6	6	6	3	6	12	6
Sverd alene	3	6	10	10	9	16	22	11
» bule	2	4	6	6	9	16	17	8
» øks	2	4	20	20	18	33	40	19
» pil	8	15	16	16	11	20	33	16
» jordbruksredskap	2	4	24	24	16	29	42	20
» snekkerredskap	2	4	5	5	1	2	8	4
» hesteutstyr	5	9	14	14	16	29	35	17
Bule alene			2	2			2	1
» øks			4	4	7	13	11	5
» pil	1	2	3	3	4	7	8	4
» jordbruksredskap	1	2	5	5	7	13	13	6
» snekkerredskap	1	2			1	2	2	1
» hesteutstyr	1	2	2	2	6	11	9	4
Øks alene			6	6	1	2	7	3
» pil	1	2	11	11	2	4	14	7
» jordbruksredskap	1	2	11	11	5	9	17	8
» snekkerredskap	1	2	2	2	1	2	4	2
» hesteutstyr	2	4	9	9	5	9	16	8
Pil alene	5	9	2	2	2	4	9	4
» jordbruksredskap	2	4	7	7	6	11	15	7
» snekkerredskap	2	4	3	3	3	6	8	4
» hesteutstyr	2	4	7	7	7	13	16	8

Prosenttallene er utregnet etter det samlede antall mannsgreaver, i hver fase og totalt. (Spyd alene etc. = Spyd etc. er det eneste våpen i graven).

Tab. 26.

	REGION A				REGION B				REGION C			
	Fase I	Fase II	Fase III	Samlet	Fase I	Fase II	Fase III	Samlet	Fase I	Fase II	Fase III	Samlet
	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %	Ant. %
Spyd alene						2 13		2 5				
" sverd	1 25	2 20	2 20	5 21	1 6	2 13		3 8	2 11	4 17	5 50	11 21
" bule			1 10	1 4	2 12			2 5				
" øks			1 10	1 4	2 12	1 7		3 8	1 5	1 4	3 30	5 10
" pil	1 25			1 4	1 6	1 7		2 5	3 16	2 8		5 10
" J.br.r.			1 10	1 4		1 7		1 3		3 13	1 10	4 8
" Sn.r.			1 10	1 4					1 5	3 13		4 8
" H.uts.					2 12	1 7		3 8		3 13	2 20	5 10
Sverd alene		2 20		2 8	2 12	1 7	2 25	5 13		7 29		7 13
" bule		1 20	7 70	8 33	2 12					1 4		1 2
" øks		1 20	6 60	7 29	1 6	1 7		3 8	1 5	5 21	3 30	9 17
" pil		1 20	3 30	4 17	1 12		1 12,5	2 5	4 21	6 26	4 40	14 27
" J.br.r.		2 20	5 50	7 29	1 12	1 7		3 8		10 42		10 19
" Sn.r.		1 10		1 4						3 13	1 10	4 8
" H.uts.			5 50	5 21	3 18	1 7	3 38	7 18		3 13	1 10	4 8
Bule alene		2 20		2 8							1 10	1 2
" øks			5 50	5 21	1 6	1 7		2 5				
" pil			3 30	3 13	1 6	1 7		2 5		1 4		1 2
" J.br.r.		2 20	4 40	6 25	1 6	1 7		2 5		1 4		1 2
" Sn.r.		1 10		1 4								
" H.uts.			2 20	2 8	1 6	1 7	1 12,5	3 8				
Øks alene		1 10		1 4		1 7		1 3				
" pil		1 10	3 30	4 17	1 6	1 7		2 5		3 13	1 10	4 8
" J.br.r.			4 40	4 17						1 4		1 2
" Sn.r.										1 4		1 2
" H.uts.			4 40	4 17	2 12	1 7	1 12,5	4 10	1 5	1 4	1 10	3 6
Pil alene	1 25			1 4							2 20	2 4
" J.br.r.			2 20	2 8	1 6			1 3		3 13		3 6
" Sn.r.							1 12,5	1 3	1 5	2 8		3 6
" H.uts.			3 30	3 13	2 12		2 25	4 10		2 8		2 4

Forkortelser: J.br.r. = Jordbruksredskap
 Sn.r. = Snekkerredskap
 H.uts. = Hesteutstyr
 Spyd alene etc. = Spyd etc. er det eneste våpen i graven.

Det er sannsynlig at det i første rekke er de dårligst bevarte eller minste gjenstander som lettest blir oversett når et funn dukker opp ved pløying, nybrottsarbeid o.l., eller graves frem av en ukyndig utgraver. Opplysningene om de større gjenstander, som spyd, sverd, øks etc., skulle derimot være mer pålitelige, og kombinasjonene av disse burde nok kunne gi visse holdepunkt.

En generell tendens kan uten videre iakttas. Antall kombinasjoner viser en jevn økning utover i perioden, både absolutt og relativt. Dette tyder på at man la ned flere gjenstander i gravene etterhvert. Måten funnene er kommet frem på, skal selvsagt tillegges vekt. Men her viser seg det interessante at hele 44 % av gravmassen i fase I er fagmessig undersøkt, mot bare 15 % i fase II/III. Tendensen henimot flere gravgaver synes således å være reell nok.

De klart vanligste våpenkombinasjoner er sverd/øks, sverd/spyd og sverd/pil. Samlet opptrer de i nesten 1/5 av mannsgravene. Spesielt etter 750 forekommer de hyppig. Sverd og øks f.eks. kan da påtreffes i 1/3 av gravene. Også skjoldbuler begynner nå etterhvert å gjøre seg gjeldende, særlig i kombinasjon med sverd. (16 %). Sammen med sverd finner vi dessuten i fase III ganske ofte jordbruksredskap og hesteutstyr (bissel/munnbitt) (29 %).

Innenfor de enkelte regioner er det flere ting å legge merke til (tab. 26). I silurbygdene er det jevnt over lite våpen i mannsgravene. Ingen av kombinasjonene opptrer i mer enn 10 % av gravene (samlet). Heller ikke langs kysten er det mye våpen i første halvdel av perioden, men når vi nærmer oss vikingtid øker både våpenmengden og antall våpengraver merkbart. Det "sterke" innslaget av skjoldbuler i fase III, setter kystbygdene i en særstilling. Kombinasjonen skjoldbule/sverd finnes i 7 av 10 sluttede funn. I de resterende 45 fase III-graver i Øst-Norge (menn) forekommer den bare 2 ganger (4 %). Også øks og sverd er en vanlig kombinasjon i sene region A-graver (6 av 10).

Selv om dal- og fjellbygdene bare har et fåtall skikkelig undersøkte graver, er likevel våpenfrekvensen høyere enn i silurbygdene. Sverd og piler er funnet sammen ialt 14 ganger (27 %), hvilket er langt over de to andre regionene. Piler er i det hele tatt ganske vanlige i region C's graver. Gjennomsnittlig finner vi 2 - 6 piler pr. mannsgrav mot 0,4 og 0,3 i henholdsvis region A og B. Dette er noe bemerkelsesverdig, for såvidt som piler lett blir oversett når en grav dukker frem tilfeldig. Jo lenger vi fjerner oss fra dalbunnen i region C, desto større synes innslaget av piler å bli. Dette tyder på at pilene i merovingertid primært var jaktpiler. I jordbruksbygdene i Øst-Norge kjennes bare unntaksvis mer enn 1 - 2 piler i gravene. Nå kan det selvsagt tenkes at piler ga liten status og at de av den grunn ikke var særlig ettertraktet som gravgave. Men dersom pilene virkelig var en integrert del av den våpenføres bevæpning, burde de ha opptrådt i et større antall i de enkelte graver. Det kan imidlertid ikke utelukkes at man brukte piler av organisk materiale, som nå eventuelt kan være forsvunnet.

Tabellen nedenfor viser hvor hyppig de ulike våpengrupper forekommer i mannsgravene, angitt i prosent innenfor hver region (samlet):

Tab. 27.

	Region A	Region B	Region C
Sverd	71 %	37 %	81 %
Spyd	25 %	15 %	37 %
Øks	25 %	12 %	33 %
Bule	42 %	17 %	6 %
Pil	25 %	12 %	41 %

Her trer silurbygdens relative våpenfattigdom klart frem. Ikke minst sverdere er dårlig representert. Det er ellers tilsynelatende dal- og fjellbygdene som har flest våpen i gravene. Bare når det gjelder skjoldbuler ligger de dårlig an. Forklaringen er nok delvis den at skjold-

buler har lett for å ruste istykker og således av ukyndige personer ikke blir identifisert som interessante på samme måte som sverd etc. Forskjellen vis á vis kystbygdene er likevel såvidt stor at den neppe bare er tilfeldig.

En sammenligning med Vestlandsfylkene Hordaland/Sogn og Fjordane er også her interessant. Sverdene opptrer her i knapt 80 % av samtlige mannsgraver (Helgen 1972:133), et tall som ligger meget nær det vi finner i region C (81 %). For hele Øst-Norge samlet er prosenten ca. 65. Øksene derimot er langt mer vanlige vest for langfjellene (70 % mot 33 % i region C). Spyd og pilefrekvensen er også klart høyere enn gjennomsnittet for hele Øst-Norge, men avviker bare ubetydelig fra den vi finner i dal- og fjellbygdene. (Loc.cit.)

Også i Nord-Norge er innslaget av økser adskillig større enn i Øst-Norge (58 % totalt) (Sjøvold 1974:263). Sverd forekommer i 7 av 10 mannsgraver, spyd i 4 av 10. (Loc.cit.) Spydprosenten er altså omtrent den samme både i region C, i Vest-Norge og i Nord-Norge. Skjoldbuler er nesten ukjent i nordnorsk merovingertid (ett eksemplar) og heller ikke i de to Vestlandsfylkene er de særlig tallrike (21 %).

Stort sett er det i Øst-Norge en tendens til at våpengravene (dvs. graver som inneholder våpen) øker i antall, både absolutt og relativt, når vi fjerner oss fra de utpregede jordbruksstrøk. Selv om region A og B tilsammen har nesten dobbelt så mange graver som region C (115 mot 62), har de likevel færre våpengraver (45 mot 52). I dal- og fjellbygdene finner vi våpen i nesten samtlige mannsgraver, mens de tilsvarende tall for kyst- og silurbygdene er henholdsvis 79 % og 65 %.

De samme tendenser gjør seg gjeldende i folkevandringstid. Inntil 1934 hadde region A 5 våpengraver, region B 7, mens region C kunne oppvise hele 22. (Fett 1940). Dette til tross for at den samlede gravmasse i jordbruksbygdene (A og B) var mer enn tre ganger så høy som i dal- og fjellbygdene. Også her kan man altså tale om en avgjort tradisjonskontinuitet. Det var vanligere at menn fikk med seg våpen i region C enn i de to andre regioner.

Den redskapsgruppe som hyppigst er kombinert med våpen, er jordbruksredskap. Disse påtreffes særlig i graver med sverd (jfr. tab. 26). I kystbygdene finner vi f.eks. denne kombinasjonen nesten i hver tredje mannsgrav og i fase III faktisk i halvparten. I de samme graver forekommer gjerne også skjoldbuler og økser. Kombinasjonen jordbruksredskap/sverd kjennes fra 10 funn i dal- og fjellbygdene. Alle disse kan dateres til rundt 700. Jordbruksredskap blir i det hele tatt ikke vanlige i Øst-Norge før i det 8de årh. I silurbygdene, som kanskje omfatter de beste jordbruksstrøk i hvertfall øst for langfjellene, opptrer de bare sporadisk i graver som inneholder våpen.

Ut fra det som er sagt ovenfor, synes det vanskelig å sette opp generelle våpensett i Øst-Norge. Typisk for eldre jernalder er spydsettet med to lanser, derav en med mothaker. Spydet med mothaker forsvinner helt ca. 550 - 600, likeledes skikken med å legge ned to eller flere spyd. I merovingertid finnes to spyd bare en gang i samme grav (C 4650 - 64, Størkestad i Ål). Ellers er det aldri mer enn ett spyd pr. sluttet funn.

Det er vanskelig å avgjøre hvorfor spydsettet forsvinner i tidlig merovingertid. Flere ting tyder imidlertid på at overgangen til yngre jernalder innledet en kortvarig periode der nærkampen kom til å stå i sentrum (se nedenfor). I en slik situasjon er det mer forståelig at spydet med mothaker blir oppgitt. Dette var nemlig antagelig et utpreget kastevåpen, beregnet på å skade en motstander fra avstand. Det andre spydet var trolig mer et støtvåpen som man brukte i nærkamper, og dette lever da også videre i merovingertid, tildels i nesten uendret form (jfr. f.eks. P. Fetts D-lanse, Fett 1940, fig. 20, nær beslektet med spyd hvor eggside er innsvunget).

Overgangen til en kraftig enkeltlanse har av flere vært regnet med blant de ting som skiller yngre jernalder fra eldre. (Shetelig 1917:66 ff, Gaustad 1966:115). Også før 550 finner

vi imidlertid flere funn med bare ett spyd (Fett 1940:82). Det eneste som skjer i fase I er derfor at spydet med mothaker forsvinner. Dette inntreffer i alle våre tre regioner. Felles for dem er det også at spydfrekvensen i mannsgravene synker tildels betydelig etter 600.

Ser vi på de enkelte våpenkombinasjoner i folkevandringstid, merker vi oss at spyd og skjoldbuler svært ofte er funnet sammen. I region A og C opptrer de faktisk i henholdsvis 80 % og 61 % av gravene (Utregnet etter Fett 1940). Her er nedgangen i merovingertid høyst påfallende. I fase I kjennes f.eks. kombinasjonen overhodet ikke i de to regioner. Skjoldbuler forekommer i tidlig merovingertid bare i region B, hvor de to ganger er lagt ned sammen med spyd.

Selv om bulene forsvinner over det meste av Øst-Norge, behøver ikke dette bety at skjold som sådan gikk av "mote". Man kan ha gått over til buler av organisk materiale og brukt lærstrapper istedet for skjoldhåndtak av jern. Dette ville neppe sette spor etter seg i det arkeologiske materialet.

Det er likevel ikke usannsynlig at skjoldet faktisk forsvinner ut av bevæpningen en periode fra 550/600. Nå blir nemlig sverdknivene introdusert, som ved sin beskjedne lengde, lave vekt og lange odd nok var bedre egnet til støt og stikk enn til hugg. Fritz Skaar hevder rett nok at klingens tverrsnitt rimer dårlig med de egenskaper et støtvåpen skulle ha (Skaar 1943:189). Han foretrekker derfor å kalle sverdknivene for **huggkniver**. Det er imidlertid vanskelig å forestille seg at man kunne få noen særlig kraft i hugget med sverdkniver med lengder helt ned til 20 cm. Sverdgruppe I og II bør derfor primært kunne kalles støtvåpen.

En kamp med disse forutsetter at kombattantene står i meget kort avstand fra hverandre. Derved vil bruken av skjold antagelig bli noe uhensiktsmessig. Dette ble vanligvis holdt på strak arm (Falk 1914:149) og passer i det hele dårlig inn i en kamp hvor man benytter støtkniver med lengder inntil 50 cm. Derimot egner det seg vel til å parere hugg fra f.eks. tveeggede sverd, og det er grunn til å legge merke til at disse forsvinner samtidig med skjoldbulene.

Både skjold og tveeggede sverd har i eldre jernalder sannsynligvis tilhørt en mer aristokratisk våpentradisjon. Gaustad uttaler f.eks. om sverdene. . . . "at de utpeker personer med en spesiell rang innenfor krigermassen". "Et tveegget sverd som vi kunne tro var den alminnelige soldats våpen kjennes overhodet ikke innenfor samme tidsrom" (eja) (Gaustad 1966: 105). De skjoldbuler vi finner i tidlig merovingertid synes alle å kunne knyttes til det før-ende lag av befolkningen. Det samme er tilfelle med de tveeggede sverdene (jfr. ringsverdene, den damascerte klinger fra Rustadbakken m.m.). Når begge grupper blir borte kort etter 600, indikerer dette at det skikt som tidligere benyttet dem, nå hadde mistet sin gamle maktstilling. Eller de fant det ikke opportunt å markere den på samme måte som før. (Se pkt. 9.2.4). Når skjoldbulene og de tveeggede sverd kommer igjen i det 8de årh. er formene helt annerledes. De synes også å ha blitt tatt i bruk av et mye videre lag av befolkningen enn tidligere.

6.3.6.2 Smykkekombinasjoner og smykkesett.

Med betegnelsen smykke tenkes her primært på kvinnens smykker (til forskjell fra under materialgjennomgangen hvor også mannens "smykker" ble regnet med: skjoldtornspenner m.m.).

Antall kvinnegraver er meget beskjedent utenfor region A. Det er derfor vanskelig å foreta noen direkte regional sammenligning.

Følgende kombinasjoner foreligger dog:

Tab. 28.

		Region A	Region B	Region C
Konisk spenne	alene	1		
»	/S spenne	1		
»	/perler	1	1	
»	/polyedr. nål		1	
»	/konisk spenne	1		
Ryggknappspenne	alene	1	1	3
»	/armring	1		1
»	/ovalspenne	3		
»	/perler	1		
Ovalspenne	alene	1		
»	/armring	2		
»	/perler	5	1	
Perler	alene	7	3	
»	/polyedr. nål		2	
»	/armring	1		
»	/fuglespenne		1	

En merker seg her innslaget av ryggknappspenner i dal- og fjellbygdene. I tre graver var en slik spenne det eneste smykke. En gang er den kombinert med en armring. Ovalspenner har tilsynelatende ikke fått innpass i dette området (jfr. pkt. 7.2, fig. 20.) I kystbygdene er de 5 ganger funnet sammen med perler, men i tre av disse gravene dreier det seg om sene spenner av typen R 647/8. Disse er snarest karakteristisk for begynnende vikingtid. I et par tilfeller opptrer også en ovalspenne sammen med en ryggknappspenne. Perler er relativt ofte det eneste smykke kvinnen har fått med seg, om vi ser bort fra region C. Her kjennes perler overhodet ikke i sikre merovingertidsfunn.

Det er ikke lett å trekke noen bestemte konklusjoner på et så spinkelt grunnlag som dette. Noe fast smykesett er det ikke mulig å sette opp. Situasjonen endres ikke vesentlig om vi trekker inn det øvrige øst-norske materialet. Stort sett kan en si at enspennemoten dominerer i alle faser.

Det finnes likevel en del eksempler på to spenner i samme funn (ialt 10). Vanligvis forekommer det imidlertid ikke mer enn én spenne av samme hovedtype. I en grav fra Nordgården i Seljord (C 17424 - 30) fantes dog to S-formede spenner. Og fra Leikvold i Tune foreligger et funn med to koniske spenner samt en avlang, ubestemmelig bronsespenne.

I vikingtid består smykesettet vanligvis av to ovale spenner, eventuelt med en tredje spenne, samt perler. Det er fra flere hold hevdet at ovalspennene begynner å opptre i par alt fra ca. 700 (Bl.a. Blindheim 1947:88). Dette trekket er imidlertid ikke kjent i noen av våre tre regioner og heller ikke på det egentlige Østland. Fra Aust-Agder derimot, kommer

to slike funn (C 1970, Svennevele, Eide og C 22596, Viki, Valle). Sporadisk opptrer ovalspenner parvis også andre steder nordover langs kysten. I Nord-Norge er dette faktisk ganske vanlig (ialt 12 funn). Her er det snarest et unntak at ovalspenner finnes enkeltvis (Vinsrygg 1972b:149). En merker seg forøvrig at ovalspenner hyppig er kombinert med perler, både i Vest-Norge og i Nord-Norge, noe som peker frem mot smykkemoten i vikingtid.

På mange måter betegner smykkeinventaret i vår fase I et brudd med den foregående periode. Gamle spenneformer forsvinner og nye kommer til. Går vi nærmere inn på de enkelte grupper, er det likevel den kontinuerlige utvikling som preger helhetsbildet (jfr. f.eks. pkt. 4.10.4). Et helt nytt innslag er rundspennemoten, som tilsynelatende oppstår forutsetningsløst en gang i løpet av 6te årh. Den forsvinner like plutselig rundt 650. Da kommer istedet de ovale spennene, men det er først nærmere 800 at de for alvor gjør sitt inntog i materialet. Jeg skal senere komme tilbake til de endringer som gjør seg gjeldende og hva de kan skyldes.

6.3.6.3 Redskap.

Det er av interesse å se hvordan de ulike redskapstypene er representert i gravene. Følgende hovedgrupper er skilt ut:

Tekstil: Vevskje, saks, snellehjul, tinder, linhekle, vevtyngde.

Kjøkken: Gryte, panne, ildstål, hadde.

Snekker: Bor, sag, hammer, rasp, tverrøks, høvlejern, syl, naver.

Smed: Ambolt, fil, meisel, (hammer), tang.

Jordbruk: Sigd, ljå, plogjern/ardskoning, hakke.

(Hammere regnes kun med til smedutstyret når de finnes sammen med annet smedutstyr, ellers har jeg regnet dem med til snekkerutstyret).

Kniver og celter er holdt utenfor, da disse har hatt flere funksjoner.

Den prosentvise fordeling er som følger (beregningsgrunnlag: samtlige graver, i hver region).

Tab. 29.

	Region A				Region B				Region C			
	I	II	III	Samlet	I	II	III	Samlet	I	II	III	Samlet
Tekstil	23	16	5	16	3		16	5		15	7	9
Kjøkken	4	8	6	5			8	1	15	19	29	20
Jordbruk	4	23	39	19	3	5		3		41	21	25
Hesteuts.			39	12	11	5	42	15	10	15	14	14

Snekker og smedredskap finnes bare i mannsgrever. Prosenttallet er derfor, i hver region, utregnet på grunnlag av disse:

Tab. 30.

	Region A				Region B				Region C			
	I	II	III	Samlet	I	II	III	Samlet	I	II	III	Samlet
Snekker			20	8			13	3	5	11	7	8
Smed			30	13	7	13	5			11		5

Det som først og fremst bør noteres, er den generelle fattigdom på redskaper i silurbygdene. Ingen av gruppene gjenfinnes her i mer enn 5 % av den samlede gravmasse. Særlig påfallende er det lave antallet funn med jordbruksredskap. Det er ikke bare i våpengravene disse glimrer med sitt fravær (jfr. pkt. 6.3.6.1). I dal- og fjellbygdene har hver 4de grav et eller flere jordbruksredskap, mot bare én av drøyt 30 i Østlandets mest utpregede jordbruksdistrikt. Det område i Øst-Norge som har flest redskap knyttet til jordbruket, er imidlertid de såkalte skogs- eller mellombygder (se Sømmes def. Sømme 1954:108). Her ligger frekvensprosenten på godt over 50, altså langt over alle våre tre regioner.

Slik sett er det altså "jordbruksbygdene" på Østlandet som har færrest jordbruksredskaper. Forklaringen er nok for en stor del at mye av det som er klassifisert som jordbruksredskap, overveiende er brukt til fór- og lauvsvanking, altså ikke i forbindelse med selve åkerbruket. Og husdyrholdet har nok vært viktig f.eks. i de lavere dalstrøk. Men husdyr har man også hatt i jordbruksbygdene. Forskjellen mellom særlig region B og C tyder derfor på at man har fulgt ulike regler når den døde skulle utstyres.

Det synes i det hele tatt å ha vært mindre vanlig å legge redskaper i graven i silurbygdene enn i de to andre regionene. Ser vi på hvor mange ulike gjenstandstyper som finnes pr. mannsgrav, oppdager vi at gjennomsnittstallet er nesten dobbelt så høyt i region A, nemlig 6,6 mot 3,4 i region B. Også dal- og fjellbygdene ligger høyere enn region B (4,8), på tross av mangelen på fagmessige undersøkelser. Regner vi med det totale antall gjenstander, blir differansen ennå større. Feilkildene er her som overalt ellers meget betydelige. Tallene antyder likevel at de menn som ble gravlagt i silurbygdene jevnt over fikk færre gjenstander med seg i graven enn menn i de to andre regioner.

Innslaget av hesteutstyr er omtrent det samme overalt. Spredningen over tid avdekker likevel visse forskjeller. I dal- og fjellbygdene holder den relative andel seg hele tiden på rundt 10 - 15 %. I kyst- og silurbygdene er det først i fase III at hesteutstyr blir vanlig. Da finnes det til gjengjeld begge steder i ca. 40 % av gravene. Også når det gjelder hesteutstyr er forøvrig skogs- eller mellombygdene best representert (ca. 35 % totalt).

6.3.6.4 Remgarnityr.

Fordelingen er følgende:

Tab. 31.

	Region A	Region B	Region C	Totalt
Fase I	5	11	1	17
Fase II		2		2
Fase III			1	1
Sum	5	13	2	20

Her har jeg ikke regnet med de rektangulære spennene, som muligens er brukt som beslag på belter og remmer.

Stort sett synes remgarnityr å høre hjemme tidlig i perioden. Nedgangen i fase II er meget påtagelig. Før 650 består belteutstyret av skjoldtornspenner, t-formede beslag og tungeformede remender. Dette forsvinner helt et stykke ut på 600-tallet. Et par beslagstykker og en enkel remspenne er alt vi har å oppvise fra de påfølgende 150 år. En kan også merke seg at det hovedsaklig var mannen som fikk belteutstyr med seg i graven i merovingertid (jfr. pkt. 6.1). Av de kjente forekomster stammer bare 3 fra sikre kvinnegraver. Det omtalte beltesettet fra fase I er aldri assosiert med kvinnesaker.

6.3.7 Kort vurdering av et par viktige feilkilder.

Det er gjentatte ganger blitt påpekt at materialets bærekraft ofte er høyst diskutabelt. En av farene ved en komparativ undersøkelse er at man kan komme til å sammenligne egentlig inkommensurable størrelser. Representerer f.eks. gravene i kystbygdene det (eller de) samme sosiale skikt som gravene i dal- og fjellbygdene? Eller er det kanskje hovedsakelig overklassegravene i kystbygdene som er gravd ut, mens vi i innlandet først og fremst har kunnskap om mellom- eller lavstatusgraver? Dersom dette er tilfelle, er det tvilsomt om de iakttatte forskjeller egentlig er reelle. Selv innenfor relativt små sosiale enheter kan nemlig de ulike befolkningslag ha divergerende verdinormer og tradisjonsgrunnlag, uten at de av den grunn kan sies å tilhøre forskjellige kulturgrupper. Det er antagelig først og fremst i de midtre og lavere skikt at de regionale forskjeller vil gjøre seg gjeldende. Dette har sammenheng med at den enkeltes mobilitet og evne til å ta opp impulser utenfra vanligvis synker i takt med hans økonomiske og sosiale status. De ledende lag i samfunnet har i en helt annen grad mulighet til å følge opp det som skjer utenfor området. Høystatusskikt i ulike områder vil derfor ofte ha et nokså ensartet kulturelt preg.

Flere av gravskikkselementene viser tildels store variasjoner over tid innenfor en og samme region. Også dette kan forklares ut fra teorien om inkommensurable størrelser. Det kan f.eks. tenkes at man i en fase har overrepresentasjon av ett skikt, som så kanskje helt forsvinner i den påfølgende fase. Nettopp noe slikt synes å ha skjedd i region A og B (jfr. pkt. 9.2.4). Før 650 har vi her et merkbart innslag av utvilsomme høystatusgraver, som mer eller mindre forsvinner kort etter 650. Dette kan forklare mange av de endringer som merkes i gravskikken i fase II.

6.3.8 Oppsummering.

Den oversikt som er gitt i dette kapittel viser at det på flere områder kan ha eksistert tildels betydelige regionale forskjeller i folks gravlegningstradisjoner. Dette merkes kanskje klartest ved gravenes plassering og deres kjønnsmessige fordeling. Også utformingen av det ytre og indre gravminne, samt gravgodsets sammensetning, røper at man nok i en viss grad har fulgt ulike regler når den døde ble gravlagt. Flere av de registrerte særtrekk synes å være deler av faste tradisjonsmønstre i den enkelte region. Dette øker sannsynligheten for at vi, tross alle feilkilder, har å gjøre med faktiske kulturforskjeller innenfor undersøkelsesområdet.

7 UTBREDELSE AV ULIKE OLDSAKSTYPER.

7.1 Våpen.

Av fig. 20 går det frem at hele 44 av 61 bestembare sverd, gr. I - VII (73 %), kommer fra region C (her er også tatt med enkelte eksemplarer hvor ikke alle attributter (jfr. pkt 4.2) lar seg måle, men hvor formen likevel er relativt klar). Kystbygdene har kun 4 slike sverd, silurbygdene 13. Regner vi med hele området som Sømme kaller "slettebygder" (Sømme 1954:91), finner vi her ialt bare 8 eneggede sverd med "rett" rygg (gruppe I - VII). Deres konsentrasjon til de vestlige deler av undersøkelsesområdet er altså høyst påtagelig. Også øvre Gudbrandsdal har nemlig et betydelig innslag av disse sverdene. Denne vestlige utbredelse blir mer forståelig når vi ser på forholdene i Vest-Norge. Bare i Hordaland og Sogn og Fjordane kjennes hele 148 stk. (Helgen 1972:133).

Helt annerledes blir bildet når vi tar for oss de overveiende importerte Lang- og Breitsaxer, samt sverdene med hjalt og knapp. Av i alt 27 eksemplarer fra våre tre regioner, kommer 18 eller 2/3 fra region A og B (9 fra hver). Det er bare kjent én Breitsax i jordbruksbygdene, mot hele 5 i dal- og fjellbygdene. Langsaxene derimot, forekommer overhodet ikke i det sistnevnte område. Samtlige østnorske utgaver stammer fra region A (2) og B (3). Antagelig erstatter de her de lange, sene huggsverdene (gruppe V - VII), som er nesten ukjente i Østlandets jordbrukskommuner (= Sømmes slette- og silurbygder) (bare 2 eks. notert). Av de regulære sverd er det bare gruppe IV som har fått et visst innpass i disse strøk (region B). Selv om f.eks. gruppe IV og V sverd typologisk sett ligger meget nær hverandre, er det altså visse forskjeller å merke i deres geografiske utbredelse. Sistnevnte gruppe kjennes kun i de vestlige deler av Øst-Norge og kan antagelig betraktes som en vest-norsk variant. Vest for langfjellene synes den nemlig å opptre relativt hyppig (bygger på endel stikkprøver fra Hordaland samt Møre og Romsdal) (jfr. pkt. 4.2.9 og 4.9).

Sverdknivene er like sjeldne langs kysten som sverdene, men i silurbygdene har de tilsynelatende oppnådd en viss popularitet. De finnes her i ca. 30 % av mannsgrevene fra fase I. Den tilsvarende prosent i dal- og fjellbygdene er 39. Sverdknivene er ellers ganske vanlige i området øst for silurbygdene. Fra Hedmark samlet kjennes 8 eksemplarer, hvilket er ganske mye når de regulære sverd (gruppe III - VII) heller ikke omfatter mer enn 8 stykker i det samme fylke.

Også flere av spydtypene viser klare regionale konsentrasjoner. Spyd pl. 12c finnes f.eks. ikke utenfor region C. Typen synes i det hele tatt å være et vestlig fenomen. I Møre og Romsdal er den relativt tallrik (muntlig meddelelse fra mag.art. Ellen Høygård Hofseth). Lignende spyd er heller ikke uvanlig ellers i Vest-Norge. Muligens har de vært brukt i forbindelse med høyfjellsjakten. Et av spydene, C 12738, er nemlig funnet i fjellstrøkene mellom Valdres og Hallingdal. Et annet, C 12792 (Loftsgård i Sel) tilhører Bjørn Hougens såkalte jaktfunn (Hougen 1932).

Ellers merker vi oss at spyd lik R 520 overhodet ikke er kjent i region B. 4 av 5 spyd kommer forøvrig fra region C. Silurbygdene kan til gjengjeld oppvise hele 9 eksemplarer av typen R 522, mot bare ett i de ellers så våpenrike dal- og fjellbygder. De andre spydtypene er såpass fåtallige at det er vanskelig å avlese noe bestemt mønster.

Skjoldbulenes utbredelsesmønster er omtalt tidligere. Toppknappsbulene hører hjemme i silurbygdene, Galgenbergbulene i kystbygdene. Den vanligste buleformen i perioden, R 564, er representert i alle tre regioner i fase II, om enn bare i en håndfull funn. I fase III er det først og fremst i kystbygdene at disse bulene opptrer (7 av 9 eks.). Typen er fortsatt i bruk et stykke ut på 800-tallet og blir da gradvis vanlig over hele Østlandet.

	Region A	Region B	Region C
Sverd, gruppe I			
- " - II			
- " - III			
- " - IV			
- " - V			
- " - VI			
- " - VII			
Øreitsax			
Langsax			
Tv.egg.sverd u.hj.			
Ringsverd			
A - sverd			
B - "			
H - "			
Særttype I			
Toppknappsbule			
Galgenbergbule			
R 564			
A - øks			
B - "			
C - "			
Hjelm			
Bladspyd			
Spyd pl.			
Spyd m.innsv.eggs.			
Spyd m.lite blad			
R 519			
R 520			
R 522			
NJF. 104			
Lansettform.spyd			
Konisk sp.dyreorn. geom.orn.			
S - sp.			
Fugleform.sp.			
Ryggkn.sp.			
R 640			
Krypdyrsp.			
R 643			
Rektang.sp.			
Søldtornsp.			
Nål m.polyedr.hode			
+ Stempelorn.ker.			
+ Lvr.ker.			
+ Glassperler			
+ Bronseperler			
Spillebrikker			

Rubrikker merket med + representerer hele funn, de øvrige kun enkeltgjenstander.

Til sverdgruppe I - VII er også tatt med enkelte eksemplarer hvor ikke alle attributter lar seg måle, men hvor typen er klar likevel.

Fig. 20. Fordeling av ulike gjenstandstyper.

Tabellen nedenfor gir en oversikt over de ulike pilvarianter som foreligger.

	Region A	Region B	Region C
R 535		2	29
R 540		1	10
Pil u. tangeavs. / St. br. ved odden			4
» /St. br. ved midten av bl.		1	7
» /egghjørner		1	8
Pil m. rett tangeavs./st.br. odd	1	1	
» /st.br. ved midten av bl.			3
» /egghjørner		2	
Pil m. skrå tangeavs./st.br. odd		2	
» /st.br. midten av bl.	1	3	
» /egghjørner			3
Pil med treegget blad		2	
Trebladet pil		1	3
Pil med mothaker		2	2

Tab. 32.

Her er tatt med det totale antall funn (løsfunn og gravfunn). Av R 540 er det bare regnet med slike som ved sin funnkombinasjon bør høre til vår periode.

Nettopp når det gjelder pilematerialet er kanskje feilkildene større enn ellers, siden såpass mange er kommet frem som løsfunn. Pilene er ofte også så forrustet at en nøyaktig typebestemmelse blir umuliggjort. Utbredelsen av de ulike varianter skulle likevel kunne gi visse indikasjoner.

Piler med fal eller flat tange (R 535/40) er nesten bare kjent fra region C. Det samme gjelder merkelig nok de rombiske piler uten tangeavsats med tilnærmet kvadratisk tangetverrsnitt og spiss tangeavslutning. Fire av variantene med tangeavsats, samt piler med treegget blad, opptrer ellers bare i funn fra jordbruksbygdene.

Det er likevel vanskelig å avgjøre hvor stor vekt som skal legges på dette. Tidligere er det antydnet at pilene i merovingertid primært kan ha vært jaktpiler. I så fall ville det være av interesse å se hvordan de løsfunne piler fordeler seg i terrenget. Den sørlige del av region C er nylig blitt viltbiotopisk kartlagt i forbindelse med det såkalte Hardangervidda-prosjektet (NOU 1974:30 A, B). Plottes våre piler fra dette området inn på et kart over de ulike viltbiotoper, viser det seg at de fordeler seg jevnt på reinens og rypas ulike oppholdssteder. Reinjakten ble tydeligvis drevet om vinteren, da pilefunnene, med et unntak, alle er gjort på vinterbeiteplassene. Samme tendens merkes i Valdres, hvor det er særlig mye rein i fjellområdene i V.Slidre og Vang. Om vinteren er reinens pels av langt høyere og jevnere kvalitet enn om sommeren og tidlig på høstparten. Vinterjakten kan derfor tyde på at det særlig var for pelsens skyld at man jaktet på reinen. Men det må heller ikke glemmes at det er lettere å frakte kjøttet til bygds på vinterføre, m.m.

Den øksetype som er klart vanligst i norsk merovingertid, er de såkalte A-økser (Petersen 1919, def.). Typen finnes i alle våre tre regioner, men blir mer og mer vanlig jo lenger inn i landet vi kommer. B-øksene viser et helt annet spredningsbilde. Her ligger tyngdepunktet klart ute ved kysten. Region A kan oppvise 5 slike økser og på Sørlandet (se Sømmes def., Sømme 1954:140) hvor vi ialt bare finner 12 sikre merovingertidsgraver, er det registrert hele 7. Dette er meget interessant på bakgrunn av sagatekstenes opplysninger om at skjeggøkser var nyttige i kamper til sjøs (Hellevik 1965:119 ff). Den andre skjeggøksvarianten, C-øksene, er da også bare kjent i kystbygdene (2 eks.).

7.2 Smykker.

Her inntar region C en særstilling, for såvidt som en overveiende del av merovingertidens smykkeinventar overhodet ikke er påvist i regionen. Dette gjelder perler (glass/bronse) ovale bronsespenner, rektangulære platefibler, S-formede spenner, fuglefibler etc. Viktige deler av periodens formmiljø har således tilsynelatende aldri nådd frem til dal- og fjellbygdene.

Derfor er det høyst overraskende å finne at merovingertidens kvinnesmykker par excellence, ryggknappspennen, er bedre representert her enn i de to andre regioner. Ialt 4 eksemplarer er kjent mot 3 i region A og bare ett i region B.

Ellers er det ingen vesentlige forskjeller å spore mellom kyst- og silurbygdene. Det måtte da være at nåler med polyedrisk hode ikke forekommer utenfor region B. 5 av 7 skjoldtornspenner hører også hjemme i de samme bygder.

7.3 Oppsummering.

Gjennomgangen bekrefter hovedinntrykket fra gravskikksanalysen. Bygdene langs kysten har mest tilfelles med silurbygdene i innlandet. Forskjellen mellom region A og C er på de fleste områder meget påtagelig. Også region B skiller seg klart ut fra dal- og fjellbygdene, dels ved hvilke gjenstandstyper som er representert, dels ved hvilke mengder de opptrer i.

8. KONTAKTER UTAD

8.1 Importmengden i gravene.

I tabellen nedenfor har jeg tatt med gravfunn inneholdende gjenstander som med **overveiende sannsynlighet** er av fremmed opphav (dvs. ikke laget i Norge).

Tab. 33.

	Region A		Region B		Region C	
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%
Fase I	10	42	17	61	2	9
Fase II	11	83	5	28	2	7
Fase III	12	63	8	40	3	21
Sum	33	59	30	52	7	11

% er utregnet etter det totale antall funn i hver region, pr. fase og samlet.

Forskjellen mellom jordbruksbygdene og dal/fjellbygdene er som tabellen viser, meget markant. Det er naturlig nok et adskillig større innslag av importsaker langs kysten og de store vannveier i innlandet enn i de mer avsidesliggende dal- og fjellstrøk. Selv ikke i Valdres, hovedferdselsåren mellom Øst- og Vestlandet, finner vi mer enn 3 gravfunn med importerte gjenstander. Dette er for såvidt noe overraskende, all den stund Valdres, etter gravskikken å dømme, må ha hatt en meget intim kontakt med de indre bygder i Sogn og Fjordane. Her er det rett nok få importsaker før nærmere 700, men i det 8de årh. er importmengden vel så stor som i de sentrale strøk på Østlandet (jfr. Helgen 1972). Også region C kan etter 700 fremvise endel importsaker, men helst som løsfunn. For såvidt kan man da si at tab. 33 gir et galt bilde av forholdene. Det er likevel påfallende at en så populær handelsvare som f.eks. perler overhodet ikke har satt spor etter seg i funnene.

8.2 Ytre kontaktområder.

Sammensetningen av det øst-norske oldsaksmaterialet tyder på at forbindelsene utad både har vært mange og varierte. Vanligvis er vi ikke i stand til å avgjøre om den kontakt funnene vidner om var av direkte eller indirekte art. Man kan nok si at "Dorfmerkingen-lansen" fra Eltdalen peker mot Mellom-Tyskland. Dette betyr imidlertid ikke at han som ble gravlagt med lansens, selv på noen måte behøver å ha hatt forbindelser utenfor landets grenser. Trolig har han skaffet seg lansens via en eller flere mellommenn, hvorav den siste godt kan ha holdt til et eller annet sted, f.eks. i Mjøsdistriktet. Lignende forhold har antagelig gjort seg gjeldende over hele Øst-Norge. Vi kan derfor ikke ta for oss hver enkelt grav og si at den viser kontakt med Sverige, Danmark, kontinentet osv. Derimot burde en samlet vurdering av materialet fra hver enkelt region kunne gi visse holdepunkter.

Kvinnesmykkene synes i hele perioden å ha sine nærmeste paralleller i det øvrige Norden. Perlene bør rett nok helst stamme fra kontinentale verksteder, selv om det antagelig har foregått en viss perleproduksjon i Ribe (Bencard 1974) og muligens også i Hedeby, i sent 8de årh. (Jahnkuhn 1963:247). Men ledetypene i merovingertidens smykkesett, de koniske spenner, ryggknappspennene og ovalspennene, er alle utpregede nordiske fenomen.

I fase I har allikevel Øst-Norge åpenbart hatt sterkere kontakt med Sverige enn med Danmark. De koniske spenner er både av Salin (1904:82) og Stjerna (1905:192) satt i forbindelse med de små østskandinaviske rundspennene fra folkevandringstid. Disse spennene kan meget vel ha dannet en viktig forutsetning for utviklingen av de koniske spenner i Norge.

De tidlige S-formede spenner er meget sjeldne i Danmark (2 eks. notert, jfr. Ørsnes 1966:144). Derimot er de vel så vanlige i Sverige som i Norge. Typen er nok kontinental i sitt opphav. Selv om de norske spennene antagelig er produsert her hjemme (jfr. pkt. 4.10.2), viser de likevel såpass mange fellestrekk med de svenske at en viss kontakt bør ha vært tilstede.

Også nålene med polyedrisk hode peker mot Sverige. Disse har rett nok en vid utbredelse i Europa, men i Norge er de bare kjent fra Mjøsbygdene (4 funn), Trøndelag (1) og Nord-Norge (2) (Sjøvold 1974:234). De mangler langs hele kysten fra Østfold til Trøndelag. Dette tyder på at typen har kommet hit østfra. To av de østnorske nålene (C 22394, Grefsheim, Nes, Hedm.) er funnet sammen med en liten rund, hjulformet og gjennombrutt spenne av velkjent østskandinavisk form (Nerman 1924, fig. 67). Samme hjulformede spenne gjenfinnes også i det ene av de to nordnorske funn (Ts 3071, Ytre Elgsnes, Troms) hvilket styrker tesen om at de polyedriske nålene kan ha kommet østfra.

De tidligste ryggknappspennene er trolig også resultat av forbindelser med Sverige. Som det tidligere er vist (pkt. 4.10.4) er det intet i veien for at de kan ha utviklet seg på norsk grunn. Deres utbredelse i Norge med et klart tyngdepunkt i Trøndelag, tyder imidlertid på at dette ikke har skjedd uavhengig av Sverige. En kan her merke seg at de danske ryggknappspennene konsentrerer seg om Øst-Danmark. Ørsnes antar da også at ihvertfall de eldre utgavene må sees i forbindelse med den gotlandske spenneproduksjon (Ørsnes 1966:113).

Ser vi på de enkelte regioner, synes det svenske innslaget å være best dokumentert i silurbygdene. Langs kysten er det av mer indirekte art. Her finnes også flere spenner av utvilsomt kontinentalt opphav (f.eks. C 20355, Opstad, Tune, Østf.). Sammen med den store mengde av glassperler i gravene indikerer dette at kontaktene vel så mye har gått sydover som østover.

I fase II og III gjør disse sydlige impulsveier seg stadig sterkere gjeldende. De fugleformede spenner kan f.eks. betraktes som danske importstykker. Fra Danmark stammer nok også den ovale platefiblen fra Åker i Vang (C 23173b), og dessuten et armbånd som ble funnet i samme grav som en av fuglespennene (C 9522, By i Løten). De ovale krypdyrspennene er vel helst norske produkter. Likevel ligger de såpass nær de danske at det ikke kan utelukkes at de til en viss grad er laget i de samme verksteder som disse (jfr. pkt. 4.10.5.2.1).

Forbindelsene med Danmark er merkbare både i region A og B. I dal- og fjellbygdene derimot, er det intet som spesielt peker mot det sydsandinaviske område. Heller ikke med Østskandinavia synes region C å ha hatt direkte kontakt. Forbindelsene østover ble ellers klart svekket etter 700. Den smale, uornerte ovalspennen fra Åker (C23173a) er trolig kommet fra Sverige. Dette er imidlertid også alt vi har av noenlunde sikre østlige importsaker i det 8de årh.

Utstyret i mannsgravene bekrefter stort sett det inntrykket som kvinnesmykkene gir. Tidlig i perioden er forbindelsene med Sverige meget tydelige. Dette gjelder først og fremst

i silurbygdene. Hele serier av gjenstander har her sine nærmeste paralleller øst for Kjølen, som toppknappsbulene, hjelmene, Vendelspydene og skjoldtornspennene. Det svenske innslaget merkes også i kystbygdene (hjelmfunnet og ringsverdet fra Nes i Kvelde, C 20286 og C 12498), men her er det adskillig svakere. I dal- og fjellbygdene er det knapt registrerbart. Det er de hjemlig produserte saker som her dominerer, selv om man hele tiden fulgte opp endringer som fant sted ute i Europa, både våpenteknisk og ellers. Også kystbygdene viser en klar orientering mot kontinentet, noe blant annet flere antatte importstykker skulle indikere.

Etter 650/700 har åpenbart forbindelsene med Sverige mer eller mindre opphørt. Dette gjelder for hele undersøkelsesområdet. Istedet begynner den kontinentale importen å sette et stadig sterkere preg på materialet. Mannsakene vidner ikke, slik som kvinnesmykkene, om noen spesiell kontakt med Danmark. Varene fra Vest-Europa til Norge har nok likevel for en stor del kommet hit via det danske området, særlig når vi nærmer oss vikingtid (Hedeby m.m.). I fase II treffes de kontinentale sakene bare i region A og C. Først etter 750 kommer også silurbygdene med for fullt. (Jfr. fig. 20.)

8.3 Oppsummering.

Jeg har ovenfor bare sett på de gjenstander som er funnet i de ulike regioner. Disse gir trolig et vel så sikkert grunnlag for slutninger angående ytre kontakt som f.eks. en analyse av de enkelte gravskikkselement (jfr. pkt. 6.3). Gjenstandsinventaret avspeiler dessuten lettere eventuelle svingninger eller brudd. **Gravskikken** viser at jordbruksbygdene bør ha hatt forbindelser både østover (det svenske fastland nord for Skåne) og sydover (særlig området nord for Limfjorden). **Gjenstandsinventaret** tyder på at de østlige kontakter var klart sterkere før 650. De er dessuten mest markert i region B, selv om de også merkes i region A. Her er likevel forbindelsene med Danmark og det øvrige Vest-Europa vel så viktige. Fra 650/700 dominerer disse fullstendig i kystbygdene og etterhvert også i silurbygdene. Dal- og fjellbygdene synes stort sett å ha orientert seg mot kontinentet, via Vest-Norge, i alle tre faser.

9 SOSIAL STRATIFIKASJON (LAGDELING)

9.1 Betrachninger omkring begrepet stratifikasjon.

Nedenfor skal jeg undersøke om det kan påvises noen forskjeller i lagdelingsmønstret i våre tre regioner.

Av kilder som omtaler forhold i Norge i vikingtid og tidlig middelalder, kan man slutte at det må ha eksistert en meget komplisert klassestruktur i det gammelnorske samfunn (jfr. Odner 1973). Rigstula opererer med en tredeling, nemlig i høvding, bonde og trell (Holtsmark 1969:234). Det vil neppe være mulig å påvise noe lignende i vår periode. Dertil er materialet altfor tilfeldig sammensatt. Vi kan nok si at enkelte graver bør ha tilhørt et øvre skikt. Men det er farlig uten videre å relatere de ulike graver i et område til en på forhånd oppsatt rangskala (f.eks. en tredeling).

Et forsøk på en ranginndeling av graver er nylig blitt gjennomført av Lotte Hedager på romertidsmaterialet fra Øst-Danmark (Hedager 1976). Hun hevder i sin undersøkelse å ha funnet en positiv korrelasjon mellom det hun kaller "høy AOT-verdi" og mange importsaker i graven. AOT-verdi står da for antall oldsaker pr. grav. Hedager postulerer at jo høyere AOT-verdi en grav har, desto høyere sosial status hadde antagelig den avdøde. Hun tar imidlertid ikke hensyn til om a) graven er fagmessig undersøkt, eller b) om det dreier seg om et sluttet funn. Begge disse forutsetninger bør egentlig oppfylles før man i det hele tatt skal kunne sammenligne de enkelte graver slik Hedager gjør det. Og siden bare et fåtall graver i vår periode tilfredsstillende disse krav, kan metoden heller ikke anvendes på vårt materiale. Det er nødvendig å velge en annen fremgangsmåte, hvor vi i størst mulig utstrekning kan bruke de variable opplysninger som foreligger.

I første omgang er det nødvendig å se på hva begrepet stratifikasjon egentlig innebærer. **Et samfunn kan kalles stratifisert når dets enkelte medlemmer ikke har samme adgang til de ressurser som det spesifikke samfunn har definert som verdifulle og attråverdige.** Stratifikasjonen skaper således sosiale klasser med tildels meget kompliserte statusmønstre.

Slikt vårt materiale er sammensatt, vil antagelig gravgodset være den "ressurs" som lettest lar seg måle. Det er da også dette som vanligvis er trukket inn når man har diskutert den sosiale lagdeling. Man har da *a priori* gått ut ifra at det fortidige samfunn anså det for attråverdig å få med seg gravgods når man ble gravlangt. Dersom vi skal bygge på skriftlige kilder som lovtekster (Lex Ribuarum, Lex Salica, m.fl.), paralleller fra nåtidige primitive samfunn (Brown 1971a), og annen tilgjengelig litteratur (f.eks. Tacitus Germania 27, Redlich 1948 osv.), synes dette også å være en holdbar antagelse.

Gravgodset skal antagelig sees som et kompromiss mellom flere konkurrerende hensyn:

1) Arveregler.

En form for oppdeling av avdødes etterlatte gods har antagelig vært vanlig langt bakover i jernalderen. Runeinnskripsjonen på Tunesteinen i Østfold forteller f.eks. trolig om en arvedeling som kanskje har funnet sted bare noen tiår før vår periodes begynnelse (Myhre og Myhre 1976:346). I en av de arabiske kildene som omhandler de nordiske vikinger og deres tokter, nemlig Ibn Fadlan, hører vi at da russerne skulle gravlegge en av sine døde menn, delte de først hans etterlatte godt i tre deler: 1/3 skulle gå til de etterlatte, 1/3 til den dødes utstyr og den siste 1/3 skulle han få med seg i graven (Birkeland 1954, Brunner 1898:115 ff). En lignende tredeling er forøvrig kjent fra en rekke tidlige kilder over hele Europa. Europeiske forskere som har diskutert disse forhold, antar at tredelingen, som i middelalderen har vært anvendt i de fleste vest-europeiske land, opprinnelig stammer fra den normanniske rettspraksis i Frankrike (op.cit. 110 ff). I så fall bør den kunne ha sammenheng med forhold i vikingtidens Norge og Danmark. Det viktige her er likevel ikke de eksakte forholdstall, men at en arvedeling av avdødes gods har funnet sted. Og dersom dette er blitt praktisert her hjemme både i eldre jernalder og i tidlig vikingtid, bør noe lignende også ha foregått i vår periode.

II) Avdødes personlige eiendeler.

Mannens personlige våpenutrustning, "das Heergewäte" og kvinnens smykker "das Gerade", synes lenge å ha vært holdt utenfor eventuelle arvedelinger. I kontinentale arverettsbestemmelser fra karolingisk tid er fordelingen av dette alltid hengt på de andre arve-reglene (Redlich 1948:178). Dette tyder på at skikken med også å la "Heergewäte" og "Gerade" være en del av arvedelingen, var relativt ny på det tidspunkt (beg. av 9de årh.) (loc.cit.). Etterhvert som den vant innpass, forsvinner gravgavene fra de kontinentale rekke-graver. Som Redlich påpeker, omtaler ingen av de tidlige nordiske kildene noen form for oppdeling av mannens våpen eller kvinnens smykker. Dette indikerer at de våpen og smykker som den avdøde hadde eid personlig, stort sett gjenfinnes i gravene, ihvertfall i vår periode

III) Gravgaver.

Det synes å ha vært vanlig rettspraksis på kontinentet at den døde ikke fikk med seg noe annet enn personlig eiendom (Reitschel 1911). Man avviker likevel fra dette prinsipp i visse tilfeller. Vi har flere eksempler på at det ble gitt regulære gaver til den avdøde når han ble gravlagt (Baetke 1938:99). Da den danske kongen Harald Hildetand ble brent, kastet de fornemste våpen, gull og annen herlighet på bålet til ære for den navnkyndige kongen. (Danstrup og Koch 1962:38). I Egils saga fortelles det at Egil ga sin døde bror Thorolf en gullring.

Motivene for å gi gravgaver kunne variere. Dels ville man vel som sagt ære den døde, dels var det de etterlattes plikt å sørge for at han ble utstyrt etter sin rang. Jeg kan her minne om folketradisjonene også i Norge om at den døde gikk igjen, dersom han ikke fikk det han hadde krav på.

IV) Hinsidesforestillinger.

Det er uklart hvilke religiøse forestillinger som gjorde seg gjeldende i merovingertid. Religionshistorikerne regner med at tidsrommet på mange måter var en brytningstid mellom gammelt og nytt, men det er usikkert i hvilken grad dette har virket inn på utformingen av den enkeltes gravminne. Hinsidesforestillinger har nok uansett spilt en betydelig rolle når den avdøde skulle utstyres.

V) Dødsomstendigheter.

Det er kjent fra sagatekster og senere folketradisjon at selvmordere eller personer som på annen måte hadde brutt med samfunnets normer når de døde, fikk en helt annen begravelse enn de ellers ville ha fått. Lignende sedvaner har antagelig også vært fulgt i de forhistoriske samfunn (jfr. Reitschel 1911, de Vries 1937 o.fl.). Det er videre mulig at f.eks. de som døde på "sotteseng" ble utstyrt annerledes enn slike som hadde falt på slagmarken, etc.

Gravens form og innhold synes således primært å ha blitt bestemt av den dødes **status**. Trolig måtte andre hensyn vike, når de kom i konflikt med denne. "Grabbeigaben sind also nicht in erster Linie durch den Reichtum des Verstorbenen bedingt und spiegeln keineswegs die alltäglichen Verhältnisse seiner Umwelt wieder, sondern Art und Menge der Beigaben richten sich vor allem nach der sozialen Stellung, denn die persönliche Eigentumsfähigkeit staffelt sich je nach dieser sozialen Qualität". (Redlich 1948:180).

Når arkeologer har diskutert sosial lagdeling, er det først og fremst den økonomiske status man har vært opptatt av (dvs. å skille mellom fattige og rike graver, jfr. Hedager). Stratifiseringen kan imidlertid også bygge på andre former for status, som slektskap, utdanning, fysisk utseende og styrke etc. Et arkeologisk materiale gir oss bare muligheter til å avlese et fåtall av de opprinnelige statusformer. Dette gjør at vi bare kan kartlegge begrensede deler av den fortidige stratifikasjon. Nedenfor skal jeg se nærmere på kjønns-, alders- og ervervsstatus, i tillegg til den økonomiske status.

9.2 Ulike statusformer.

9.2.1 Kjønnstatus.

Det er tidligere vist at kvinnegravene bare utgjør 22 % av den samlede gravmasse (tab. 4). Noe underrepresentert er de nok. Likevel synes man å kunne si at det var vanligere å la mannen få gravgods i merovingertid enn kvinnen. Det forutsettes da at de var omtrent like tallrike i levende live. Dersom det å bli utstyrt med gravgods var en attråverdig ressurs, merker man altså her en klar forskjellsbehandling mellom de to kjønn. Vi har med andre ord å gjøre med stratifikasjon bygget på kjønnstilhørighet.

Av våre tre regioner la vi merke til at kystbygdene kunne oppvise en meget høy kvinneprosent i fase I (81 %). Denne faller rett nok radikalt i fase II (13 %), men samlet er det likevel en overvekt av kvinnegraver i kystbygdene (tab. 12). I de to andre regioner utgjør de samme graver bare mellom 9 - 22 % av den totale gravmasse. Ønsket man som kvinne å få med seg gravgods, var det åpenbart gunstigere å bo langs kysten enn i innlandet. Utfra den foreslåtte definisjon kan man følgelig tale om en klart geografisk betinget kjønnsstratifikasjon. I region A er lagdelingen også tidsbetinget, mens svingningene bare er ubetydelige i region B og C.

9.2.2 Alderstatus.

Det er et påfallende trekk ved det forhistoriske gravmateriale at barnegravene er så fåtallige. Årsaken kan delvis være den at barn fikk det samme utstyr som de voksne, både i form og størrelse. Det er likevel mer trolig at de vanligvis ikke fikk med seg noe gravgods i det hele tatt. Mye tyder også på at barn ble gravlagt andre steder enn de voksne. Ved undersøkelser av større gravfelt både på kontinentet og i Norden har man, selv der beinmaterialet er blitt aldersbestemt, bare unntaksvis kunnet påvise barnegraver (jfr. Ferenius 1971:97, Welinder 1973, m.fl.). Lignende undersøkelser er ennå ikke foretatt i Norge, men forholdene har trolig vært de samme her.

På kontinentet er det i endel tilfelle blitt iaktatt en tydelig aldersegresjon i gravgodset (eks. Ottinger 1974:387 ff). Denne er også belagt i samtidige rettskilder (bl.a. Lex Langobardium og Lex Ribuara). En person under 20 år fikk f.eks. mange steder bare med seg et par piler, eller en kniv etc. Det er noe tilsvarende som henger igjen når vi i våre dager har spesifiserte forskrifter, både i lovverket og ellers, for hva de enkelte aldersklasser skal tillates å gjøre etc. Det er godt mulig at de variasjoner som kan iakttas i gravgodset, ihvertfall delvis avspeiler aldersforskjeller mellom de gravlagte. Det som ser ut som en "fattig" grav, kan heller være de jordiske levninger etter en mindreårig person. En verifisering av denne hypotese forutsetter likevel at man har til rådighet et større antall aldersbestemte og helst samtidige graver, gjerne fra samme område. Med et slikt arbeidsgrunnlag skulle det være mulig å nå visse resultat.

I våre tre regioner kan ingen sikre barnegraver påvises. Man har rett nok hevdet at C 2563-67 fra Leirol, Vang i Valdres er en barnegrav (Gjessing 1934:60), men det er vanskelig å uttale noe sikkert om dette siden samtlige beinrester er forsvunnet. Funnet er dessuten sammenblandet med ett fra nabogården, hvilket gjør det hele nokså tvilsomt. Uansett rokker det ikke ved hovedinntrykket en sitter igjen med, nemlig at barn meget sjelden fikk med seg identifiserbart gravgods i merovingertid. Dette er felles for alle tre regioner. Konklusjonen bygger dog bare på en analyse av de enkelte gjenstander og må vurderes deretter.

9.2.3 Ervervstatus.

Vanligvis byr det på problemer å skille ut bestemte yrkesgrupper i materialet. Svært ofte er to eller flere erverv representert i samme grav, som jordbruk, smed- og snekkerhåndverk, vëiding etc. Dette kan indikere at avdøde selv drev med alle disse aktiviteter, men ikke nødvendigvis. Jeg kan bare nevne en ting som smedhåndverk.

Å kunne smi, har antagelig vært en ettertraktet ferdighet i det forhistoriske samfunn. I folketradisjonen er det blitt ansett som en stor og nærmest overmenneskelig kunst (Christensen 1971:265). Sagalitteraturen omtaler flere mestersmeder (eks. Volund Smed i Volunddarkvida, Edda). På kontinentet var det i 6/7de årh. nærmest mote blant høytstående personer å kunne smi (jfr. Roth 1973:347, Gregor av Tours VI, 2).

Det er derfor godt mulig at f.eks. smedutstyr i en grav mer har en symbolsk funksjon. Det kan hentyde til avdødes ferdigheter mer enn egentlig hans yrke. Dersom smedyrket hadde høy status, var det viktig å fortelle at den døde hadde behersket denne kunsten, selv om han bare leilighetsvis drev med den.

Mye av det samme kan gjøres gjeldende for de andre yrkesattributter vi møter i gravmaterialet. Den gravlagte **behøver** nødvendigvis ikke å ha brukt de enkelte redskap selv. Ofte kan de være lagt ned for å markere en husbond- eller matmorstatus o.l.

Alt tyder på at profesjonelle håndverkere har vært i virksomhet i Øst-Norge i merovingertid. Bevis på dette er særlig de mange utvilsomt hjemlig produserte våpen vi finner. Majoriteten av disse må være laget av spesialister. Her kan bare henvises til tradisjonsoverleveringene fra "det gamle bondesamfunnet" (Visted og Stigum 1971). Helt enkle saker kunne både i middelalder og nyere tid bli smidd av bonden selv, som beslag på vogner etc. Men så snart det gjaldt litt mer innviklede ting, gikk man til bygdesmeden eller lot en omreisende håndverker utføre arbeidet. Det kunne dreie seg om en spesiell form på et beslagstykke, innlegning av stål i ljàegger m.m.

Når man tar dette med i betraktningen, virker påstander som at "hver mann var sin egen smed" noe tvilsomme. I så fall måtte den enkelte være usedvanlig vel orientert om formsvingninger ute og hjemme o.a.

Som vi har sett, er nesten identiske sverdklinger ofte spredt over hele undersøkelsesområdet. Det samme er tilfelle med flere av de andre våpengruppene. Hadde den enkelte laget sine våpen selv, måtte man nok ha regnet med å finne adskillig større individuelle forskjeller. Korte knivblad kunne trolig bli laget av relativt mange, men lengre sverdkniver og regulære sverd er tross alt noe ganske annerledes. Særlig herdeprosessen krever uhyre god faglig innsikt om resultatet skal bli godt. Vanligvis har man meget små marginer å gå på, og selv den minste feilbedømmelse vil kunne føre til at hele sverdet blir spolert, f.eks. ved at klingen blir for sprø.

Bare et fåtall graver inneholder redskaper som kan settes i forbindelse med smedhåndverket. Rene smedgraver på linje med de vi finner i vikingtid, har vi ingen eksempler på. Karakteristisk er det også at de smedredskaper som er bevart, snarere peker mot finsmeder enn grovsmeder. Anders Lorange uttaler f.eks. om hammere og ambolter at de . . . . . "ere i Regelen saa smaa, at de væsentlig maa have været beregnet paa Reparationer og Smaa-arbeider for Tidsfordriv" (Lorange 1889:38). Smedtenger lik den i Haglebufunnet (C 22237) og de små hammerhodene som flere av våre graver inneholder, har nære paralleller i den berømte gullsmedgraven fra Poysdorf (Driehaus 1972). En krumkniv fra Ottestad, Stange, Hedm. (C 20314i) med eggen på yttersiden av bladet (motsatt eldre jernalders inneregg), gjenfinnes også i Posydorfgraven.

Både hammerne og særlig tengene kan nok også ha vært brukt av grovsmeder. Tar vi i betraktning den store mengde hjemmesmidde våpen og redskap, må det likevel kunne sies at grovsmeden er merkelig dårlig representert i gravene. Dette gjelder for alle våre tre regioner. I alt er bare 7 graver med smedutstyr registrert, og ihvertfall i 5 av disse dreier det seg kanskje like gjerne om snekkerverktøy. Til sammenligning kan nevnes at Helgen for Hordaland og Sogn og Fjordanes del fant hele 50 "smed" graver (Helgen 1972:132) av en bare ubetydelig større gravmasse.

De andre yrkeskategorier er det vanskeligere å uttale seg om. Bortsett fra tekstilredskap, er det jordbruksredskapene som er best representert i materialet. En person som fikk slike med i graven, har nok i de fleste tilfelle selv vært bonde eller i det minste sterkt knyttet til bondenæringen. Vi skulle da vente at jordbruksredskap var særlig vanlige i kyst og silurbygdene. Som vist tidligere, er dette slett ikke tilfelle (jfr. tab. 29.). De fleste "bondegraver" kommer fra dal- og fjellbygdene. Når vi f.eks. i silurbygdene nesten ikke finner jordbruksredskap, kan dette skyldes at det her i mindre grad var folk med direkte tilknytning til jordbruket som ble utstyrt med gravgaver. Årsaken kan også være den at bøndernes stilling var noe friere i region C enn f.eks. i region B (jfr. pkt. 6.3.5). Man kan i større grad enn tilfellet var i silurbygdene, selv ha eid de redskap man brukte i det daglige liv. Derved ville det også være mer naturlig å finne et større innslag av disse i dal- og fjellbygdene.

Særpreget for region C er de såkalte jaktfunn tidlig i perioden. Disse begynner å gjøre seg gjeldende fra ca. 500, og forsvinner tilsynelatende kort tid etter 600. Det nye ved jaktfunnene er at vi nå får en hel serie gjenstander knyttet til et bestemt erverv, nemlig jakt og fiske (Hougen 1947:118). Noe lignende kjennes ikke fra jordbruksbygdene. Hougen har foretatt en grundig gjennomgang av disse funn. Han antar at de kan settes i forbindelse med en utvidelse av den gamle bosetning. Før gårdsbruket er bygget ut i alle former, vil man være sterkt avhengig av de tilskudd som særlig jakt og fiske kunne gi (Hougen 1932: 84). Det er likevel påfallende at vi nesten aldri finner minner om jordbruk i disse graver. Derfor er det fristende å hevde at vi her har å gjøre med en befolkningsgruppe som primært hadde veiding som siktemål. De gravlagte kan dels ha drevet med veiding selv, dels er det mulig at de har vært en slags koordinatører som har tatt imot og viderebefordret fangstproduktene.

Spesielt ved en grav som C 4650 - 64 (Størkestad, Ål, Hall.) får man mistanke om at det ikke er noen vanlig fangstmann som er lagt i graven.

Ser vi samlet på våre tre regioner, synes vi å kunne konkludere med at den avdødes ervervstatus kommer klarere til uttrykk i region C enn i de to andre regioner. Dette kan indikere at det var andre strata som fikk med seg gravgods i dal- og fjellbygdene enn i jordbruksbygdene. Materialet er likevel såpass tilfeldig sammensatt at det er vanskelig å uttale seg med større sikkerhet.

9.2.4 Økonomisk status.

Denne kan uttrykkes på flere måter. Hvert samfunn vil trolig i mer eller mindre grad selv definere hva som f.eks. skal betraktes som tegn på rikdom, på fattigdom etc. Når dagens forskere skiller ut det de kaller "overklassetrek", overfører de ofte bare sine egne forestillinger på fortiden. Det er slett ikke sikkert at disse stemmer overens med de som gjaldt i det fortidige samfunn. Denne usikkerhet berører også de punkter som er satt opp nedenfor. Disse skal derfor bare bli å betrakte som forslag, ikke som absolutte tegn på høy økonomisk status.

Følgende kan antas å karakterisere "rikere" graver:

- i) Edelmetall/"edle" steiner (granater).
- ii) Gjenstander med "overflødig" dekor, dvs. ekstra omhyggelig forarbeidet dekor som ikke er funksjonelt betinget.
- iii) Importsaker.
- iv) Høyt antall oldsakstyper, eventuelt komplette våpen- eller smykkesett.
- v) Spesielle gjenstandstyper eller formvarianter som er karakteristiske for toppskiktsgrever i andre områder.

Noen tilsvarende punkter for utskillelse av mellomliggende eller lavere skikt, er det foreløpig ikke mulig å stille opp, så lenge majoriteten av gravene ikke er sakkyndig undersøkt.

i) Edle metaller og steiner.

Som edelmetall regnes først og fremst gull og sølv. Også bronse kan ha vært et prestisjegivende metall, særlig på bakgrunn av den metallknapphet som begynte å gjøre seg gjeldende ute i Europa i 6te og 7de årh. (Helgen 1972:90, Roth 1973:348 ff). Som edle steiner regner jeg almandiner eller granatsteiner. Både metallet og steinene måtte innføres utenfra og ga antagelig høy status til eieren.

Gjenstander av massivt gull og sølv forekommer bare unntaksvis. Derfor er også de med gull og sølvdekor eller belegg tatt med. Innlegning med granater har vært vanlig på f.eks. en oldsaksgruppe som ryggknappspenner. Disse mangler imidlertid nå som oftest de opprinnelige steiner. Det er derfor vanskelig å bruke dem som belegg på bruk av granatsteiner i de respektive områder. Det kan nemlig tenkes at også andre typer innlegning har vært benyttet (f.eks. horn/bein).

De skiftende bevaringsforhold er en meget stor feilkilde. Gjenstander som har hatt dekor eller belegg av edelmetall, vil ofte ha mistet dette om funnet er dårlig bevart. Egentlig burde man ha foretatt en røntgenanalyse av samtlige gjenstander, for å få fastslått om gull/sølvrester ennå kan påvises. Dette var imidlertid ikke mulig på det aktuelle tidspunkt. Endel stikkprøver bekrefter likevel det inntrykket som tabellen nedenfor gir.

Tab. 34.

	Region A		Region B		Region C	
	M/G	Bronse	M/G	Bronse	M/G	Bronse
	Ant.	Ant.	Ant.	Ant.	Ant.	Ant.
Fase I	7	16	10	22	2	4
Fase II		5	1	7		2
Fase III	2	6	1	4		1
Sum	9	27	12	33	2	7

M/G = Edelmetall/granater. Det er regnet med både gravfunn og løsfunn.

Forskjellen mellom jordbruksbygdene og dal- og fjellbygdene er her meget klar. Verken edelmetall/steiner eller bronse finnes i nevneverdige mengder i region C, mens ihvertfall bronse er relativt vanlig i de to andre regioner.

Det mest karakteristiske trekk ved tabellen er den sterke nedgangen i antall funn som inneholder edelmetall eller granatsteiner etter 650. Dette er felles for alle tre regioner. Mens det fra fase I ialt er 19 funn, kan fase II/III bare oppvise 4 tilsammen. Denne forskjell er åltfor markert til bare å være utslag av tilfeldigheter. Nedgangen må sees i sammenheng med forholdene på kontinentet. Utover i det 7de årh. sank tilførselene av gull radikalt på kontinentet (Roth 1973:339), noe som først og fremst skyldes at handelsrutene med Østen synes å ha blitt blokkert etter 550/600, ved slavernes invasjon. Dette medførte også at importen av granatsteiner fra Det fjerne Østen opphørte (Arrhenius 1976:12). Man gikk derfor delvis over til å utnytte enkelte europeiske forekomster (Böhmen o.fl.), men dette kunne ikke dekke etterspørselen overalt. Nedgangen i bruken av granatsteiner i blant annet Øst-Norge er derfor fullt forståelig.

ii) Gjenstander med "overflødig" dekor.

Med dette menes at dekoren ikke kan knyttes til gjenstandens primærfunksjon. Hva denne har vært, kan det imidlertid ofte være meget vanskelig å avgjøre. En gjenstand kan også tenkes å ha hatt flere likestilte funksjoner. Endel refleksjoner skal likevel gjøres.

Interessante i denne sammenheng er særlig de såkalte ringsverd. Både selve ringen og utformingene av hjalt og knapp tyder på at det var andre ting enn våpenfunksjonen som var det primære. Böhner har foreslått at ringsverdene delvis kan ha vært tillagt magisk betydning (Böhner 1949). Det var vanlig blant germanerne å betrakte våpen som noe mer enn bare materielle gjenstander. Man ga dem "sjel" og selvstendig eksistens (navn osv.). Et sverd, f.eks. ble derved en del av fellesskapet, av ætten eller "die Sippe". (Jfr. Redlich 1948). Når således våpen ble gitt i gave (gavebytte), ga man noe mer enn selve gjenstanden, nemlig en del av fellesskapet. Man knyttet direkte og forpliktende bånd mellom to grupper. Særlig ringen på ringsverdet kan ha vært i bruk som tegn på slike "overenskomster" (Böhner 1949:164). Ringen kan også ha hatt betydning som symbol på sverdbroderskap o.l. (Genrich 1971:193).

"Ikke-funksjonelle" dekorelement finner vi også innenfor flere andre våpengrupper. Nevnes kan sverdkniven (gr. II) fra Mo i V.Slidre (B 8840), med stiliserte dyremotiv, toppknappsbulene med stempeldekor (region B), skjoldbeslag i form av et mannshode, fra Vidarshov i Vang, Hedm. (C 16053 - 54), rester etter figurfremstillinger på den tveeggede klingene fra Rustadbakken i Løten (AKsj.nr. 75/64), båndfletningsdekor på hjelmbeslagene fra Nes i Kvelde, Hedrum (C 20286g) m.m.

Alt dette er vidnesbyrd om overskudd som går utover det å bare skaffe seg et våpen. De ujevne og ofte dårlige bevaringsforhold har nok også her i mange tilfelle gjort sitt til at en opprinnelig dekor nå kan være sporeløst forsvunnet.

Det er derfor vanskelig å foreta en regional sammenligning. Men vi kan merke oss at det stort sett er i fase I at vi finner såkalt "overflødig" dekor. Region A og B skiller seg dessuten også på dette punkt ut fra region C. Bortsett fra den nevnte sverdkniven fra Mo, har vi (smykkene unntatt) knapt et eneste eksempel i dal- og fjellbygdene på "overflødig" dekor. I kyst- og silurbygdene derimot, kan listen økes betraktelig (belteutstyr, bisler m.m.), men dette gjelder hovedsakelig for tidsrommet før 650.

Kvinnesmykkene kommer i en litt spesiell situasjon, siden pyntefunksjonen her nok har vært vel så viktig som f.eks. det å holde drakten sammen. En spenneform bør allikevel omtales nærmere, nemlig ryggknappspennene. Birgit Arrhenius kaller typen "det flammande smykket" (Arrhenius 1962). De tidlige ryggknappspenner har vanligvis hatt granatinnlegning. I eldre nordiske kilder, blant annet i Trymskvadet ("den yngre Edda"), omtales "Brisingasmykket". Ordet "Brising" finnes ennå bevart på nynorsk i uttrykket "brisa", det vil si flamme, gløde. Det er da fristende å foreslå at "Brisingasmykket" kan ha vært en ryggknappspenne med "glødende" granater! (Op.cit. 92 ff). Brisngamen i Trymskvadet hørte til Frøya, og det kan ikke utelukkes at ryggknappspennene har hatt en eller annen

kultisk funksjon. Det er i så fall meget interessant at region C, med bare 9 % kvinnegraver, har like mange slike spenner som region A og B tilsammen. (Jfr. fig. 20). Arrhenius antyder at de kan ha vært båret av prestinner o.l. i Frøyas tjeneste (op.cit. 97). Det er vanskelig å føre bevis for en slik tolkning, og den kan ikke betraktes som noe annet enn et foreløpig forslag. Ryggknappspennene antyder likevel at det bare var kvinner med en svært spesiell status som fikk gravgods i dal- og fjellbygdene.

Også flere av de andre gjenstandene som er omtalt ovenfor, kan ha hatt en kultisk del-funksjon. Understrekingen av eierens økonomiske status bør likevel hele tiden ha vært av sentral betydning. Dette gjelder også for ryggknappspennene, som uansett funksjon må ha vært en gjenstandsgruppe forbeholdt de få.

iii) Importsaker.

Dette punktet er diskutert tidligere, og skal ikke gjentas her. (Se pkt. 8).

iv) Høyt antall oldsakstyper, eventuelt komplette våpen- og smykkesett.

Her kommer problemet med de mange tilfeldig fremkomne graver inn for fullt. Særlig region C blir da sterkt skadelidende. Likevel finner vi her en serie graver som foruten sverd, øks eller spyd, har et nærmest komplett redskapsett. Flere ganger når antall oldsakstyper opp i mer enn 20 i disse gravene. Det er først og fremst jernmengden som er slående. Den vidner om en meget god tilgang på råjern. Og jernet må ha vært et viktig og kostbart råstoff i det daværende samfunn. Fra flere middelalderske rettarbøter vet vi at folk blant annet i Valdres, brukte jernbarrer til å bytte til seg hele gårder (Dannevig - Hauge 1944:54). Når vi finner mye jernsaker i en grav, tyder dette på at man på denne måten ønsket å fremheve avdødes økonomiske status.

De store jernmengdene i gravene begynner å vise seg kort før 700 i dal- og fjellbygdene. I kystbygdene får vi et visst innslag av ekstremt jernrike graver (– mer enn 15 oldsakstyper) i fase III. (Eks. C 25396, Grini, Gjerpen, Telem.). I silurbygdene opptrer slike graver først et stykke ut i vikingtid.

På kontinentet har man forsøkt å skille ut forskjellige sosialgrupper etter hvilke våpen som fantes i gravene (Last 1972). Man taler om adel, fullfrie, halvfrie, ufrie m.m. (Werner 1968:98). Det er imidlertid stor uenighet om hvilke våpensett som skal betegne hva, og de forslag som er satt frem, kan ikke overføres på norske forhold. Vi kan heller ikke sette opp noen gradering bygget på bestemte kombinasjoner.

Komplette våpensett, det vil si sverd, øks, spyd, pil og skjold, er ikke kjent fra noen av våre tre regioner. Vi har imidlertid endel graver som inneholder ihvertfall tre ulike våpentyper. De fordeler seg som følger:

Tab. 35.

	Region A		Region B		Region C	
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%
Fase I	1	25	3	18	1	5
Fase II	2	20	1	7	4	17
Fase III	8	80	1	13	1	10
Sum	11	46	5	13	6	11

% er regnet av det totale antall mannsgraver i hver region, pr. fase og samlet.

Her skiller region A seg klart ut i fase III, hvor nesten hver eneste mannsgav inneholder minst tre ulike våpentyper. Ser vi regionen samlet, viser det seg at faktisk nærmere halvparten av mannsgravene kan oppvise tre eller flere ulike våpentyper. Dette er langt over de to andre regionene og er atter en bekreftelse på den tendens som kom til uttrykk på tab. 26. (Pkt. 6.3.6.1).

v) Gjenstandstyper som er karakteristiske for toppskikt i andre områder.

Dette kriteriet kan stort sett bare brukes i fase I. Etter 650 synes nemlig de absolutte toppskiktsgraver mer eller mindre å forsvinne ute i Europa (Steuer und Last 1969:48 ff). Stein taler rett nok om "Adelsgräber des achten Jahrhunderts", men, som Steuer og Last påpeker (op.cit. 60), inneholder disse stort sett bare bruksvåpen, uten særlig tilknytning til noe adelig miljø.

I fase I er vi bedre stilt. Her kan vi sammenligne med praktgravene fra Vendel X, XII og XIV, Sutton Hoo, Krefeld-Gellep, Morken etc. Som toppskiktsattributt kan da regnes: ringsverd, toppknappsbuler (jfr. pkt. 4.6.1) og belteutstyret, omfattende skjoldtornspenne, t-beslag, rektangulært beslag samt tungeformet remende. Kun forbeholdt det ledende skikt har også hjelmene vært. De ble gjerne oppfattet som kjennetegn på høvdinger, slik uttrykkene "hjal-faldinn hilmir, hjalmsamr Jarl", etc. vidner om (Falk 1914:155 - 6). I Beowulfkvadet markerer hjelmen en fornem mann. På hjelmen i Vendelgrav I er Odin fremstilt med hjelm på hodet, hvilket understreker hans maktstilling (Grieg 1946:17). Et utvilsomt overklassetrekk er også spillebrikker (Schlüter 1970). De uttrykker en livsstil som nok bare var forbeholdt økonomisk uavhengige grupper.

Samtlige 4 funn med spillebrikker (jfr. fig. 20) stammer fra silurbygdene, og ihvertfall tre av dem faller før 650. De nevnte høystatus saker konsentrerer seg likeledes om det samme område, selv om også kystbygdene er representert. Dal- og fjellbygdene derimot, faller helt utenfor (Størkestadfunnet unntatt).

I Lex Ribuarica (Monumenta Germaniae Historica, LL1, sect. I, III,2), er det gitt eksempel på hvordan man verdsatte de enkelte deler av mannens rustning. Hjelmen ble satt til 6 solidi, sverd med skjede til 7, skjold med lanse til 2 og mannens hingst til 12 solidi. Særlig den høye verdsettelsen på hingsten er interessant. I Øst-Norge har vi tre sikre belegg på at en hest er lagt ned med den avdøde. To av funnene kommer fra region B. Det ene, C 9660 - 65 (By i Løten) inneholder en hjelmnese, og det andre, C 24766 (Rå i Norderhov), blant annet den tidligere omtalte toppknappsbulen med forgylte naglehoder. I begge tilfelle er altså hesten med på å understreke den gravlagtes økonomiske yteevne og høye sosiale status. Det tredje funnet kommer fra N. Opstad i Tune, Østf. (C 20355). Sammen med brente bein av blant annet hest, lå her et lite rembeslag med sølv og nielloinnlegning av antagelig kontinentalt opphav. Dette indikerer trolig at vi også her har å gjøre med en høystatusgrav.

Visse hovedtrekk synes etterhvert å utkrystallisere seg. Man må avgjort kunne hevde at det ble tatt hensyn til avdødes økonomiske status ved gravleggelsen. Vi finner en rekke graver som uten videre bør kunne karakteriseres som "rike". Disse kan først og fremst påvises tidlig i perioden. I kystbygdene er antall mannsgaver meget lavt i fase I, men de menn som fikk **identifiserbart gravgods**, har antagelig hørt til samfunnets ledende skikt. Kvinnegravene er også jevnt over godt utstyrt, men det er mulig at disse representerer flere lag av befolkningen. Silurbygdene viser på mange måter noe av det samme bildet før 650. Her er imidlertid tendensen til bare å la det ledende skikt få gravgaver kanskje ennå mer poengtert.

Dal- og fjellbygdene skiller seg i fase I klart fra de to andre områdene. Her mangler stort sett de utpregede toppskiktsgjenstander. Dette inntrykket forsterkes når vi ser hele perioden under ett. Gravmassen har et utpreget homogent preg i alle tre faser. Dersom gravgodset virkelig avspeiler folks økonomiske status, tyder dette på at man ikke har hatt noen absolutt overklasse eller lederskikt i disse bygdene. Vi finner nok tildels en meget høy velstand, noe blant annet de få kvinnegravene skulle indikere. Slike topppunkt som f.eks. Åkerfunnet, savnes imidlertid helt. Dette antyder en sosialstruktur som er forskjellig fra den vi møter i jordbruksbygdene, ihvertfall tidlig i perioden. Avstanden mellom fattig og rik har nok absolutt vært betydelig i dal- og fjellbygdene, men trolig ikke så markert som i lavlandet. Det var kanskje først og fremst her de store rikdommer kunne akkumuleres.

Etter 650 jevner tilsynelatende det hele seg ut også i kyst- og silurbygdene. Nå er det gradvis mer vanlige bruksgjenstander som blir lagt ned i gravene. De noe spesielle overklassetrekke forsvinner. Som nevnt merkes den samme utvikling på kontinentet. Steuer og Last finner at man i det 8de årh. helt mangler de funn som i 6te og 7de årh. ble regnet til det virkelig førende skikt (Steuer og Last 1969:48 ff). Etterhvert som kristendommen vant innsteg, sluttet man mer og mer med gravgaver. Overklassen er vanligvis de første til å ta opp nye impulser, og det er derfor også naturlig at de var de første til å forlate skikken med gravgaver. Når såkalte "rike" graver også tildels forekommer etter 700, antar Steuer og Last at det delvis er utslag av konservatisme, delvis uttrykk for at et mellomskikt av frie bønder var i ferd med å vokse frem.

Forholdene i Norge er neppe helt parallelle med dem på kontinentet. De rike gravene kommer nemlig igjen for fullt i tidlig vikingtid (Oseberg etc.), og da utvilsomt **ikke** som utslag av noen konservatisme. Tanken om en ny og uavhengig bondestand synes derimot å ha mer for seg.

Den jevnhet som preger gravene i region C i alle tre faser, gjenfinner vi som tidligere nevnt også på Vestlandet (pkt. 6.3.5). En av forklaringene, mener Helgen, kan være at det gamle aristokrati fra folkevandringstid nå var . . . "sunket ned i bondestanden". (Helgen 1972:102). B. Solberg heller til samme forklaring og antar at . . . "den bærende gruppe i samfunnet må ha vært den fribårne bonde. Ulikhetene i gravgruppene i yngre jernalder reflekterer antagelig ulik grad av rikdom og status gårdene imellom, men gruppene avspeiler trolig det samme sosiale lag". (Solberg 1976:103 ff).

Funnene fra dal- og fjellbygdene kan nok for en stor del gis en lignende forklaring. I de to andre regionene er forholdene adskillig mer usikre. En utjevning fant nok sted etter 650. Likevel kan man ikke uten videre hevde at funnene herfra representerer noen enhetlig bondestand. Dertil er mangelen på jordbruksredskaper fra f.eks. silurbygdene for påfallende. Jordbruket har nok vært den bærende næringsvei. Men det sterke innslaget av importsaker i gravene tyder på at blant annet handel med andre områder har vært en faktor med raskt økende betydning for ganske mange. Slike toppfigurer som han (eller de) som er gravlagt på Åker i Vang, er det naturlig å betrakte som lederskikkelser i mer omfattende redistributive organisasjoner (se nedenfor pkt. 11.2.2).

Jevnt over synes det å ha vært en større sosial differensiering i jordbruksbygdene enn i dal- og fjellbygdene. De sistnevnte har muligens hatt en mer patriarkalsk samfunnsstruktur, mens det var et sterkere hierarkisk preg i de førstnevnte.

9.3 Forholdet ytre gravminne/sosial status.

Mange har villet se en sammenheng mellom sosial status og størrelsen på det ytre gravminnet. Raknehaugen, som er C-14 datert til 6te årh., regnes f.eks. som en høvdingegrav, utelukkende på grunn av sine mektige dimensjoner og det arbeid og de ressurser disse vidner om. Innholdet i haugen var nemlig ytterst beskjedent. Flere andre større hauger på Østlandet er tolket på samme måte, (bl.a. Sveinshaugen i Ringsaker, Dalshaugen i Stange m.m.), selv om det heller ikke i disse er blitt funnet noe spesielt rikt gravgods. (Myhre og Myhre 1976:384).

Dimensjonene på det ytre gravminnet synes stort sett å ha blitt redusert i merovingertid, sammenlignet med romertid/folkevandringtid. Bare unntaksvis når hauger og røyser opp i en største diameter på mer enn 20 m. (24 m max) og en høyde på over 2,5 m. Utfra de ytre mål alene kan man vanskelig postulere overklassegraver i Øst-Norge. Det som imidlertid kan sies, er at de største hauger og røyser (her definert som slike med Diam. > 17 m, H. > 2m) alle inneholdt gravgods som indikerer et høyere sosialt lag. Vi finner imidlertid også rikt utstyrte graver under flat mark eller små, lave hauger (f.eks. Aksj.nr. 75/64, Rustadbakken, Løten og C 32693, Eltdalen, Trysil.)

En interessant gravtype er de såkalte langhauger. De fleste av disse er temmelig små. Den største (C 10694, V.Englaug, By i Løten) måler 21 x 7 m. Det er verdt å merke seg at nettopp denne haugen inneholdt det "rikeste" utstyret, nemlig en forgylt S-formet spenne og fragmenter av en hjelm. I den andre langhaugen av noen størrelse i Øst-Norge (C 17424-30, Nordgården, Seljord, Telem.) fantes også utvilsomme høystatussaker (profilsett fuglehode i stil B, 2 S-formede spenner m.m.). Langhaugene styrker altså det inntrykket som hauger og røyser gir, nemlig at det største ytre gravminne antagelig var forbeholdt det øvre skikt i samfunnet.

Noen vesentlige kjønnsforskjeller kan ikke merkes. Vi har f.eks. opplysninger om 11 hauger med diameter over 15 m. 6 av disse rommet en kvinnebegravelse. Av de resterende 5 var det 4 mannsgraver, samt en ubestemt grav. 4 av haugene målte mer enn 20 m i tverrmål og samtlige av disse var kvinnegraver (3 i region A, 1 i region B).

Når det gjelder røysene synes disse å ha vært noe mindre enn haugene. (st.diam. 13 m). Vi har 2 langhauger med største lengde over 12 m, derav er det to manns- og en kvinnegrav.

Gjessing har nylig uttalt at virkelige storfolk gjennom hele jernalderen fra romertid av har fått ubrent begravelse (Gjessing 1977). Han mener også at der hvor brente og ubrente graver forekommer innenfor samme lokalområde, bør det helst ligge et sosialt statusskille bak. Dette synes imidlertid ikke å være tilfelle i merovingertid. Om liket ble brent eller ikke, var åpenbart mer avhengig av hvor i landet man bodde enn ens sosiale og økonomiske status (jfr. pkt. 6.3.4). Høvdingen fra Åker ble antagelig lagt ubrent i graven, men de fleste graver tilhørende det omtalte Åkerkomplekset, er ellers branngraver.

9.4. Oppsummering.

Gravgodset blir således stående som den eneste noenlunde sikre kilde til å studere lagdelingen på Østlandet. Summerer vi opp våre inntrykk, må vi kunne slå fast at stratifikasjonsgraden varierer både i tid og rom. Dal- og fjellbygdene skiller seg relativt klart fra kyst- og silurbygdene, særlig da i fase I. Men også mellom de to sistnevnte er forskjellene av en slik art at man **til en viss grad** kan tale om ulike lagdelingsmønstre.

10 FORHOLDET TIL FOREGÅENDE OG PÅFØLGENDE PERIODE. FASEOVERGANGER.

Som omtalt under forskningshistorien, har etterhvert ganske mange vært opptatt av de endringer som synes å finne sted i løpet av 6te årh. Man har særlig diskutert om det er brudd eller kontinuitet i kulturutviklingen på overgangen mellom eldre og yngre jernalder. Uttrykket brudd står da for en kraftig endring i det bildet en får av kulturforholdene ut fra det arkeologiske materialet. Det kan også innebære en funnlakune, som ikke nødvendigvis betyr at materialet har endret seg så mye når det atter dukker opp.

Nedenfor skal jeg se nærmere på forholdet både til folkevandringstid og vikingtid, dessuten forholdet de enkelte faser imellom. Det sentrale spørsmål vil hele tiden være: brudd eller kontinuitet.

10.1 Øst-Norge generelt.

10.1.1 Våpen.

De endringer som våpensettet gjennomgår på 500-tallet er behandlet tidligere (pkt. 6.3.6.1). Det gamle spydsettet forsvinner, likeledes hele buleforsrådet. Istedet får vi en serie tilsynelatende nye former (toppknappsbuler, Vendelspyd, eneggede sverkniver etc.). De fleste typer viser imidlertid klar kontinuitet bakover i tid. Jeg kan nevne de tveeggede sverd uten hjalt, spyd pl. 12c, spyd med innsvungne eggside, økser med hexagonalt, octagonalt, sirkulært og rektangulært tverrsnitt, piler med fal og flat tange m.m. Som omtalt ovenfor, kan de endringer som inntreffer stort sett forklares som resultat av ytre impulser, omlegning av kampteknikken o.l. Noe brudd kan man på ingen måte si at våpenmaterialet fra fase I vidner om.

I fase II er situasjonen på mange måter annerledes. Det meste av det tidlige våpenutstyret er nå forsvunnet. Samtidig introduseres en rekke helt nye typer (Breitsaxer, Galgenbergbuler, buler av type R 564, spyd av type NJF 104, R 520/22 m.m.). Enkelte typer er nok i bruk i begge faser (bl.a. spyd type R 519). Skillet 650 synes likevel å ha vært mer markert enn periodeskiftet et hundreår tidligere.

Fra ca. 700 og fremover får vi en langt jevnere utvikling. Verken overgangen fase II/III eller fase III/vikingtid er preget av skarpe grenselinjer. Enkelte former blir nok gradvis erstattet av nye, men det er en sterk kontinuitet over hele linjen.

10.1.2 Smykker.

Smykkematerialet gjennomgår betydelige endringer i siste halvpart av 6te årh. Relieffspenner og korsformede spenner forsvinner for godt. Samtidig kommer koniske, S-formede, hjulformede, rektangulære og nebbformede spenner, ryggknappspenner, nåler med polyedrisk hode etc.

Det mest interessante ved alt dette nye er at det er felles for tildels store deler av Europa. Endringene har sammenheng med det stilsifte som fant sted på 500-tallet, overgangen fra stil I til stil II. Årsakene til stilsiftet er inngående diskutert i litteraturen, uten at det er nødvendig å gå i detaljer her. Det er likevel grunn til å merke seg at stil II kommer samtidig med at det oppstår en tiltagende råvaremangel over hele Europa, som følge av slavernes invasjon (jfr. pkt. 9.2.4). En metallmangel ville antagelig få konsekvenser både for smykkenes form og størrelse. Det er da også typisk at de tidligste spennene i blant annet Øst-Norge er temmelig små av format. Stil II dekoren legger hovedvekten på selve flatebehandlingen med lavt relieff. Derved gikk det med langt mindre metall enn ved stil I's utpreget plastiske utforming av ornamentene.

Smykkeinventaret i fase I gir samlet et helt annet inntrykk enn det vi møter i folkevandringstid. Årsaken er ikke bare de stilendringer som har funnet sted, men også f.eks. det faktum at bruken av gull og sølv som smykkemateriale etterhvert nesten helt opphører. Til gjengjeld får vi cloisonnéornamentikken. Denne har imidlertid sine forutsetninger i eldre jernalder, og teknikken ble gradvis utviklet i løpet av 500-årene. Vi kan følge utviklingen fra de store, enkeltliggende steiner med kraftige, avtrappende cellevegger på sene relieffspenner, til de fincelledede, tildels kompliserte mønstre vi møter på f.eks. Åkerspenner.

Også stempeldekoren i fase I har røtter tilbake til eldre jernalder, noe som er klart påvist av Mogens Ørsnes (1966:193). Både halvmåneformede og trekantede stempelinntrykk opptrer som flatedekkende mønstre før 550. Ørsnes hevder da også at stempelornamentikken i tidlig merovingertid må regnes som en direkte fortsettelse av eldre jernalders tradisjon (Loc.cit.).

Det er således flere trekk som binder folkevandringstid sammen med fase I. Enkelte av de nye spenneformene, som ryggknappspenner og de s-formede spennene, kan f.eks. sees som en videreutvikling av former fra eldre jernalder. Noe egentlig brudd er det derfor ikke tale om. De endringer som lar seg registrere, kan stort sett forklares ved bristende råstofftilførsel, skiftninger i stil og mote etc.

Fase II markerer på mange måter et større skille enn overgangen folkevandringstid/fase I. Nesten hele det gamle smykkeforrådet skiftes nå ut. Rundspennene (de koniske spennene) blir erstattet med ovalspennene. Vi har ingen kryssfunn fra Øst-Norge mellom koniske og ovale spenner, hvilket styrker inntrykket av et reelt brudd. Tendensene som kommer til uttrykk i våpenmaterialet, forsterkes altså av smykkematerialet. Moteskiftet er felles for hele Norge og kommer såpass brått at man nærmest kan tale om et regulært "hamskifte" (Vinsrygg 1972b:126).

Etter 650 skjer utviklingen uten større sprang. De første funn med to ovalspenner samt perler i samme grav begynner å komme i siste halvdel av 8de årh. Derved er også kontinuiteten mellom fase III og vikingtid klart etablert.

10.2 De enkelte regioner.

Irmelin Martens uttaler følgende i sin avhandling om gravfeltet på By i Løten: "Det ser altså ut som om vår merovingertid deler seg i et eldre og et yngre avsnitt. Åkerkomplekset faller i tiden ifra ca. 550 til kort etter 600, og de nye innslag begynner ikke å gjøre seg gjeldende før etter 650, antagelig først noe senere. Vi har således fått et tomrom i første halvdel av 7de årh., uten karakteristiske ledefossiler i materialet". (Martens 1969:82).

På mange måter synes Martens å ha rett i sine uttalelser. Det må imidlertid presiseres at de kun gjelder for de sentrale jordbruksstrøk på Østlandet. I dal- og fjellbygdene kan det ikke i noen del av perioden påvises markerte brudd eller funnlakuner. Det er de gradvise overganger som setter sitt preg på materialet. Tar vi f.eks. kvinnesmykkene, finner vi ingen paralleller til "hamskiftet" i jordbruksbygdene. Bortsett fra et par koniske spenner, er det bare ryggknappspennene som viser at man har fulgt med i det som skjedde på smykkefronten. Disse opptrer til gjengjeld i alle tre faser, og understreker den kontinuerlige utvikling. Denne bekreftes forøvrig fullt ut av gravskikken i området, som har et ensartet preg i hele perioden. Kontaktene utad endres ikke påviselig fra fase I til II, og det gjør tilsynelatende heller ikke det sosiale lagdelingsmønsteret.

Her synes imidlertid visse forandringer å ha inntrådt i forhold til eldre jernalder. Da kan nemlig flere funn med utvilsomme høystatussaker påvises (f.eks. C 4350 - 2, Nordsvin, V. Slidre, med bl.a. glasskar og C 15671 - 9, Bråtehagen, V. Slidre, med bl.a. tveegget sverd med fabrikkstempler, begge fra yngre romertid, videre funn av vestlandskjeler fra Reien i Slidre og Kvien i Vang, den forgylte sølvrelieffspennen fra Skrautvål i N.Aurdal, samt

sverdskjedebeslaget av gull fra Egge, V. Slidre, C 992, alle fra folkevandringstid). Dette antyder en større sosial differensiering før 550 enn etter. Det samme er som nevnt tilfelle på Vestlandet. Denne parallelliteten er trolig atter et uttrykk for at dal- og fjellbygdenes forbindelser primært var rettet vestover i merovingertid.

Martens påstand om et tomrom i 7de årh. kan antagelig sies å ha gyldighet i kystbygdene. Gravene herfra forsvinner tilsynelatende tidlig på 600-tallet og kommer ikke igjen før nærmere 700. Mulige feildateringer kan selvsagt ikke utelukkes, men funnmengden synes allikevel å ha falt drastisk mellom ca. 625 - 700. Dette "bruddet" har også satt spor etter seg i selve gravskikken. Mens kvinnegravene dominerer totalt i fase I, er forholdet snudd opp ned i fase II. Samtidig opphører også den gamle bruken av leirkar som beinholder, og prosenten sikre branngraver synker sterkt. Antall enkeltgraver øker dessuten merkbart (fra 19 % til 62 %). Ser vi på de gravfelt fra eldre jernalder som inneholder fase I-graver, finner vi at de stort sett er funntomme mellom ca. 600 - 800/850. Nevnes kan Leikvold og Opstad i Tune, Storedal i Skjeberg, Nalum i Brunlanes m.fl. Feilkildene er selvsagt mange: Feltene er, såvidt vites, aldri totalgravd, gravene var ofte plyndret før de ble undersøkt, ingen C 14-prøver er tatt, etc. Forholdet er likevel interessant og kan indikere et brudd i den faste gårdsbosetning på disse stedene. I ytre Østfold, et av kjerneområdene for den eldre jernaldersbosetningen på Østlandet (romertid), er det kun notert 3 sikre graver fra tidsrommet ca. 600 - 800. Dette kan ikke bety at bosetningen som sådan er opphørt. De store gravfeltene kommer nemlig i bruk igjen i vikingtid, noe som indikerer en kontinuerlig bosetning. Forklaringen er heller den at man enten begynte å legge gravene utenfor de gamle feltene, eller at man ikke lenger ga den avdøde **identifiserbart gravgods** med i graven. I begge tilfeller er det imidlertid tale om et brudd i gravlegningstradisjonene.

I silurbygdene er utskiftningene av gjenstandsinventaret i fase II ennå mer markert enn ute ved kysten. Her forsvinner belteutstyret, spillebrikkene, toppknappsbulene, de tveeggede sverd uten hjalt og hele smykkeoppsettet. Ut fra den gitte definisjon kan man forsåvidt tale om et regulært brudd. Det er imidlertid ikke mulig å påvise noen tilsvarende kraftige endringer i selve gravskikken, slik vi kunne det i region A. Verken likbehandling, kjønnsfordeling, eller det ytre gravminnets form og plassering, endrer seg vesentlig i fase II. Vi kan heller ikke påvise noen egentlig funnlakune i det 7de årh. Flere funn lar seg med sikkerhet plassere i første eller andre halvdel av århundret (f.eks. C 17778, Ø.Stabu, Toten, C 16018 - 22, Åker i Vang, C 23173b, samme, etc.). Og på et gravfelt som det på By i Løten, har vi belegg for graver både fra fase I og II (henholdsvis 5 og 4). Dette tyder avgjort på kontinuitet, både i bosetning og gravskikk. (Røyser i begge faser, samt brent begravelse).

Det som tydeligvis skjer i løpet av 600-årene, er at overklassegravene forsvinner. Siden disse dominerte materialet fra fase I, er det også naturlig at gjenstandsinventaret i gravene får en helt annen sammensetning etter 650. Det faktum at den øvrige gravskikk ikke endres nevneverdig i fase II, tyder på at det fortsatt var de samme grupper som gravla sine døde. De mangler nå bare evnen til å utstyre dem som tidligere, de har "sunket ned i bondestanden", som Helgen uttrykker det (jfr. pkt. 6.3.5). Dette er i det minste det inntrykk en sitter igjen med etter en analyse av gravenes innhold.

11 SAMLET VURDERING AV PKT. 6 - 10. FORKLARINGSMODELLER.

11.1 Generelle kulturmekanismer. Økologisk miljø.

Jeg skal nå vende tilbake til utgangspunktet for den undersøkelse som er foretatt ovenfor. Er forskjellene mellom de utvalgte testområder av en slik art at man kan tale om ulike kulturområder? Svaret avhenger helt av hva som legges i begrepet kulturområde. Følges den definisjonen som ble satt opp innledningsvis, må det kunne svares bekreftende på spørsmålet. Menneskene i de tre regioner har på mange måter hatt et forskjellig tradisjonsgrunnlag, fulgt ulike normer og sedvaneregler osv. Dette kommer særlig frem i gravskikken, både i den ytre ramme om graven, dens plassering og i det utstyr den døde fikk med seg. Gravskikken avspeiler også forskjeller i den sosiale lagdeling, både i tid og rom. Gjenstandsinventaret viser flere lokale særtrekk, som blant annet indikerer at regionenes forbindelser utad delvis har gått i forskjellig retning.

De tre testområdene ble valgt utfra en økologisk synsvinkel. Begrunnelsen gikk særlig på at det vanligvis er en viss sammenheng mellom "natur og kultur". Tildels kan man snakke om rene eksistensvilkår for utbredelsen av elementer. Disse kan gå på klima, vegetasjon, topografisk utforming etc. Det er imidlertid vanskelig å se at dette har hatt noen direkte betydning for utformingen av de kulturytringer jeg har diskutert ovenfor.

Til tider danner de topografiske forhold kommunikasjonshinder som helt eller delvis stopper spredningen av kulturelementer. Områdene kan bli isolert rent fysisk i forhold til omgivelsene. Dette medfører ofte at særegne typevarianter utvikles. Isolerte områder vil dessuten gjerne være preget av en sterk konservatisme (Svensson 1974:69), som gjør at både fremmede og hjemlige former kan få en adskillig lengre levetid enn de ellers ville ha fått. Det utvikles med andre ord regulære reliktområder. Såpass beskjedent som materialet fra østnorsk merovingertid er, vil det neppe være mulig å peke ut bestemte reliktområder. Men transportgeografiske forhold har utvilsomt hatt betydning for de utbredelsesmønstre som lar seg registrere.

Kulturelementer har ulike krav til investering, og mulighetene til å skifte dem ut kan gi meget forskjellige avgrensingsforhold. Enkelte gjenstandsgrupper, f.eks. piler, er relativt rimelige i anskaffelse, og det vil derfor være lett å følge med i eventuelle svingninger i stil og utforming etc. Andre artefaktgrupper, som sverd og ryggknappspenner, krever adskillig større kapitalinnsats ved anskaffelsen og vil ikke kunne skiftes ut like lett overalt. Derved blir de ofte hva vi kan kalle sosiale relikter (op.cit. 73). De beholdes lenge etter at de er gått av bruk andre steder fordi man av økonomiske årsaker ikke har råd til å bytte dem ut. Det kan imidlertid også tenkes at elementer beholdes, selv om man økonomisk sett er istand til å skifte dem ut. Det er bare ingen grunn til å gjøre det så lenge de fortsatt dekker de stedlige behov. Slike kan kalles funksjonelle relikter.

Eksempel på det siste er kanskje bruken av leirkar som beinbeholder etc. i region A. Denne skikken var i eldre jernalder vanlig over hele Øst-Norge, men forsvinner så tilsynelatende plutselig et stykke ut i 6te årh. Bare i kystbygdene holder den seg ennå i noen tiår. Et tilsvarende funksjonelt reliktfenomen er muligens også toppknappsbulene i silurbygdene. Bruken av skjoldbuler opphørte jo ellers kort etter 500 i det øvrige Øst-Norge.

Dal- og fjellbygdene har jevnt over et merkbart større innslag av jernsaker i gravene enn jordbruksbygdene. Dette avspeiler trolig forskjeller i tilgangen på råjern. Spor etter jernvinne finnes så og si overalt i Norge hvor det er jernførende myrer og tilgjengelig brensel. Selv i flatbygdene, hvor oppdyrking, nyrydning, osv. skulle ha revet bort alle rester etter jernblåstring, og hvor det ikke er det fjerneste spor av tradisjon om denne, kan rester etter blestergroper etc. påtreffes. (Dannevig-Hauge 1946:17). Hovedtypen av vårt gamle jern ble likevel laget "til fjells", øverst oppe i dalene, omkring viddene og fjellvannene (Brøgger 1925:145 ff). Årsaken er blant annet at myrene i fjellområdene vanligvis er mer jernrike enn myrene under den marine grense. Grunnvannsforholdene er her mindre gunstige for dan-

nelsen av myrmalm. Jernet fra fjellmyrene er dessuten jevnt over av høyere kvalitet. De øvre deler av Telemark, Numedal, Hallingdal og Valdres hører da også til de områder i Øst-Norge som har flest minner om gammel jernutvinning. Den rike tilgangen på jern i region C merkes ikke bare i selve gravgodset, men også i et temmelig høyt antall depotfunn med jernbarrer (jfr. Petersen 1919:179 ff, 1951). En god del av disse bør nok stamme fra vår periode, selv om de forsåvidt ikke lar seg nøyaktig datere.

Den andre viktige ressurs i dal- og fjellbygdene, det jaktbare viltet, har, som flere ganger omtalt, også satt spor etter seg i oldsaksmaterialet. Foruten gravene som nesten bare inneholder jaktvåpen, har vi en anselig mengde løsfunne piler i høyfjellet. Pilene med flat tange (R 540), pilene med fal (R 535) og pilene med kløvd blad (R 551) synes å være utviklet spesielt med høyfjellsjakten for øye. Det samme kan være tilfelle med spyd pl. 12c. Plaseringen av gravene vidner også klart om den betydning jakten hadde. De ligger ofte i utkanten av den gamle bygda, tildels i snauskogsbeltet. Vi har dessuten flere eksempler på graver inne i selve fjellheimen, langt i fra folk. Disse høyfjellsgravene har vært livlig diskutert i litteraturen (jfr. Haugen 1947, Skjølsvold 1969 m.fl.). Det store antall piler vi finner i dem, viser at jakt må ha vært en meget viktig del av næringsgrunnlaget.

Gravgodset fra kyst- og silurbygdene avspeiler ikke på samme måte det lokale næringsgrunnlag. I region A skulle man f.eks. tro at fisket hadde spilt en betydelig rolle i matforsyningen. Fiskeredskap som fiskekroker og søkker glimrer imidlertid helt med sitt fravær. Dette gjelder faktisk for hele strekningen fra Svenskegrensen til og med Vest-Agder. Årsaken er kanskje at det ikke ble regnet som statusfremmende å få med seg redskap knyttet til fisket. Det kan også være slik at de som drev med dette, ikke fikk med seg identifiserbart gravgods. I alle fall skiller Øst-Norge seg på dette punkt klart fra blant annet Vest-Norge, hvor det bare fra Hordaland er kjent 5 merovingertidsfunn med fiskeredskap. (Helgen 1972: 126).

11.2 Politiske faktorer.

11.2.1 Administrative oppdelinger.

Få ting vil i den grad virke bestemmende på folks adferd og levesett som felles lovregler. Det er da interessant å konstatere at våre tre regioner i tidlig middelalder tilhørte tre ulike lagdømmer. Kystbygdene lå under Borgartinget, silurbygdene under Eidsivatinget og dal- og fjellbygdene under det vestnorske Gulatinget.

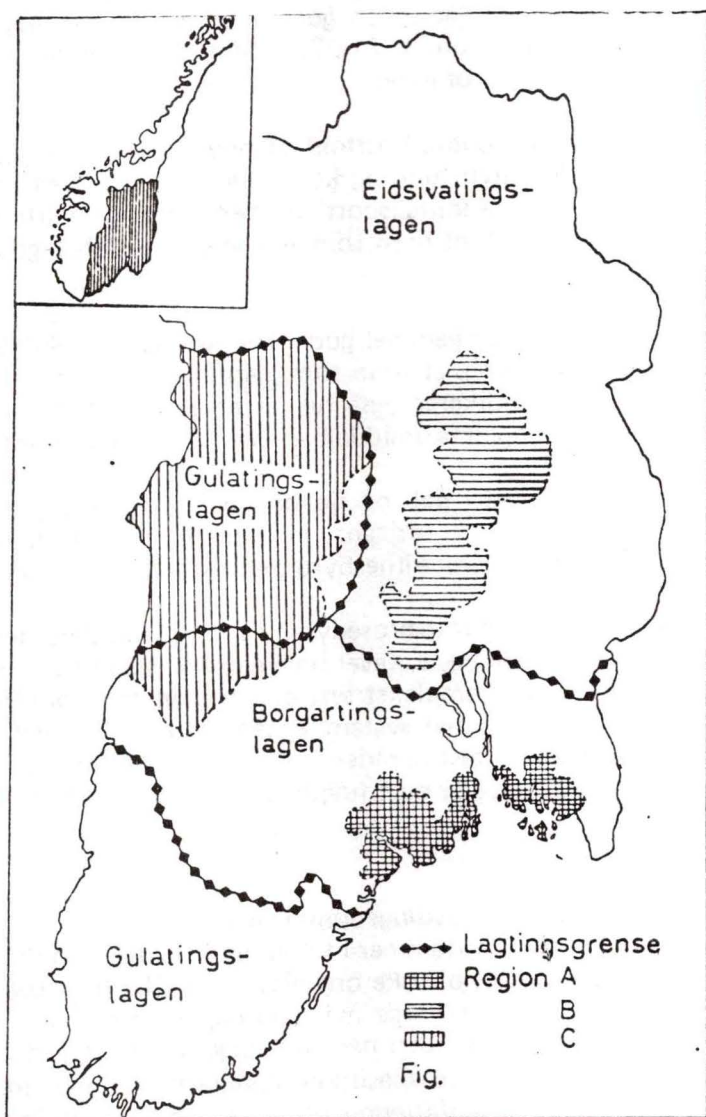

Fig. 21

De øvre deler av Telemark hørte til Borgartingslovens jurisdiksjonsområde på 1200-tallet, men dette synes å være resultat av senere omdisponeringer. Ingen av lagdømmene kan føres tilbake til før 800. Eldst er Gulatinget, som av flere forskere antas å ha blitt organisert i det 9de årh. (Holm-Olsen 1966, Robberstad 1966). De to Østlandstingene er noe yngre, ihvertfall som institusjoner betraktet (1000 - 1100).

Middelaldertingene bygger nok allikevel på eldre tradisjoner. Et tinglag er en meget komplisert organisasjonsform som ikke kan ha oppstått "over natten", helt forutsetningsløst. Odner antar at lokale ting har oppstått som forløpere for de større tinglag. Dette synes f.eks. å være tilfelle på Island i tiden før Alltinget ble en realitet (Odner 1973). Noe lignende har nok også gjort seg gjeldende på Østlandet. Det er verdt å merke seg at gården Åker (i Vang) som må ha vært et høvdingesete i tidlig merovingertid, var tingsted for Eidsivatinget i middelalderen. (Myhre og Myhre 1976:384). Dette indikerer at det har eksistert et lokalting på stedet godt før 800. Området rundt Åkersvika har antagelig vært et handels- og makt-sentrum ihvertfall i den senere del av vår forhistorie. Nærmest omkring gårdene Åker og

Vang finner vi stedsnavnene Disen, Vidarshov og Torshov. Disse vidner om kult for gudene Tor, Vidar og disene-gudinnene. Kombinasjonen gudeblot, marked og tingstevne er blant annet kjent fra vikingtidens Uppsala (Koht 1921:27) og antyder at et eventuelt lokalting i Vang kan ha hatt gyldighet for et større område.

Tilsvarende forhold finner vi i det søndre Vestfold. Handelsplassen på Kaupang kan trolig føres tilbake til 8de årh., noe både myntfunn og keramikk tyder på. Helt fra romertid var imidlertid området en viktig og sentral innfallsport for fremmede varer (jfr. Hougen 1968: 112). Ottar kaller stedet for Skiringsal, et navn som antagelig betyr "helligdom for en gud" (Frøy). (Koht 1921:89).

Trolig har stedet vært et sentrum for gammel gudsdyrking (Munch 1852:380). I Skiringsal lå det "utgamle" tingstedet Tjodlyng, et navn som gjenfinnes i dagens Tjølling. Konstellasjonen marked, blotsted og ting indikerer også her at et eventuelt lovområde omfattet adskillig mer enn akkurat Skiringsal og dets umiddelbare nærhet. (Koht 1966:116).

Lignende lokalting kan ikke påvises i dal- og fjellbygdene. Den vestlig tilknytning som oldsaksmaterialet herfra klart gir uttrykk for, antyder imidlertid at det lovfellesskap med Vestlandet som det senere Gulatinget bærer vitnesbyrd om, har langt eldre aner.

Kodifiserte lovverk eller formaliserte rettsprosedyrer på linje med de senere lagting, kan man kanskje ikke regne med i vår periode. Likevel bør man ha regulert sine handlinger ved en henvisning til et mer eller mindre komplekst sett av ideer om hva som burde gjøres og ikke gjøres. Man måtte ha hatt et normativt system, enten dette var skrevet ned eller ikke. Forskjellene mellom våre tre utvalgte testområder kan nok for en stor del forklares ved at dette normative system eller de lovregler man fulgte, ikke var de samme overalt.

11.2.2 Politisk tilhørighet. Testing av en høvdingedømmemodell.

Når våre tre regioner hører til ulike lagdømmer i tidlig middelalder, kan dette bety at de i eldre tid har vært deler av forskjellige politiske organisasjoner (jfr. Indrebø 1937). I et så stort og heterogent landområde som Øst-Norge må man regne med at flere organisasjonsformer eksisterte samtidig. Den enkelte gården har på mange måter utgjort en egen enhet. Flere gårder kan gå sammen om å utnytte spesifikke ressurser (vilt, jernvinne etc.). Samtidig er de gjerne også deler av mer omfattende politiske sammenslutninger, som f.eks. høvdingedømmer. Flere forskere har hevdet at Øst-Norge var delt opp i mindre høvdingedømmer i århundrene før rikssamlingen (jfr. bl.a. Myhre og Myhre 1976:383). Et høvdingedømme har en meget streng organisasjonsstruktur, hvor de ulike ytringer antagelig er ganske fast regulert i forhold til hverandre. Det er derfor av interesse å få fastlagt om de tre regioner kan ha tilhørt ulike høvdingedømmer i vår periode. Dersom dette er tilfelle, vil flere regionale særtrekk få sin forklaring.

Følgende definisjon kan stilles opp (jfr. Fried 1967, Service 1971, Tumin 1970, Cohen 1968):

Høvdingedømmer er permanente, absolutte strukturer med varige økonomiske og politiske funksjoner. En fast sentral enhet koordinerer de ulike aktiviteter. Vi finner en utpreget hierarkisk oppbygning samt ervervsspesialisering. De økonomiske transaksjoner foregår ved redistributive og resiproke forbindelser, organisert av lederskiktet.

Nedenfor skal jeg kort teste følgende punkt:

i) Sentraldannelser, ii) Vareutveksling, iii) Stratifisering. Spesialisering og sentralisert ledelse skal bli diskutert under pkt. II).

i) Sentraldannelser.

Det er nødvendig å presisere hva slags sentra man leter etter. Mange ulike typer kan tenkes: religiøse, befolkningsmessige, økonomiske, innovasjons- og produksjonssentra etc. I vår sammenheng vil det særlig være viktig å påvise **maktpolitiske** sentra. Disse vil ofte også være sentra for andre former for aktivitet.

Dersom man skal postulere sentra på grunnlag av funnenes kartografiske fordeling, må følgende minimumskrav oppfylles:

- 1 a) Bare faste fortidsminner kan benyttes. I vår sammenheng vil dette si sikre gravfunn.
  - 1 b) Det er viktig at punktene på kartet ikke dekker et for langt tidsrom. Derfor er gravfunnene plottet inn for hver fase på separate kart (se pl. 2 - 4).
  - 1 c) Det er vanskelig å avgjøre hvor mange funn som må kreves før man kan tale om et "senter". Antallet må hele tiden vurderes i forhold til den totale funnmengde. Forsøksvis er grensen satt ved 8 gravfunn pr. fase. Dette tall kan virke noe tilfeldig valgt, men et sted måtte grensen settes. Viktigst er her kravet om funnkonsentrasjon i hver fase. Derved vil en unngå de verste feilkilder.
- 2) Et maktpolitisk senter bør ligge slik at det gir muligheter for å kontrollere faktorer som handel og samferdsel. En strategisk plassering i forhold til viktig ferdselsårer bør derfor forventes.
  - 3) En vurdering av de enkelte gravfunn er nødvendig. Dersom et område har innehatt en maktposisjon i forhold til omgivelsene, bør dette ha gitt seg utslag i gravgodset på en eller annen måte. Gravene bør vidne om velstand og overskudd, enten ved sin ytre størrelse eller ved sitt innhold.

Testing av kravene.

- 1) Tre områder markerer seg i alle tre faser, nemlig søndre Vestfold, bygdene øst for Mjøsa, og de øvre deler av Valdres. På samtlige av disse stedene dekkes kravene under pkt. 1.
- 2) Alle de tre nevnte steder ligger gunstig til i forhold til viktige ferdselsveier. (I søndre Vestfold har vi Larviksfjorden og Lågenvassdraget; Mjøsas betydning som trafikkåre, både nord/syd og øst/vest er dokumentert ved flere anledninger, særlig området ved Åkersvika synes å ha vært et knutepunkt; gjennom Valdresbygdene gikk en av de viktigste forbindelsesveier mellom Øst- og Vestlandet).
- 3) Gravfunnene er gjennomgått tidligere. Toppfunnene konsentrerer seg som nevnt om søndre Vestfold og Mjøsbygdene. I Valdres er det mer kvantitet enn kvalitet som preger funnene. Vurdert separat, skiller funnene herfra seg lite fra det vi kjenner overalt ellers i Øst-Norge. De viser god velstand, men kanskje ikke det overskudd man skulle vente i et maktpolitisk senter (f.eks. stort innslag av importsaker).

Konklusjon.

Både søndre Vestfold og de østre Mjøsbygdene tilfredsstiller de oppsatte krav. Disse områdene har dessuten trolig vært både rettslige og religiøse sentra. Valdresbygdene har utvilsomt også vært et sentralt område i merovingertid. De fremhever seg imidlertid ikke som et maktsenter på samme måte som de andre to.

ii) Vareutveksling.

Så vel resiproke som redistributive vareoverføringer forekommet på et "Chiefdom level". En presisering av de to begrep er derfor påkrevet.

Resiprositet eller gavebytte kan defineres som "relasjoner mellom to likeverdige partnere". Man tenker her på sosial dualisme og symmetri (Sahlins 1964). Polany bruker begrepet i betydningen "varer eller tjenester som fordeles mellom **symmetriske** sosiale enheter". (Polany 1957).

Redistribusjon går mer på relasjoner innenfor en enhet. Polany mener begrepet innebærer at varer eller tjenester trekkes inn mot et sentrum som igjen deler ut (op.cit.). Man kan også tale om kooperasjoner mellom **assymetriske** enheter.

Resiproke forbindelser kan delvis etableres mellom ulike lag innenfor en bestemt ætt o.l., en slags "noblesse oblige". Derved får vi en overgangsform mellom vanlig (balansert) resiprositet og redistribusjon. Vanligvis er imidlertid de to distribusjonsformer klart adskilt.

På et "chiefdom level" omfatter gavebyttet trolig overveiende prestisjeartikler og er nok i stor grad begrenset til de øverste skikt i samfunnet. Primært er man ute etter å oppnå noe på det sosiale plan, som etablering av fredelige forhold, mobilisering av militærhjelp i en trengt situasjon osv. (Odner 1973:57). Og mottagelsen av gaver var relasjonsbindende.

Enkelte av de oldsaksformer som vi finner i region A og B, kan trolig forklares som resultat av gavebytte. Jeg tenker her særlig på flere av elementene i det såkalte Åkerkomplekset (jfr. pkt. 4.10.7). Utover i fase II/III forsvinner de fleste toppskiktattributter og det er mulig at **rene** handelsforbindelser nå fikk større betydning i det økonomiske og politiske liv. Også i region C har nok resiprositet vært en faktor å regne med, men her er det vanskeligere å peke ut spesielle bytteartikler.

Redistribusjon har mer med fordelingen av varer å gjøre. Her kommer blant annet naturalia inn. En må anta at det særlig er folk fra et høyere samfunnslag som står for varedistribusjonen. Subsistensmotivet spiller nok en betydelig rolle.

Følgende forutsetninger må være tilstede for at redistribusjon kan finne sted:

1. Sentra.
2. Regional spesialisering/yrkesspesialisering.
3. En eller annen form for lederskap må være involvert. Man bør derfor vente å finne graver som indikerer ledere, særlig i eller nær sentrene. Slike ledere kan ha vært høvdinge, storbønder eller patriarker i storfamilier.

1. Sentra.

Dette er diskutert foran og skal ikke gjentas her.

2. Spesialisering.

Også dette punktet har vært behandlet tidligere. Materialet viser klart at både grov- og finsmeder har vært i virksomhet. Andre håndverksgrupper er det imidlertid vanskelig å påvise, siden det overveiende er metallsaker som er bevart.

Ervervspecialister har vi også eksempler på. **Jaktfunnene** er omtalt før (pkt. 9.2.3). Jakten synes særlig å ha vært drevet på snaufjellet og i de tilgrensende skogsstrøk. Graver med utstyr hovedsakelig knyttet til jakt og fiske forsvinner kort etter 600. Dette kan bety at jakten mer gikk over til å bli et bierverv enn en heltidsbeskjeftigelse. Den ble kanskje nå nærmere knyttet til den enkelte gårds årssyklus og var muligens ikke lenger på samme måte ledd i et mer omfattende redistribusjonssystem.

Også **jernvinna** har nok for en del vært knyttet til den enkelte gård. De fleste jernvinneanlegg på østsiden av langfjellene har vært relativt beskjedne (NOU 1974:139), drevet av

gårdene nede i dalene. Men vi finner også enkelte større anlegg som må ha hatt et langt videre siktepunkt enn den enkelte gårds behov (f.eks. Møstrond i Telemark, jfr. Martens 1972).

Gjennom Arne Skjølvoolds undersøkelser over kleberforekomstene i Øst-Norge, er det blitt klart at kleber har vært en meget viktig ressurs i forhistorisk tid. Ingen av de østnorske merovingertidsgravene inneholder kar av kleber, men materialet er ofte brukt i spinnehjul, vevtygder, etc.

Nylig har en hustuft i tilknytning til et kleberbrudd i Lesjafjellene blitt C - 14 datert til ca. 800 e.kr. eller litt før (Skjølsvold 1976:92). Etterhvert som flere brudd blir undersøkt, vil vi nok få et sikrere bilde av det omfanget produksjonen hadde i de ulike tidsperioder. Det er likevel all grunn til å tro at kleberen var en ettertraktet ressurs også i vår periode. Og som Skjølsvold sier . . . . . "er det meget som tyder på at klebervirksomheten i det vesentlige har vært båret oppe av profesjonelle håndverkere . . . . ." (op.cit. 94).

Både jern, kleber og fangstprodukt har antagelig vært trukket inn til større sentra og derfra fordelt videre, f.eks. som ledd i et varebytte med andre områder. Blant annet synes man via Kaupang å ha eksportert slike varer til Hedeby, etc. Dette foregikk tidlig på 800-tallet, men noe lignende, om enn i mindre målestokk, har nok også funnet sted før 800. De importsaker vi finner i mer periferte strøk, kan da bl.a. være gjenytelser for produkter man har levert til sentra.

3. Lederskap.

Under behandlingen av den sosiale stratifikasjon gikk det frem at vi både i søndre Vestfold og i Mjøsbygdene har eksempler på graver som må ha tilhørt det absolutte lederskikt i samfunnet (ringsverd, hjelmrester, etc.). I de øvre deler av Valdres kan vi ikke peke på noen tilsvarende lederskikkelser, selv om flere av de gravlagte kan tenkes å ha vært ledere i mindre redistributive system.

Konklusjon.

Forutsetningene for å kunne tale om redistribusjon er tilstede i Øst-Norge i perioden 550 - 800. Egentlig er den enkelte gård selv eksempel på et slikt system i miniatyr. Det er likevel grunn til å anta at redistribusjon i mer omfattende skala også har eksistert.

III) Stratifikasjon.

Alle våre tre regioner må kunne kalles stratifiserte. Forskjellen mellom "rike" og "fattige" graver er størst i kyst-og silurbygdene (jfr. pkt. 9.2.4).

Konklusjon på testen av høvdingedømmemodellen.

Testen viser at ihvertfall deler av region A og B sannsynligvis har hatt en politisk struktur som kommer nær den oppsatte definisjon av et høvdingedømme. I region C er situasjonen noe mer uklar. Organisasjonsformen kan her ha vært noe annerledes enn den vi finner i jordbruksbygdene. De store dalførene har muligens utgjort egne politiske og sosiale enheter (Lunden 1972). "I Valdres, Gudbrandsdalen og Østerdalen vedvarte sterke "bonderepublikker" langt inn i middelalder, og høvdingene her var i virkeligheten uavhengige gjennom hele vikingtiden" (Larsen 1948:31). Man kan nesten tale om "dalkonger" på samme måte som "nessekonger". Lignende "bonderepublikker" var kanskje en realitet alt i merovingertid.

Uansett må man anta at Øst-Norge var delt opp i mindre politiske enheter. De forskjeller som trer frem i det arkeologiske materialet, er nok blant annet et resultat av denne oppsplitting.

12. UTVIKLINGEN I PERIODEN SETT I LYS AV DE RESULTATER SOM ER FREMKOMMET VED DEN GJENNOMFØRTE ANALYSE

Tidsrommet 550 - 800 betegner på mange måter en brytningstid i norsk forhistorie. Gamle former forsvinner og eldre tradisjoner blir oppgitt. Deler av det gamle samfunnet brytes antagelig ned, og grunnlaget legges for det som skulle komme i vikingtid. Endringsprosessen merkes over hele Øst-Norge, med varierende styrke og intensitet.

Kystbygdene blir kanskje mest direkte berørt av det som skjer. I region A synker funnfrekvensen radikalt i det 7de årh. Beveger vi oss lenger vestover langs kysten, vil vi oppdage at funnene nærmest opphører allerede i siste halvdel av 6te årh. Sørlandsbygdene f.eks. (jfr. Sømmes def. 1954:140), som hadde en meget rik eldre jernalderskultur, kan ialt bare oppvise 12 sikre merovingertidsgraver. Ingen av disse kan med sikkerhet plasseres mellom 550 - 700. Til sammenligning kan nevnes at vi fra tidsrommet 400 - 550 kjenner nærmere 500 graver i de samme bygder (muntlig meddelelse fra mag.art. Jan H. Larsen). Samtidig med at denne funnlakune oppstår, får vi også en massiv fraflytting av de gamle gårder, m.m. Den samme utvikling merkes i Rogaland. Felles for hele kysten fra Vest-Agder til Trøndelag er at rikt utstyrte kvinnegraver med smykker av høy gullsmedkvalitet, innførte bronsekjeler, glassbegre og glassperler, ikke lenger lar seg påvise etter 500 (Myhre og Myhre 1976: 398). Over hele linjen er det en klar reduksjon i antall gravfunn, samtidig som bosetningen innskrenkes til de sentrale og beste jordbruksarealene.

Det er nok flere faktorer som ligger bak de endringer som kan iakttas. Oppgivelsen av gårdene er forklart ved at de naturlige ressurser etterhvert ble overbeskattet (op.cit. 404). Mangelen på gjødsling av åkrene har gjort at jorda gradvis ble utpint. En for stor husdyrbestand kan ha ført til samme resultat i utmarka.

På 4 - 500 tallet synes det å ha inntrådt en klimaforverring i Nord-Europa, som også kan ha virket inn på den faste gårdsbebyggelsen (jfr. Fægri 1970:432). I tider med dårlig jordbehandling, mangel på drenering og kanskje lite motstandsdyktige kornslag, vil selv en mindre reduksjon av sommertemperaturen kunne få meget alvorlige følger.

Også i Danmark og Sverige blir gårder forlatt og blomstrende bygder lagt øde i det 6te årh. (jfr. Klindt Jensen 1957, Lindqvist 1968:135 ff m.fl.). Det er da interessant å merke seg at flere danske og svenske forskere avviser naturfaktorenes betydning for nedgangen i kulturlandskapet (Stenberger 1955:1176, o.a.). Almgren (1957) og Nylén (1962) utelukker ikke at den eldre bebyggelsen suksessivt har blitt utarmet ved stadig mer ugunstige naturforhold. Men hovedårsaken til den registrerte ødeleggelse må, etter disse og de fleste andre forskeres mening, være de urolige forhold som fulgte med svearnes herjinger ved midten av 500-tallet.

Krigerske forviklinger kan nok også ha spilt en viss rolle i Øst-Norge. Her kan man blant annet trekke inn bygdeborgene. De fleste av disse er imidlertid udaterbare. Rett nok plasseres de tradisjonelt mellom 400 - 600 e.kr. Bare 6 av over 250 kjente borger har imidlertid blitt undersøkt eller gitt daterbare funn (Mikkelsen 1973:112). Ingen av disse kan dateres nærmere enn til eldre jernalder generelt. En nylig utgravd bygdeborg på Freste, Sem Vestf. er nettopp C - 14 datert til yngre romertid (Østmo 1977:104). Dette burde mane til forsiktighet med å sette bygdeborgene i forbindelse med eventuelle krigerske begivenheter i tidlig merovingertid.

Våre offer- og depotfunn av gull synes hovedsaklig å være nedlagt i første halvdel av 6te årh. (Storm-Munch 1956:113). Disse gullfunn kan indikere uro. Enkelte skatter behøver ikke å bety krig. Eksempler fra historisk tid viser at skatter kunne bli gravd ned selv i fredstid. Når vi derimot får et større antall skatter fra et begrenset tidsrom bør dette, ifølge Sture Bolin, avspeile herjinger og annen uro. (Bolin 1926). Gullfunnene kan imidlertid, som vi nedenfor skal se, også gis en annen tolkning. Noe må imidlertid ha skjedd som har fått et

såpass stort antall mennesker til å grave ned sitt gull, og det samtidig med at tilførselene av gull åpenbart var i ferd med å stoppe opp over hele Europa.

Nedgangen i antall funn langs kysten kan tyde på en tildels kraftig reduksjon i folketallet, særlig da i Sørlandsbygdene. Dette ville være en naturlig følge av krig og uro. Svingninger i folkemengden kan likevel være forårsaket av en uendelig rekke faktorer, som endringer i klima, jordas fruktbarhet, teknologiske nyvinninger etc. Det er derfor vanskelig å hevde at minskning av folketallet uten videre har sammenheng med krigerske forviklinger.

Når det er tale om krig, bør man være klar over at denne i de fleste tilfeller vil være lokalt begrenset. Noen massiv invasjon av fremmede tropper eller makter over større deler av Øst-Norge er det neppe realistisk å regne med. Endel har rett nok hevdet at de mytisk pregede skildringer i Ynglingatal avspeiler virkelige historiske hendelser (Mikkelsen 1973:114). Her tales det om en regulær makterobring, utgått fra de opplandske høvdingeslekter. Det området som skal ha blitt nådd først, nemlig Hedmarksbygdene, viser da også sterk tilknytning til Sverige i fase I. Men kontinuiteten fra eldre jernalder på f.eks. Byfeltet i Løten, støtter egentlig ikke tanken om en voldelig erobring fra øst. Fra By stammer flere av de funn som klartest peker mot Uppland (C 9660 - 65, C 10694, m.fl.). Disse gravene skiller seg dessuten på ingen måte ut fra de eldre gravene (ytte gravminne, likbehandling etc.). Det er neppe sannsynlig at fremmede erobrere både ble gravlagt på samme gravfelt og på samme måte som dem de nettopp hadde lagt under seg!

Ser vi på kyststrøkene, kan det nok ikke utelukkes at urolige forhold har vært en medvirkende årsak til at flere bygder tilsynelatende ble lagt helt øde. Det er imidlertid vanskelig å forstå bakgrunnen for en eventuell uro i siste halvpart av 6te årh., på et tidspunkt da folkevandringene nærmest var avsluttet. Det er også grunn til å merke seg at det er Sør-Vestlandet, som etter sagaens opplysninger ikke ble berørt av den østsvenske erobringssvølge, som blir hardest rammet av det som skjer.

Man har etterhvert fått ganske mange belegg på at en omfattende pestepidemi herjet i Vest-Europa fra ca. 540 e.kr. og noen tiår fremover (Hirst 1953, Russel 1975, m.fl.). Pesten kalles den Justinianske byllepest og er diagnostisk uhyre entydig. Medisinsk sett synes den i alle henseender å tilsvare middelalderens Svartedød. Adskillige forskere har vært inne på den tanke at pesten kan forklare den diskontinuitet som avspeiles i bebyggelse, fornlevninger og funn over hele Norden i slutten av folkevandringstid. Til pestens egenskaper hører at den smitter buskapeen like vel som menneskene. Derved vil dens virkninger bli katastrofale i et samfunn som i stor grad baserer seg på jordbruk. De rådende handelsforbindelser mellom Vest-Europa og Skandinavia kan ha gitt utmerkede forutsetninger for pestens spredning til de nordiske land (Gräslund 1973:277 ff).

Den justinianske pesten angrep ikke bare en enkelt gang, men gjentatte ganger, med en imponerende periodisitet (Zinsser 1947, Ziegler 1969). Også her ligner den helt på Svartedøden (1349). Bruker vi denne som modell, kan pesten tenkes å ha hatt følgende konsekvenser: Sterk nedgang i folkemengden, kontraksjon av befolkningen, fraflytting av gårder, endringer i den sosiale struktur, delvis brudd i handelsforbindelsene med utlandet m.m. (Sannes 1970, Holmsen og Nedrum 1973).

Jeg har ovenfor tolket funntomheten i Sørlandsbygdene mellom 550 - 700 som uttrykk for en sterk tilbakegang i folketallet. Det er rett nok farlig uten videre å sette likhetstegn mellom svingninger i en arkeologisk funngruppe og endringer i en befolknings størrelse. Men nettopp i dette spesielle tilfelle er forskjellen mellom folkevandringstid og min fase I så markert at den bør avspeile en befolkningsreduksjon¹. I region A har vi nok endel funn fra

¹I en nylig publisert pollenundersøkelse fra Nissedal mener Helge Høeg å ha funnet indikasjoner på et brudd i bosetningen i tidsrommet 500 til 750 e.Kr. (Høeg 1980:27, 37). Jordbruksaktiviteter som avsviing og beiting synes helt å ha opphørt i denne perioden. Høeg antyder at dette kan ha sammenheng med nettopp den Justinianske byllepest.

fase I, men nedgangen i forhold til folkevandringstid er likevel påtagelig. Bare i Vestfold kjennes nærmere 200 graver fra tidsrommet 350/400 - 550 (muntlig meddelelse stud.mag. art. Per Haavaldsen), mot bare 11 sikre funn mellom ca. 550 - 700. Dette, sammen med det fæktum at bruken av de fleste gravfelt fra eldre jernalder synes å opphøre 550/600, styrker antagelsen om en desimering av befolkningen også her.

I det øvrige Øst-Norge er det vanskeligere å peke på tilsvarende svingninger i det arkeologiske materialet. Både i region B og C er det faktisk en økning i antall funn i fase I. Bygdene på østsiden av Mjøsa kan f.eks. bare oppvise 4 - 5 folkevandringsgraver (muntlig meddelelse mag.art. Per Oscar Nybruget) mot 17 i fase I. Og i de øvre delene av Valdres er forholdene de samme (jfr. Hougen 1947:132). Dette kan bety at det først og fremst var kystbygdene som fikk føling med en eventuell pestepidemi.

En sterk nedgang i folketallet kan i første omgang føre til en øyeblikkelig velstandsøkning for de gjenværende. Etter Svartedøden har vi eksempler på at enkelte slekter (f.eks. Sørumsætten) for en kort periode fikk større makt enn de tidligere hadde hatt (Helgen 1977). Dette kan forklare hvorfor vi finner flere rike graver i region A i fase I. Men etterhvert som virkningene av en antatt pest for alvor begynner å gjøre seg gjeldende i form av mangel på arbeidskraft etc., forsvinner også overklassegravene fra materialet.

Den utjevning mellom rike og fattige graver som lar seg registrere i fase II og III i jordbruksbygdene, og alt i fase I i region C og på Vestlandet, kan muligens betraktes som et direkte resultat av pestens herjinger. En tilsvarende utjevning fant nemlig sted etter Svartedøden (Schreiner 1948, Johnsen 1924). På kontinentet var pesten en av de viktigste årsakene til at storgodsene, som hadde vært den dominerende organisasjon i det økonomiske liv på 4 - 500 tallet (Odner 1973:128), etterhvert ble erstattet av "small freeholders", dvs. frie, relativt uavhengige bønder (Russel 1975).

Gullnedleggelsene i det 6te årh. kan vel så meget ha sammenheng med en pestepidemi som med krig og annen uro. Det var naturlig at man prøvde å verne sine verdier under slike forhold, og det gjorde man kanskje best ved å grave dem ned. Grunnen til at gullet ble liggende i jorden for godt, selv når gulltilførslene utenfra stoppet opp, er kanskje den at eierne og deres pårørende strøk med under pesten, slik at ingen etterpå visste hvor skattene var gravd ned.

Gjentatte pestangrep, etterfulgt av andre epidemiske sykdommer (tyfus, dysenteri, kopper, etc., jfr. Gräslund 1973:281), kan gradvis ha lagt hele det økonomiske liv i kystbygdene øde. Dette ville bli merket også i innlandet. Ca. 600 forsvinner da og jaktfunnene i dal- og fjellbygdene. Samtidig synker mengden av løsfunne piler sterkt i de samme områder. Dette tyder på at jakten ikke lenger ble drevet like intenst som tidligere, noe som ville være en helt naturlig følge av manglende avsetningsmuligheter. Man må nemlig anta at jaktproduktene fra innlandet var en viktig del av de varer som kystbygdene benyttet i handels- og bytterelasjoner med utlandet. Det kan selvsagt ikke utelukkes at man etter 600 la om jakten mer i retning av drivfangst (med dyregraver) og dessuten gikk over til større bruk av beinpiler (som nå vil være forsvunnet). Jakten synes likevel å ha endret karakter rundt 600. Fra å være en heltidsbeskjeftigelse for spesialister, kan den ha fått sterkere karakter av bierverv for bønder.

I siste halvdel av 6te årh. opphører tilsynelatende bruken av huler og hellere, både langs kysten og i innlandet (Odner 1973:157). Disse var i eldre jernalder antagelig ledd i mer omfattende redistributive organisasjoner (loc.cit.). Man kan tenke seg at de ble bosatt av folk som utnyttet regionale ressurser og leverte overskuddet til høvdinge eller andre sosiale ledere. Dersom så hele dette økonomiske systemet brøt sammen, ville kanskje en fraflytting av hulene og hellerne kunne bli resultatet.

Jernutvinningen i dal- og fjellbygdene har muligens også blitt påvirket av det som skjedde. Det store jernvinneanlegget på Fet i Sysendalen f.eks. ble trolig forlatt på overgangen til yngre jernalder (Myhre og Myhre 1976:400). Det samme har kanskje skjedd i Møsstrand i Telemark.

Etter funnene å dømme begynte man her å utvinne jern senest i folkevandringstid (Martens 1972:88). Så følger en funnlakune til et stykke inn i vikingtid (op.cit. 109). Endel C - 14 dateringer fra hellegrøter og slagghauger ser rett nok ut til å fylle noe av dette tomrommet. Det synes allikevel å ha vært et visst brudd i bosetningen på stedet mellom 550/600 - 750/800.

Gallia (eller Frankrike) har trolig vært en viktig handelspartner for Norge i folkevandringstid (Slomann 1956:73, Odner 1973:126). Utover i det 6te årh. har handelslivet i dette området delvis gått inn i en stagnasjonsperiode. Årsaken kan blant annet ha vært den overhåndtagende storgodsøkonomien. Storgodsene var nemlig jevnt over selvforsynende økonomiske enheter (op.cit. 128), noe som så langt ifra virket stimulerende på handelen. Også andre faktorer har nok spilt inn, særlig det kompliserte tollsystemet som merovingerne overtok fra romerne og selv bygde mangedobbelt ut. For den galliske handel ble dette etterhvert helt ødeleggende (jfr. Riising 1958). I tillegg kommer merovingerriketets hektiske sluttfase, med en nærmest alles kamp mot alle. Legges dette til pestherjinger og andre farsotter, vil man lett forstå at handelskontaktene mellom Norge og det frankiske riket neppe hadde særlig gunstige vilkår i sent 6te/tidlig 7de årh.

Et delvist sammenbrudd i de etablerte handelsforbindelser med kontinentet, er nok en av forklaringene på de endringer som lar seg registrere i tidlig øst-norsk merovingertid. Dette gjør det blant annet lettere å forstå hvorfor silurbygdene på mange måter gjennomgår den samme utvikling som kystbygdene (skifte i forminventar, sosial utjevning etc.). Nå er imidlertid silurbygdene sterkere orientert østover enn sydover i fase I. Og man kan ikke peke på noen spesiell grunn til at et eventuelt handelsutbytte med Sverige skulle bryte sammen på det aktuelle tidspunkt. Når silurbygdene allikevel opplever den samme "utarming" som kystbygdene i fase II, tyder dette på at man tross alt var temmelig avhengige av å få avsatt sine produkter på det etterhvert så kriserammede kontinent. Når dette ikke lenger var mulig, ble virkningene ytre sett de samme her som langs kysten.

Kontaktene østover har, både i region A og B, antagelig vært av en annen art enn rene handelsforbindelser. Mellom-Sverige kunne derfor ikke bli noe erstatningsmarked når problemene tårnet seg opp på kontinentet.

Under det forskningshistoriske avsnittet omtalte jeg den tyngdepunktsforskyvning fra Vestlandet til Østlandet som flere forskere hevder fant sted i merovingertid. Slik det nå ser ut, synes grunnlaget for denne antagelse å være heller tynt. Det som åpenbart skjer, er at de absolutte toppskiktsgraver forsvinner noe tidligere i Vest-Norge. Men dette er ikke det samme som at . . . . "rikdom og makt forskyves. . . . til Østlandets bredere bygder" (Hagen 1962:241). Flere øst-norske praktfunn fra folkevandringstid (bl.a. fra Vestfold og Ringesrike, Slomann 1965:67) viser at man på 4 - 500 tallet var fullt på høyde med Vestlandet i økonomisk velstand. Når denne overklasse i motsetning til den vest-norske var istand til å markere seg også etter 550, er det trolig minst to årsaker til dette. De postulerte pestbølgene kan ha truffet Vest-Norge (inkludert Sør-Vestlandet) hardere og mer direkte enn områdene lenger øst. Jordbruksbygdene på Østlandet hadde dessuten tydeligvis gode kontakter med Uppland, kjerneområdet for den oppblomstrende vendeltidskulturen. De mottok derved impulser som kanskje aldri nådde frem til de gamle vestnorske fyrsteættene.

Den nedgangstid som vi er vidne til i det 7de årh., blir snart avløst av en ny oppblomstring. Fra 650/700 er handelen tydeligvis tilbake i gammelt gjenge. På strekningen fra Rhinmunningen til Jylland vokser det nå frem den ene handelsplass etter den andre. (Dorestadt, Quentowic, Domburg, Hedeby, Ribe). Etterhvert kommer også vårt eget Kaupang med. Rent arkeologisk merkes den økende kontakten med Vest-Europa ved et stadig større innslag av kontinentale varer i gravene.

I det frankiske riket blir nå riksenheten og rettsstabiliteten gjenopprettet av Pippin II og dennes sønn Karl Martell. Dette er nok en av de viktigere årsaker til den økonomiske vekst

som nå setter inn, også i Norge. Forbindelsene med de britiske øyer, som knapt lar seg registrere tidligere i perioden, begynner etter 750 å sette spor etter seg også i det østnorske materialet. Sikre engelske importsaker finner vi imidlertid ikke før på 800-tallet, og de er nok da vel så mye røvet gods som handelsvarer. Men når skipsferdene mot øyene i vest setter inn, har vi allerede, pr. definisjon, passert grensen til en ny tidsepoke.

Overgangen til vikingtid representerer ingen vesentlig endring i materialet, verken i gravskikk eller forminventar. Det er en klar kontinuitet over hele linjen. Grunnlaget for det nye som skulle komme, med rikssamling og derved gradvis utvisking av gamle skillelinjer, har nok likevel vært lagt alt godt før 800.

13. SAMMENDRAG .

Undersøkelsen har konsentrert seg om ett hovedtema: Finner vi en homogen merovingertidskultur over hele Øst-Norge, med få variasjoner i tid og rom? Eller kan det påvises større eller mindre regionale forskjeller? Er disse eventuelt av en slik art at man kan tale om ulike kulturområder i Øst-Norge i det aktuelle tidsrom?

Det arkeologiske materialet fra perioden utgjøres for en stor del av grav- og løsfunn. Funnopplysningene er i de fleste tilfelle både få og usikre. En stor del av analysen har derfor måttet bygge på de enkelte gjenstander, deres formvariasjoner, opphav, spredningsmønster, etc.

Problemstillingen fordrer klare definisjoner og en fast kronologi. Som gjennomgangen av materialet viser, var det nødvendig å omdefinere enkelte typegrupper noe. Andre ble gitt en mer presis definisjon enn de tidligere hadde hatt. De eneggede sverd uten hjalt og knapp måtte behandles mer inngående, hvilket førte til at helt nye inndelingskriterier ble fremsatt. Om disse vil vise seg brukbare også for det øvrige norske materialet, er det foreløpig vanskelig å si noe sikkert om. Endel stikkprøver tyder imidlertid på at dette er tilfelle, selv om visse modifikasjoner nok vil måtte komme.

Den relative og absolutte kronologi som særlig Gjessing har vært eksponent for her hjemme, kan i store trekk fortsatt sies å ha gyldighet. En del mindre justeringer har likevel vært påkrevet, sett på bakgrunn av de resultat som er kommet frem i de senere år ute i Europa. Den kronologiske diskusjon viser at perioden grovt sett kan deles inn i tre mindre tidsfaser. Dette samsvarer bra med de resultat som tidligere forskere har kommet frem til (Ørsnes 1966, Helgen 1972, Vinsrygg 1972b, m.fl.). Fase I lar seg lettest skille ut, med et forminventar som er klart forskjellig både fra folkevandringstid og de to påfølgende faser. De sistnevnte glir forøvrig mer eller mindre over i hverandre. Også utviklingen fra fase III til vikingtid preges av jevn kontinuitet. Flere av de gjenstandstyper som introduseres i løpet av det 8de årh., fortsetter i nesten uendret form inn i det 9de.

Kulturelle fordelingsmønstre kan studeres på flere måter. Jeg valgte å plukke ut tre mindre områder og så sammenligne disse med hverandre. Avgrensningen ble gjort slik at regionene kan sies å representere tre ulike økologiske soner. Analysen viser at testområdene på flere felt er klart forskjellige fra hverandre. Kystbygdene karakteriseres ved en nesten enerådende hauggravskikk. Kvinner får vel så ofte gravgaver som menn. En større del av gravmassen ligger dessuten på regulære gravfelt. Den døde er i de fleste tilfeller blitt brent og asken deretter spredt ut over haugbunnen. Tidlig i perioden er leirkar som beingjemme endel brukt.

I silurbygdene er det et merkbart innslag av røysbegravelser, men også her er haugene i flertall. Vi finner langt færre kvinnegraver enn i kystbygdene, og en større prosent av gravmassen ligger utenfor de eldre gravfelt. Brannflak er ellers dominerende, men beinene plasseres aldri i egne leirkar, skal man dømme etter de foreliggende opplysninger.

Dal- og fjellbygdene avviker tildels klart fra jordbruksbygdene. Her er graver med kvinnetstyr meget sjeldne, og de mannsgraver vi har, ligger bare unntaksvis på gravfelt. Ganske mange av disse er ellers lagt under flat mark med eller uten ytre markering. Ubrent begravelse har antagelig vært nesten like vanlig som brent. Graven er stundom dekket av en større steinhelle.

Også når det gjelder gravgodsets sammensetning, er det forskjeller å spore. Silurbygdene særpreges ved en generell mangel på redskap av ulik art, ikke minst slike som er knyttet til jordbruket. Heller ikke innslaget av våpen er spesielt stort, særlig ikke når man sammenligner med dal- og fjellbygdene. Disse har for såvidt ikke noen vesentlig større våpenmengde pr. grav enn f.eks. kystbygdene. Men når det gjelder **antall** våpengraver er de likevel jord-

bruksbygdene klart overlegne. Dal- og fjellbygdene karakteriseres også ved en serie meget redskapsrike graver.

Fordelingen av de ulike gjenstandsgrupper forteller adskillig om regionenes indre og ytre kontakter. Silurbygdene kan tidlig i perioden oppvise flere typer som ellers ikke er kjent i det øvrige Øst-Norge. De nærmeste paralleller finner vi i Uppland og på Gotland. Stort sett må det likevel kunne sies at jordbruksbygdene (region A og B) har et relativt ensartet forminventar. Det bildet vi møter i dal- og fjellbygdene, er på mange måter annerledes, ihvertfall i første halvdel av perioden. Årsaken er blant annet at påvirkningene fra Sverige ikke har gjort seg gjeldende her. Utover i det 8de årh. jevnes imidlertid det hele ut, og de samme gjenstander finnes nå i større grad utbredt over hele Øst-Norge. Det er en markert dansk og kontinental kulturstrøm som nå setter inn for fullt, mens forbindelsene østover etterhvert opphører.

Lagdelingsmønstret varierer noe fra sted til sted. I jordbruksbygdene synes det å ha vært en større sosial differensiering tidlig i perioden enn senere. Dette til forskjell fra dal- og fjellbygdene, hvor det ikke er mulig å påvise noen merkbare endringer over tid. Her kan vi heller ikke peke ut noen absolutt overklasse, slik det er mulig i lavlandet.

Det skifte i forminventar som vi opplever et stykke ut i det 7de årh., merkes først og fremst i region A og B. Noen tilsvarende kraftig utskiftning av gamle former kan ikke registreres i region C. Her er det tvertimot den jevne og kontinuerlige utvikling som preger helhetsbildet. I kystbygdene gjennomgår åpenbart også selve gravskikken visse endringer på 600-tallet. Dette, sammen med en sterk nedgang i antall funn, m.m., antyder at området er blitt utsatt for rystelser, som kan ha medført en delvis oppløsning av det gamle samfunnet.

Vi kan nå vende tilbake til utgangspunktet. Den gjennomførte analyse av materialet fra øst-norsk merovingertid, har avslørt tildels betydelige forskjeller mellom de tre utvalgte testområder. Forskjellene er dessuten av en slik art at de indikerer eksistensen av ulike kulturområder i Øst-Norge. Hvor grensene for disse eventuelt har gått, er det ikke mulig å fastslå rent arkeologisk. Noen skarpe skiller er det vel heller ikke nødvendig å forutsette (jfr. Kolsrud 1972:23). Det vi kan si er at dal- og fjellbygdene i hele sitt preg avviker såvidt mye fra jordbruksbygdene i lavlandet at de bør ha hatt en annen kulturtradisjon, tilhørt et annet kulturområde enn disse.

Skal vi dømme etter diverse sagateksters vidnesbyrd, har folk fra kyst- og silurbygdene hatt relativt god kontakt seg imellom i tidlig vikingtid (jfr. bl.a. fortellingene om Halvdan Svarte i Ynglingatal). Noe lignende har sikkert også vært tilfelle i vår periode, hvilket f.eks. Åkerkompleksets utbredelse skulle tyde på. Forbindelsene var muligens primært av overklassekarakter. Likevel har de nok vært med på å jevne ut forskjeller, som ellers ville ha vært ganske markerte. Dette forhindrer ikke at region A og B i mangt har vært temmelig forskjellige. På tross av de omtalte likhetstrekk synes man derfor å kunne hevde at de representerer ulike kulturområder.

Dette betyr ikke nødvendigvis at folk fulgte de samme tradisjoner overalt innenfor de enkelte regioner. Ser vi på kystbygdene vil vi finne at Østfold, sammenlignet med Vestfold, kun har meget få funn fra fase II/III, et forhold som fortsetter i vikingtid. Dette kan bety at man på øst-siden av Oslofjorden for en stor del forlot skikken med å gi gravgaver etter 600, og altså i større grad enn i Vestfold fulgte opp de nye skikkene på kontinentet.

Også i dal- og fjellbygdene viser funnene en svært ujevn geografisk fordeling (se kart, pl. 1 - 4). De øvre deler av Valdres har faktisk mer enn 3/4 av den samlede funnmasse i

regionen. Dette avspeiler likevel trolig mer forskjeller i folkemengde enn ulike gravleggings-tradisjoner. Jorda i Valdres er relativt rik på mineraler og synes å egne seg godt for blant annet primitivt åkerbruk. Den faste gårdsbosetning har da antagelig også eldre røtter her enn ellers i region C. Dette at hovedferdselsveien mellom øst og vest gikk gjennom dalen har nok også vært av vesentlig betydning.

I silurbygdene er funnmassen mer jevnt fordelt. Særlig i første del av perioden har den et enhetlig preg. Funnedgangen etter 650/700 gjør det mer vanskelig å få fatt på de nyanser som da måtte ha gjort seg gjeldende.

Vurdert under ett kan undersøkelsen sies å vise følgende: Det bilde en får av kulturforholdene ut fra de arkeologiske kilder er mer variert enn det som tidligere er kommet til uttrykk i litteraturen. Merkbare regionale forskjeller gjør seg gjeldende på flere områder. Dette antyder at Øst-Norge har vært delt opp i mindre kulturområder i de siste århundrene før rikssamlingen fant sted.

LITTERATUR.

- O. Almgren/B. Nerman 1923 Die ältere Eisenzeit Gotlands.
Stockholm.
- B. Almgren 1955 Bronsnyklar och djurornamentik vid övergången från vendeltid til vikingatid.
Uppsala.
- B. Almgren 1957 Vallhagar. Byn och boken.
Fornvännen 52
- B. Ambrosiani 1964 Fornlämningar och bebyggelse.
Uppsala
- H. Arbmänn 1937 Schweden und das Karolingische Reich.
KVHAA. Handl.
- T. Arne/H. Stolpe 1912 La necropole de Vendel.
KVHAA. Handl. Monografi 27
- K.O. Arnstberg 1973 Studiet av teknologi och materiell kultur.
Nord Nytt
- B. Arrhenius 1962 Det flammande smykket.
Fornvännen 57
- B. Arrhenius 1970 Svärdsknappen från Vallstenarum på Gotland.
Fornvännen 65
- B. Arrhenius 1976 Fränkischer und Skandinavischer Almandinschmuck.
Colloque XXX. Les relations entre l'Empire Romain tardif, l'Empire Franc et ses voisins.
IX Congres, UISSP, Nice 1976
- G. Arwidsson 1942a Vendelstile, Email und Glas im 7 - 8 Jahrhundert.
Uppsala
- G. Arwidsson 1942b Valsgårde 6. Die Gräberfunde von Valsgårde I.
Uppsala
- G. Arwidsson 1954 Valsgårde 8. Die Gräberfunde von Valsgårde II.
Uppsala
- W. Baetke 1938 Die Religion der Germanen in Quellenzugnissen. 2 Auflage.
Leipzig
- E. Bakka 1971a Scandinavien trade relations with the continent and the British isles in pre-viking times.
Early medieval studies. 3. KVHAA 40, Stockholm
- E. Bakka 1971b Eine ovale Schalenfibel von Fehmar.
Offa 1971. Neumunster
- E. Bakka 1976 Norwegische Kontakte mit West-Europa in der fruhen Merovingenzeit.
Colloque XXX, IV Cogres UISSP, Nice
- E. Behmer 1939 Das sweischneidige Schwert der germanischen Völkerwanderungszeit.
Stockholm
- M. Bencard 1974 Jakten på Ribe.
Skalk 1974, nr. 2
- H. Birkeland 1954 Nordens forhistorie i middelalderen etter arabiske kilder.
Skr.utg. av det norske vidensk.ak. i Oslo II, Hist.fil.kl.no.2
- L. Binford 1971 Mourtuary practices: their study and their potential, i
Brown 1971, se
- M. Bjørnstad 1962 Jämtlands og Härjedalens historia (Janson og Hvarfner medf.).
Stockholm
- C. Blindheim 1949 Et unikt vendeltidstykke fra Romsdal.
Viking XIII

- C. Blindheim 1969 Kaupangerundersøkelsen avsluttet.
Viking XXXIII
- S. Bolin 1926 Fynden av romerska mynt i det fria Germania.
Lund
- J.A. Brown 1971 Approaches to the social dimensions of mortuary costumes.
Memoirs of the society for Am.Arch. no 25. Issued as Am.
Ant. vol. 36, part 2 1971
- A.W. Brøgger 1917 Ravenna - Raknehaugen.
Oldtiden 1917
- A.W. Brøgger 1925 Det norske folk i oldtiden.
Oslo
- A.W. Brøgger 1926 Kulturgeschichte des norwegischen Altertums.
Inst. for sammenlignende kulturforskning. Serie A XIV, Oslo
- J. Bøe 1926 Norsk gravgull.
BMÅ 1926
- J. Bøe 1931 Jernalderens keramikk i Norge.
Bergens mus. skrf. nr. 14
Bergen
- K.C. Chang 1967 Rethinking archeology.
New York
- I. Christiansen 1971 i Kult.hist. leksikon for nordisk middelalder XVI.
Oslo
- R. Christlein 1966 Das Alamannische Reihengräberfeld von Marktoberdorf im
Allgau.
Materialheft zur bayerisches Vorgeschichte, nr. 21
- Y.A. Cohen 1968 Man in adaption.
Chicago
- D.A. Clarke 1968 Analytical archeology.
London
- N. Cleve 1942 Det stempelornerede remgarnityret i fyndet från Åker i
Norge.
Finsk museum XLIX
Helsingfors
- T. Dannevig-Hauge 1944 Valdresjern.
Viking VIII
- T. Dannevig-Hauge 1946 Blesterbruk og myrjern.
U.O, skr. III.
Oslo
- H. Dannheimer 1962 Die germansiche Funde der späten Kaiserzeit und des frühen
Mittelalters in Mittelefranken.
GDVZ
- T. Danstrup/H. Koch 1962 Danmarks historie bd. 2.
København
- H.R. Davidson 1962 The sword in anglo-saxon England.
Oxford
- J. De Vries 1937 Altgermanische Religionsgeschichte, bd. I.
Berlin
- O. Doppelfeld 1966 Die beiden fränkischen Gräber unter dem Kölnerdom, i
Doppelfeld und Pirling: Fränkische Fursten im Rheinland.
Dusseldorf
- J. Driehaus 1972 Zum Probleme merowingerzeitlicher Goldschmiede.
Göttingen
- D.E. Dummond 1965 Population growth and cultural change.
Southwestern journal of anthropology 1965
- H.J. Eggers 1951 Der römische Import im freien Germanien.
Hamburg

- C. Engelhart 1865 Nydam Mosefund.
København
- V. Evison 1961 The palace of Westminster sword.
Archeologica, vol. XCVIII
Oxford
- V. Evison 1963 Sugarloaf bosses.
The Antiquaries journal XLIII
Oxford
- H. Falk 1914 Altnordische Waffenkunde.
Vid. selsk. skr. II, Hist. Fil. kl. no. 6
- O. Farbregd 1972 Pilefunna frå Oppdalfjella.
Miscelania
Trondheim
- P. Fett 1940 Arms in Norway between 400 - 600.
BMÅ 1938 - 9
- J. Ferenius 1970 En djurhuvudsölje från Vårberg.
Fornvännen 65
- J. Ferenius 1971 Vårby och Vårberg. En studie i järnålderens bebyggelse-
historia.
Stockholm
- G. Fingerlein 1971 Die alamannische Gräberfeld von Guttingen und Merdingen
im Südbaden.
GDVZ
Berlin
- H. Fossum/K. Svarteberg 1952 Ål bygdesoge I.
Oslo
- M. Franken 1944 Die Alamannen zwischen Iller und Lech.
GDVZ
Berlin
- M. Fried 1967 The evolution of political society.
New York
- K. Fægri 1970 Norges planter.
Oslo
- F. Garscha 1970 Die Alamannen in Südbaden.
GDVZ
Berlin
- G. Gjessing 1929 Norske ryggknappspenner fra vendeltiden.
Kgl. no. vid. selsk. skr. 1929, nr. 8
Trondheim
- G. Gjessing 1934 Studier i norsk merovingertid.
Det no. vid. ak. skr. hist. fil. kl. no. 2
Oslo
- G. Gjessing 1977 Tanker om det førhistoriske samfunn.
U.O.Å. Skr. Ny serie II
- Gregor av Tour 584 Gesta Frankorum, i oversettelse ved Alvar Eriksson.
Stockholm
- B. Gräslund 1973 Åring, näring, pest och salt.
Tor 1972 - 3
- S. Grieg 1917 Norske kulturområder under ynglingeætten.
Oldtiden 1917
Kristiania
- S. Grieg 1918 Åkerfunnet I - II.
Oldtiden VII
Kristiania

- S. Grieg 1920 Dateringen av et gravfunn fra Åker i Vang.
Oldtiden VIII
Kristiania
- S. Grieg 1923 Merovingersk og norsk.
Vid. selsk. skr. II, no 9
Oslo
- S. Grieg 1924 Norske hjelmer fra folkevandringstiden.
BMÅ 1922 - 23
Bergen
- S. Grieg 1926 Hadelands eldste bosetningshistorie.
Det no. vid. ak. skr. hist. fil. kl. 1925
Oslo
- S. Grieg 1947 Gjermundbufunnet.
Norske oldfunn VII
Oslo
- A. Hackmann 1905 Die ältere Eisenzeit in Finland.
Helsingfors
- A. Hagen 1962 Vårt folks liv og historie, bd. I.
Forhistorien.
Oslo
- T. Hägerstrand 1953 Innovationsförloppet ur korologisk synspunkt.
Lund
- L. Hedager 1976 Bebyggelse, social struktur og politisk organisasjon i Øst-Danmarks ældre og yngre romertid.
Foredrag på kontaktseminar for nordiske arkeologistudenter i Åbo, 1976. Stensil.
- G. Helgen 1972 Hordaland, Sogn og Fjordane i merovingertid.
Utrykt mag.grad. avh. 1972
- G. Helgen 1977 Vind og vargtid.
U.O.Å 1975/76. Oslo
- A. Hellevik 1965 Kongspegelen, i A. Helleviks oversettelse.
Orionbok
- A. Herteig 1955 Jernalderens bosetningshistorie på Toten.
Skr. utg. av det no. vid. ak. i Oslo, II, hist. fil. kl. no. 1.
- H. Hinz 1970 Zu den Adelsgräber des 8 Jahrhunderts.
Offa 1970
Neumünster
- L.F. Hirst 1953 The conquest of plague. A study of the evolution of epidemiology.
Oxford
- G.L. Holm Olsen 1966 Gulatinget.
Frå Fjon til Fusa. Årbok 1966
- A. Holmsen/O. Nerdrum 1973 Norges makt og avmakt.
Tønsberg
- A. Holtsmark 1969 i Kult. hist. leksikon for Nordisk middelalder.
Oslo
- B. Hougen 1932 Jaktfunn fra fjellbygdenes folkevandringstid.
UOÅ 1932
- B. Hougen 1947 Fra seter til gård.
Oslo
- E.K. Hougen 1968 Glassbegre i Norge fra 6te til det 10de årh.
Viking XXXII
- S. Hvoslef-Krüger 1975 Trekk av jernalderens gravskikk i Etne.
Utrykt mag.grad avh. Bergen 1975

- W. Hübener 1972 Der Fund von Eltdalen, Hedmark, Norwegen, in mittlereuropäischer Sicht.
Viking XXXVI
- H. Höeg 1980 En pollenanalytisk undersøkelse i Storgamafeltet i Nissedal.
Intern rapport 57/80
Oslo 1980
- G. Indrebø 1937 Den gamle norske fylkesskipnaden.
Bergens museums radioforedrag 1937
- S. Indrelid 1973 Hein 33.
Årbok for univ. i Bergen. Hum. ser. 1971
Bergen
- H. Jahnkuhn 1953 Der fränkisch-frisische Handel zur Ostsee im frühen mittelalter.
Vierteljahrschrift für sozial und Wirtschaftsgeschichte, 40,
Wiesbaden
- H. Jahnkuhn 1963 Haithabu.
Neumünster
- I. Janson 1971 Til datering av vikingtidens ovala spennbucklor.
Tor 1970 - 1
- R. Joffroy 1974 Le cimetières de Lavoye. Necropole mérovingienne.
Paris.
- A.B. Johansen 1968 Høyfjellsfunn i Lærdalsfjellene.
Bergen
- A.B. Johansen 1972 Forholdet mellom folkevandringstid og merovingertid i Norden.
Viking XXXVI
- A.B. Johansen 1974 Forholdet mellom teori og data i arkeologi og andre erfaringsvitenskaper.
Arkeologiske skrifter fra univ. i Bergen I
- O.A. Johnsen 1924 Norgesveldets undergang.
Kristiania
- Chr. Keller 1975 Hva forårsaker teknologisk endring?
Kontaktstencil 10
Oslo
- E. Kivikoski 1939 Die Eisenzeit im Aaraflussgebiet.
FFT XLIII
- E. Kivikoski 1947 Die Eisenzeit Finlands, bd. I.
Helsinki
- H. Klingenberg/ 1974 Ein Ringschwert mit Runenkreuz aus Schretzheim.
U. Koch
Germania 52
Berlin
- R. Koch 1967 Bodenfunde der Völkerwanderungszeit aus dem Main-Tauberer Gebiet.
GDVZ
Berlin
- U. Koch 1968 Grabfunde der Merowingerzeit aus dem Donautal um Regensburg.
GDVZ
Berlin
- H. Koht 1921 Innhogg og utsyn.
Kristiania
- H. Koht 1966 Upphøvetil dei gamle norske byane, i A. Holmsen: Norsk middelalder.
Oslo
- K. Kolsrud 1972 Om kulturgrenser som etnologisk problem. Stencil.
Foredrag ved det 19de nordiske etnolog-og folkeminnemøte i Sarpsborg.

- O. Klindt Jensen 1957 Bornholm i folkevandringstiden og forutsetningene i tidlig jernalder.
Nat. mus. skr. større beretninger II
København
- K. Larsen 1948 A history of Norway.
New York
- M. Last 1972 Die Bewaffnung der Merowingerzeit.
Nachrichten aus Niedersachsen.
Göttingen
- A. Liestøl 1955 Ein spjutsodd frå Kvikne i Gudbrandsdal.
Viking XIX
- S. Lindquist 1922 Vår folkevandringstids historia.
Fornvännen
- S. Lindquist 1931 En hjälm från Valsgårde.
Uppsala universitets årsber. 1931
- S. Lindquist 1929 Undersøkning av Grønhøg.
Vikarvet, Bohusläns fornminnes og hembygdsförbunds årsbok.
Uddevalla 1929
- S.O. Lindquist 1968 Det förhistoriska kulturlandskapet i Östra Östergötland.
Acta Univ. Stockh.
Stockholm
- A. Lorange 1889 Den yngre jernalders sverd.
Kristiania
- K. Lunden 1972 Økonomi og samfunn
Oslo
- T. Løken 1974 Gravminner i Østfold og Vestfold.
Utrykt mag.grad avh. Oslo 1974
- M. Malmer 1963 Metodproblem inom järnålderns konsthistoria.
Acta Arch. Lund.
Lund
- G. Mandt Larsen 1976 Konferanse om kvinneforskning.
Kontaktstencil 11
Lund
- S. Marstrander 1954 Trøndelag i forhistorisk tid. Norges bebyggelse, fylkesbindet for Trøndelag og Nordland fylker.
Trondheim
- S. Marstrander 1976 Ynglingeætten og skipsgravene i Vestfold.
Norsk slektshistorisk tidskrift
- I. Martens 1969 Gravfeltet på By i Løten.
UOÅ 1965 - 6
- I. Martens 1972 Møstrand i Telemark.
Viking XXXVI
- M. Martin 1976 Das fränkische Gräberfeld von Basel-Berneringen.
Basel
- E. Mikkelsen 1973 Overgangen folkevandringstid/merovingertid i Norge.
UOÅ 1970 - 1
- R. Bruce-Mitford 1974 Aspects of anglo saxon Archeology.
London
- R. Bruce-Mitford 1975 The Sutton Hoo ship burial.
London
- O. Montelius 1895 Den nordiska järnålderns kronologi.
Svenska fornminnesföreningens tidskrift 1895 (no. 9).
- P.A. Munch 1852 Det norske folks historie
Kristiania

- B. og B. Myhre 1976 Norges historie. Bd. 1.
Oslo
- B. Nermann 1919 Gravfynden på Gotland under tiden 550 - 800.
ATS. 22:4
- B. Nermann 1948 Sutton Hoo - en svensk kunga-eller hövdingegrav?
Fornvännen
- B. Nermann 1969 Die Vendelzeit Gotlands II. Tafeln KVHAA, handl.
Stockholm
- E. Nissen Fett 1947 Åkerfunnet.
BMÅ 1945
Bergen
- E. Nylén 1962 Bebyggelsesproblem i Nordens förhistorie.
Tor 1962
- K. Odner 1973 Økonomiske strukturer på Vestlandet i eldre jernalder.
Bergen
- M. Olsen 1915 Hedenske kulturminner i norske stedsnavn.
Kristiania
- P. Olsen 1945 Die Saxe von Valsgärde I
Valsgärdestudien II
Uppsala
- P. Olsen 1958 Spjutspetsar av typ Vendel XIV
Tor
- J. Ottinger 1974 Waffenbeigaben in Knabengräber.
Studien zur vor und fruhgeschichtlicher
Archeologie. Festschrift für J. Werner
München
- J. Petersen 1918 Jernbarrer I.
Oldtiden VII
Kristiania
- J. Petersen 1919 De norske vikingsverd.
Det no. vid. ak. skr. Hist. fil. kl. II, no. 1
Kristiania
- J. Petersen 1928 Vikingetidens smykker.
Stavanger
- J. Petersen 1951 Vikingetidens redskaper.
Det no. vid. ak. skr. Hist. fil. kl. II, no. 4
Oslo
- K. Polanyi 1957 The economy as instituted process, i
Polanyi, Arensburg, Pearson: Trade and markets in the
early empires, Illinois
- T. Ramskou 1950 Viking age cremation graves in Denmark.
Acta arch. XXI
København
- C. Redlich 1948 Erbrecht und Grabbeigaben bei den Germanen.
Forschungen und Fortschritte, Heft 15, 16, 1948
- L. Reinton 1961 Seterbruket i Norge.
Oslo
- Lex Ribuaria R. Buchner: Textkritische Untersuchungen zur Lex Ribuaria
Leipzig 1940
Lex Ribuaria et Lex Francorum chamavorum ex monu-
mentis Germaniae historicis recusae.
Ed. Rudolphus Schmidt
Hannover 1883
- S. Rietschel 1911 Der Totenteil im germanisches Recht.
Zeitschrift der Savigny-stiftung für Rechtsgeschichte, germ.
Abt. bd. 32
Weimar

- A. Riising 1958 The fate of Henri Pirennés' thesis on the consequences of the Islamic expansion.
- K. Robberstad 1966 Gulating.
Frå Fjon til Fusa. Årbok 1966
- E. Rogers 1971 The communications of innovations.
New York
- H. Roosens/G. de Boe/
I. de Meulemeister 1976 Archeologica Belgica 188
Brussel
- H. Roth 1973 Handel und Gewerbe vom 6 - bis 8 Jh. östlich des Rheins.
Vierteljahrschrift für sozial- und Wirtschaftsgeschichte, 58,
1971
- J.C. Russel 1975 Population in Europe 500 - 1500
I C. M. Cipolla: The Fontana economic history of Europe.
Glasgow
- O. Rygh 1870 Indberetning om undersøgelser paa en gravplads fra den
ældre jernalder paa Ringerike.
AB 1869 - 70
- O. Rygh 1885 Norske oldsager.
Kristiania
- M. Sahlins 1964 The segmentary lineage. An organisation of predatory
expansion.
New York
- Lex Salica Ed. J.F. Behrend.
Weimar 1897
- B. Salin 1904 Die altgermanische Tierornamentik.
Neue Auflage.
Stockholm
- H. Salmo 1938 Die Waffen der Merowingerzeit in Finland.
FFT XLII:I
Helsingfors
- J. Sannes 1970 Ødetid og gjenreisning.
Trondheim
- W. Schluter 1970 Versuch einer sozialen Differenzierung der jungkaiser-
zeitlichen Körpergräbergruppe von Hassleben-Leuna an
Hand einer Analyse der Grabfunde.
Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen 6.
Hildesheim
- B. Schmidt 1961 Die späte Völkerwanderungszeit im Mitteldeutschland.
Halle
- B. Schmidt 1976 Die späte Völkerwanderungszeit im Mitteldeutschland.
Katalog.
Berlin
- I. Serning 1966 Dalarnes järnålder.
Stockholm
- E. Service 1971 Primitive social organisation.
New York
- H. Shetelig 1910 Smaa spænder fra folkevandringstiden.
Oldtiden I
Kristiania
- H. Shetelig 1912 Vestlandske graver fra jernalderen.
Bergens mus. skr. Ny række. BO 11, no. 1.
Bergen
- H. Shetelig 1914 Et vaapenfund fra høifjellet.
Oldtiden IV
Kristiania

- H. Shetelig 1917 Nye jernaldersfund paa Vestlandet.
BMÅ 1916 - 7
- H. Shetelig 1937 En merovingerdolk fra Valdres.
BMÅ 1937
- H. Shetelig
T. Sjøvold 1960 Oseberg III
En østnorsk rektangulær spenne fra merovingertiden.
UOÅ 1958/9
- T. Sjøvold 1974 The iron age settlement of arctic Norway.
Oslo
- F. Skaar 1943 Bruken av jernalderssverdene.
Viking VII
- A. Skjølsvold 1961 Kleberindustrien i vikingetiden.
Norveg 8
- A. Skjølsvold 1969 En fangstmans grav i Trysilfjellene.
Viking XXXIII
- W. Slomann 1956 Folkevandringstiden i Norge.
SMÅ 1955
Stavanger
- W. Slomann 1971 Gravfeltet omkring Einangsteinen i Slidreåsen, Valdres.
Viking XXXV
- B. Solberg 1976 Jernalderen på Sunnmøre.
Utrykt magistergrad, Bergen 1976
- Fr. Stein 1968 Adelsgräber des achten Jahrhunderts in Deutschland.
GDVZ
Berlin
- M. Stenberger 1955 The reasons for the abandonment of Vallhagar. I. Vallhagar del II.
Stockholm
- M. Stenberger 1971 Det forntida Sverige.
Stockholm
- H. Steuer 1970 Historische Phasen der Bewaffnung nach der Aussagen der archeologischen Quellen.
Fruhmittelalterliche Studien 4
Berlin
- H. Steuer/M. Last 1969 Zur interpretation der Beigabenführenden Gräber des achten Jahrhunderts im Gebiet rechts des Rheins Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte.
Bidrag til Bornholms befolkningshistoria under järnåldern.
ATS XVIII:4
- B. Stjernquist 1967 Models of commercial diffusion in prehistoric times.
Særtrykk av Scripta Minora 1965 - 6
Lund
- H. Stoll 1939 Die Alamannengräber von Hailfingen.
GDVZ
Berlin
- J. Storm Munch 1956 Folkevandringstidens gullskatter i Norge.
Viking XX
- J. Storm Munch 1965 Borg og bygd. Studier i Telemarks eldre jernalder.
UOÅ 1962
- S. Svensson 1974 Svensk etnologi.
Stockholm
- M.J. Swanton 1974 A corpus of pagan anglo saxon spear types.
British arch. reports 7
Oxford

- A. Thormodsæter 1963 i: Norge, bd. 1, Land og folk.
Oslo
- A. Tumin 1970 Readings on social stratification.
New Jersey
- E. Vendel 1886 Bornholms oldtidsminder og oldsager.
København
- W. Veeck 1931 Die Alamannen im Württemberg.
GDVZ
Berlin
- S. Vinsrygg 1972a Ei ny merovingertidsgrav frå Vest-Noreg.
Arkeo I
- S. Vinsrygg 1972b Studiet i gravmaterialet frå nord-norsk merovingertid.
Utrykt mag. grad avh. Bergen 1972
- S. Welinder 1973 Järnåldersgravfelt i Mälardalen.
Acta arch. Lund.
Lund
- J. Werner 1935 Münzdatierte austrasische Grabfunde.
GDVZ
Berlin
- J. Werner 1955 Das alamannische Gräberfeld von Mindelheim.
Materialheft zur bayerischen Vorgeschichte.
Kallmunz
- J. Werner 1962 Die Langobarden in Pannonien.
Bayerische Ak. der Wissenschaft, Abh., Heft 55 A
München
- J. Werner 1968 Bewaffnung und Waffenbeigaben in der Merowingerzeit.
Settimane di studio del centro italiano di studi sull'alto
medioevo.
Spoleto
- K. Visted/H. Stigum 1971 Vår gamle bondekultur. Bd. I.
Oslo
- H. Zeiss 1950 Spätmerovingische - frühkarolingische Schildbuckel von
Zuckerhutform.
Etterlatt arbeide fra 1937, trykt i Festschrift fur P. Rein-
ecke, 1950
- P. Ziegler 1969 The black death.
London
- H. Zinnser 1947 Rats, lice and history.
Boston
- M. Ørsnes 1956 Kyndby. Ein seeländischer Grabplatz aus dem 7 - 8 Jahrh.
nach Christus.
Acta arch. XXVI
- M. Ørsnes 1964 Mosefund - Stratigrafi og kronologi.
Tor X
- M. Ørsnes 1966 Form og stil.
Nat. mus. skr. arb. hist. række XI
København
- E. Østmo 1977 Freste og andre bygdeborger i Vestfold.
Viking 1977
- N. Åberg 1953 Den historiska relationen mellan folkvandringstid och
vendeltid.
KVHAA, handl.
Stockholm

FORKORTELSER:

ATS	Antikvarisk arkiv för Sverige
BMÅ	Bergen museums årbok
FFT	Finska fornminnesföreningens tidskrift
GDVZ	Germanisches Denkmäler der Völkerwanderungszeit.
KVHAA	Kunglig vitterhets akademins avhandlingar
SMÅ	Stavanger museums årbok
UOÅ	Universitetets oldsaksamlings årbok

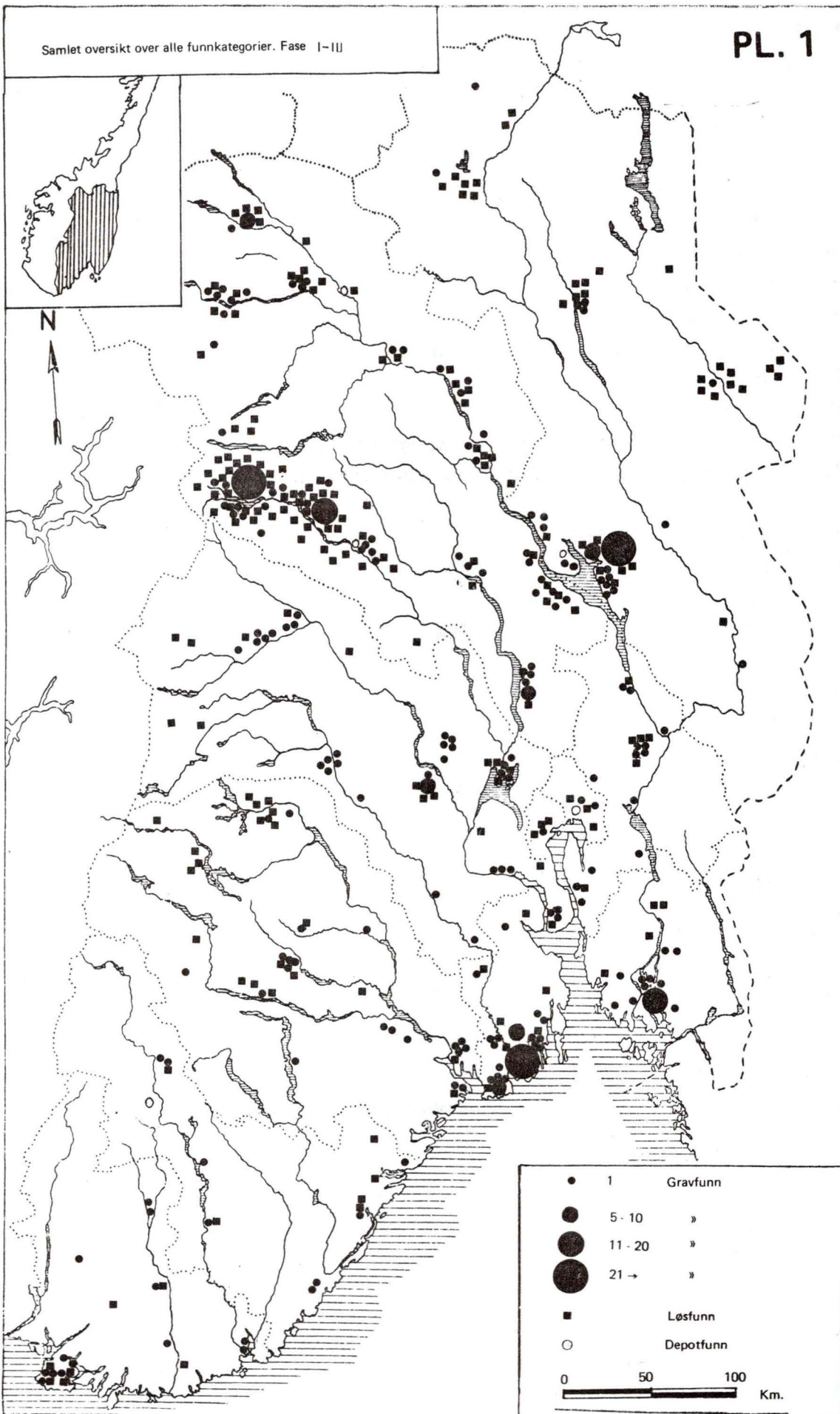

PLANSJER.

1. Funnutbredelse - Fase I - III
2. Funnutbredelse - Fase I
3. Funnutbredelse - Fase II
4. Funnutbredelse - Fase III
5. a - b. Sverdgruppe I
6. a - b. Sverdgruppe II
7. a - e. Sverdgruppe III - VII
8. a - b. Breitsax/Langsax
9. a - c. Tveeggede sverd uten hjalt/Ringsverd
10. a - b. A-sverd/B-sverd
11. a - b. H-sverd/Særtype I
12. a - c. Bladformede spyd/Spyd med lite blad/Spyd pl. 12 c.
13. a - c. Spyd med innsvungne eggsider/Lansettformede spyd
14. a - c. Vendelspyd R 519
15. a - b. Spyd av type NJF 104
16. a - c. Spyd av type R 520/R 522
17. a - c. Toppknappsbuler
18. a - f. Galgenbergbuler/Buler av type R 564
19. a - c. A-øks/B-øks/C-øks
20. a - d. Hjelmer
21. a - j. Piler
22. a - c.) Runde, koniske spenner
23. a - c.)
24. a - c. S-formede spenner
25. a - c. Fugleformede spenner
26. a - f. Ryggknappspenner
27. a - d.)
28. a - c.) Ovale spenner
29. a - c. Rektangulære spenner
30. a - b. Skjoldtornspenner
31. a - c.)
32. a - c.) Remgarnityr
33. a - b. Spenne formet som profilsett fuglehode/Tungeformet spenne
34. a - d.)
35. a - c.) Keramikk
36. a - g. Ildstål
37. a - d. Kammer
38. Stangbissel

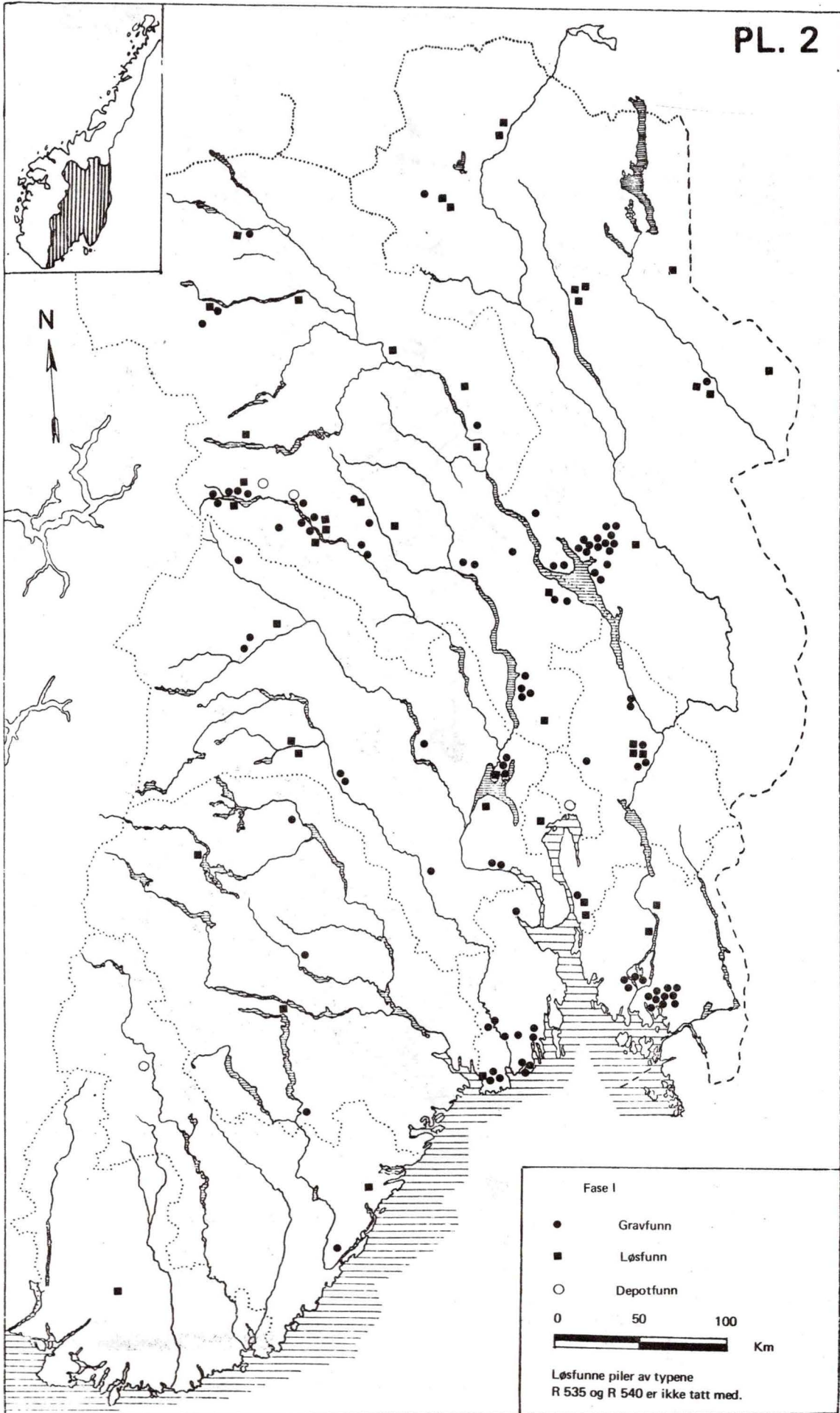
Samlet oversikt over alle funnkategorier. Fase I-II

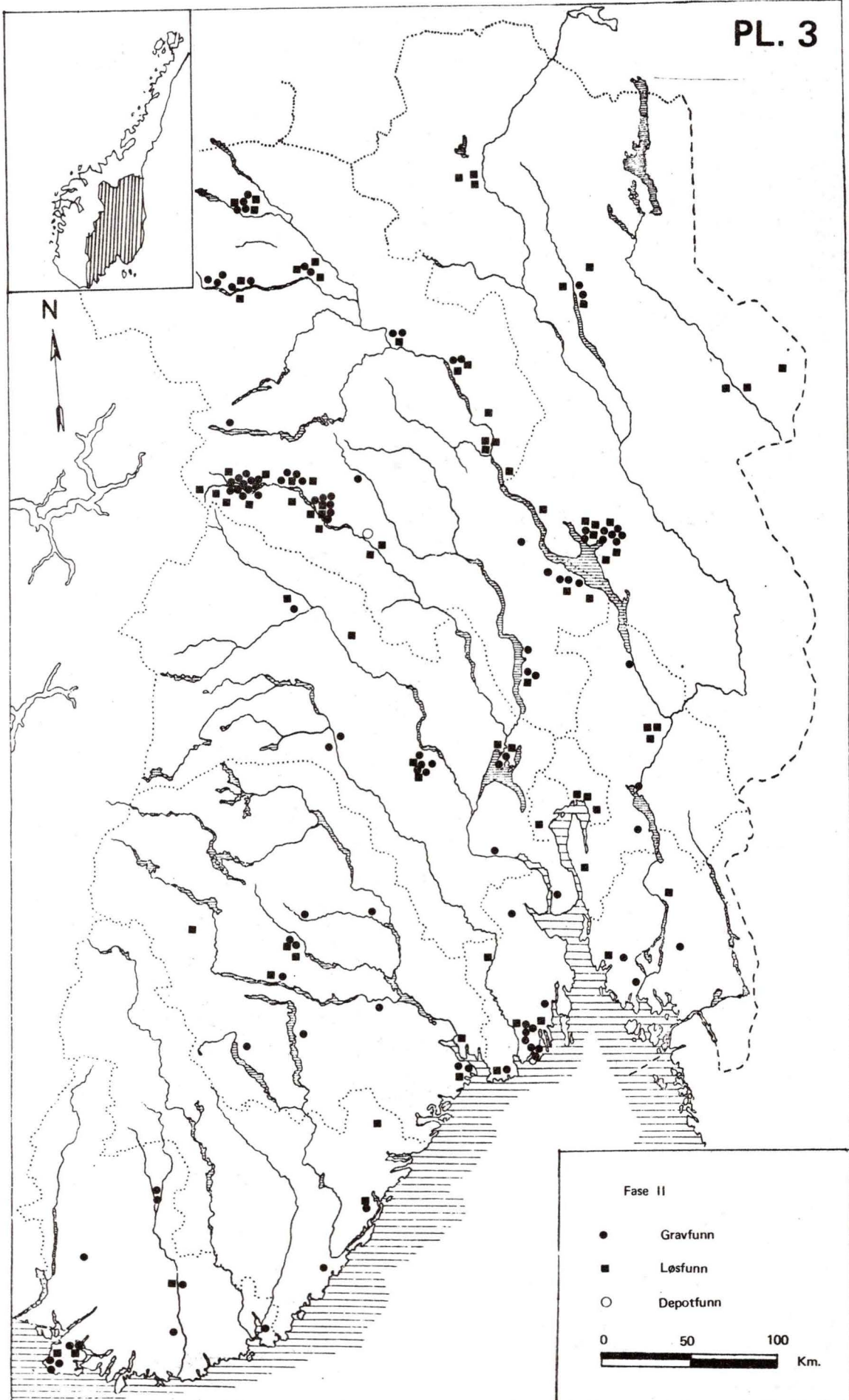
PL. 1

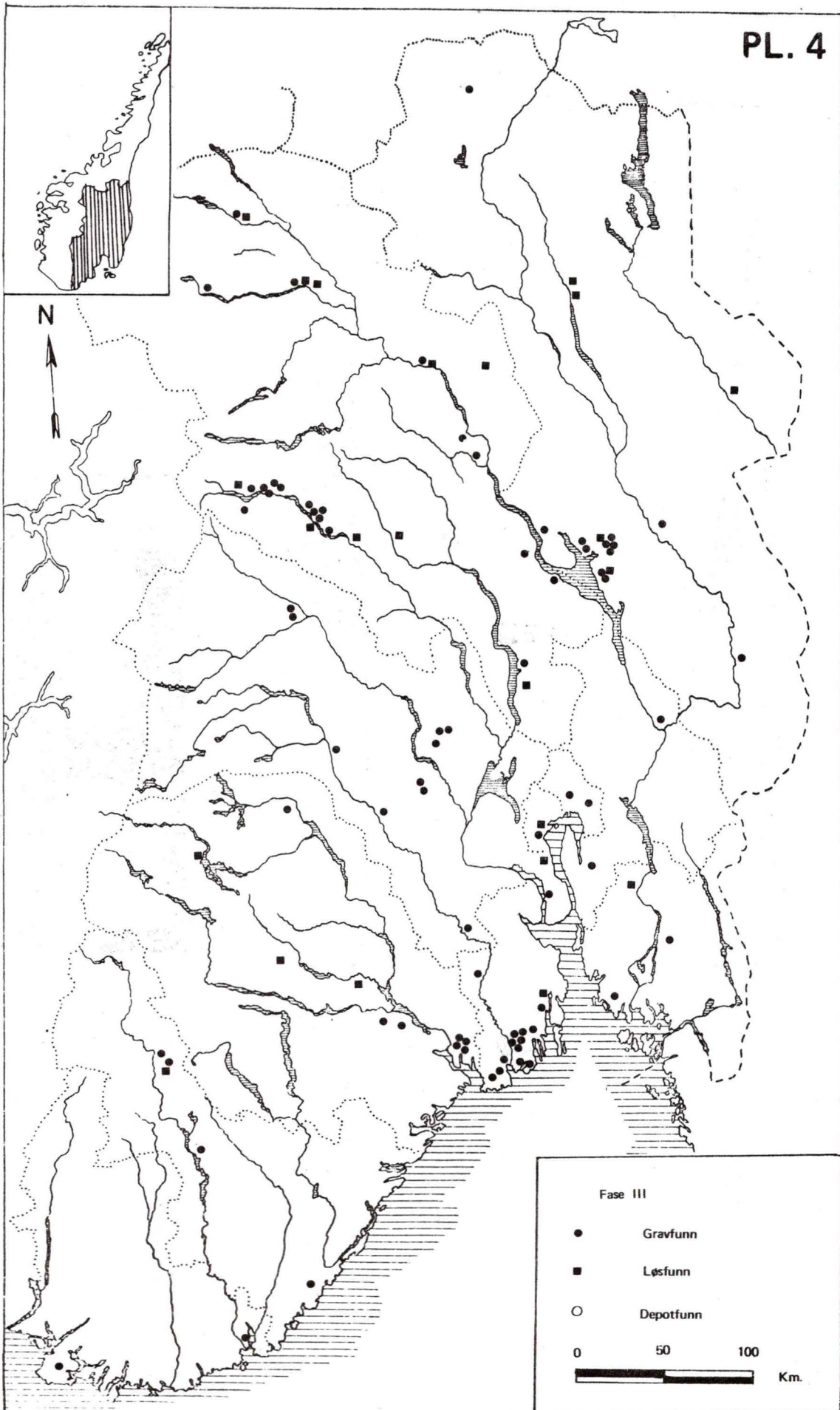

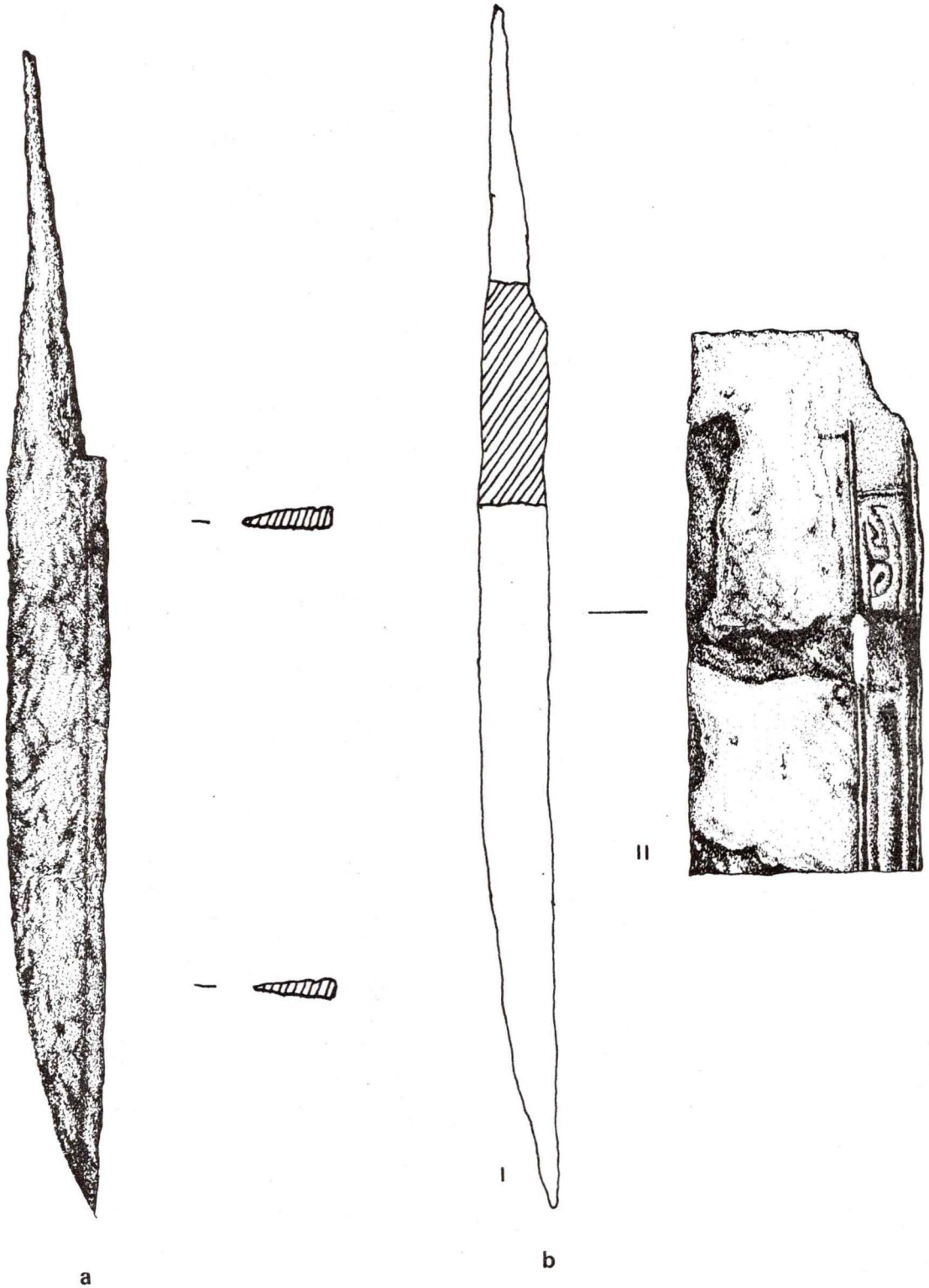
PL. 2

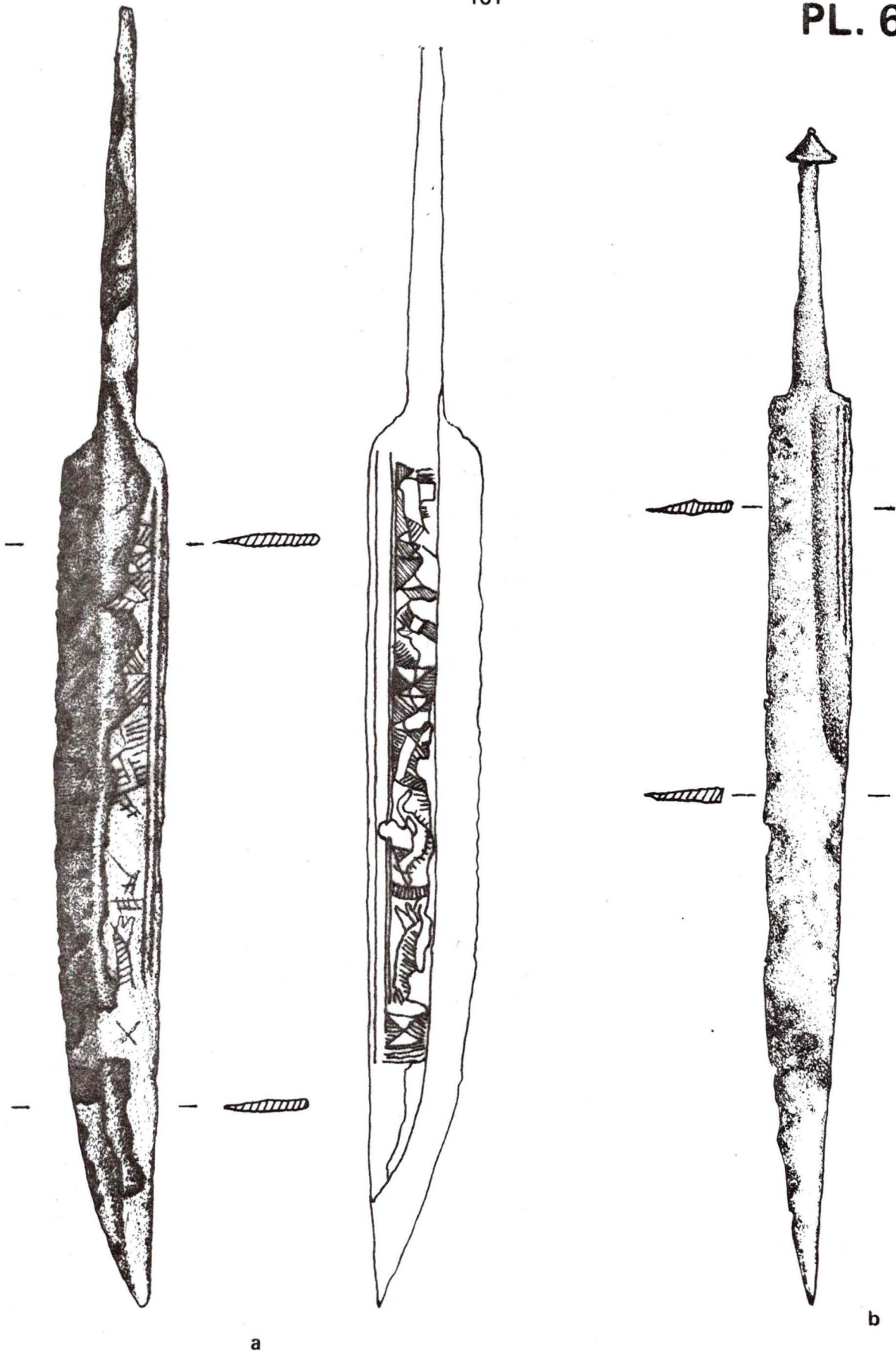

Sverdgruppe I

a) C - 27834a	Sønderol, Vang, Oppl.	M. 1 : 2	
b) C - 25363a	Frognerhagen, Nore, Buskr.	M. I) 1 : II). 2 : 1	

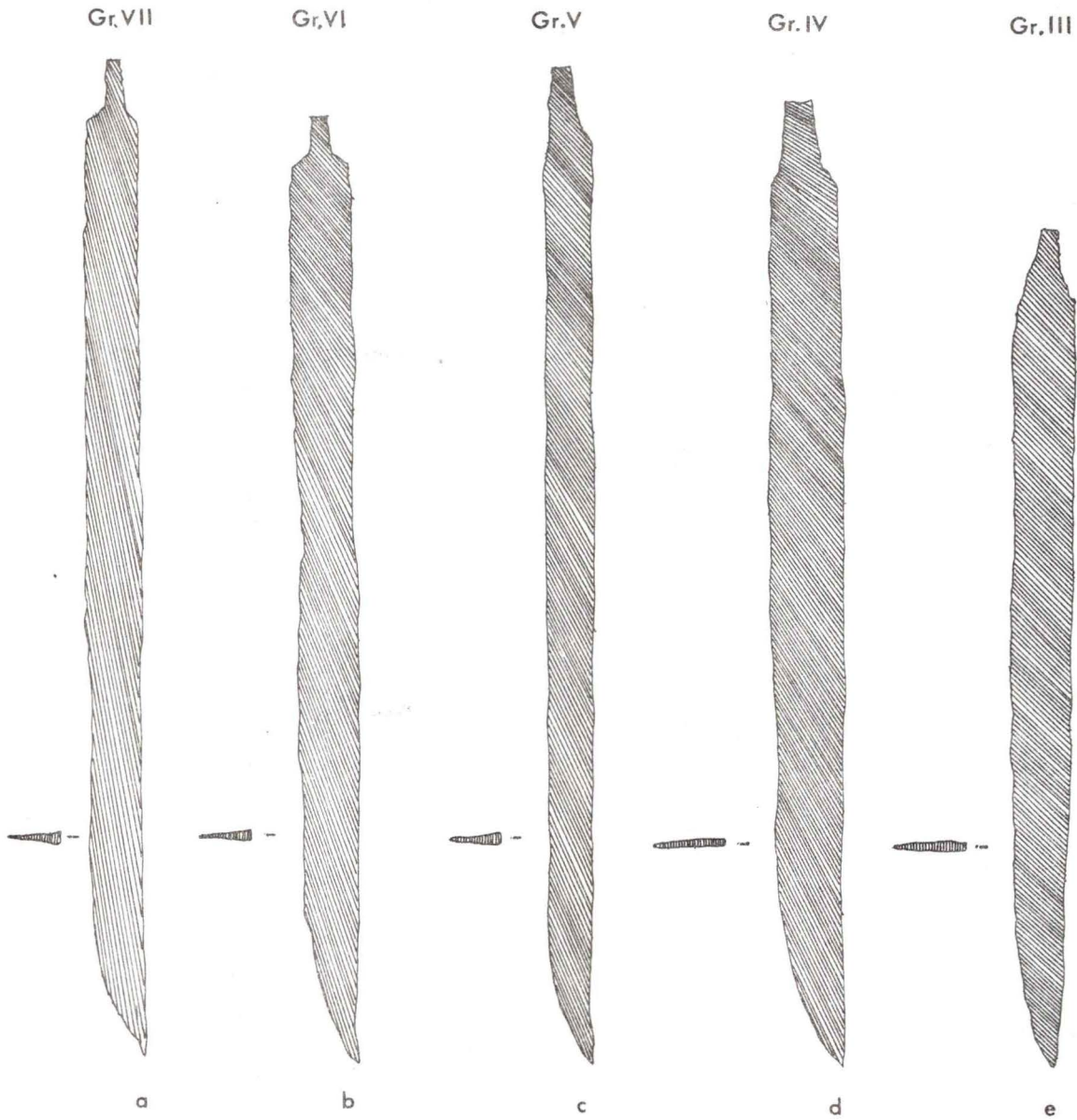

Sverdgruppe II

- a) B - 8840 Mo, V. Slidre, Oppl.
 b) C - 32693a Eltdalen, Trysil, Hedm.

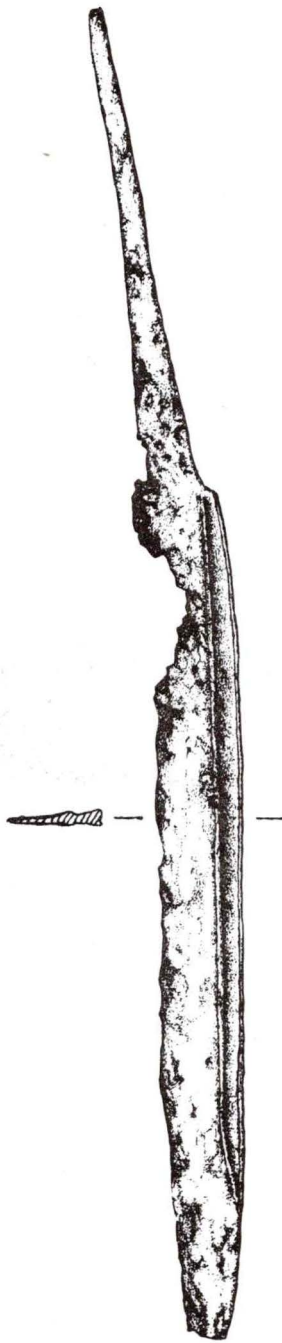
M. 2 : 3
 M. 2 : 5

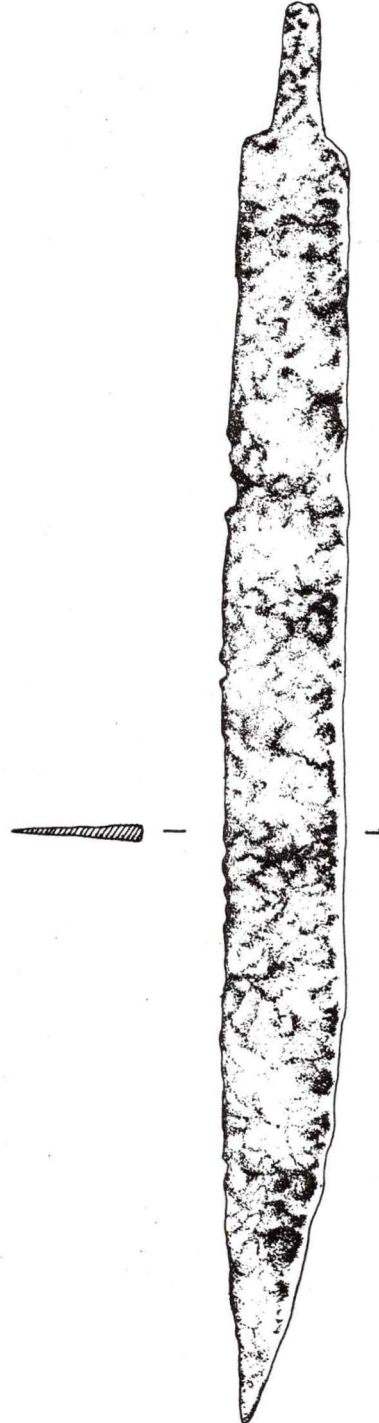
Sverdgruppe III - VII

a)	C - 29868a	Hedenstad, Sandsvær, Buskr.	M. 1:6
b)	T - 2466	Vollan, Kvikne, Hedm.	M. 1:6
c)	C - 1147	Klevgården, Moland, Telem.	M. 1:6
d)	C - 16003	Røn, V. Slidre, Oppl.	M. 1:6
e)	C - 25941a	Øie, Vang, Oppl.	M. 1:6

a

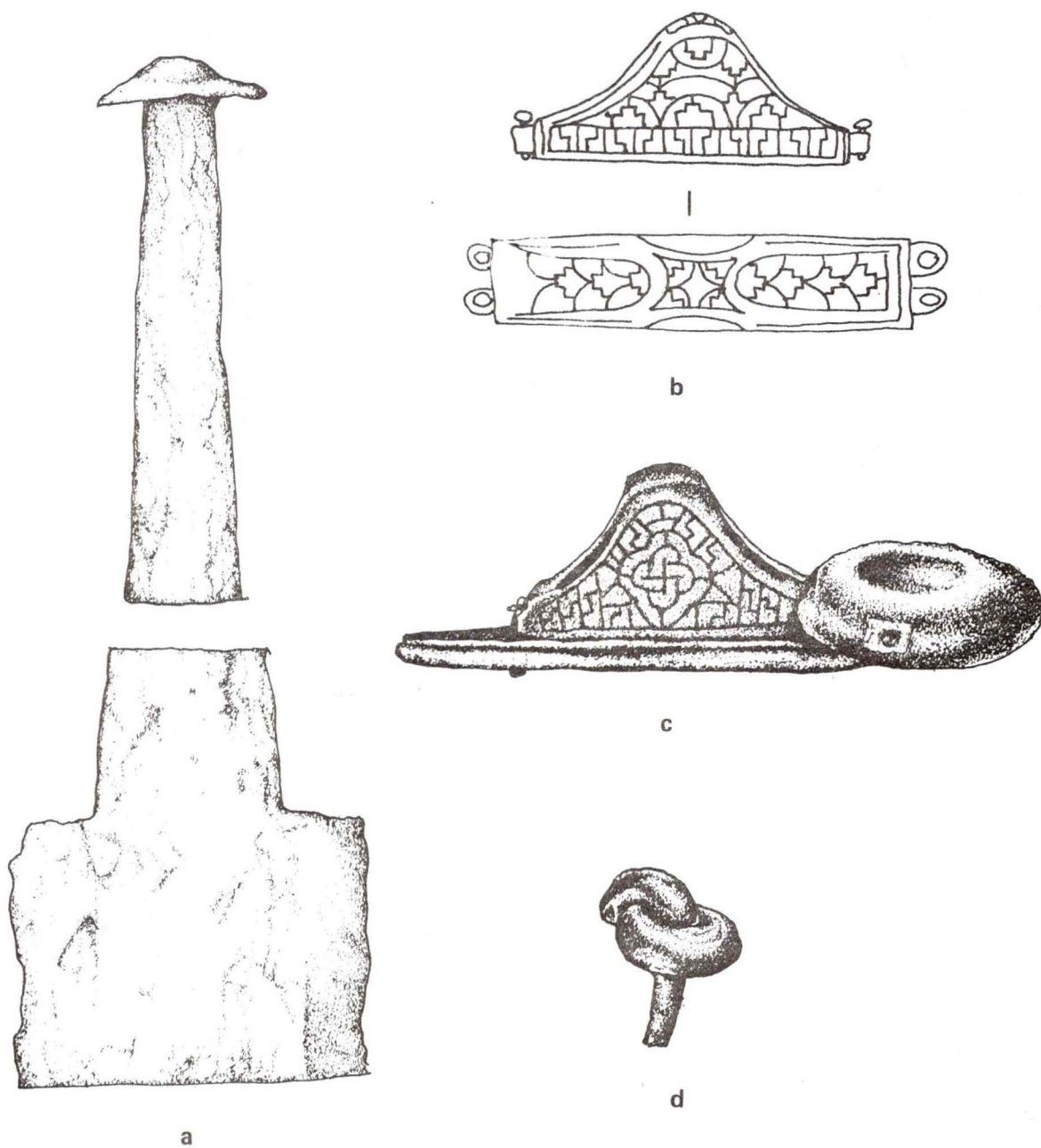

b

Breitsax/Langsax

a) C - 22879 Tomaskirken, Vang, Oppl.
b) C - 5019 Godaker, Stange, Hedm.

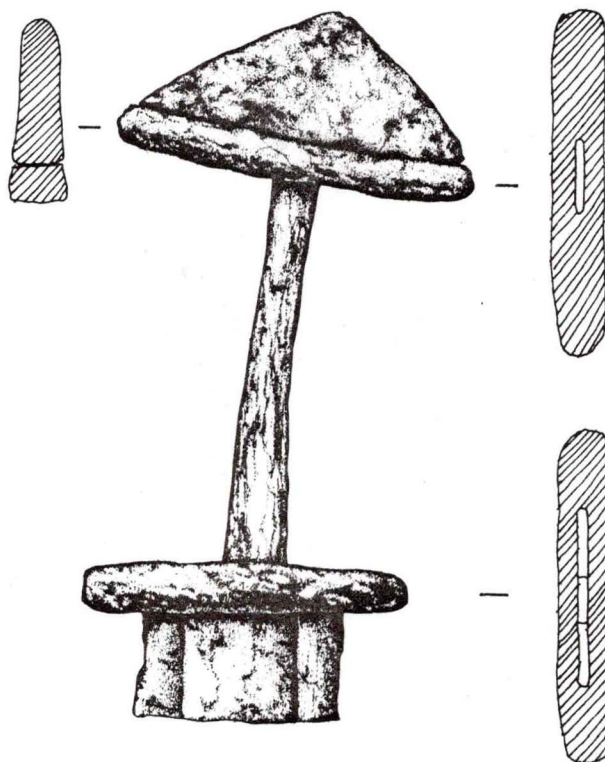
M. 1 : 3
M. 1 : 4

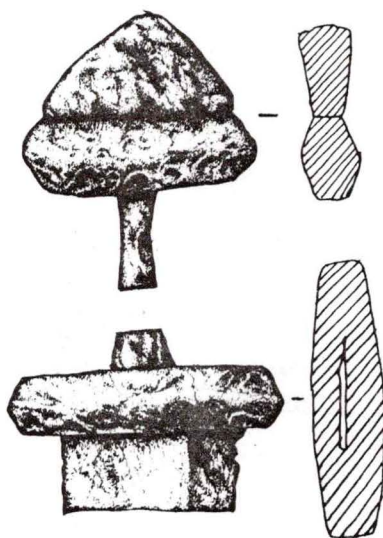
Tveeggede sverd uten hjalt/Ringsverd

a)	C - 4831	Kløvjordet, Flesberg, Buskr.	M. 1 : 1
b)	C - 12498	Nes, Hedrum, Vestf.	M. 3 : 4
c)	C - 16604	Åker, Vang, Hedm.	M. 3 : 4
d)	C - 7289	Kjærstad, Garder, Vestby, Akh.	M. 1 : 1

a

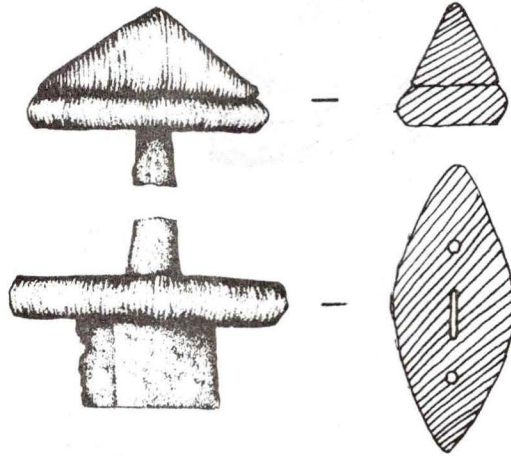

b

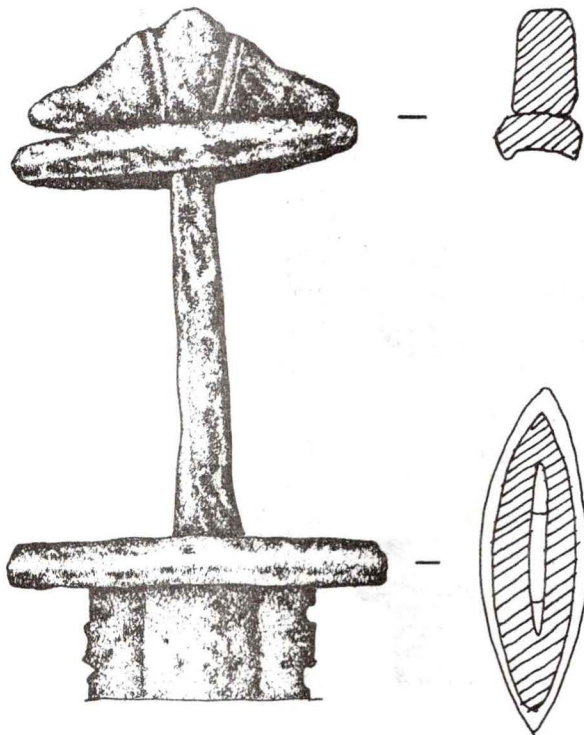
A-sverd/B-sverd

a) C - 2039 Sander, Kråkstad, Akh.
 b) C - 16001 Jarstad, V. Slidre, Oppl.

M. 1 : 2
 M. 1 : 2

a

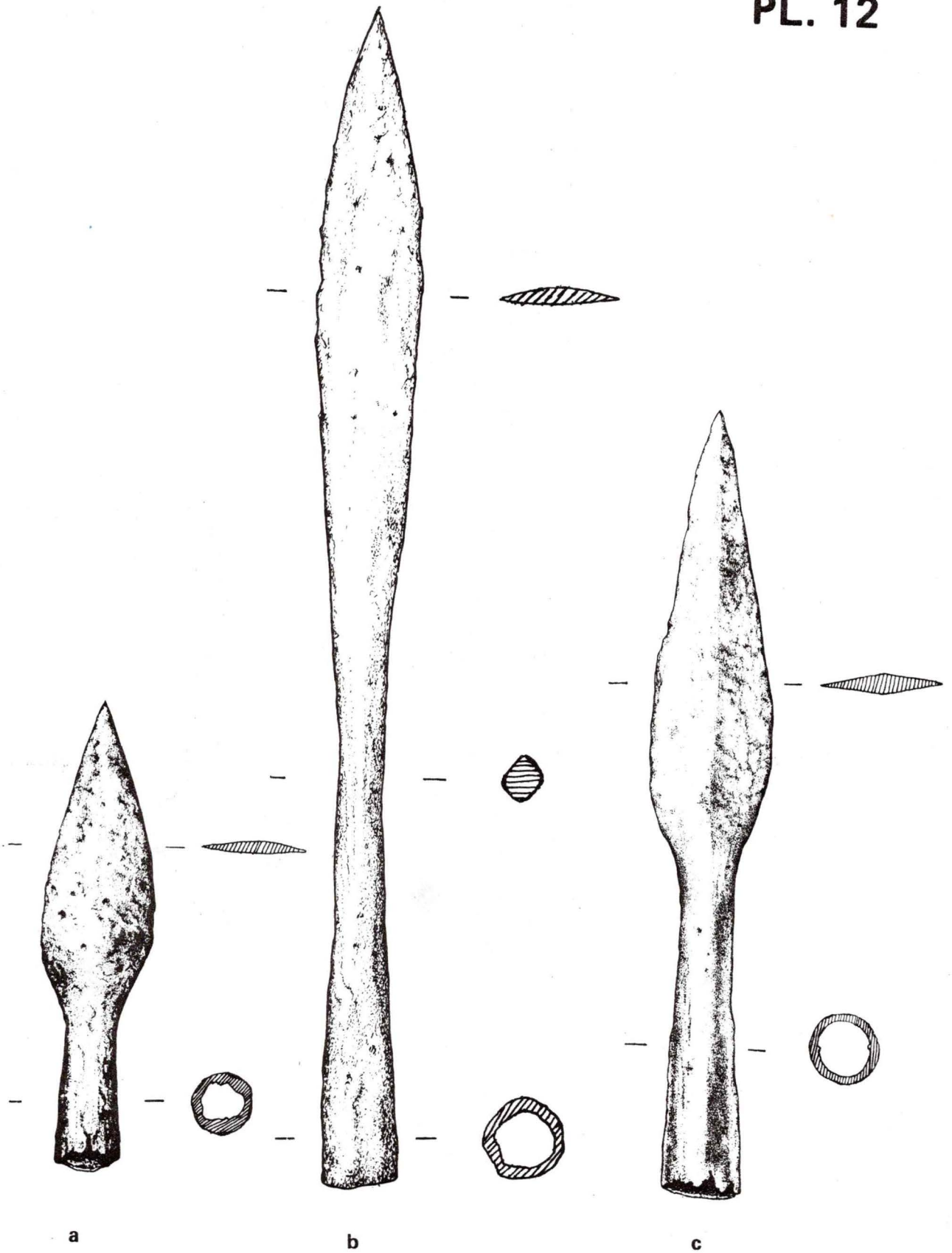
b

H-sverd/Særtype I

a) C - 22117a Ø. Kamfjord, Sandar, Vestf.
 b) C - 19809 S. Skjønne, Nore, Buskr.

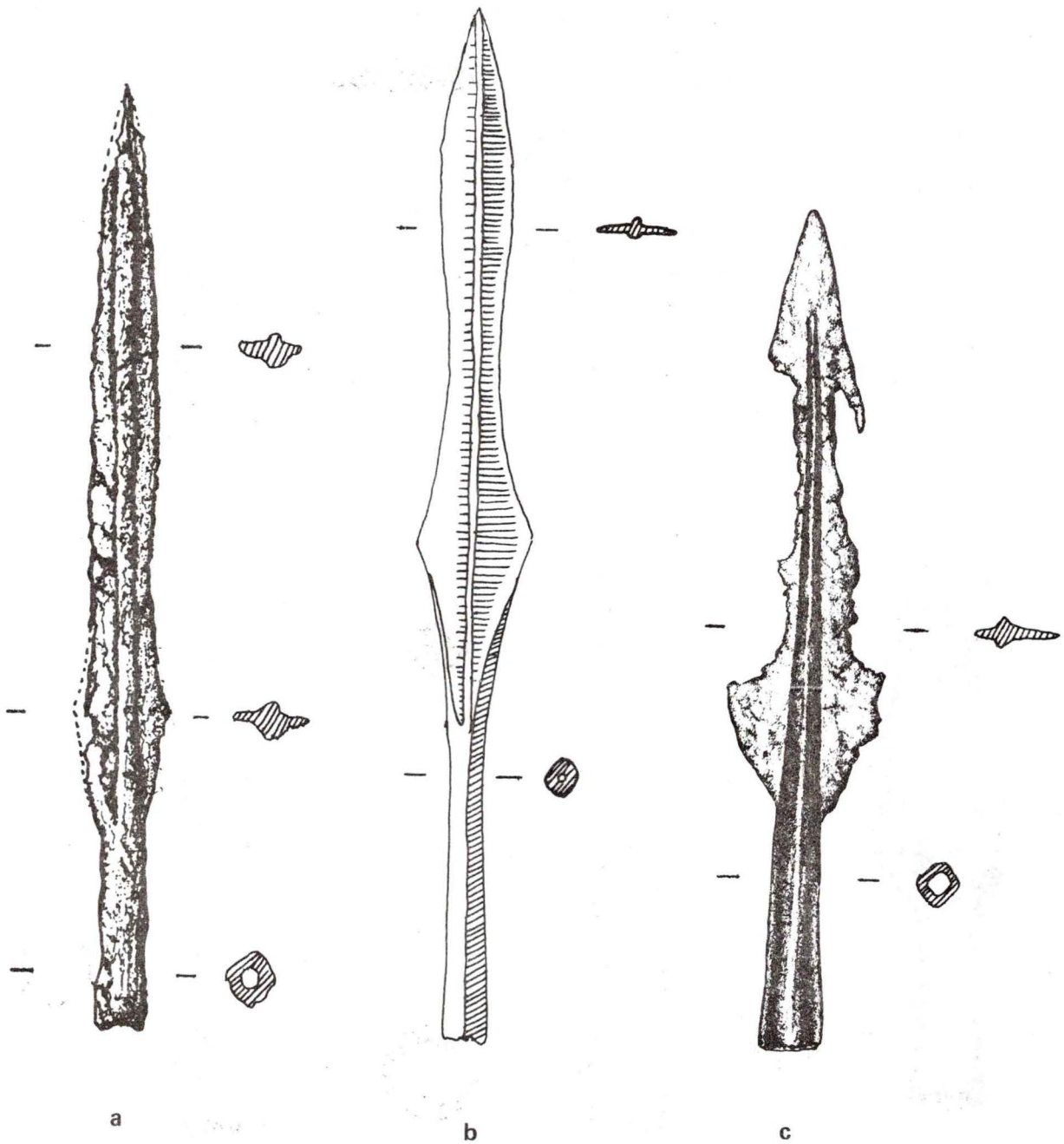
M. 1 : 3
 M. 1 : 2

Bladformede spyd/Spyd med lite blad/Spyd pl. 12 c

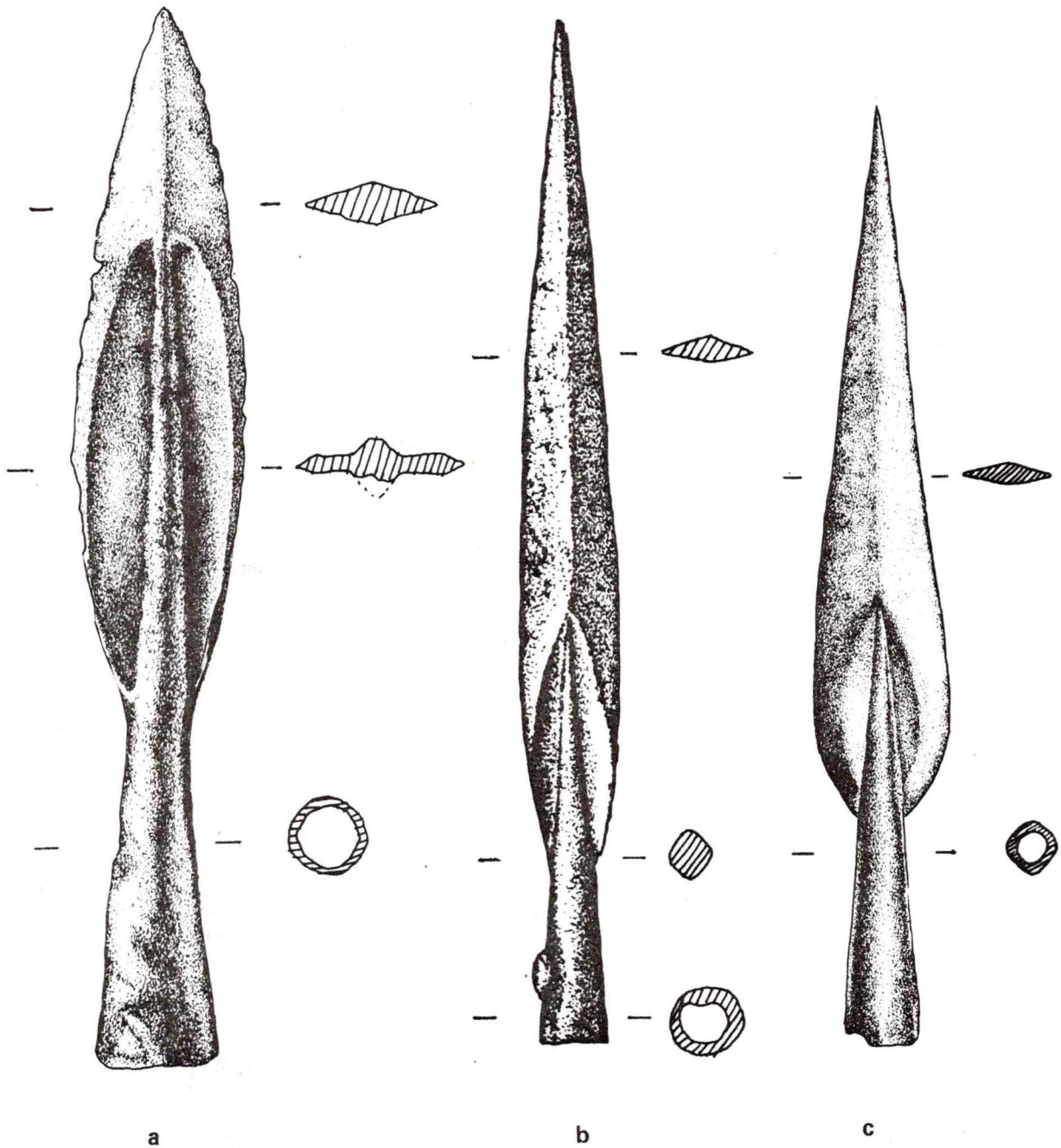
a)	C - 20331a	Østrinnen, N. Land, Oppl.	M. 1 : 2
b)	C - 4833	Kløvjordet, Flesberg, Buskr.	M. 1 : 2
c)	C - 2819	Vennislandet, Vang, Oppl.	M. 1 : 2

Spyd med innsvungne eggsider/Lansettformede spyd

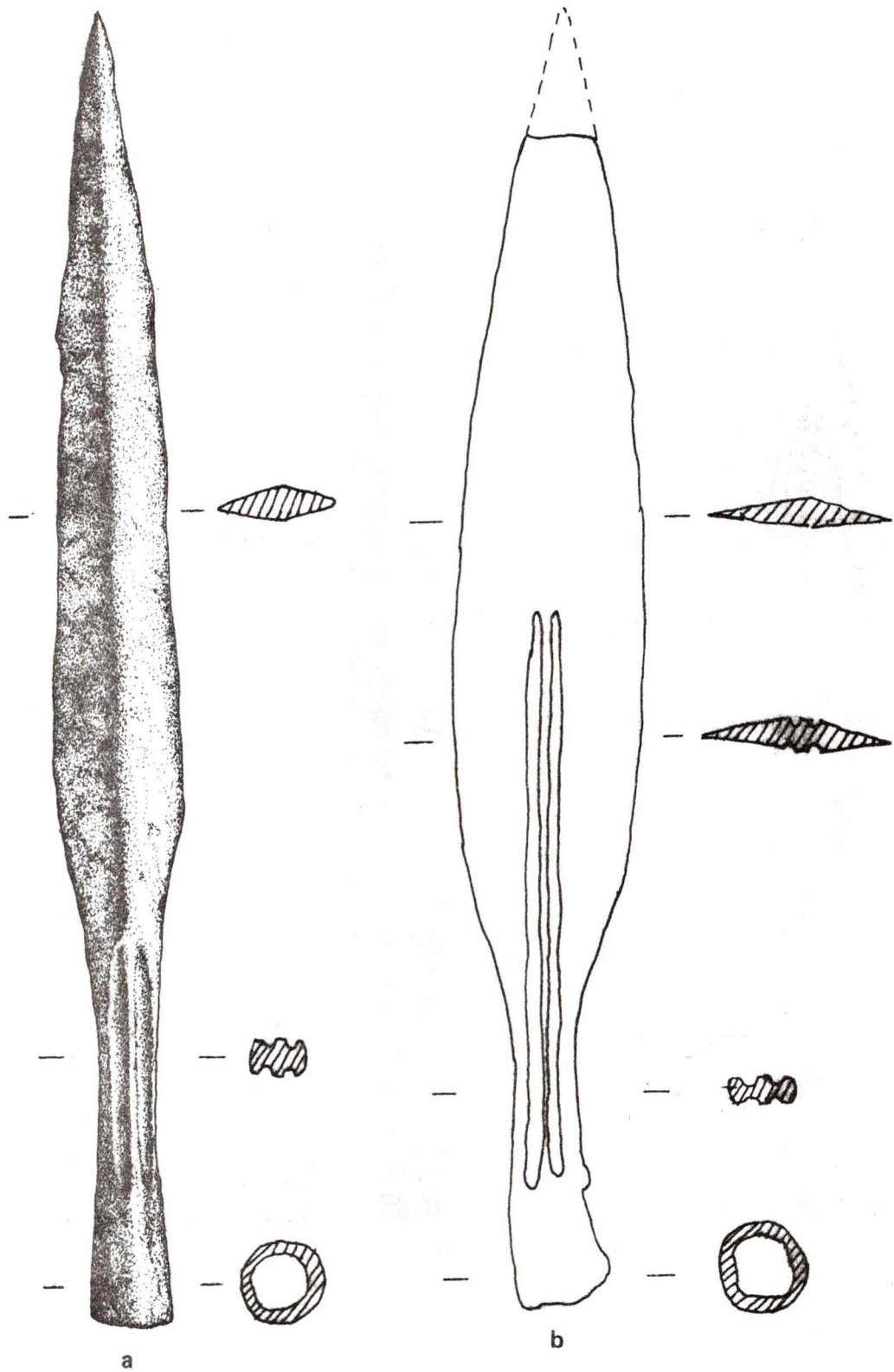
a)	C - 23108a	Glitre, Kråkstad, Akh.	M. 1 : 4
b)	C - 477	Henshaug, Nes, Hedm.	M. 1 : 4
c)	C - 17746	S. Kvåle, V. Slidre, Oppl.	M. 1 : 3

Vendelspyd R 519

a) C - 32693b	Eldalen, Trysil, Hedm.	M. 1 : 2
b) Aksj.nr.75/64	Rustadbakken, Løten, Hedm.	M. 1 : 3
c) C - 17631	Kval, Hurum, Vang, Oppl.	M. 1 : 3

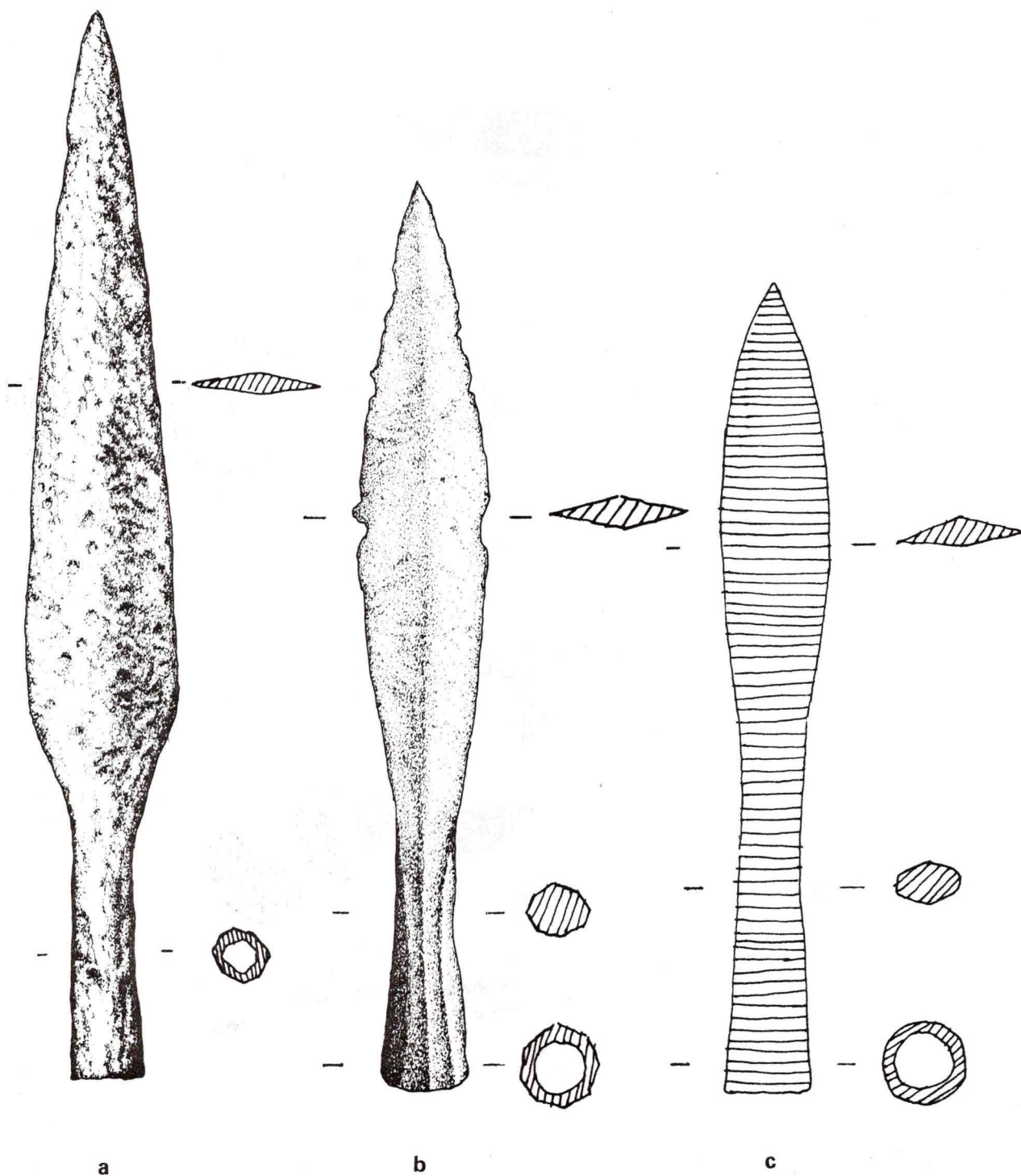

Spyd av type NJF 104

- a) C - 19810 S. Skjønne, Nore, Buskr.
 b) C - 13428 Klingen, Torpe, Buskr.

M. 1 : 3
 M. 1 : 3

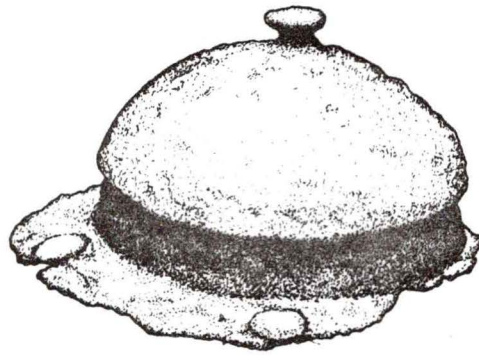

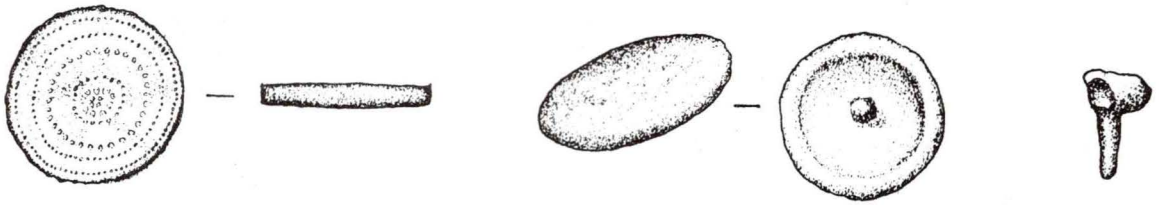
Spyd av type R 520/R 522

- a) C - 1158   Lien, Moland, Telem.
 b) C - 1841   V. Berg, Løten, Hedm.
 c) C - 20312b   Tingelstad, Brandbu, Oppl.

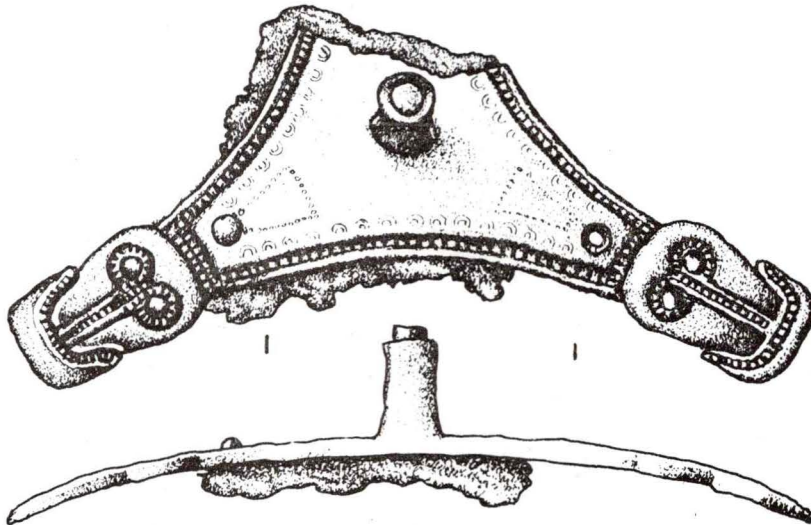
M. 1 : 3
 M. 1 : 2
 M. 1 : 2

a

b

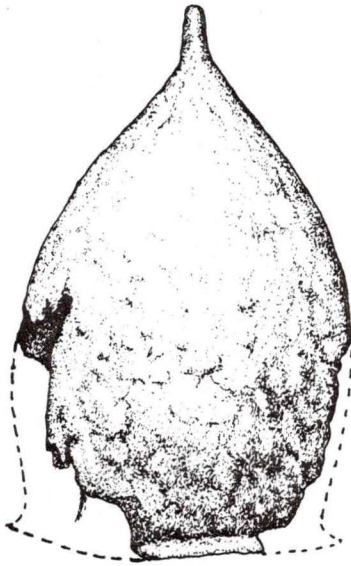

c

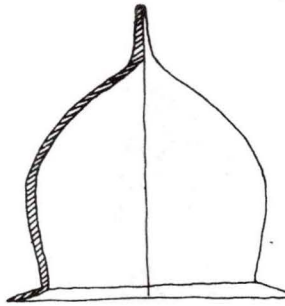
Toppknappsbuler

a)	C - 24766	Rå, Norderhov, Buskr.	M. 1 : 3
b)	C - 14397, 14449, 16204	Frok, Norderhov, Buskr.	M. 2 : 3
c)	C - 8347	Åker, Vang, Hedm.	M. 1 : 1

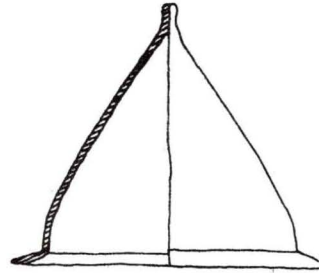

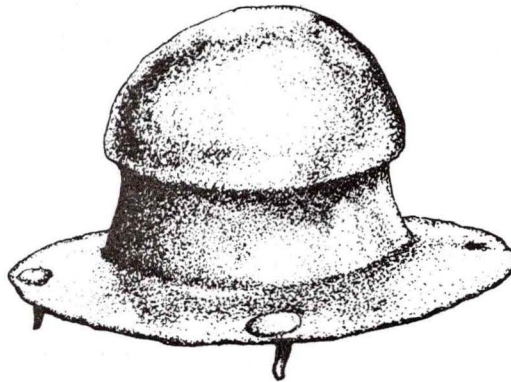
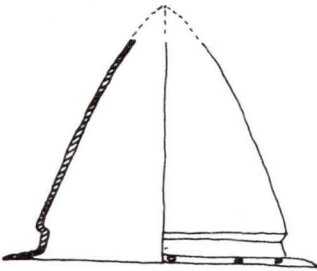
a

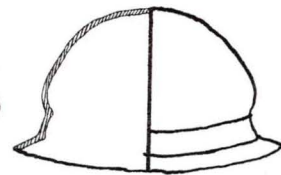
b

c

e

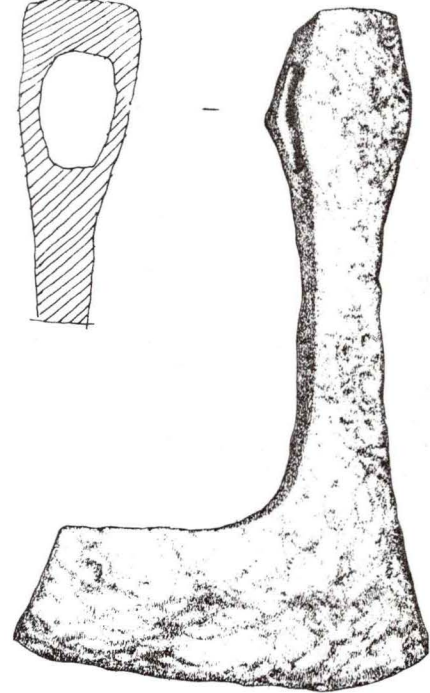
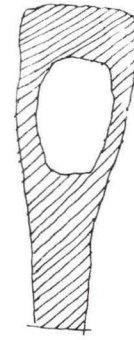
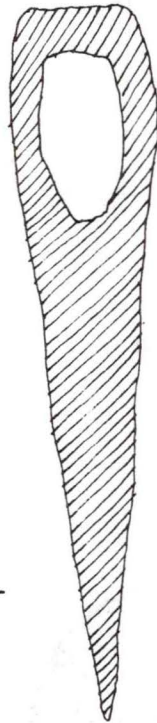
f

Galgenbergbuler/Buler av type R 564

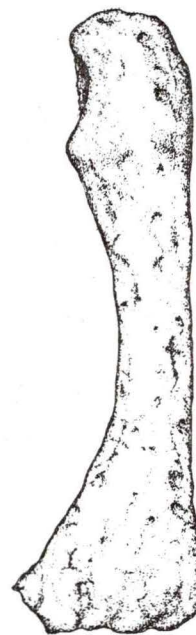
a)	C - 22237d	Haglebuvannet, Eggedal, Buskr.	M. 1 : 2
b)	C - 12451	Nes, Hedrum, Vestf.	M. 1 : 4
c)	C - 2272	Kaupang, Tjølling, Vestf.	M. 1 : 4
d)	C - 2498	Bjerke, Hedrum, Vestf.	M. 1 : 4
e)	C - 16005	Røn, V. Slidre, Oppl.	M. 1 : 2
f)	C - 20931g	Krødsherad, Buskr.	M. 1 : 4

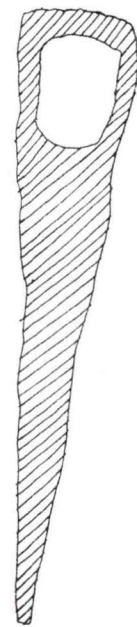
a

b

c

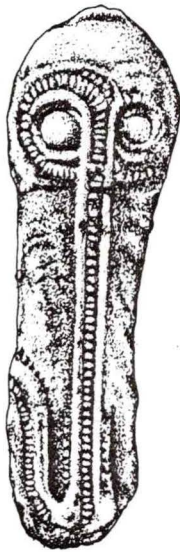

A-øks/B-øks/C-øks

- a) C - 22237b Haglebuvannet, Eggedal, Buskr.
 b) C - 18146 Bjølverud, Lesja, Oppl.
 c) C - 26568a Helvik, Lista, V. Agd.

M. 1 : 2
 M. 1 : 2
 M. 1 : 2

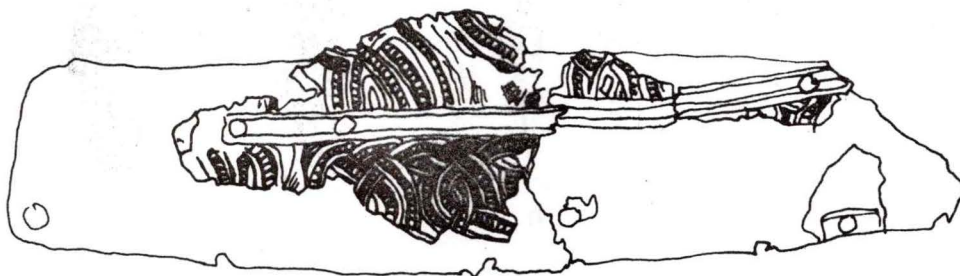
a

b

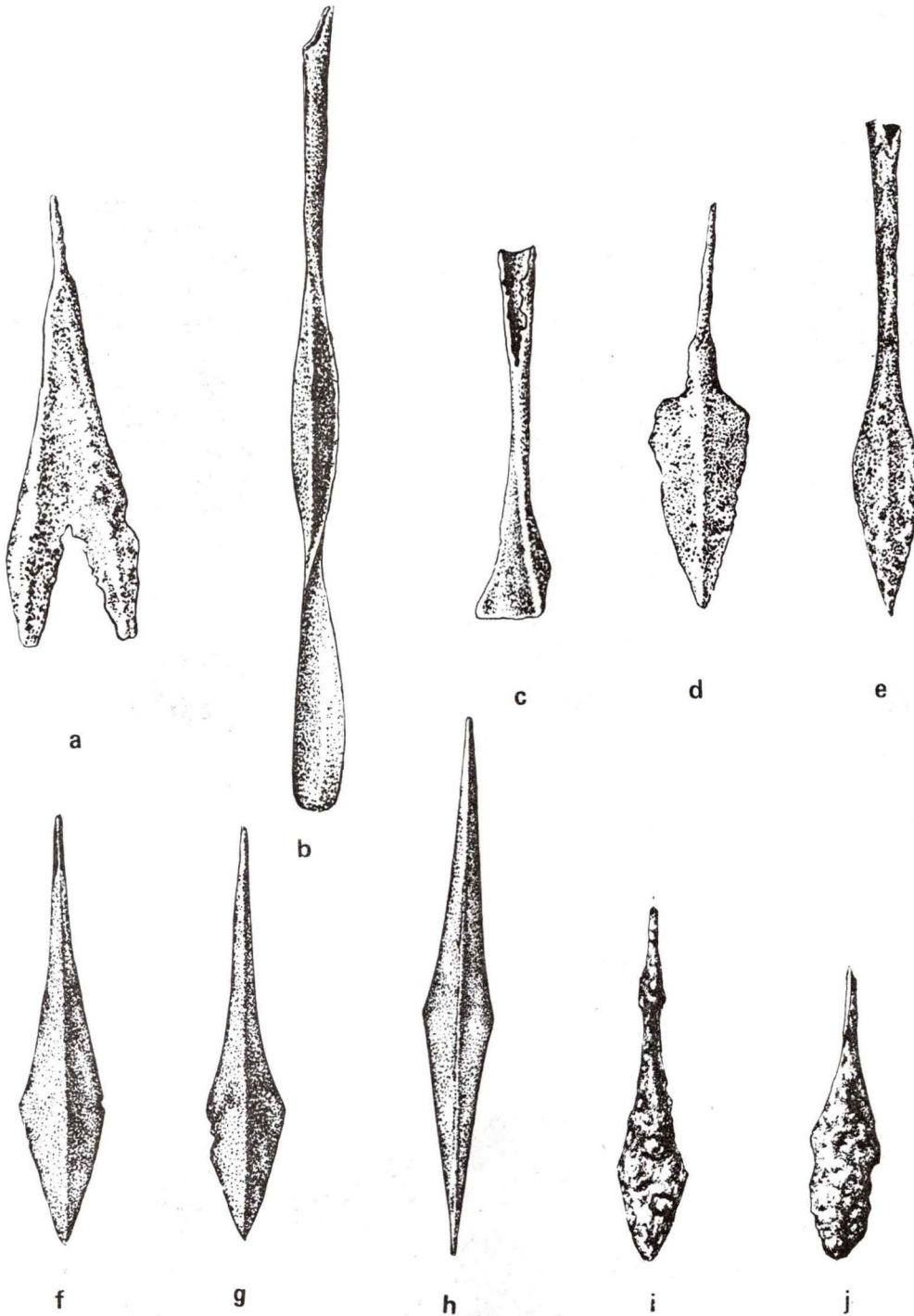
c

d

Hjelmer

a)	C - 9662	By, Løten, Hedm.	M. 3 : 2
b)	C - 10694	V. Englaug, Løten, Hedm.	M. 3 : 2
c)	C - 17778	Ø. Stabu, Hof, Ø. Toten, Oppl.	M. 3 : 2
d)	C - 20286g	Nes, Kvelde, Hedrum, Vestf.	M. 2 : 3

Piler. M. 1 : 2

a)	C - 479	Henhaug, Nes, Buskr.
b)	C - 4556	Størkestad, Ål, Buskr.
c)	C - 479	Henhaug, Nes, Buskr.
d)	C - 481	Henhaug, Nes, Buskr.
e)	C - 27438	Vang, Oppl.
f)	C - 23971d	Dølisetra, Alvdal, Hedm.
g)	C - 23971d	Dølisetra, Alvdal, Hedm.
h)	C - 32693c	Eitdalen, Trysil, Hedm.
i)	C - 26515b	Gjerne, Vang, Oppl.
j)		Ukjent sted - Østlandet (Funnnummeret mangler)

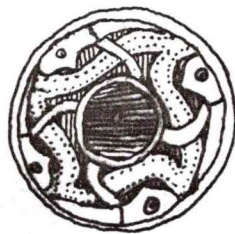

a

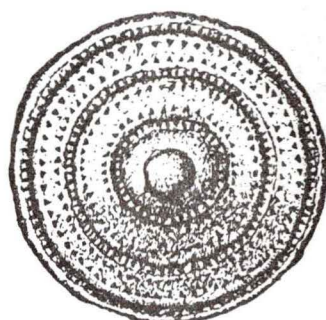
b

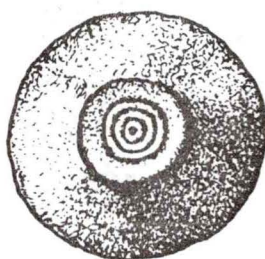
c

Runde, koniske spenner med dyredekor

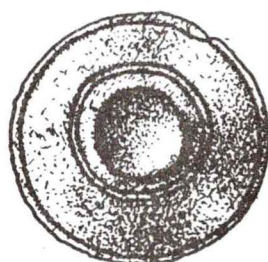
a)	C - 230	Ukjent sted	M. 2 : 3
b)	C - 13395	Sørum, Tinn, Telem.	M. 2 : 3
c)	C - 22744	Madserud Alle, Oslo	M. 1 : 1

a

b

c

Runde, koniske spenner med geom.dekor

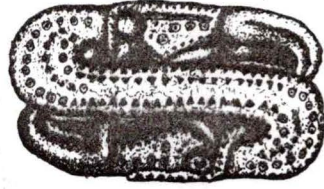
- a) C - 15714 Leikvold, Tune, Østf.
 b) C - 17615 Vallby, Tjølling, Vestf.
 c) C - 18750 Berg, Brunlanes, Vestf.

M. 1 : 1

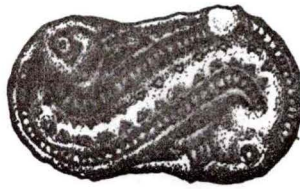
M. 4 : 5

M. 4 : 5

a

b

c

S-formede spenner

a) C -	Åker, Vang, Hedm.	M. 1 : 1
b) C - 10694	By, Løten, Hedm.	M. 1 : 1
c) C - 23173b	Åker, Vang, Hedm.	M. 1 : 1

a

b

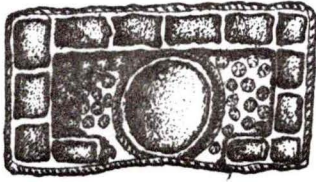

c

Fugleformede spenner

a)	C - 23175	Norheim, Hedrum, Vestf.	M. 1 : 1
b)	C - 95 21	By, Løten, Hedm.	M. 1 : 1
c)	C - 8292	Sunde, Vanse, Lista, V. Agd.	M. 1 : 1

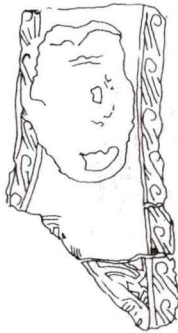
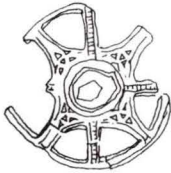

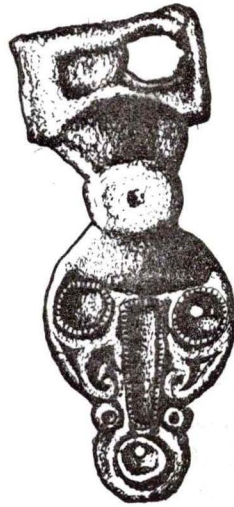
a

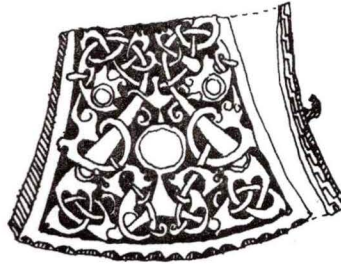
b

e

c

d

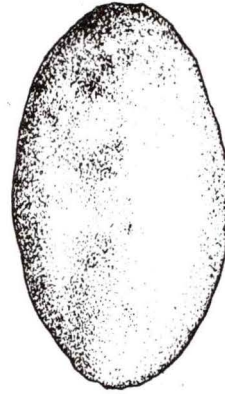
f

Ryggknappspenner

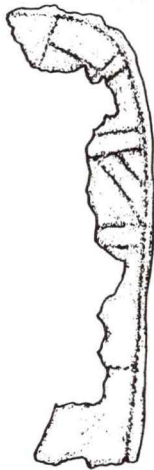
a)	C - 1042	Frøen, Drøbak, Akh.	M. 1 : 1
b)	C - 10244	Onsrud, Ullensaker, Akh.	M. 2 : 3
c)	C - 10492	Hov, Ål, Buskr.	M. 2 : 3
d)	C - 11898	N. Mellø, Hedrum, Vestf.	M. 2 : 3
e)	C - 23947	Kvåle, Røn, V. Slidre, Oppl.	M. 2 : 3
f)	C - 15041	Hegge, Ø. Slidre, Oppl.	M. 2 : 3

a

b

c

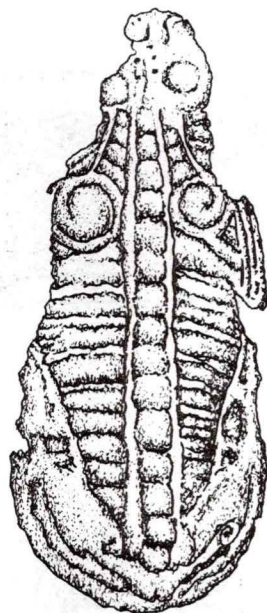

d

Ovale spenner

a) c. 25074	Odland, Fåberg, Oppl.	M. 1:2
b) c. 23173 a	Åker, Vang, Hedm.	M. 1:1
c) c. 16876	Skjerve, Løten, Hedm.	M. 1:1
d) c. 22596 b	Viken, Valle, A.Agder	M. 1:1

a

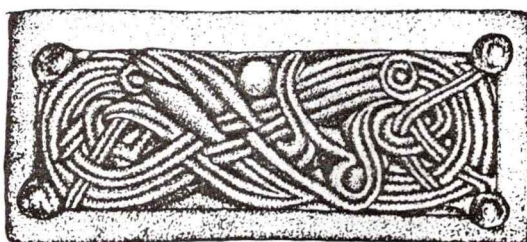
b

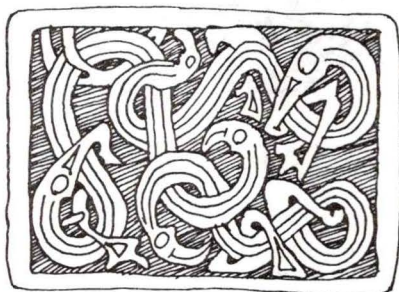
c

Ovale spenner (krypdyrspanner)

a) B. 5478 a	Drange, Herred, V. Agd.	M. 1:1
b) c. 30160	Løten, Romedal, Hedm.	M. 1:1
d) c. 29479	Hof, Toten, Hedm.	M. 1:1

a

b

c

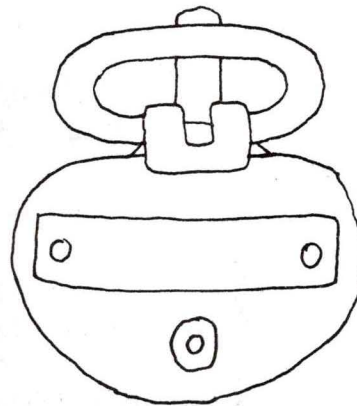
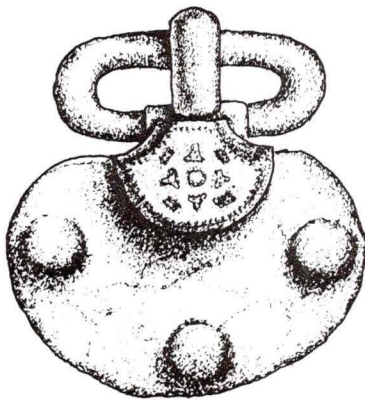
Rektangulære spenner

a)	C - 16021	Åker, Vang, Hedm.	M. 2:1
b)	C - 29928	Billingsstad, Asker, Akh.	M. 1:1
c)	C - 14929	Hovland, Hedrum, Vestf.	M. 1:3

a

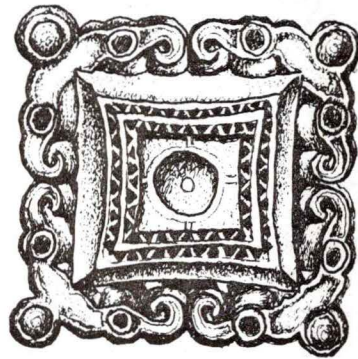

b

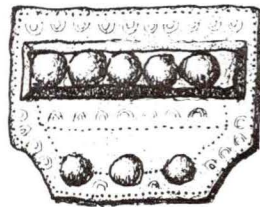
Skjoldtornspenner

- a) C - 4901 Åker, Vang, Hedm.
 b) C - 4664 Størkestad, Ål, Buskr.

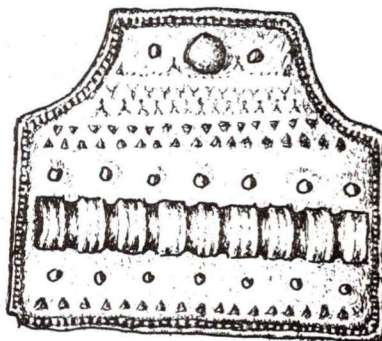
M. 1 : 1
 M. 1 : 1

a

b

c

Remgarnityr

- a) C - 4902 Åker, Vang, Oppl.
 b) C - 15738 Ukjent sted
 c) C - 16605 Åker, Vang, Oppl.

M. 1 : 1

M. 1 : 1

M. 1 : 1

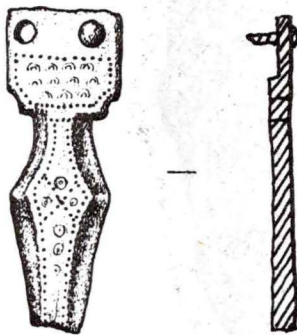

a

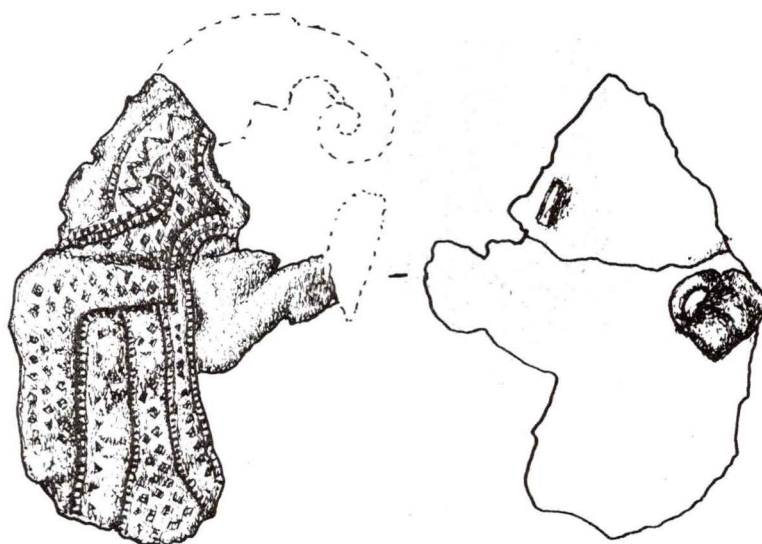
b

c

Remgarnityr

a) C - 17085	Grønneberg, Tjølling, Vestf.	M. 3 : 2
b) C - 15739	Ukjent sted	M. 1 : 1
c) C - 20286	Nes, Hedrum, Vestf.	M. 1 : 1

a

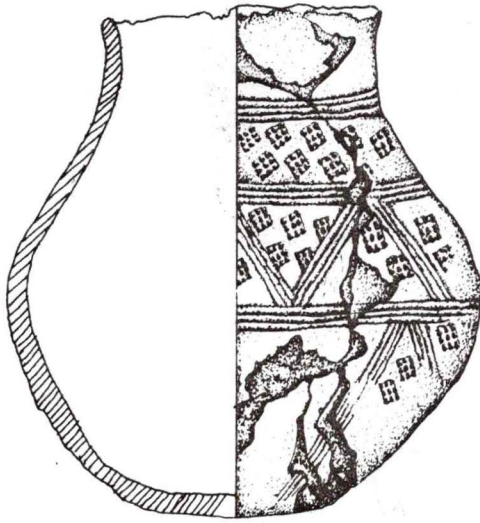

b

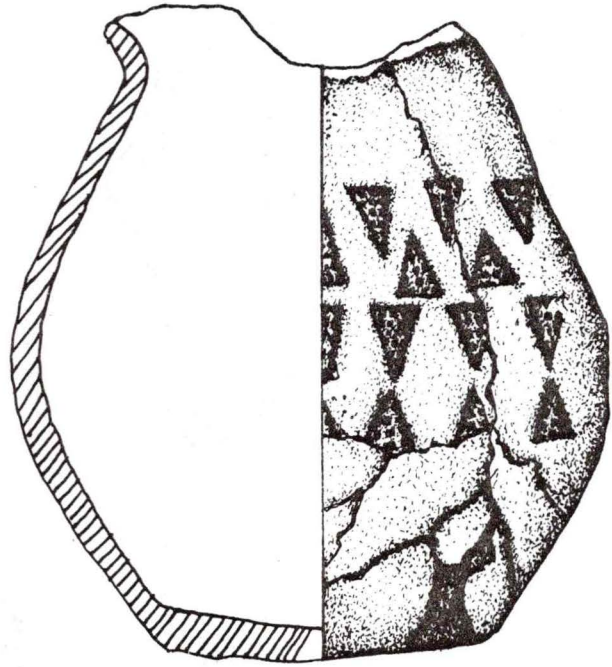
Spenner formet som profilsett fuglehode/Tungeformet spenne

a)	C - 17426	Nordgården, Seljord, Telem.	M. 1 : 1
b)	C - 30314	Jordkjenn, Holt, A. Agd.	M. 1 : 1

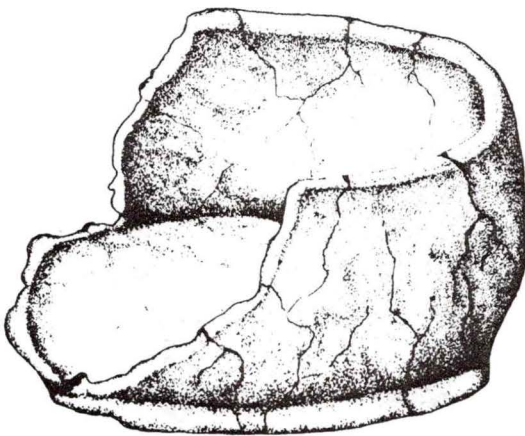

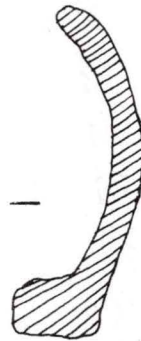
a

b

c

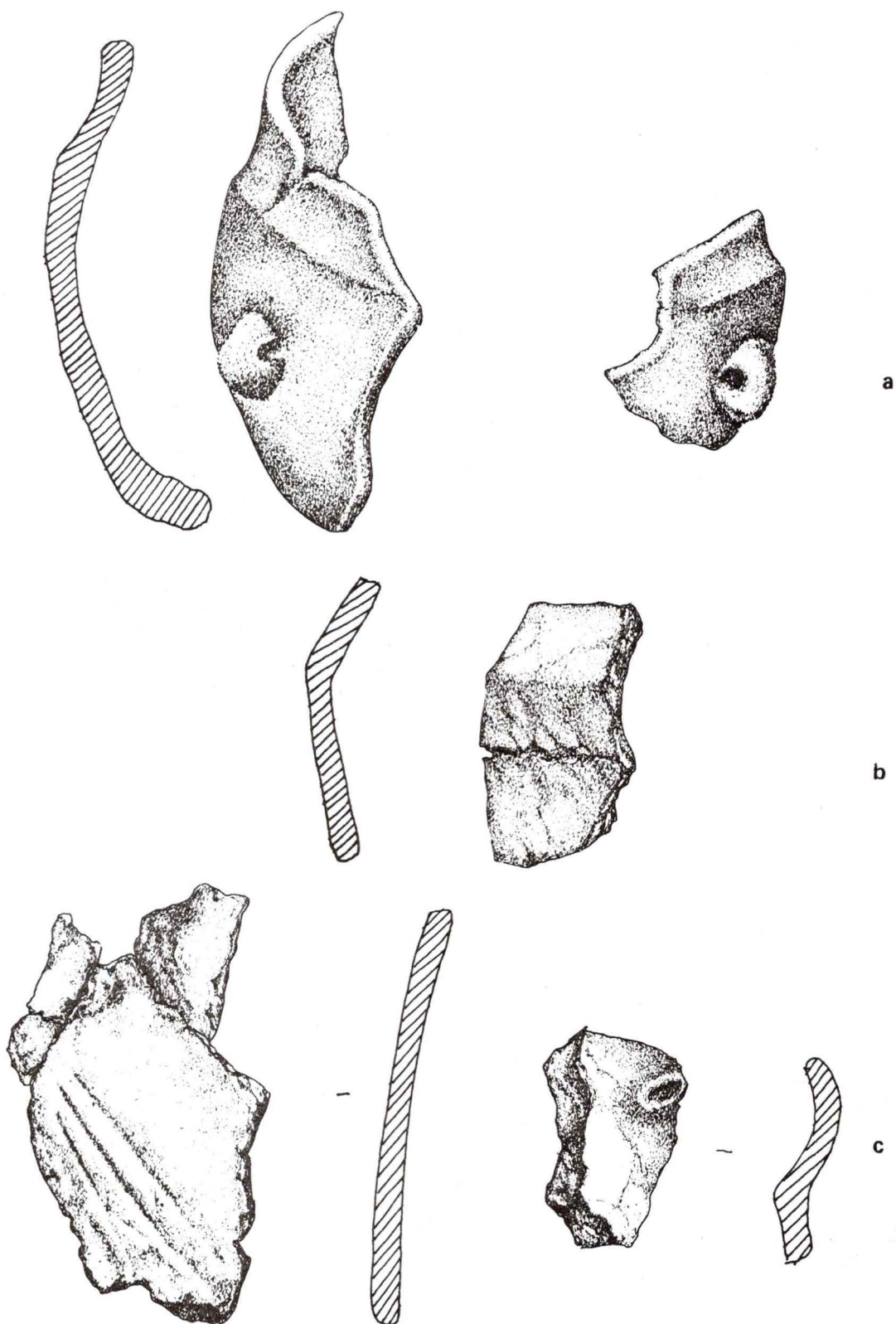

d

Keramikk

- a) C - 21571c Storedal, Skjeberg, Østf.
 b) C - 9308 Dorr, Eidsvoll, Akh.
 c) C - 21558b Storedal, Skjeberg, Østf.
 d) C - 21561a Storedal, Skjeberg, Østf.

M. 1 : 2
 M. 1 : 2
 M. 1 : 2
 M. 1 : 2

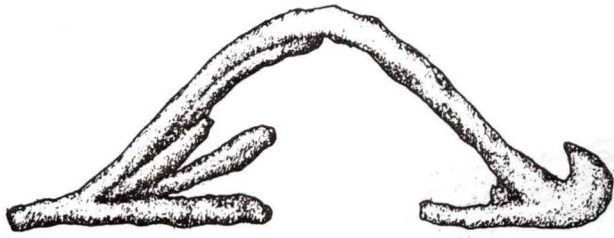

Keramikk

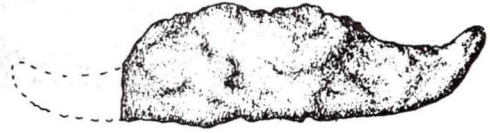
- a) C - 16440 Besserberg, Eiker, Buskr.
 b) C - 21567e Storedal, Skjeberg, Østf.
 c) C - 21563g Storedal, Skjeberg, Østf.

M. 2 : 3
 M. 2 : 3
 M. 2 : 3

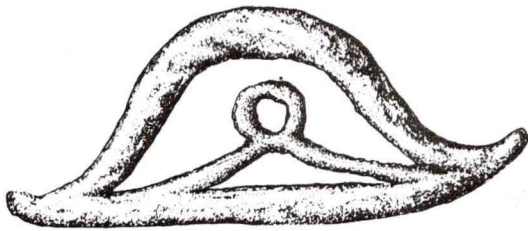

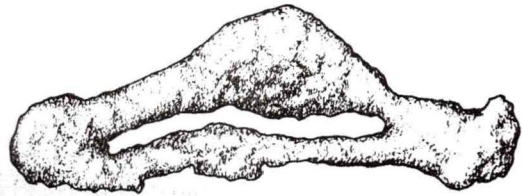
a

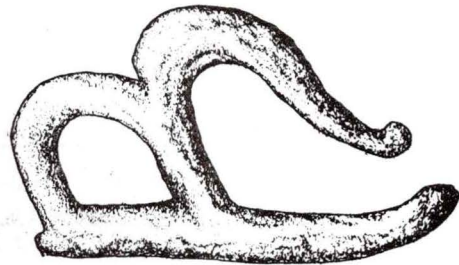
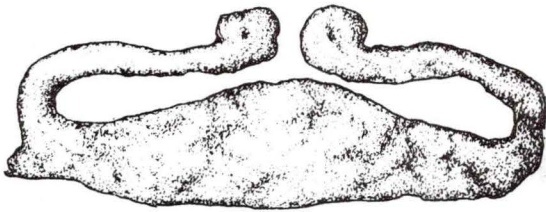
e

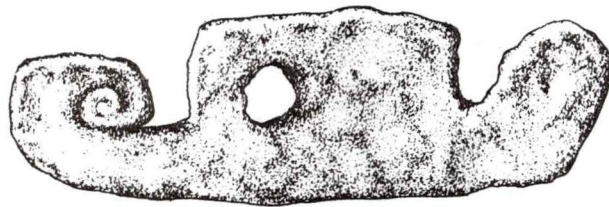
b

f

g

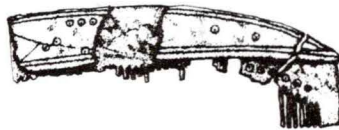
d

Ildstål

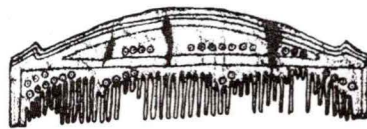
a)	C - 24193f	N. Bakkane, Ulnes, N. Aurd., Oppl.	M. 1 : 1
b)	C - 21986f	Åsland, Åseral, V. Agd.	M. 1 : 1
c)	C - 26515c	Gjevne, Vang, Oppl.	M. 1 : 1
d)	C - 24139l	Lesjaskog, Lesja, Oppl.	M. 1 : 1
e)	C - 23108c	Glitre, Kråkstad, Akh.	M. 1 : 2
f)	C - 21567d	Storedal, Skjeberg, Østf.	M. 2 : 3
g)	C - 8015	Bø, Vang, Oppl.	M. 2 : 3

a

b

c

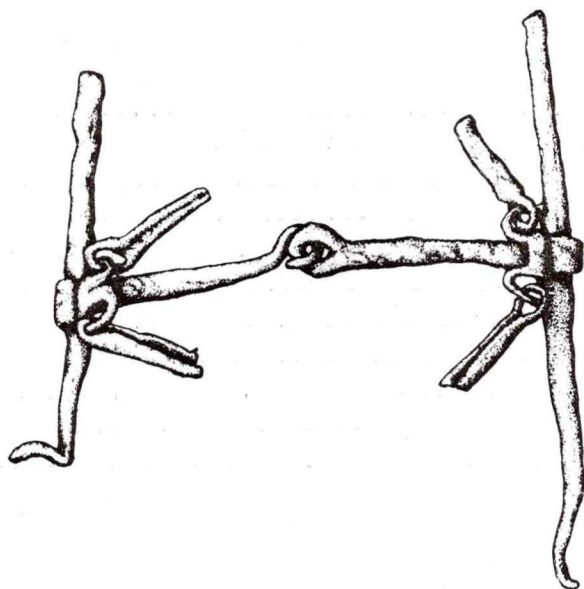

d

Kammer

a)	C - 22586a	Tingelstad, Gran, Oppl.	M. 1 : 2
b)	C - 22586b	Tingelstad, Gran, Oppl.	M. 1 : 2
c)	C - 16020	Åker, Vang, Oppl.	M. 1 : 2
d)	C - 26403a	Findstad, Løten, Hedm.	M. 1 : 2

Stangbissel

C - 27834 Sønderol, Vang, Oppl.

M. 1 : 2

KATALOG

	Side
Akershus	195
Aust - Agder	197
Buskerud	198
Hedmark	201
Oppland	205
Telemark	212
Vest - Agder	214
Vestfold	215
Østfold	218
Oslo	220
Ukjent sted	221

Mus.nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	AKERSHUS	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggnappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjøkken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 29903	Asker kirke, Asker	•				Sjøvold 1960:120 ff., fig. 1-2
C 29928	Billingsstad, Asker					
C 14716	Hjøsong, Asker	•				
C 24447	Hauger, Bærum	•				
C 26465	Frogn, Drøbak	•				
C 1042	Fron, Døbak		•			Gjessing 1929:14, 1934:136
C 9308	Dorr, Eidsvoll			•		Ab. 1879, fig. 24, Bøe 1931, fig. 339
C 26507	Elstad, Eidsvoll	•				
C 26289	Langset, Eidsvoll	•				
C 10508-11	Hobøl, Enebakk	•			•	
C 4414	Tomter, Fet	•				
C 26521	Haugeto, Gjerstad	•				
C 23108	Glitre, Kråkstad	•			•	Gjessing 1934:71, Mikkelsen 1973:104
C 2039	Sander, Kråkstad	•				
C 34086	Udenes, Nes	•				
C 6781	Bjerke, Ullensaker	•				
C 6782	Bjerke, Ullensaker	•				
C 13120-21	Brudalen, Ullensaker	•				Gjessing 1934:44, 118
C 15 64-8	Hov, Ullensaker	•	•		•	
C 29596	Hovin, Ullensaker	•				
C 27307	Lund, Ullensaker	•				
C 10244	Onsrud, Ullensaker		•			Gjessing 1929:14, 1934:136 Ørsnes 1966:111
C 6784	Sundby, Ullensaker			•		Bø 1931:259, Gjessing 1934:172

Mus. nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	AKERSHUS	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggnappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjøkken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 7289	Garder, Vestby	•				Ab. 1875, fig. 27, Grieg 1923:20, Gjessing 1934:101 Mikkelsen 1973, fig. 8a

Mus.nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	AUST- AGDER	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggnappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjøkken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 21961 C 1970 C 7775-83 C 24086 C 30314 C 30316 C 30320 C 19071-83 C 27045 C 22596 C 34263	Sandnes, Bygland Svennevele, Eide Bringsvær, Fjære Hausland, Fjære Jordkjenn, Holt Jordkjenn, Holt Kåstad, Holt Helle, Hyllestad Rike, Valle Viken, Valle Viki, Valle	• • • • • • • • • • • • • • • • • • • • • • •	 • • • • •		 • • • • • •	Gjessing 1934:74 Bakka 1973:12 ff. fig. 9 Grieg 1923:22, Gjessing 1934:71 Gjessing 1934:52 U.O.Å. 1962, fig. 4 Gjessing 1934:41, Pettersen 1951:126,131,144,150,165,219,252

Mus.nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	BUSKERUD	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggknappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtorspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjøkken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 22237	Eggedal	• • • •			• • •	Grieg 1923:12, Hougen 1947:198, fig. 36 + 63, Petersen 1951:433, 469
C 16430-5	N.Bessebjerg, Eiker				•	Gjessing 1934:134
C 16439-44	N.Bessebjerg, Eiker	•		•		Grieg 1923:20, fig. 41, Gjessing 1934:70, fig. 15, Gaustad 1966, fig. 7
C 34338	Flesberg S, Flesberg	• • •				
C 4831-6	Kløvjordet, Flesberg	• • •			•	
C 28312	Gol	• • •				
C 2693	Hallingdal	• • •				
C 29028	Lisleslett, Hol	• • •				
C 16136	Hårum, Hol	• • •				Gjessing 1934:164
C 397	Hurum	• • •				
C 15300-9	Storsund, Hurum	• • •			•	
C 22120	Jaren, Hurum	• • •	•			
C 20931	Krødsherad	• • • •			• • • •	Petersen 1919:60, fig. 52, Gjessing 1934:110, pl. XXVIII, Petersen 1951:12, 215, 217
C 27344	Krødsherad	• • •				
C 21926	Bjerknes, Krødsherad	• • •			• •	Petersen 1951:209, 459, 478, 503 Gjessing 1934:74
C 4671-4	Stavnesodden, Krødsherad	• • •			• •	
C 21384	Ørpen, Krødsherad	• • •			• •	Grieg 1923:13, Petersen 1951:413
C 24839	Heggen, Modum	• • •				
C 5098	Flå, Nes	• • •				

Mus.nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	BUSKERUD	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggnappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjøkken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 5168	Bråten, Norderhov	•				Rygh 1870, Ørsnes 1966:111
C 14396)	Frok, Norderhov	• • •				Shetelig 1912:172, Gjessing 1934:41, 118
C 14449)						
C 15058)						
C 16204)						
C 906-7	Hurum, Norderhov	• • •				
C 26630	Pjåka, Norderhov	•				
C 24766	Rå, Norderhov	• • • •				
C 13127	Sørum, Norderhov			•		Gjessing 1934:45, 118, pl. VIII Gjessing 1934:167
C 25363	Frognerhagen, Nore	•			•	Gjessing 1934:23, Shetelig 1937:7, fig. 3, Gaustad 1966, fig. 8
C 19806-16	S.Skjønne, Nore	• • •			• •	Gjessing 1934:52, pl. XXVIIa, Petersen 1951:63, fig. 55a, Evison 1961:132
C 20001	S.Skjønne, Nore	• •				Grieg 1923:6, fig. 6 a + b
C 20308	S.Skjønne, Nore	• •				Petersen 1951:189
C 9084-5	Tveten, Væglid, Rollag		•		•	Gjessing 1934:14
C 29868	Hedenstad, Sandsvær	• •			•	
C 8330-7	S.Bø, Sigdal	• • •				
C 32647	Grønhovd, Sigdal	•			•	
C 28596-7	Ø.Hov, Sigdal	•				
C 25576	Østby, Sigdal	• • • •			• •	Gjessing 1934:108, Petersen 1951:28, 49, 184, 215, 464, Evison 1961:132, fig. 3, 1a, 3
C 12171-83	Ålbjørk, Sigdal	• • •		•	• • • •	Shetelig 1912:171, Hougen 1947:148, Petersen 1951:211

Mus.nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	BUSKERUD	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggknappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjøkken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 13428 C 34702 C 10492 C 3253 C 22386 C 21668 C 4650-64	Klingen, Torpo Grønvold, Ådal Hov, Ål Nysetfjellet, Ål Opheim, Ål Rime, Ål Størkestad, Ål	• • • • • • • • •	• •		• • •	Gjessing 1929:14, 1934, pl. XXXIIIb Hougen 1947:173 Shetelig 1912:171, Hougen 1932:62, fig. 6, Gjessing 1934:164, pl. VI, Petersen 1951:190, Ørsnes 1966:75, Skjoldsvold 1969:164
C 2601) C 2613) C 2636) C 2801) C 2839) C 3245)	Ustedalen, Ål	• • •				

Mus.nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	HEDMARK	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggnappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne Øvr. belteutst. Perler Øvr. smykker		Kjøkken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 22954 C 32292 C 23971	Hedm. Alvdal Dølisetra, Alvdal	• • • •			• •	Hougen 1932:76, 1947:219, fig. 46, Gjessing 1934:76, 106, Petersen 1951:191, 222, 489, Skjølvold 1969:109
C 30229) C 30230)	Sølendalen, Alvdal	• •				
C 2235-9 C 25990	Møystad, Elverum Sømmelhø, Engerdal	• • • •				Petersen 1951:281 Shetelig 1937:7, Petersen 1951:188, Skjølvold 1973:163 ff., Mikkelsen 1973:104 U.O.Å. 1935-6, fig. 16
C 26247 C 27331 T 2466-82	Furuhovde, Foldal Furuhovde, Foldal Vollan, Kvikne	• • • • • •			•	Grieg 1923:13 Gjessing 1934, pl. XXIII.
C 1839 C 29171	V.Berg, Løten V.Berg, Løten	• •				
C 9473-4 C 9515-19 C 9521-6	By, Løten By, Løten By, Løten	• • •	•	• • • •		Martens 1969:73, fig. 23a Martens 1969:74, fig. 21c Ab. 1879, fig. 31, Gjessing 1934:130 Martens 1969:72, fig. 22 Martens 1969:69 Martens 1969:71, fig. 21b, Mikkelsen 1973, fig. 10b Martens 1969:69, fig. 18, 19 Martens 1969:75
C 9641-3 C 9660-5	By, Løten By, Løten	• •		• •		
C 9672-5 C 9694	By, Løten By, Løten	• •				

Mus.nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	HEDMARK	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggknappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjølken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 10694	By, Løten		•			Grieg 1924, Gjessing 1934:114, Arwidsson 1942:32, Martens 1969:70, fig. 21a.
C 26396	Dyri, Løten	•			•	
C 26403	Findstad, Løten		•			
C 24252	Kjøstad, Løten	•				
C 21482	Ommang, Løten	•				Petersen 1951:255
C 26400	Roset, Løten	•				
Aksj.nr. 75/64	Rustadbakken, Løten	• • •				Helgen 1976:26 ff. fig. 1 - 4
C 16876-82	Skjerve, Løten	• • •				
C 26402	Veaa, Løten	•				
C 22236	Vesterlaug, Løten	•				
C 22394	Grefsheim, Nes		•			Petersen 1928:167, 1951:417, Gjessing 1934:128, pl. XXIb. Gjessing 1934:41
C 476-81	Henhaug, Nes	•				
C 5119	Rendal	•				
C 23905	Y. Rendal	•				Hougen 1947:158 Shetelig 1912:171
C 8746	Storsjøen, Rendal	•				
C 8747	Storsjøen, Rendal	•				
C 26264	Storsjøen, Rendal					
C 23653	Vesterheim, Y.Rendal	• • •				•
C 4580,83	Ås, Rendal	•				•
C 24457	Gjølstad, Ringsaker	•				•
C 26525	Kroksgård. Ringsaker					• Petersen 1951:44, 210
C 22874	Ulven, Ringsaker	•				
C 18603-12	Dal, Romedal		•			Petersen 1951:18
C 30160	Løken, Romedal					Bakka 1971:62, abb. 3,6.

Mus.nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	HEDMARK	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggnappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjølken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 5017-19	Godaker, Stange	•				Ab. 1869, fig. 25, Grieg 1923:25, Gjessing 1934:81, pl. XXVb
C 34061	Godaker, Stange	•				
C 33447)	Lalum, N.Stange			• • •		
C 34331)						
C 20314	Otterstad, Stange	• • •			• • • •	Petersen 1919:10, 1951:134,193,295,308,376
C 15701-2	Staurvik, Stange					Ab. 1890, fig. 9, Gjessing 1934:166, Martens 1969:78
C 29081	Øvergard, Stange					
C 29615	Hedalen, Tolga	•				
C 23135	N.Nordvang, Tolga	•				Gjessing 1934:42
C 33250	Trysil					
C 32693	Eltaldalen, Trysil	• • •			• • •	Skjølvold 1969, Hübener 1972
C 17166	Ny-Ljørdal, Trysil		•			
C 24168	Ljørdalen, Trysil					
C 26383	Ljørdalen, Trysil	•				
C 30164	Søgard, Trysil					
C 23173	Vang			• •		
C 27095	Hommelstad, Vang	•				
C 33985	Møystad, Vang					
C 8300	Sælid, Vang					
C 14381	Sælid, Vang					
C 26377	Torshov, Vang	•				
C 16053-4	Vidarshov, Vang					Hagen 1950:87

Mus.nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Redskap	Litteratur
	HEDMARK	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggknappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne Øvr. belteutst. Perler Øvr. smykker	Kjøkken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 4901-3) C 5651-2) C 5897) C 8347) C 10378-9) C 14785-8) C 16604-5) C 21406)	Åker, Vang	• •	• • •		Grieg 1918, Gjessing 1934:25 ff. Nissen-Fett 1947, Cleve 1942, Herteig 1955:124, Ørsnes 1966, Martens 1969:75, Bakka 1976, m.fl.
C 16018-22	Åker, Vang		• •	•	Grieg 1919:33 ff. fig. 3, Gjessing 1934:135, Petersen 1951:376, Hougen 1968:92
C 24479	Åker, Vang	•			

Mus.nr.	Funsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	OPPLAND	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggknappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjøkken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 26375	N.Aurdal	•				
C 6729	Bø, N.Aurdal					
C 5128	Ringsaker, N.Aurdal	•				
C 9095-6	Skrautvål, N.Aurdal	•				
C 24462	Skrautvål, N.Aurdal	•				
C 24193	N.Bakkane, Uines, N.Aurdal	•			•	Petersen 1951:82,83,150,195,413,497 Evison 1961:132, fig. 3, 1b, 4.
C 32664	Steinde, Uines, N.Aurdal	•				
C 21617	Skari, Nes, Brandbu					
C 20312	Tingelstad, Brandbu	•				
C 24013	Skogstad, N. Etnedal	•				
C 28034	Kvam, N.Fron	•				
C 28036	Sødorp, N.Fron	•				
C 28767	Kvikne, N.Fron	•				
C 29597	Kvikne, N.Fron	•				Liestøl 1955
C 29048	Harpefoss, S.Fron	•				
C 22724	Hundorp, S.Fron		•			Petersen 1928:160, Gjessing 1934:160
C 22951	Mesna, Fåberg	•				
C 32101	Mesna, Fåberg	•				
C 25074	Odland, Fåberg		•		•	Gjessing 1934:149
C 29057	Jørstad, Fåberg	•				
C 25022	Holm, Ø.Gausdal	•				
C 4475-80	N.Hov, Gran	• • •				Petersen 1951:44 Grieg 1926:106, fig. 74
C 4507-8	N.Hval, Gran					Grieg 1926:106, fig. 74 Gjessing 1934:164, pl. XLIVa, Petersen 1951:192, Ørsnes 1966:75, Ab. 1868, fig. 18 - 19

Mus.nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	OPPLAND	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggknappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjøkken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 20078	Ringdalen, Gran					
C 974	Tingelstad, Gran	•				
C 22586	Dvergsten, Tingelstad, Gran					
Aksj.nr. 76/110	Haug, Tingelstad, Gran				•	Grieg 1926:106, fig. 76, Petersen 1919:490
C 6355-6	Torpen, N.Land					
C 20331	Østsinnen, N.Land	•				Petersen 1951:45
C 25732	Fluberg, S.Land					Petersen 1951:195, 503
C 18455	Lesja	•				
C 18144-7	Bjørøverud, Lesja	• • •				Grieg 1923:9, Hougen 1947:119
C 28783	Holaker, Lesja	•				
C 29669	Holaker, Lesja	•				
C 23922	Lesjaskog, Lesja	•				
C 24139	Lesjaskog, Lesja	• • •			•	Hougen 1947:119, Petersen 1951:435
C 27668	N.Kvam, Lesja					
C 22044	Mosenden, Lesja	• • •				Hougen 1932, fig. 4
C 25772	Nørstegården, Lesja	•				Gjessing 1934:107, Evison 1961:132
C 22887	Sønstebø, Lesja	•				
C 22955	Aukrust, Lom	•				
C 34620	Bøverdalen, Lom					
Brit.Mus.	Digeråkeren, Lom	• • •				
1891-10-21-16						
1891-10-21-27						
C 15921	Galdhøpiggen, Lom					
C 32500	Garmo, Lom	•				
C 22238	Nørstenes, Lom	•				

Mus.nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	OPPLAND	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggknappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjøkken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 23599	Prestsetra, Lom					Hougen 1947:216
C 29011	Bjørkås, Lunner	•				
C 33466	Kristinelyst, Lunner	•				
C 31301	Bringsverd, Ringebu	•				
C 27759	Fåvang, Ringebu	•				
C 21097	Haldstad, Ringebu	• • •				
C 22903	Segelstad, Ringebu	•		• •		
C 12788-92	Loftsgård, Sel	•				
C 10513	Brandsar, Skjåk	•			•	Hougen 1932:56, fig. 3. Shetelig 1912:171, Hougen 1947:119
C 25806	Hole, Skjåk	•				
C 25743	Roen, Skjåk	• •				
C 9094	V.Slidre	•				
C 25390	V.Slidre	•			•	
C 31468	Dokken, V.Slidre	• • •				
C 16000	Einang, V.Slidre	•				
B 3665	Einang, V.Slidre	•				Slomann 1971:47, fig. 21
C 15988-90	Hande, V.Slidre	•			•	
C 16001	Jarstad, V.Slidre	•				
C 14366	S.Kvåle, V.Slidre	•				
C 17744-64	S.Kvåle, V.Slidre	• • • •			• •	Grieg 1923:18, Gjessing 1934:44, pl. XXI, Hougen 1947:133, Arwidsson 1942:131, Petersen 1951:28, 211, 228
C 13354-5	Lomen, V.Slidre	• •				
C 24608	Mo, V.Slidre	•				
B 8840	Mo, V.Slidre	•				Shetelig 1937, fig. 1-2
C 29885	Nesjabråten, V.Slidre	•				

Mus.nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	OPPLAND	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggknappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjøkken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 23234	Fossheim, Røn, V.Slidre	•				Gjessing 1934:76, Mikkelsen 1973:104
C 14548	Ranndalen, Røn, V.Slidre	•				Shetelig 1912:171, Grieg 1923:25
C 9947	Semmelinge, Røn, V.Slidre	•				
C 27919	Viste, Røn, V.Slidre	•				
C 16002-16	Røn, V.Slidre	•			• • • •	Grieg 1923:18, Gjessing 1934:119, pl. XXIX, Hougen 1947:133, Petersen 1951:134, 419
C 1116	Østenåsen, V.Slidre	•				
C 15041	Hegge, Ø.Slidre		•			Ørsnes 1966:114, Martens 1969:81 Gjessing 1934:70
B 5519	Hegge, Ø.Slidre	•			•	
C 21609	Nabben, Ø.Slidre	•				
C 29065	Solbu, Ø.Slidre	•				
C 26991	Vollbu, Ø.Slidre	•				
C 18657-60	Ås, V.Toten	•				
U.N.	Balke, Ø.Toten	•				
C 5541	Evenrud, Ø.Toten	•				
E.G. 94	Fæstad, Ø.Toten	•				
E.G. 11 + 46	Kap, Hof, Ø.Toten		•			
C 17778	N.Stabu, Hof, Ø.Toten					
C 24617	N.Stabu, Hof, Ø.Toten		•			Herteig 1955:125, fig. 48
C 29479	Hof, Ø.Toten		•			Grieg 1924:6, fig. 5, Gjessing 1934:114, Herteig 1955:125, Mikkelsen 1973, fig. 10a
C 31295	Hof, Ø.Toten	•				Herteig 1955:125, fig. 47a Bakka 1971:62, abb. 3,5

Mus.nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	OPPLAND	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggnappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjølken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 716	Holsbakken, Tretten		•			Gjessing 1929:14, 1934:137, Ørsnes 1966:111
C 12738-9	"Fjellet mellom Hallingdal og Valdres"	• •				
C 26134	Vang		•			
C 27438	Vang	•				
C 11288	Belsheim, Vang			•		Ab 1882, fig. 25, Salin 1904, fig. 583, Brøgger/Shetelig 1927:253, fig. 262, Gjessing 1934:167 Hougen 1947:212, fig. 45
C 25712	Bygdissundet, Vang	• • •			•	Shetelig 1912:171
C 7150-3	Bø, Vang	• • •				Grieg 1923:20, Gjessing 1934:60, Hougen 1947:133, Petersen 1951:184, 228
C 7154-70)	Bø, Vang	• • •			• •	Shetelig 1912:171
C 7599-01)						
C 8014-15)						
C 5839-41	Dal, Vang	•		•		Petersen 1951:184, 228
C 26515	Gjevne, Vang				•	Shetelig 1912:171
C 26948	Heen, Vang	• • •				
C 30157	Heen, Vang	• • •				
C 29027	Heggelund, Vang	• • •				
C 9946	Hen, Vang	• • •				
C 8573-4	Hermundstad, Vang	• • •				Ab. 1878, fig. 26, Shetelig 1912:171, Grieg 1923:23, fig. 44, Gjessing 1934:80
C 17631	Kval, Hurum, Vang	•				
C 23213	Hurum, Vang	•			•	
C 24389	Hurum, Vang	•				
C 26512	Jevne, Vang	•			• •	Petersen 1951:317

Mus.nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	OPPLAND	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggnappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjøkken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 28490	Jevne, Vang					
C 3978-9	Kjøps, Vang	•				
C 8572	Korsekren, Vang	•				
C 23999	Kvåle, Vang	•				
C 25775	Kvåle, Vang	•				
C 26295	Leine søndre, Vang	•			•	
C 2563-8	Leirhol, Vang	•			•	Gjessing 1934:60, Petersen 1951:165, 376 Gjessing 1934:100, pl. XVIIa
C 25696	Leite, Vang	•				
C 3764	Lokreim, Vang	•				
C 21074	Renne, Vang	•			•	
C 23085	Rogn, Vang	•				
C 27834	Sønderol, Vang	•				
C 22879	Tomaskirken, Vang	•				Grieg 1923:22, fig. 43, Hougen 1947: 209 ,fig.44
C 24811	Torpe, Vang	•				
C 2817-9	Venneslandet, Vang	•				
C 27001	Viken, Vang	•				
C 23034	Østrem, Vang	•			•	Hougen 1947: 168, fig- 26 Gjessing 1934: 106
C 24707	Øye, Vang	•				
C 25941	Øye, Vang	•				
C 26412	Øye, Vang	•				
C 28430	Øye, Vang	•				
C 24590	Vardal			•		Gjessing 1934:170
C 21660	Bergan, Vardal	•				
C 26524	Bjerkeby, Vardal	•			•	Petersen 1951:95, 219, 225, 234, 312
Brit.Mus. 1891-10-21-40	Bolstad, Vågå	•				

Mus.nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	OPPLAND	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggeknapspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjøkken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 22821 C 7898 C 33553 C 7661-7 C 30064 C 18196-11 C 24888 C 26250	Heidal, Vågå Hosken, Vågå Kleppe, Vågå Kvarberg, Vågå Skorvangen, Vågå Tokstad, Vågå Øyer Lisetra, Øyer	• • • • • • • •			• • • •	Petersen 1919:23, fig. 7, 1951:29, 48 Petersen 1919:48, 1951:28, 215, 220, 237, 417

Mus. nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	TELEMARK	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggnappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjøkken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 1546	Brevikstranda, Bamle				•	Petersen 1928:10, 1951:400, Gjessing 1934:155, Arwidsson 1942:116, Hougen 1968:93
C 22651	Grummelstad, Bamle	•				
C 4516-7	Thorsdal, Bamle	• •				Ab. 1868, fig. 20, 21, Grieg 1923:23, Gjessing 1934:78
C 10992	Oterholt, Bø					
C 25396	Grini, Gjerpen	• • •		•	• • •	Gjessing 1934:107, pl. XXVI, Petersen 1951:133, Evison 1961:132, fig. 3, 1a, 1
C 22822	Luksefjell, Gjerpen					
C 1878-86	Mela, Gjerpen	• • •			• • •	
C 25574	Ås, Gjerpen	• •			• • •	U.O.Å. 1933, fig. 10, Petersen 1951:14
C 19214	Lysthus, Heddal	• • •				Shetelig 1912:171
C 26399	Dårstul, Hjartdal	• • • •			• • • • •	Hougen 1947:194, fig. 33, U.O.Å. 1935-6, fig. 21, Petersen 1951:192
C 24237	Namløs, Holla	• • • •				
C 26358	Brunkeberg, Kviteseid	• • •				
C 12903-12	Midsund, Kviteseid	• • • •				
C 23259	Bjerven, Lunde	• • • •				
C 10083	Hvalen, Lunde	• • •				
C 26373	Lunde, Lårdal	• • •				
C 1147-a)						
C 1158)	Klevgården, Moland	• • •				
C 1601-02)						
						Grieg 1923:18
						Shetelig 1912:171, Grieg 1923, fig. 7, Gjessing 1934:75, pl. XXIV.

Mus.nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	TELEMARK	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggnappspenne Ovalsperne Rekt.spenne Skjoldtorspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjølken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 17703-5	Bakke, Nissedal	• •				
C 28365	Møstrand, Rauland	•				Martens 1972:88
C 33104	Møstrand, Rauland	•				
C 24475	Seljord	•				
C 24802	Blika, Seljord	•				
C 1500	Nordgården, Seljord	•				
C 1501	Nordgården, Seljord	•				
C 17424-30	Nordgården, Seljord	•	•	• •	•	AB. 1893, fig. 8, Gjessing 1934:129, pl. XXXIIa
C 27289	Brekkeparken, Skien	•				
C 28476	Mogen, Tinn	• •				
C 10905-7	Bjørtuft, Mæl, Tinn	• •				Shetelig 1912:171
C 11281	Rjukanfoss, Tinn	•				
C 13395	Søum, Tinn	•	•			Brøgger/Shetelig 1927:248, fig. 257, Gjessing 1934:127, pl. XXXIc
C 28489	Grungedal, Vinje	•				

Mus.nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	VEST- AGDER	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggknappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtorspenne Øvr. belteutst. Perler Øvr. smykker		Kjøkken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 13413	Grindum, Bjelland	•				
C 27470	Moland, Bjelland	•				
B 5478	Drange, Herad		•	• •	•	Gjessing 1934:157, pl. XXXIX b
C 22830	Sande, Herad	•				
C 14649	Li, Holme	•				
C 25728	V.Hauge, Lista	• • •			• •	
C 26568	Helvik, Lista	•				
C 22712	Lunde, Vanse, Lista	•				
C 8292	Lunde, Vanse, Lista					
C 22805	Ø.Vatne, Vanse, Lista	•		•		
Aksj.nr. 75/118	Øyvollsund, Lista	• • •		•	• • • •	
C 23836	Oddernes	• •		•		
C 30603	Tobienborg, Oddernes	• • •				
C 19361	Løland, Vigmostad					Hougen 1968
C 3055-9	Østhus, Åseral	• • •				
C 21986	Åsland, Åseral	• • • •			• • •	Grieg 1923 : 18 Gjessing 1934 : 74 Petersen 1951: 434

Mus.nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	VESTFOLD	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggnappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjøkken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 1801	Voll, Borre					Brøgger 1916:5 Petersen 1951:400 Hougen 1968:87 Shetelig 1912:171
C 18291-2	Berg, Brunlanes	• •				Arwidsson 1942:72, fig. 6, abb. 72
C 26095	Holjum, Berg, Brunlanes			•		Brøgger/Shetelig 1927:253, fig. 262
C 11896-00	N. Mellø, Brunlanes		•		•	Ab. 1878, fig. 23, Bøe 1931:236, fig. 338,
C 9013-4	Nalum, Brunlanes			•		Gjessing 1934:118, 172 Bøe 1931:259, fig. 338
C 13538	Nalum, Brunlanes			•		U.O.Å. 1929, fig. 10
C 24454	Halle, Tanum, Brunlanes	• • • •			•	Gjessing 1934:107 Petersen 1951:14 Evison 1961:133
C 23469	Brunlanes			•		Bøe 1931: 236
C 2496-01	Bjerke, Hedrum				•	Grieg 1923:16, Evison 1963, fig. 36 b
C 19936-8	Gjønnes, Hedrum	•				Ab. 1889, pl. IV, fig. 9, Salin 1904:264, fig. 584
C 14928-31	Hovland, Hedrum		• •			Gjessing 1934:134, Arwidsson 1942:111
C 6247	Lunde, Hedrum		•			Gjessing 1934:138; 1929:14
C 12450-4	Nes, Hedrum				•	Ab. 1885, fig. 12, Grieg 1923:16
C 12498-00	Nes, Hedrum	•				Ab. 1885, fig. 21 Grieg 1923: 20 Gjessing 1934: 21 Bakka 1976

Mus.nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	VESTFOLD	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggnappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjøkken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 20286	Nes, Hedrum					Grieg 1924:4, fig. 3 Gjessing 1934:114, Arwidsson 1942:32, Slomann 1956:77, fig. 8, Mikkelsen 1973: fig. 9
B.M. 2720-9	Nordheim, Hedrum	•				
B.M. 2734	Nordheim, Hedrum	•				
B.M. 2914	Nordheim, Hedrum	•				
B.M. 3202	Nordheim, Hedrum	•				
C 23175	Nordheim, Hedrum				•	
C 27622	Nordkvelde, Hedrum	•				
C 12009-18	Rimstad, Hedrum	•			•	Gjessing 1934:76, pl. XXXIIe
C 14269	Kolstad, Hof	•				
C 12799-00	Styrvoll, Lardal					
C 27779	Styrvoll, Lardal	•				
C 6513-5	Larvik	•				
C 22117	Ø.Kamfjord, Sandar	•			•	
C 34139	Kamfjord, Sandar	•				
C 24348	Sem, Sandar	•				
C 14145-6	Stange, Sandar	•				
C 17309-11	N.Virik, Sandar		•			
C 17694	Eikeberg, Sandar	•				
C 6054	Lund, Stokke		•			
C 6013-7	N. Ramsun, Stokke	•			•	Grieg 1923:25
C 17083	Grønneberg, Tjølling				•	
C 11247	Hybberstad, Tjølling	•		•		Gjessing 1934:170, Pettersen 1951:65

Mus.nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	VESTFOLD	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggknappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjøkken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 2270	Kaupang, Tjølling	• • • •			•	Grieg 1923:16, Gjessing 1934:120, Petersen 1951:362, Evison 1963, fig. 39c Shetelig 1912:171
C 4070 C 17615-18 C 17271	N.Kaupang, Tjølling Valby, Tjølling Vik, Tjølling	•	• •		•	Gjessing 1934:132

Mus.nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Redskap	Litteratur
	ØSTFOLD	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggnappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjøkken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 21219	Hauger, Eidsberg	•				
C 18294	Herland, Eidsberg	•				
C 29484	Ula, Glemmen, Fredrikstad	•				
C 19706-08	Hauge, Onsøy		•	•		
C 4040	Gjulem, Rakkestad		•			
C 15879-85	S.Hosten, Rakkestad		•	•	•	
Aksj.nr. 75/120	Arefjorden, Rygge	•				
C 22505	Strømshaug, Råde	•		•		
C 15611	Ingedal, Skjeberg			•	•	
C 15666	Isesjøen, Skjeberg		•			
C 21553	Storedal, Skjeberg			•		
C 21558	Storedal, Skjeberg			•	•	•
C 21561	Storedal, Skjeberg			•		
C 21563	Storedal, Skjeberg			•		
C 21567	Storedal, Skjeberg	•		•	•	
C 21570	Storedal, Skjeberg					
C 21571	Storedal, Skjeberg			•		•
C 21590	Storedal, Skjeberg				•	
C 21591	Storedal, Skjeberg	•		•		
C 17643	Skiptvet		•			

Mus. nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Ker.	Rødskap	Litteratur
	ØSTFOLD	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggnappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjølken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 15714-18	Leikvold, Tune		•		•	Ab. 1890, fig. 11, Gjessing 1934:125 Bøe 1931:236 Skjelsvik 1956:57 ff., fig. 1a-b Gjessing 1934:151 Brøgger/Shetelig 1927:251, fig. 259 Petersen 1928:10, Gjessing 1934:155
C 20114	Opstad, Tune			•		Ab. 1890, fig. 7, Bøe 1931, fig. 342 Ab. 1890, fig. 8 Petersen 1916:39 Petersen 1916:40, fig. 4, pl. XV, Bøe 1931:236 Petersen 1916:42 Petersen 1916:43, pl. XIV, fig. 5, Gjessing 1934:166 Petersen 1916:43, pl. XV, fig. 1, Gjessing 1934:73, Skjølsvold 1969:165 Petersen 1916:45, pl. XIV, fig. 10, Bøe 1931:259 Petersen 1916:45, pl. XV, fig. 4, Bøe 1931 fig. 240 Petersen 1916:53, pl. XVIII, fig. 16 Petersen 1916:53
C 20355	Opstad, Tune		•			

Mus.nr.	Funnsted	Våpen	Smykker/Belteutstyr	Kør.	Redskap	Litteratur
	OSLO	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm	Konisk spenne S-spenne Ryggnappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtorspenne Øvr.belteutst. Perler Øvr.smykker		Kjøkken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	
C 24160 C 25090 C 24830 C 22744 C 1322	Berg, V.Aker Grefsen, Ø.Aker Ekeberg Madserud alle Ågebjørgløkken	• • • • • • • •	•		• •	Gjessing 1934:112 Gjessing 1934:127, fig. XXXId

Mus.nr.	Funsted	Våpen	Smykker/Beltestyr	Ker.	Redskap	Litteratur
C 230 C 15738-9 C 17570 C 22952 C 23507	UKJENT STED	Sverd Spyd Øks Pil Bule Hjelm • ••	• Konisk spenne S-spenne Ryggknappspenne Ovalspenne Rekt.spenne Skjoldtornspenne • Øvr.beltestst. Perler Øvr.smykker		Kjøkken Tekstil Snekker Smed Jordbruk	

